

ПОСІБНИК

ДЛЯ НОВОПРИЗНАЧЕНИХ СУДДІВ

Funded by
the European Union

PRAVO-JUSTICE

EXPERTISE
FRANCE
GROUPE AFD

ПОСІБНИК

ДЛЯ НОВОПРИЗНАЧЕНИХ СУДДІВ

КИЇВ 2026

УДК 347.962(477)(07)
П62

Посібник є результатом спільної роботи Проєкту ЄС «Право-Justice» та Національної школи суддів України.

Авторський колектив:

Ахтирська Н., Бездоля Ю., Вісьтак М., Волкова Л., Гацелюк В., Гізатуліна Н., Коваль В., Костенко Є., Кузьменко С., Маслюк А., Мартинцова І., Мельник Р., Москаленко І., Нечипорук С., Нестерчук С., Папуашвілі Г., Плахтій І., Поляков О., Потапенко А., Примак-Березовська О., Смалюк Р., Снігур Т., Строева Н., Фулей Т., Ярощук О.

Відповідальні за підготовку видання:

Загальна редакція: Гончар Л., Навроцька Ю.

Остаточне редагування та координування: Зіверт М., Срібняк О.

Дизайн і верстка: Шункова О.

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою Національної школи суддів України (протокол №6 від 19 грудня 2025 року).

П62 **Посібник для новопризначених суддів** / Колектив авторів за заг. ред. Л. Гончар, Ю. Навроцької-К.: ТОВ «Поліграф плюс», 2026. – 288 с.

ISBN 978-617-7903-29-0.

Посібник систематизує ключові стандарти й практичні орієнтири для щоденної роботи новопризначеного судді: від європейських і міжнародних стандартів суддівської діяльності до питань публічної служби, професійної етики та доброчесності, запобігання корупції й процедур розгляду справ у суді першої інстанції. Окрему увагу приділено роботі з ЄСІКС та Єдиним державним реєстром судових рішень, а також внутрішній і зовнішній комунікації, ґендерним і психологічним аспектам діяльності судді.

Видання розраховано насамперед на новопризначених суддів і може бути корисним усім, хто залучений до організації та забезпечення здійснення правосуддя.

УДК 347.962(477)(07)

ISBN 978-617-7903-29-0

© Колектив авторів, 2026.

© Національна школа суддів України, 2026.

© Проєкт ЄС «Право-Justice», 2026.

Усі права захищені. Зміст цього посібника можна безкоштовно копіювати та використовувати для освітніх та інших некомерційних цілей за умови посилання на джерело інформації.

Цей посібник підготовлено за фінансової підтримки Європейського Союзу.
Його зміст є виключною відповідальністю авторів цього посібника
та не обов'язково відображає позицію Європейського Союзу.

РЕДАКТОРИ ТА УПОРЯДНИКИ

Гончар Любов — кандидатка юридичних наук, начальниця відділу підготовки викладачів (тренерів) Національної школи суддів України, суддя Вищого адміністративного суду України у відставці.

Навроцька Юлія — кандидатка юридичних наук, доцентка, завідувачка кафедри права факультету права Українського католицького університету, експертка Проєкту ЄС «Право-Justice».

КОЛЕКТИВ АВТОРІВ

РОЗДІЛ I. ЄВРОПЕЙСЬКІ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ

- **Папуашвілі Георгій** — доктор філософії в галузі політичних наук, декан Школи права Державного університету Іллі (Тбілісі, Грузія), голова Конституційного Суду Грузії (2006-2016), експерт Проєкту ЄС «Право-Justice».

РОЗДІЛ II. ПРОХОДЖЕННЯ СУДДЕЮ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

ПІДРОЗДІЛ I. Гарантії незалежності суддів

- **Смалюк Роман** — експерт з питань судівництва Центру політико-правових реформ, експерт Проєкту ЄС «Право-Justice».

ПІДРОЗДІЛ II. Кар'єрне зростання та оцінювання (у співавторстві)

- **Волкова Людмила** — кандидатка юридичних наук, членкиня Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.
- **Гацелюк Віталій** — кандидат юридичних наук, член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.
- **Мельник Руслан** — кандидат юридичних наук, член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

ПІДРОЗДІЛ III. Навчання та підвищення кваліфікації

- **Нечипорук Світлана** — кандидатка юридичних наук, головна наукова співробітниця відділу підготовки викладачів (тренерів) НШСУ, заслужена юристка України.

ПІДРОЗДІЛ IV. Участь у суддівському самоврядуванні

- **Потапенко Андрій** — доктор філософії в галузі права, суддя Ржищівського міського суду Київської області, член Ради суддів України, голова комітету з питань співпраці зі ЗМІ та забезпечення незалежності суддів, заступник голови правління АПЦ «Стале правосуддя».

ПІДРОЗДІЛ V. Дисциплінарна відповідальність

- **Плахтій Інна** — кандидатка юридичних наук, суддя Луцького міськрайонного суду Волинської області, членкиня Вищої ради правосуддя (2021–2025).

РОЗДІЛ III. ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ТА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

- **Смалюк Роман** — експерт з питань судівництва Центру політико-правових реформ, експерт Проєкту ЄС «Право-Justice».

РОЗДІЛ IV. ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ

- **Ахтирська Наталія** — кандидатка юридичних наук, доцентка, начальниця (завідувачка) Навчальної лабораторії з вивчення права Європейського Союзу НШСУ.

РОЗДІЛ V. ПРОЦЕДУРИ ТА ПРАВИЛА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ (У СПІВАВТОРСТВІ)

(створений за сприяння Асоціації розвитку судового самоврядування України)

- **Бездоля Юлія** — суддя Господарського суду Одеської області.
- **Вісьтак Марія** — кандидатка юридичних наук, суддя Київського окружного адміністративного суду.
- **Гізатуліна Наталія** — суддя Броварського міськрайонного суду Київської області.
- **Костенко Євгенія** — суддя Довгинцівського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області.
- **Кузьменко Сергій** — суддя Тисменицького районного суду Івано-Франківської області.
- **Мартинцова Ірина** — суддя Васильківського міськрайонного суду Київської області.
- **Москаленко Інна** — суддя Південного міського суду Одеської області.
- **Нестерчук Світлана** — суддя Господарського суду Житомирської області.
- **Ярощук Оксана** — кандидатка юридичних наук, суддя Шевченківського районного суду міста Дніпра.

РОЗДІЛ VI. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ЄСІКС ТА ЄДИНИМ ДЕРЖАВНИМ РЕЄСТРОМ СУДОВИХ РІШЕНЬ (У СПІВАВТОРСТВІ)

- **Коваль Вадим** — адміністратор бази даних відділу адміністрування СУБД департаменту підтримки користувачів ДП «Інформаційні судові системи».
- **Снігур Тетяна** — начальниця навчального відділу департаменту розробки програмного забезпечення ДП «Інформаційні судові системи».
- **Поляков Олександр** — суддя Шевченківського районного суду м. Харкова.

РОЗДІЛ VII. ЗОВНІШНЯ І ВНУТРІШНЯ КОМУНІКАЦІЯ

- **Примак-Березовська Ольга** — суддя Оболонського районного суду м. Києва, тренерка та медіаторка з міжнародною сертифікацією, заступниця голови правління Правничої асоціації «Добросуд».

РОЗДІЛ VIII. ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ СУДДІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- **Фулей Тетяна** — кандидатка юридичних наук, начальниця відділу наукових досліджень проблем судочинства та науково-методичного забезпечення суддівської освіти НШСУ, заслужена юристка України.

РОЗДІЛ IX. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІ (У СПІВАВТОРСТВІ)

- **Маслюк Андрій** — доктор психологічних наук, заступник начальника відділу науково-методичного супроводження психологічної підготовки суддів НШСУ.
- **Строєва Наталія** — психологиня, керівниця програмного відділу ГО «ВГЦ “Волонтер”», експертка Проєкту ЄС «Право-Justice».

ПЕРЕДМОВА

Підготовка судді — це не лише опанування норм законодавства, а насамперед формування професійного мислення, здатності ухвалювати виважені рішення в складних умовах правової невизначеності та існуючих суспільних викликів. Саме тому кожен інструмент, який допомагає новопризначеним суддям швидше адаптуватися до здійснення правосуддя, має особливу цінність.

Цей збірник підготовлено з урахуванням законодавчих змін щодо початкової підготовки суддів. З огляду на короткий строк початкової підготовки — два місяці, а також відсутність можливості проходження стажування в судах, перед НШСУ постає надзвичайно складне завдання: забезпечити новопризначених суддів максимально концентрованими, практично орієнтованими та методично вивіреними знаннями, навичками та вміннями, які будуть потрібні в подальшій професійній діяльності.

Актуальність цього видання обумовлюється також умовами повномасштабної війни, в яких функціонує судова система України. Воєнний стан, масові переміщення населення, трансформація суспільних відносин, зростання кількості вразливих категорій осіб та підвищена увага до стандартів прав людини істотно ускладнюють правозастосування. У таких умовах суддя часто змушений ухвалювати рішення за відсутності усталеної практики, спираючись на принципи верховенства права, пропорційності та справедливості.

Матеріали, вміщені у цьому збірнику, покликані частково компенсувати обмеженість часу навчання та відсутність стажування, надаючи новопризначеним суддям систематизований виклад ключових підходів, актуальної судової практики, практичних орієнтирів і тлумачень, які можуть слугувати надійною опорою у перші місяці здійснення правосуддя. Збірник також може бути корисним і для суддів з досвідом, які стикаються з новими правовими викликами, зумовленими війною та динамікою законодавчих змін.

Національна школа суддів України розглядає цей збірник як елемент безперервної професійної підтримки суддівського корпусу та як практичний інструмент, що сприяє єдності судової практики, підвищенню якості судових рішень і зміцненню довіри суспільства до судової влади.

Висловлюю щиру подяку авторам і укладачам збірника за фаховість, відповідальність і розуміння реальних потреб суддівської освіти сьогодні.

Переконаний, що це видання стане корисним дороговказом для новопризначених суддів і зробить свій внесок у забезпечення справедливого та ефективного правосуддя в Україні.

Микола Оніщук,

ректор Національної школи суддів України

Початок суддівської кар'єри — це перехід від теоретичних знань до щоденного прийняття рішень, які безпосередньо впливають на права людини, довіру до суду та відчуття справедливості в суспільстві. У цей період особливо потрібні чіткі орієнтири: як діяти в складних ситуаціях, як зберігати незалежність і безсторонність, як запобігати конфліктам інтересів, як будувати професійну комунікацію та водночас залишатися стійким у час випробувань.

«Посібник для новопризначених суддів» — результат спільної роботи Проекту ЄС «Право-Justice» та Національної школи суддів України. Він підготовлений з урахуванням змін у підходах до початкової підготовки суддів: стислий двомісячний строк підвищує потребу в концентрованих, практично орієнтованих матеріалах. Саме тому ми прагнули зібрати в одному виданні ключові стандарти й інструменти, які підтримають суддю на старті та допоможуть швидше відчути впевненість у щоденній роботі.

У посібнику поєднано європейські та міжнародні стандарти суддівської діяльності з прикладними рекомендаціями щодо проходження публічної служби, етики та доброчесності, запобігання корупції, організації розгляду справ у суді першої інстанції та багатьох інших тем. Важливо, що поряд із засадами подано й практичні алгоритми дій, розбір типових процесуальних ситуацій і поради щодо підготовки зрозумілого, переконливого судового рішення.

В умовах повномасштабної війни правосуддя потребує не лише високої фаховості, а й витримки та особливої відповідальності перед суспільством. Судова система допомагає зберігати передбачуваність і захист прав навіть тоді, коли обставини змінюються щодня. Сподіваюся, що цей посібник стане для вас практичною опорою та підтримає у виробленні власного професійного стилю — з повагою до стандартів верховенства права, гідності людини та довіри до суду.

Щиро дякую авторському колективу, редакторам, консультантам і команді Національної школи суддів України за цю роботу. Окремо хочу подякувати Вищій раді правосуддя, Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, Державній судовій адміністрації України, ДП «Інформаційні судові системи» та іншим партнерам, які долучилися до підготовки цього видання.

Оксана Цимбрівська,
керівниця Проекту ЄС «Право-Justice»

ЗМІСТ

РЕДАКТОРИ ТА УПОРЯДНИКИ.....	3
КОЛЕКТИВ АВТОРІВ.....	3
ПЕРЕДМОВА	6
ВСТУП.....	10

РОЗДІЛ І. ЄВРОПЕЙСЬКІ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ СУДДІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 11

i. Стандарти суддівської незалежності.....	13
ii. Стандарти поведінки та професійної етики судді.....	20
iii. Принципи здійснення правосуддя.....	23

РОЗДІЛ ІІ. ПРОХОДЖЕННЯ СУДДЕЮ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ..... 28

i. Гарантії незалежності суддів.....	28
ii. Кар'єрне зростання та оцінювання.....	32
iii. Навчання та підвищення кваліфікації.....	43
iv. Участь у суддівському самоврядуванні	47
v. Дисциплінарна відповідальність.....	53
vi. Припинення повноважень.....	61

РОЗДІЛ ІІІ. ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ТА ДОБРОЧЕСНІСТЬ..... 65

i. Поняття «професійної етики» та «добročесності».....	65
ii. Запобігання та протидія втручанню в діяльність судді.....	72
iii. Відповідальність за порушення етичних норм	75

РОЗДІЛ ІV. ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ..... 78

i. Особливості застосування антикорупційного законодавства до суддів	78
ii. Конфлікт інтересів і його уникнення	86
iii. Декларування.....	93

РОЗДІЛ V. ПРОЦЕДУРИ ТА ПРАВИЛА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ 103

- i. Основні етапи судового розгляду в цивільному, господарському та адміністративному судочинстві 103
- ii. Правила проведення судових засідань у цивільному, господарському та адміністративному судочинстві 110
- iii. Алгоритм дій судді у справах про адміністративні правопорушення.....126
- iv. Основні етапи кримінальних проваджень у суді 132
- v. Правила здійснення кримінальних проваджень у суді.....137

РОЗДІЛ VI. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ЄСІКС ТА ЄДИНИМ ДЕРЖАВНИМ РЕЄСТРОМ СУДОВИХ РІШЕНЬ 147

- i. Єдина судова інформаційно-комунікаційна система.....147
- ii. Єдиний державний реєстр судових рішень.....156
- iii. Інструменти Верховного Суду: що варто знати новопризначеному судді? 165

РОЗДІЛ VII. ЗОВНІШНЯ ТА ВНУТРІШНЯ КОМУНІКАЦІЯ 175

- i. Комунікаційна і репутаційна стратегія судової влади 175
- ii. Спілкування з учасниками судового процесу 179
- iii. Взаємодія з громадськістю та ЗМІ.....184

РОЗДІЛ VIII. ҐЕНДЕРНІ АСПЕКТИ СУДДІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 195

- i. Ґендер і правосуддя 195
- ii. Ґендерні упередження та ґендерні стереотипи в судовому процесі та в колективі суду....199
- iii. Ґендерно чутлива комунікація 203

РОЗДІЛ ІХ. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІ 207

- i. Навчально-методичний модуль: профілактика професійного вигорання суддів 207
- ii. Техніки самодопомоги.....214
- iii. Система ресурсів і самодопомоги судді 217
- iv. Висновки та рекомендації 227

ВСТУП

Призначення на посаду судді означає не лише новий етап професійного розвитку, а й прийняття особливої суспільної відповідальності. Від щоденної якості суддівської роботи залежить утвердження верховенства права та рівень довіри громадян до судової влади. На початку роботи новопризначений суддя нерідко поєднує інтенсивне процесуальне навантаження з потребою швидко опанувати організацію провадження та взаємодію з апаратом суду, упевнено користуватися цифровими інструментами правосуддя, керувати комунікацією в залі суду й поза ним, ухвалювати рішення під пильною публічною увагою та інформаційним тиском. Усе це вимагає не лише ґрунтового знання права, а й розуміння стандартів поведінки, інструментів запобігання ризикам, навичок планування процесу, упевненості у використанні цифрових систем і, не менш важливо, особистої стійкості.

Саме для підтримки професійної адаптації новопризначених суддів підготовлено цей посібник. Він узагальнює європейські й міжнародні стандарти суддівської діяльності та пропонує практичні орієнтири щодо проходження публічної служби, професійної етики й доброчесності, запобігання корупції, а також процедур і правил судового розгляду в суді першої інстанції. Окрему увагу приділено роботі з ЄСІКС та Єдиним державним реєстром судових рішень, питанням внутрішньої й зовнішньої комунікації (зокрема в умовах швидкого поширення дезінформації), ґендерним аспектам здійснення правосуддя та психологічним вимірам професії. Матеріал поєднує нормативні підходи з практикою – розбором типових ситуацій і рекомендаціями, які можна застосовувати у щоденній роботі.

Зміст посібника вибудовано як послідовність модулів, що охоплюють ключові площини суддівської діяльності. У розділі I подано європейські та міжнародні стандарти, зокрема стандарти суддівської незалежності, професійної етики та принципи здійснення правосуддя. Розділ II присвячено питанням проходження суддею публічної служби. У розділах III–IV зосереджено увагу на професійній етиці та доброчесності й запобіганні корупції в судовій системі. Розділ V містить практичні орієнтири щодо процедур і правил судового розгляду в суді першої інстанції, зокрема алгоритм дій судді під час розгляду справи по суті. Розділ VI описує особливості роботи з ЄСІКС та Єдиним державним реєстром судових рішень і включає матеріали, покликані полегшити щоденну роботу з цифровими інструментами, а також підказки щодо ресурсів Верховного Суду та можливостей Supreme LAB для орієнтації в практиці. Завершальні розділи VII–IX охоплюють питання зовнішньої та внутрішньої комунікації, ґендерні аспекти суддівської діяльності та психологічні аспекти роботи судді.

Окреме підґрунтя для створення видання — досвід здійснення правосуддя в умовах збройної агресії проти України. У таких обставинах суддя має зберігати не лише фахову точність, а й внутрішню стійкість, витримку й особливу відповідальність перед суспільством, забезпечуючи стабільність і безперервність правосуддя.

Посібник можна читати послідовно або використовувати як довідник: повертатися до конкретних модулів у момент виникнення практичного питання — від етичної дилеми чи комунікаційної ситуації до організації процесу або роботи з електронними системами. Сподіваємося, що системність і практична спрямованість матеріалу допоможуть новопризначеним суддям виробити впевнений, професійно виражений стиль роботи та зміцнити довіру до правосуддя через якісні, незалежні й обґрунтовані рішення.

РОЗДІЛ І.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ СУДДІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ЯКІ МІЖНАРОДНІ АКТИ ВИЗНАЧАЮТЬ СТАНДАРТИ СУДДІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ?

Стандартам поведінки та діяльності суддів присвячено низку міжнародних актів. Ці документи встановлюють принципи незалежності, неупередженості, доброчесності, професійної етики та відповідальності суддів:

Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя (1983) ¹

Основні принципи незалежності судових органів (1985) ²

з урахуванням рекомендацій щодо їхнього ефективного впровадження (1989) ³

Європейський статут судді (1993) ⁴

Європейська хартія про статус суддів (1998) ⁵ і пояснювальна записка до неї (1998) ⁶

Загальна (Універсальна) хартія судді (1999) ⁷

Бангалорські принципи поведінки суддів (2006) ⁸ і коментарі до них (2007) ⁹

Велика хартія суддів (2010) ¹⁰

Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки (2010) ¹¹

Висновки КРЄС, а саме:

№ 1 (2001) «Про стандарти незалежності судових органів та незмінюваності суддів» ¹²

№ 3 (2002) «Щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності» ¹³

№ 7 (2005) «Правосуддя та суспільство» ¹⁴

№ 16 (2013) «Про відносини між суддями та адвокатами» ¹⁵

№ 21 (2018) «Про запобігання корупції серед суддів» ¹⁶

№ 25 (2022) «Про свободу вираження поглядів суддів» ¹⁷

Висновки першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів ¹⁸, зокрема: «Відповідальність суддів» (1980), «Нагляд за поведінкою суддів: концепція, хто наглядає, право на захист (і права людини), незалежність суддів» (1987), «Правила етичної поведінки суддів, їхнє застосування та дотримання» (2004).

Наведений список не є вичерпним. Міжнародні стандарти етики та професійної поведінки судді складають систему принципів, правил та обов'язків судді, які не суперечать один одному, а тісно перетинаються та доповнюють, уточнюють, розширюють відповідні вимоги ¹⁹.

I. СТАНДАРТИ СУДДІВСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

ЩО ТАКЕ СУДДІВСЬКА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ?

Суддівська незалежність — це базовий принцип, який гарантує, що суддя здійснює правосуддя без стороннього тиску та впливу. Від того, наскільки суддя є незалежним під час ухвалення рішень, залежить рівень довіри суспільства до судової системи й ефективність правосуддя. Тому для держави важливо забезпечити реальні гарантії суддівської незалежності, що відповідають міжнародним, і передусім європейським, стандартам.

Незалежне виконання суддівських обов'язків має кілька ключових складових:

- **зовнішня (інституційна) незалежність** — свобода судової влади від впливу чи втручання з боку виконавчої або законодавчої гілок.
- **внутрішня незалежність** — незалежність кожного окремого судді від тиску з боку колег або керівників у межах системи судів (наприклад, з боку суддів вищих інстанцій, голів судів тощо).

Таким чином, незалежність означає, що суддя ухвалює рішення виключно на основі закону та встановлених фактів, і протистоїть будь-якому тиску — і зовнішньому (з боку органів влади або інших осіб), і внутрішньому (зсередини судової системи).

ЧОМУ СУДДІВСЬКА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ Є ОДНИМ ІЗ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ПРАВОСУДДЯ?

Міжнародна спільнота визнає незалежність суддів одним із наріжних принципів правосуддя, оскільки вона є передумовою верховенства права й гарантією справедливого судового розгляду. В Основних принципах ООН щодо незалежності судових органів (1985) йдеться про те, що *«незалежність судових органів гарантується державою і закріплюється в конституції або законах країни. Усі державні та інші установи зобов'язані шанувати незалежність судових органів і дотримуватися її»*²⁰.

Європейські стандарти також обґрунтовують важливість суддівської незалежності. Наприклад, у Висновку № 1 Консультативної ради європейських суддів (КРЕС) (2001)²¹ наведено такі основні причини, чому незалежність судової влади є критично важливою:

1. **Захист прав громадян.** Судді несуть пряму відповідальність за охорону прав, свобод і власності громадян. Лише незалежний суд здатний здійснювати правосуддя неупереджено, без незаконного втручання, що є фундаментальним аспектом верховенства права.
2. **Свобода від зовнішнього тиску.** Судова влада повинна залишатися вільною від будь-якого зовнішнього впливу — як від політичного чи суспільного загалом, так і від втручання в конкретні судові справи. Незалежна судова система необхідна для контролю за діями інших гілок влади та справедливого застосування законів.

3. Баланс влади в демократичній державі. Незалежність судової влади — один із трьох стовпів демократії. Судді відіграють ключову роль у системі стримувань і противаг між виконавчою, законодавчою та судовою гілками. Такий баланс запобігає надмірній концентрації влади й гарантує, що уряд поважає закон і що саме закон є єдиною основою судових рішень.

4. Неупередженість і довіра суспільства. Судді повинні бути вільними від будь-яких зв'язків або особистих упереджень, що можуть вплинути на їхню безсторонність. Упереджений суддя не може вважатися справді незалежним. Реальна й чітко помітна неупередженість є вирішальною для збереження довіри громадян до судів.

5. Формальні гарантії незалежності. Для забезпечення незалежності судової влади необхідне впровадження конституційних або законодавчих гарантій захисту суддів від неналежного впливу — починаючи з процедури добору та призначення на посаду й закінчуючи умовами проходження служби та порядком звільнення. Такі формальні механізми дають суддям можливість виконувати свої обов'язки без страху втратити посаду чи зазнати переслідувань, що, своєю чергою, гарантує їхню неупередженість.

Загалом, потребу в незалежності судової влади можна пояснити тим, що вона дозволяє забезпечити неупередженість і справедливість у межах судової системи, а це має вирішальне значення для формування довіри з боку суспільства, забезпечення підзвітності діяльності уряду та справедливості правової системи в демократичному суспільстві.

У ЧОМУ ПОЛЯГАЄ ВІДМІННІСТЬ МІЖ ЗОВНІШНЬОЮ І ВНУТРІШНЬОЮ НЕЗАЛЕЖНІСТЮ?

Незалежність суддів має **зовнішній і внутрішній** аспекти, і обидва вони потребують захисту. Зовнішня незалежність означає, що суди як інституція та судді як носії влади захищені від впливу або втручання з боку інших гілок влади, а також будь-яких сторонніх осіб. Внутрішня незалежність полягає в незалежності кожного окремого судді як частини структури судової влади²². Вона означає, що кожен суддя в межах судової системи є автономним: розглядаючи справи, він не підпорядковується наказам чи вказівкам інших суддів, навіть тих, що займають вищі посади (наприклад, голови суду чи суддів вищої інстанції).

Розкриваючи суть внутрішньої незалежності суддів, КРЄС зазначила: «Принциповим моментом є те, що суддя при здійсненні своїх обов'язків не є чийсь службовцем; при цьому судді виконують державну функцію. Отже, суддя служить тільки закону й несе відповідальність тільки перед законом. Аксіомою є й те, що при винесенні рішення у справі суддя не повинен діяти за наказом або за вказівкою третьої сторони як у рамках, так і поза судовою владою»²³.

У Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи CM/Rec (2010) 12²⁴ наведено стандарти зовнішньої і внутрішньої незалежності суддів:

- **зовнішня незалежність:** коментуючи рішення суддів, виконавча та законодавча влада мають уникати критики, яка може підірвати незалежність судової влади або довіру суспільства до неї, за винятком випадків, коли вони мають намір оскаржити рішення. Прозорість є важливою під час розгляду справ у суді, але вона не повинна суперечити принципу суддівської незалежності, а суди мають ретельно стежити за своєю комунікацією. Судді, як члени суспільства, мають бути поінформованими про очікування, які суспільство має щодо системи правосуддя, і належно сприймати зворотній зв'язок, чому можуть сприяти

незалежні органи. Судді можуть займатися діяльністю, що виходить за межі їхніх офіційних обов'язків, якщо це не ставить під загрозу їхню неупередженість і незалежність;

- **внутрішня незалежність:** суди вищих інстанцій не можуть давати вказівки судам нижчих інстанцій щодо того, як вони мають виносити рішення в окремих справах, окрім як через свою практику та рішення, ухвалюючи рішення щодо засобів правового захисту від рішень судів нижчої інстанції.

Основна відмінність між зовнішньою і внутрішньою незалежністю полягає в джерелі тиску. У межах судової влади джерелом тиску можуть бути інші судді. Сильна судова система створює механізми, які в разі зловживання можуть бути використані для підризу незалежності окремого судді з боку керівництва суду, ради суддів, асоціацій суддів, голів судів та інших суб'єктів. Це проблема судових систем, які мають високий ступінь корпоративності.

З іншого боку, коли судова система інституційно не є сильною, наприклад більш залежна фінансово чи іншим чином від виконавчої або законодавчої гілки влади, джерело тиску може лежати за межами судової влади. Зокрема Міністерство фінансів може впливати на суддівську незалежність загалом, якщо зловживатиме своїми повноваженнями.

Як постановив ЄСПЛ у рішенні у справі «Parlov-Tkalčić проти Хорватії»:

«незалежність судової влади вимагає, щоб окремі судді були вільними не лише від неналежного впливу ззовні, а й також у межах судової системи. Ця внутрішня незалежність суддів вимагає, щоб вони були вільними від вказівок чи тиску з боку інших суддів або тих, хто обіймає адміністративні посади в суді, наприклад голови суду чи голови відділу в суді. Відсутність достатніх гарантій, що забезпечують незалежність суддів у судовій системі та, зокрема від керівництва, може призвести до того, що Суд дійде висновку про те, що сумніви заявника щодо (незалежності та) неупередженості суду можуть бути об'єктивно обґрунтованими»²⁵.

Венеційська комісія у своєму звіті (2010) зауважила, що питанню внутрішньої незалежності часто приділяється менше уваги в міжнародних актах, ніж зовнішній²⁶. Комісія посилається на свій висновок, у якому зазначено:

«Судова незалежність це не лише незалежність судової гілки влади щодо інших гілок державної влади, але також і «внутрішній» аспект. Кожен суддя, яке б місце він не займав у судовій системі, має однакові повноваження щодо іншого судді. При здійсненні правосуддя суддя має бути незалежним і по відношенню до інших суддів, включаючи голову власного суду або інших (наприклад, апеляційних чи вищого) судів. Насправді, відбувається все більше дискусій щодо «внутрішньої» незалежності у судовій гілці влади. Найкращий захист як внутрішньої, так і зовнішньої суддівської незалежності може забезпечити Вища судова рада, як це визнається в основних міжнародних актах на тему судової незалежності»²⁷.

Деякі механізми спеціально спрямовані на посилення внутрішньої чи зовнішньої незалежності суддів. Наприклад, більшість міжнародних організацій рекомендують, щоб органи, які мають займатися відбором кандидатів на суддівські посади, склалися щонайменше наполовину із суддів, обраних їхніми колегами. Це специфічний механізм з точки зору захисту зовнішньої незалежності судді.

ЩО ТАКЕ СУДДІВСЬКА НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ І ЧИМ ВОНА ВІДРІЗНЯЄТЬСЯ ВІД НЕЗАЛЕЖНОСТІ?

Окрім незалежності, від судді вимагається також **неупередженість** – відсутність будь-яких упереджень чи необ'єктивності щодо сторін або предмета спору з боку суду чи окремого судді²⁸. Незалежність і неупередженість — поняття близькі, але не тотожні. Обов'язок бути незалежним полягає в тому, щоб протистояти будь-якому тиску з боку будь-якої зі сторін у справі або з боку третіх сторін, які беруть участь у спорі. Проте обов'язок бути неупередженим вимагає від судді здатності наводити обґрунтування, відкинувши всі упередження та інтереси, пов'язані з предметом судового процесу, і, якщо це необхідно, заявити самовідвід²⁹.

Теодор Беккер, один із небагатьох учених, які систематично досліджували судовий процес, підкреслює важливість трактування понять «незалежність» і «неупередженість» як окремих, але взаємопов'язаних. Беккер пов'язував неупередженість зі станом розуму, а незалежність — із відносинами між суддями й зовнішніми суб'єктами, але запропонував точніше розмежування:

«Для Беккера неупередженість означала об'єктивний стан розуму, якому сприяє покладання на закон для врегулювання спорів, тоді як незалежність означала для нього здатність ухвалювати рішення всупереч іншим особам, які мають політичну владу»³⁰.

Загалом неупередженість також можна розділити на суб'єктивну й об'єктивну. ЄСПЛ зазначав, що між цими двома поняттями немає чіткого поділу. Та сама ситуація або поведінка судді може викликати занепокоєння в очах зовнішнього спостерігача (об'єктивний тест), а також піднімати питання, пов'язані з особистими переконаннями судді (суб'єктивний тест). Застосування до справи того чи іншого тесту або навіть обох залежить від конкретних обставин оскаржуваних дій³¹.

У справі «Langborger проти Швеції», № 11179/84, від 22 червня 1989 року, ЄСПЛ зауважив, що «для того, щоб встановити, чи можна вважати орган незалежним, необхідно враховувати, серед іншого, спосіб, у який було призначено його членів і термін їхніх повноважень, гарантії захисту від зовнішнього тиску, а також те, наскільки орган виглядає незалежним. Неупередженість оцінюється за допомогою суб'єктивного тесту, що покликаний встановити особисті переконання певного судді в конкретній справі, та об'єктивного тесту, спрямованого на визначення того, чи надає суддя достатні гарантії, щоб виключити будь-які законні сумніви в цьому відношенні»³².

Бангалорські принципи поведінки суддів³³ визначають неупередженість як одну з основних цінностей, притаманних функції судді. Принцип 2.5 містить детальні рекомендації щодо справ, у яких судді мають заявити самовідвід: суддя повинен заявити самовідвід від участі у провадженні, якщо він не в змозі винести неупереджене рішення у справі або коли в розумного спостерігача можуть виникнути сумніви щодо його неупередженості. Далі наводяться приклади таких випадків: у судді склалося реальне упереджене ставлення до якоїсь зі сторін або судді з його власних джерел стали відомі певні докази чи факти стосовно справи, яка розглядається; раніше при розгляді цього самого предмета спору суддя виступав як адвокат чи долучався до справи як важливий свідок; суддя чи члени його родини матеріально зацікавлені в рішенні у відповідній справі.

Хоча незалежність і неупередженість є різними поняттями, на практиці вони переплітаються. Упереджений суддя не може вважатися справді незалежним.

ЯКІ МІЖНАРОДНІ АКТИ ВИЗНАЧАЮТЬ СТАНДАРТИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ?

Враховуючи надзвичайну важливість суддівської незалежності, міжнародні організації встановили низку загальних принципів, які застосовуються в усьому світі. Ці принципи визначають сутність суддівської незалежності, а також містять настанови щодо забезпечення її ефективної реалізації.

- **Основні принципи незалежності судових органів (1985)**³⁴, які встановлюють базові стандарти у 6 сферах: незалежність судових органів; свобода слова та асоціацій; кваліфікація, підбір і підготовка; умови служби та термін повноважень; професійна таємниця та імунітет; покарання, усунення від посади і звільнення.

Документ окреслює кілька ключових тем:

- **незалежність:** судова влада має бути вільною від неналежного впливу або втручання з боку будь-якої гілки влади;
- **неупередженість:** судді повинні виносити рішення у справах виключно на основі фактів і закону, без упередженості чи необ'єктивності;
- **справедливість:** судовий розгляд має проводитися справедливо, із дотриманням прав усіх сторін;
- **кваліфікація:** судді повинні мати необхідну кваліфікацію та пройти підготовку для ефективного виконання своїх обов'язків;
- **перебування на посаді та безпека:** суддям має бути гарантовано перебування на посаді й відповідну винагороду для захисту їхньої незалежності;
- **відповідальність:** оскільки судді отримують захист від неналежного втручання, у разі неналежної поведінки до них мають застосовуватися дисциплінарні стягнення.

Як заявив суддя Матос, колишній президент Міжнародної асоціації суддів: *«суддівська незалежність, визначена Принципами ООН, не підлягає обговоренню та не піддається компромісам. Вона становить «генетичний код», притаманний усім неупередженим суддям»*³⁵.

Загальні принципи ООН визначають узагальнену, однак фундаментальну основу забезпечення суддівської незалежності, адаптовану до різноманітних правових систем по всьому світу. Ці принципи встановлюють глобальний стандарт неупередженості, рівності та справедливості в судовій системі.

- **Бангалорські принципи поведінки суддів (2006)**³⁶, схвалені Економічною та Соціальною Радою ООН у 2006 році, встановлюють міжнародні стандарти етичної поведінки суддів. Мета їхнього створення полягала в тому, щоб розробити концепцію підзвітності суддів, яка б доповнювала принципи суддівської незалежності, а отже, підвищувала б довіру суспільства до верховенства права³⁷. Незважаючи на те, що Бангалорські принципи зосереджені на поведінці суддів, вони також зміцнюють підвалини суддівської незалежності й неупередженості. Вони визначають шість основних цінностей — незалежність, об'єктивність, чесність і непідкупність, дотримання етичних норм, рівність, компетентність і старанність. Ці цінності взаємопов'язані й доповнюють одна одну. Слід підкреслити, що хоча Бангалорські принципи стосуються в основному поведінки суддів, вони водночас зміцнюють підвалини їхньої незалежності й безсторонності. Крім того, вони стали взірцем для багатьох національних і міжнародних кодексів суддівської етики.

- **Рекомендація СМ/Рес (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки (2010)**³⁸, у якій йдеться про важливість зміцнення незалежності й ефективності судової влади. Рекомендація охоплює аспекти зовнішньої і внутрішньої незалежності суддів, роль рад суддів, ресурси й умови праці, процедури добору та підвищення по службі, а також етичні стандарти й дисциплінарні процедури. Особлива увага приділяється забезпеченню достатніх ресурсів для судів, прозорості процедур та участі суддів у процесах управління судовою системою. Документ також наголошує на важливості безперервного навчання суддів і впровадження об'єктивних критеріїв оцінювання їхньої діяльності.
- **Висновки КРЕС № 1 (2001) «Про стандарти незалежності судових органів та незмінюваності суддів»**³⁹ та **№ 2 (2001) «Про фінансування та управління судами в контексті ефективності судової влади та статті 6 Європейської конвенції з прав людини»**⁴⁰. КРЕС рекомендує закріпити принципи незалежності судової влади на найвищому законодавчому рівні, зокрема в конституціях або основних законах держав-членів. Висновок № 1 наголошує на важливості об'єктивних критеріїв при призначенні та просуванні суддів, таких як кваліфікація, доброчесність та професійна компетентність, щоб уникнути політичного впливу та забезпечити неупередженість суддів. Особлива увага приділяється також принципу незмінюваності суддів як ключовій гарантії їхньої незалежності. Висновок № 2 присвячений фінансуванню та управлінню судами в контексті ефективності судової влади та статті 6 Європейської конвенції з прав людини. КРЕС зазначає, що фінансування судової системи не повинно залежати від політичних змін, а рішення про бюджет судів мають прийматися з повагою до їхньої незалежності. Також рекомендується активне залучення судової влади до процесу підготовки та обговорення бюджету. Таким чином, підкреслюється, що належне фінансування судів є невід'ємною складовою їхньої незалежності та ефективності;
- **Софійська декларація про незалежність судової влади та підзвітність (Європейська мережа рад юстиції, 2013)**⁴¹. Документ наголошує, що незалежність суддів є не привілеєм, а гарантією справедливого правосуддя. Разом із незалежністю декларація підкреслює принцип підзвітності судової влади, що передбачає відповідальність суддів за свої рішення. Однією з ключових тем декларації є питання публічного висловлювання. Визнається, що розумне застереження щодо того, що судді мають зберігати мовчання стосовно питань, що викликають політичні суперечки, не повинно застосовуватися, коли доброчесність і незалежність судової системи знаходяться під загрозою. Також наголошується на колективній відповідальності судової влади за протистояння діям уряду, які мають тенденцію підривати незалежність окремих суддів або судових рад;
- **Київські рекомендації щодо незалежності судочинства у Східній Європі, на Південному Кавказі та в Центральній Азії (2010)**⁴². Рекомендації наголошують на тому, наскільки важливо створити незалежні ради суддів для адміністрування судової системи й чітко визначити їхній мандат, забезпечити наявність прозорих та об'єктивних процедур добору суддів на основі їхньої кваліфікації та компетентності, а також чітко визначених процедур притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності й гарантій їхньої незалежності. Особлива увага приділяється уникненню надмірної концентрації влади в одному органі й забезпеченню прозорості в управлінні судовою системою.
- **Рекомендації щодо незалежності судочинства та підзвітності суддів Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (Варшавські рекомендації) (2023)**⁴³ доповнюють і розвивають Київські рекомендації 2010 року у тематичній і географічній площині. Документ приділяє особливу увагу таким аспектам, як функціонування і підзвітність рад

суддів та органів суддівського самоврядування, справедливі дисциплінарні процедури щодо суддів, прозорі правила переведення суддів, а також дотримання принципів рівності, різноманітності й заборони дискримінації в судовій системі. Також значна увага приділяється питанням притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності — всі дисциплінарні проступки мають чітко визначатися законом, з описом можливих санкцій, забезпеченням прозорості провадження та гарантіями пропорційності Київські рекомендації залишаються чинними стосовно питань, що залишилися поза увагою Варшавських рекомендацій.

- **Звіт Венеційської комісії про незалежність судової системи (Частина I: незалежність суддів) (2010)**⁴⁴ узагальнює чинні стандарти незалежності судової системи в Європі у сфері призначення суддів, гарантій їхньої незмінюваності й належних процедур притягнення до дисциплінарної відповідальності. Венеційська комісія рекомендує мінімізувати політичний вплив на судову систему, створюючи незалежні судові ради, які б гарантували добір суддів за об'єктивними критеріями. Окремо підкреслюється необхідність чіткого законодавчого визначення статусу суддів, умов їхньої роботи й гарантій захисту від будь-якого політичного чи іншого тиску.

Усі ці акти підтверджують, що незалежність суддів має гарантуватися законом і підкріплюватися дієвими механізмами.

ЯК НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДОВОЇ ВЛАДИ СПІВВІДНОСИТЬСЯ З УВАГОЮ З БОКУ СУСПІЛЬСТВА?

Важливо не лише забезпечити фактичну незалежність суддів, а й **підтримувати її видимість для суспільства**. Інакше кажучи, громадяни повинні бути впевненими в незалежності суду. У п. 1.3 Бангалорських принципів поведінки суддів вказується на те, що незалежність судової влади має існувати фактично і як предмет суспільного сприйняття. Існує низка ситуацій, які можуть підірвати авторитет суду та створити враження залежності судді. Уникаючи такої поведінки, суддя зміцнює довіру громадян. Зокрема, суддям не рекомендується:

- Відповідати на запити депутатів чи посадовців про те, *коли* або *як* буде вирішено конкретну справу. Також неприпустимо публічно коментувати справу до винесення рішення.
- Брати участь у *формуванні політики*. Наприклад, якщо суддя (навіть перебуваючи у відпустці) бере участь у розробленні урядової політики або відкрито підтримує певних політичних діячів, це ставить під сумнів його здатність залишатися нейтральним.
- Допускати виникнення ситуацій, у яких його особисті зв'язки або сімейні стосунки можуть вплинути на те, як сприймається його незалежність. Прикладом може бути демонстрація суддею підтримки близького родича, який є кандидатом на політичну посаду. Це включає спільне відвідування політичних зустрічей або участь у зборі коштів, але не поширюється на спільне відвідування суто церемоніальних заходів, як-от прийому глави держави, який прибув/прибула з візитом⁴⁵.

У справі «De Cubber проти Бельгії» ЄСПЛ постановив, що «Суд не може обмежитися суто суб'єктивним тестом; необхідно також враховувати міркування, що стосуються виконуваних функцій і внутрішньої організації (об'єктивний підхід). У цьому відношенні навіть зовнішність може бути важливою; з цього приводу варто навести одне англійське висловлювання, яке цитується, наприклад, у рішенні у справі Delcourt від 17 січня 1970 року (Серія А, № 11, стор. 17, пункт 31),

«правосуддя має не лише здійснюватися: має бути видно, що воно здійснюється» (...) на кону довіра, яку суди в демократичному суспільстві повинні викликати у громадськості»⁴⁶.

Незалежність судової влади є багатогранним поняттям, що охоплює незалежність від зовнішнього впливу, внутрішню незалежність судової влади та її сприйняття громадськістю. Ці аспекти тісно взаємопов'язані з неупередженістю, що підкреслено в рекомендаціях міжнародних організацій, таких як ООН, КРЄС, ОБСЄ, Венеційська комісія та ЄМРП.

Міжнародні стандарти й рекомендації, хоча і мають подібні основні складові, пропонують різні підходи й акценти в питаннях незалежності та неупередженості суддів. Забезпечення незалежності судової влади вимагає створення ефективних інституційних механізмів і дотримання кожним суддею високих стандартів етичної поведінки.

II. СТАНДАРТИ ПОВЕДІНКИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ СУДДІ

Суддя, як і будь-який громадянин, має основні права і свободи, але також несе особливі обов'язки щодо своєї поведінки. Міжнародні стандарти наголошують, що, реалізуючи особисті права (на свободу слова, світогляду, участь в об'єднаннях тощо), судді повинні діяти завжди так, щоб зберегти повагу до свого статусу й підтримувати неупередженість і незалежність судової влади⁴⁷. Інакше кажучи, суддя добровільно приймає на себе певні етичні обмеження, які могли б здатися обтяжливими для пересічного громадянина, і робить це заради підтримання авторитету правосуддя.

ЯКИМИ ЧЕСНОТАМИ МАЄ ВОЛОДІТИ СУДДЯ?

На запитання, **чого суспільство очікує від судді та якими якостями він повинен володіти**, детально відповіла Європейська мережа рад правосуддя (ЄМРП). У 2010 році робоча група ЄМРП підготувала Звіт з питань суддівської етики (схвалений Лондонською декларацією того ж року)⁴⁸. У цьому документі визначено основні цінності й особисті чесноти судді:

- **Основні професійні цінності судді:** незалежність, доброчесність (чесність, честь і гідність), неупередженість, стриманість та обережність (у публічному і приватному житті), старанність, повага (до інших) і вміння слухати, рівне ставлення до всіх, компетентність, прозорість.
- **Основні особисті чесноти судді:** мудрість, лояльність, людяність, сміливість, серйозність і розсудливість, працелюбність, здатність слухати й ефективно комунікувати⁴⁹.

Звіт робочої групи вирізняється точністю у визначенні цінностей і чеснот, що знаходять прояв у поведінці судді. Наприклад, під серйозністю і розсудливістю робоча група передбачає таке: *«Суть серйозності й розсудливості судді полягає в тому, щоб він поведився належним чином. Серйозність*

вимагає шанобливого ставлення під час судових процесів, ввічливості, без зайвої урочистості, без недоречного гумору. Проте прояв розсудливості у професійній діяльності не звільняє від необхідності проявляти гуманність, яка має вплив на відносини в будь-якому суспільстві. Розсудливий суддя розумно поєднує свої знання законодавства й конкретних обставин справи, не втрачаючи практичного здорового глузду. Суддя керується міркуваннями розсудливості як у професійному, так і в приватному житті, аби підтримувати довіру суспільства до судової влади й судів».

ЯКИМИ Є МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ СУДДІВ?

Одним із ключових міжнародних актів, які встановлюють стандарти етичної поведінки суддів, є **Висновок № 3 КРЕС (2002)**. Цей документ пояснив, яких стандартів поведінки повинні дотримуватися судді і як формулювати такі стандарти⁵⁰. У ньому КРЕС розрізняє правила поведінки під час виконання суддівських обов'язків і в позасудовій діяльності суддів.

Поведінка під час виконання суддівських обов'язків. Судді повинні виконувати свої обов'язки, уникаючи фаворитизму та проявів упередженості. Вони не мають права ухвалювати рішення, беручи до уваги щось, що виходить за рамки застосування юридичних норм. Поки судді розглядають справу або готуються до її розгляду, вони не повинні свідомо давати будь-які коментарі, які можуть виглядати як винесення рішення наперед або можуть вплинути на справедливість судового розгляду. Вони повинні демонструвати однакове ставлення до всіх осіб (сторін, свідків, адвокатів тощо) без відмінностей, що ґрунтуються на неправомірних підставах або є несумісними з належним виконанням суддівських функцій. Судді також повинні дбати про те, щоб їхня професійність не піддавалася сумнівам під час виконання ними своїх функцій⁵¹.

Поведінка поза ситуаціями, що передбачають виконання службових обов'язків. Поза судом суддя також повинен дбати про свою репутацію та уникати будь-якої діяльності, яка може поставити під загрозу гідність його посади або підірвати довіру до суду. КРЕС пропонує застосовувати так званий **об'єктивний тест**: оцінюючи прийнятність тієї чи іншої публічної діяльності, суддя повинен запитати себе, чи не виглядатиме ця діяльність (в очах розумного поінформованого спостерігача) несумісною з його незалежністю або неупередженістю⁵².

Європейська хартія про статус суддів проголошує, що свобода судді займатися діяльністю поза межами суддівського мандата *не повинна обмежуватися до тих пір, поки така стороння діяльність не стає несумісною з вірою у безсторонність або незалежність судді, або з його готовністю сумлінно та в розумний строк розглядати справи*.

Ще одним важливим актом у цій сфері є вже згадані **Бангалорські принципи поведінки суддів (2006)**, які вважаються одним із найбільш впливових та універсальних документів з питань суддівської етики. Ці принципи часто цитуються міжнародними організаціями й узяті за модель у багатьох країнах.

Бангалорські принципи містять чіткі настанови щодо того, як саме судді повинні поводитися, щоб підтримувати довіру з боку громадськості й честь своєї посади:

- 1) Судді повинні зберігати неупередженість та уникати будь-якої демонстрації прихильності до юристів й у справах, що стосуються членів родини.
- 2) Судді не мають права використовувати свій статус для отримання особистої вигоди. Наприклад, недопустимо вести приватну практику або використовувати службове становище для тиску на посадових осіб в інших установах.

- 3) Судді повинні знати про свої фінансові інтереси, а також про інтереси членів своєї сім'ї і не повинні допускати будь-якого впливу матеріальних обставин на свої суддівські обов'язки.
- 4) Конфіденційна інформація, отримана під час виконання суддівських обов'язків, має використовуватися лише для цілей судового розгляду.
- 5) Судді можуть займатися викладацькою, науковою чи іншою громадською діяльністю, але тільки якщо це не ставить під загрозу їхню основну роботу, не створює конфлікту інтересів і не шкодить авторитету правосуддя.
- 6) Суддям забороняється займатися адвокатською практикою. Також вони не можуть приймати подарунки, пов'язані з їхньою посадою, за винятком випадків, коли подарунок є символічним і не створює видимості упередженості.
- 7) Судді повинні переконатися, що їхні підлеглі також дотримуються цих стандартів, зокрема щодо приймання подарунків.

Згідно з Бангалорськими принципами поведінки суддів компетентність і старанність є обов'язковими умовами для належного виконання суддівських обов'язків. У коментарях до принципів суддівська старанність пов'язується зі *здатністю тверезо обмірковувати, ухвалювати неупереджені рішення та діяти оперативно*. Старанність передбачає прагнення до неупередженого й рівного застосування законодавства та запобігання зловживанням процесом. Здатність проявляти старанність у виконанні суддівських обов'язків може залежати від обсягів роботи, наявності необхідних ресурсів, а також часу на вивчення, обговорення аргументів сторін, складання тексту рішення та виконання суддівських обов'язків додатково до виконання обов'язків безпосередньо в залі судових засідань⁵³.

Хоча Бангалорські принципи сформульовані досить узагальнено (щоб відповідати різним правовим традиціям і культурам), вони залишаються наріжним каменем сучасної суддівської етики. Багато країн повністю або частково імплементували їхні положення у свої кодекси поведінки суддів⁵⁴. Для самих суддів ці принципи є нагадуванням про те, що їхня особиста поведінка — не приватна справа, а питання довіри суспільства.

ЯК ВІДШУКАТИ БАЛАНС МІЖ СВОБОДОЮ СЛОВА ТА СУДДІВСЬКОЮ ЕТИКОЮ?

Одним із викликів для суддів є дотримання права на свободу вираження поглядів у поєднанні з необхідністю зберігати й демонструвати неупередженість. КРЄС у Висновку № 3 (2002) відзначила загальну тенденцію у західноєвропейських країнах до підвищеної уваги ЗМІ до судових процесів, особливо кримінальних. Через це виникає ризик впливу журналістів на суддів або спроб впливати на їхні рішення через публічну думку. *«Відповідно, судді повинні демонструвати обережність у своїх відносинах з пресою та захищати свою незалежність і безсторонність, уникаючи будь-якої можливості використання своїх відносин із журналістами та надання безпідставних коментарів щодо справ, які вони розглядають»*⁵⁵.

У Висновку КРЄС № 25 (2022) запропоновано детальні рекомендації щодо встановлення балансу між правом суддів на свободу вираження поглядів і потребою зберігати громадську довіру до їхньої неупередженості й незалежності. Для цього надано вказівки стосовно трьох видів ситуацій, яких слід остерігатися в публічних висловлюваннях судді: заяв, які можуть призвести до їхнього відводу, заяв, які можуть негативно вплинути на авторитет і репутацію суду, а також стосовно виконання політичних повноважень⁵⁶.

III. ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

ЯКИМИ Є ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ?

Засади справедливого судочинства закріплені, зокрема, у статті 6 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ). У ній зазначено, що «кожен має право на **справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом**».

Із цього положення та практики ЄСПЛ випливають такі основні принципи здійснення правосуддя.

- **Справедливість.** Судовий процес має бути справді справедливим для всіх сторін. Це означає дотримання принципу рівності сторін (змагальності), неупереджене ставлення суду й ухвалення рішення лише на основі наданих доказів і норм права. Справедливість стосується всього процесу, а не тільки результату, і включає належне мотивування судом свого рішення.
- **Прозорість.** Правосуддя має здійснюватися відкрито, щоб «було видно, що правосуддя здійснюється». Відкритість судового розгляду гарантує громадський контроль і зміцнює довіру до суду. Як правило, судові засідання проводяться публічно, а рішення проголошуються відкрито (винятки можливі з міркувань моралі, державної безпеки чи захисту приватного життя, що також передбачено статтею 6 ЄКПЛ).
- **Ефективність.** Правосуддя має здійснюватися без невинуватених затримок. Сама по собі затримка в розгляді справи може зробити правосуддя неефективним. Тому кожен суддя зобов'язаний контролювати тривалість процесу — призначати засідання без зайвого зволікання, своєчасно складати тексти рішень, вживати інших заходів. ЄСПЛ наголошує на обов'язку держави створити умови (кадрові, процедурні), за яких суди зможуть розглядати справи впродовж розумних строків⁵⁷.
- **Незалежність і неупередженість.** Кожен має право на розгляд своєї справи незалежним і безстороннім судом. Цей принцип ми детально розглянули вище (див. «Стандарти суддівської незалежності»).
- **Законність.** Суд, що розглядає справу, має бути «встановлений законом», а рішення має ухвалюватися на підставі закону. Це означає, що і статус суду, і процедура розгляду, і застосовані норми — усе має відповідати чинному законодавству⁵⁸. Дотримання цього принципу забезпечує передбачуваність і правову визначеність для сторін.

ЯКІ ВИМОГИ ВСТАНОВЛЮЮТЬСЯ ДО ЯКОСТІ СУДОВИХ РІШЕНЬ?

Міжнародні стандарти звертають увагу не лише на процедуру, а й на кінцевий результат — судові рішення. Висновок № 11 КРЕС (2008)⁵⁹ присвячений факторам, що впливають на якість судових рішень, і методам її оцінювання. Загалом якість рішення залежить від професійності судді, якості застосованого законодавства й наявних у суді ресурсів.

Щоб судові рішення було якісним, воно має відповідати таким вимогам, як *справедливість, зро-*

зумілість і обґрунтованість, а також своєчасність (швидкість) і можливість бути ефективно виконаним.

Сторони та суспільство загалом повинні сприймати рішення як результат справедливого розгляду, тобто правильного застосування правових норм, неупередженого процесу й належного оцінювання доказів. Рішення має бути зрозумілим і викладеним чіткою та простою мовою.

Обґрунтування має відповідати таким принципам, як право на справедливий судовий розгляд, і стосуватися основних доводів сторін без непотрібних зауважень. Судді мають відповідати лише на аргументи, дотримуючись балансу між стислістю та ясністю. Зобов'язання наводити аргументи залежить від типу справи, але рішення має демонструвати, що суддя ретельно розглянув ключові правові й фактичні аспекти.

Судді повинні послідовно застосовувати правові норми, керуючись прецедентами в країнах загального права й судовою практикою у системах цивільного права. Якщо суд відступає від попередніх рішень, він повинен чітко пояснити, чому так вчиняє і, за необхідності, вказати, коли нове тлумачення набуває чинності. Вивчаючи докази, судді повинні оцінювати їхню допустимість і належність.

Рішення має бути винесене без зайвого зволікання (після завершення розгляду) й бути реалістичним з точки зору його виконання. Лише тоді сторони відчуватимуть, що їхню справу розглянуто належним чином, а суспільство побачить у рішенні відновлення правопорядку.

ЧОМУ СУДДІ ВАЖЛИВО ЗНАТИ МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ Й ДОТРИМУВАТИСЯ ЇХ?

Розглянуті європейські й міжнародні стандарти підкреслюють важливу роль незалежності й неупередженості суддів як основних гарантій справедливого судового розгляду. Незалежність суддів — як зовнішня, так і внутрішня — забезпечує свободу від будь-якого неправомірного впливу, що дає змогу судді об'єктивно та сміливо застосовувати закон. Неупередженість, хоча й не тотожна незалежності, невід'ємно пов'язана з нею: вона вимагає від судді діяти безсторонньо, і так, щоб суспільство не мало підстав сумніватися в його об'єктивності.

Документи міжнародних організацій (ООН, Ради Європи, зокрема КРЄС, ОБСЄ, Венеційської комісії, ЄМРП тощо) містять комплексні настанови, які допомагають державам запроваджувати належні механізми для підтримки незалежності судової влади. Вони рекомендують створювати інституційні гарантії, такі як незалежні ради правосуддя, прозорі процедури добору суддів, адекватне фінансування судів, справедливую дисциплінарну процедуру, аби судді могли виконувати свої обов'язки без страху чи фаворитизму.

Не менш важливими є етичні стандарти та професійна доброчесність суддів. Стандарти, на кшталт тих, що викладені в Бангалорських принципах і висновках КРЄС щодо суддівської етики, наголошують на необхідності для суддів підтримувати високий рівень доброчесності, порядності й компетентності. Судді добровільно погоджуються дотримуватися додаткових обмежень у поведінці заради збереження авторитету суду. У результаті не тільки підвищується якість судових рішень, а й зростає суспільна довіра до суду.

Стандарти, що визначають основні принципи здійснення правосуддя, допомагають суддям зорієнтуватися, як забезпечити справедливий, відкритий, своєчасний розгляд справ і високу якість рішень. Ці рекомендації мають практичне значення для новопризначених суддів: вони вказують, як діяти у різноманітних ситуаціях — від протистояння політичному тиску чи уникнення конфлікту

інтересів до написання зрозумілого і переконливого судового рішення.

Дотримання європейських та інших міжнародних стандартів суддівської діяльності — це не просто формальна вимога, а запорука ефективного правосуддя. Успішне впровадження цих стандартів у повсякденну роботу судів сприяє утвердженню верховенства права та зміцненню демократичних принципів. Постійне підвищення професійної майстерності, етичний самоконтроль і використання найкращих практик, рекомендованих міжнародною спільнотою, допоможуть суддям реалізувати ці стандарти. У результаті громадяни отримуватимуть **справедливе, незалежне, неупереджене й компетентне правосуддя**, яке заслуговує на довіру.

- 1 Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя: Перша світова конференція по незалежності правосуддя, Монреаль, 1983 р. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/monrealska_universalna_deklaraciya_pro_nezalezhnist_pravosuddya.pdf.
- 2 Основні принципи незалежності судових органів: Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985 та 13.12.1985 № 40/32, 40/146. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text.
- 3 Рекомендації щодо ефективного впровадження основних принципів незалежності судових органів: Резолюція Економічної та соціальної ради ООН 1989/60, схвалена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 15.12.1989 № 44/162. URL: <https://share.google/mUmuESwOT2pypanOS>.
- 4 Європейський статут судді: Європейська асоціація суддів, 1993 р. URL: <https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/evrop-status-suddi.doc>.
- 5 Європейська хартія про статус суддів, Лісабон, 10.07.1998. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf>.
- 6 Пояснювальна записка до Європейської хартії про статус суддів від 10.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a46#Text.
- 7 Загальна (Універсальна) хартія судді: Центральна Рада Міжнародної Асоціації Суддів, 17.11.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j63#Text.
- 8 Бангалорські принципи поведінки суддів: Резолюція Економічної та Соціальної Ради ООН від 27.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text.
- 9 Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів: Управління ООН з наркотиків та злочинності, вересень 2007 р. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfb11.pdf>.
- 10 Documents of the Consultative Council of European Judges // Документи Консультативної ради європейських суддів: [офіц. вид.] / упоряд. А. О. Кавакін. К.: Ін Юре, 2015. С. 19–22. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805a570c>.
- 11 Незалежність, ефективність та обов'язки: Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів від 17.11.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text.
- 12 Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів і незмінюваність суддів від 01.01.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52#Text.
- 13 Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності, від 19.11.2002. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_3_2002.pdf.
- 14 Висновок № 7 (2005) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Правосуддя та суспільство» від 23–25.11.2005. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_7_2005.pdf.
- 15 Висновок № 16 (2013) Консультативної ради європейських суддів «Про відносини між суддями та адвокатами» від 13–15.11.2013. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/r_16_2013_2013_11_15_1.pdf.
- 16 Висновок № 21 (2018) Консультативної ради європейських суддів «Про запобігання корупції серед суддів» від 09.11.2018. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/opinio_21_ua_1.pdf.
- 17 Висновок № 25 (2022) Консультативної ради європейських суддів «Про свободу вираження поглядів суддів» від 02.12.2022. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/no25_of_pereklad.pdf.
- 18 Висновки першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів. Вища кваліфікаційна комісія суддів України. URL: <https://vkksu.gov.ua/page/vysnovky-pershoyi-ekspertnoyi-komisiyi-mizhnarodnoyi-asociaciyi-suddiv-iaj>.
- 19 Тацій Л. Етика судді та особливості її нормативної регламентації. Вісник Національної академії правових наук України. 2014. № 1 (76). С. 81.
- 20 Основні принципи незалежності судових органів: Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985 та 13.12.1985 № 40/32, 40/146. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text.
- 21 Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів і незмінюваність суддів від 01.01.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52#Text.

- 22 Rafał Mańko. Council of Europe standards on judicial independence. *European Parliament. European Parliamentary Research Service*. (PE 690.623 – May 2021). URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/690623/EPRS_BRI\(2021\)690623_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/690623/EPRS_BRI(2021)690623_EN.pdf).
- 23 Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів від 01.01.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52#Text.
- 24 Незалежність, ефективність та обов'язки: Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів від 17.11.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text.
- 25 Рішення ЄСПЛ у справі «Parlov-Tkalčić проти Хорватії» від 22.12.2009 (заява № 24810/06). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-96426>.
- 26 Report on the Independence of the Judicial System: Part I — The Independence of Judges: European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2010. URL: <https://rm.coe.int/1680700a63>.
- 27 Висновок Венеційської комісії від 20.03.2007 CDL-AD(2007)003 щодо законопроекту про судоустрій та законопроекту про статус суддів в Україні. П. 61. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/cdl_ad_2007_003_2007_03_20.pdf.
- 28 Рішення ЄСПЛ у справі «Micallef проти Мальти» від 15.10.2009 (заява № 17056/06), § 93. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95031>.
- 29 Diego M. Papayannis. Independence, impartiality and neutrality in legal adjudication. *Issues in Contemporary Jurisprudence*. № 28/2016. P. 33–52. URL: <https://journals.openedition.org/revus/3546#:~:text=Independence%20is%20an%20attitude%20towards,subject%20matter%20of%20the%20dispute>.
- 30 Greene, Ian. The Doctrine of Judicial Independence Developed by the Supreme Court of Canada. *Osgoode Hall Law Journal*. 26.1 (1988): P. 177–206. URL: <https://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/ohlj/vol26/iss1/6>.
- 31 Незалежність і неупередженість судової влади. Огляд відповідної судової практики ЄСПЛ, вересень 2021 р. URL: <https://www.rolplatform.org/wp-content/uploads/2021/09/independence-and-impartiality-of-judiciary-eng.pdf>.
- 32 Рішення ЄСПЛ у справі «Langborger проти Швеції» від 22.06.1989 (заява № 11179/84). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57515>.
- 33 Бангалорські принципи поведінки суддів: Резолюція Економічної та Соціальної Ради ООН від 27.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text.
- 34 Основні принципи незалежності судових органів: Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985 та 13.12.1985 № 40/32, 40/146. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text.
- 35 Matos, José Igreja. Back to Basic. UN Basic Principles on the Independence of the Judiciary. *Konrad-Adenauer-Stiftung*, 2022. URL: <https://www.kas.de/documents/273004/19633720/UN+Basic+Principles+on+the+Independence+of+the+Judiciary.+Blog+August+2022.pdf>.
- 36 Бангалорські принципи поведінки суддів: Резолюція Економічної та Соціальної Ради ООН від 27.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text.
- 37 Judicial conduct and ethics. *Judicial College of Victoria*. URL: <https://judicialcollege.vic.edu.au/resources/overview-bangalore-principles-judicial-conduct-and-commentary>.
- 38 Незалежність, ефективність та обов'язки: Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів від 17.11.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text.
- 39 Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів і незмінюваність суддів від 01.01.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52#Text.
- 40 Висновок № 2 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи про фінансування та управління судами в контексті ефективності судової влади та статті 6 Європейської конвенції з прав людини від 23.11.2001. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/r_2_2001_2001_11_23.pdf.
- 41 Sofia declaration on judicial independence and accountability: The General Assembly of European Network of Councils for the Judiciary (05–07.06.2013). URL: https://www.encj.eu/images/stories/pdf/GA/Sofia/encj_sofia_declaration_7_june_2013.pdf.
- 42 Київські рекомендації щодо незалежності судочинства у Східній Європі, на Південному Кавказі та у Середній Азії: Бюро демократичних інститутів та прав людини, Дослідницька група з незалежності судочинства «Мінерва» Інституту Макса Планка (23–25.06.2010). URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/7/86319.pdf>.
- 43 Варшавські рекомендації щодо незалежності судочинства та підзвітності суддів: Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ (27.10.2023). URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/2/587376.pdf>.
- 44 Report on the Independence of the Judicial System: Part I — The Independence of Judges: European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2010. URL: <https://rm.coe.int/1680700a63>.
- 45 Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів: Управління ООН з наркотиків та злочинності, вересень 2007 р. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818fbfb11.pdf>.
- 46 Рішення ЄСПЛ у справі «De Cubber проти Бельгії» від 26.10.1984 (заява № 9186/80). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57465>.
- 47 Основні принципи незалежності судових органів: Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985 та 13.12.1985 № 40/32, 40/146. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text.
- 48 London Declaration on Judicial Ethics: The General Assembly of European Network of Councils for the Judiciary (02–04.06.2010). URL: https://www.encj.eu/images/stories/pdf/ethics/encj_london_declaration_recj_declaration_de_londres.pdf.
- 49 Judicial Ethics Report 2009–2010: European Network of Councils for the Judiciary. URL: .

- 50 Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про принципи та правила, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та неупередженості від 19.11.2002. URL: <https://rm.coe.int/-3-2002-/16807920ae>.
- 51 Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про принципи та правила, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та неупередженості від 19.11.2002. URL: <https://rm.coe.int/-3-2002-/16807920ae>.
- 52 Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про принципи та правила, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та неупередженості від 19.11.2002. URL: <https://rm.coe.int/-3-2002-/16807920ae>.
- 53 Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів: Управління ООН з наркотиків та злочинності, вересень 2007 р. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfbb11.pdf>.
- 54 Наприклад, Кодекс суддівської етики Грузії, Хорватії, Словенії та інших країн.
- 55 Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про принципи та правила, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та неупередженості від 19.11.2002. URL: <https://rm.coe.int/-3-2002-/16807920ae>.
- 56 Висновок № 25 (2022) Консультативної ради європейських суддів про свободу вираження поглядів суддів від 02.12.2022. URL: <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-25-2022-ukrainian/1680aaf353>.
- 57 Див. рішення ЄСПЛ у справі «Н. проти Франції» від 24.10.1989 (заява № 10073/82), § 58. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57502>; у справі «Katte Klitsche проти Італії» від 27.10.1994 (заява № 12539/86), § 61. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57893>.
- 58 Див. рішення ЄСПЛ у справі «Guðmundur Andri Ástráðsson проти Ісландії» від 01.12.2020 (заява № 26374/18), URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-206582>.
- 59 Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про якість судових рішень від 18.12.2008. URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-11-2008-on-the-quality-of-judicial-decisions-/16806a1fbc>.

РОЗДІЛ II.

ПРОХОДЖЕННЯ СУДДЕЮ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

I. ГАРАНТІЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ

ЩО ТАКЕ ГАРАНТІЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ І ЯКЕ ЇХНЄ ПРИЗНАЧЕННЯ?

Міжнародні стандарти у сфері судочинства та статусу суддів значну увагу приділяють принципам, вимогам і гарантіям щодо незалежності судової гілки влади загалом і суддів зокрема. Це пояснюється насамперед тим, що незалежність суддів розглядається як передумова верховенства права й основоположна гарантія справедливого суду⁶⁰. Тобто, забезпечення ефективного доступу до правосуддя неможливе в умовах, коли не забезпечена незалежність судів і суддів.

Для забезпечення незалежності суддів важливу роль відіграє закріплення необхідних гарантій на нормативному рівні (конституційному або законодавчому). Як зазначив Конституційний Суд України в рішенні від 27.10.2020 № 13-р/2020: «Гарантії незалежності суддів — це передбачені належні засоби мінімізації та усунення негативних впливів на суддів під час відправлення ними правосуддя, спрямовані на ухвалення законного й обґрунтованого рішення»⁶¹. Ключові гарантії суддівської незалежності закріплені в Конституції України (зокрема, у ст. 6, п. 14 ч. 1 ст. 92, ст. 126, ч. 2 ст. 127, ч. 1, 5 ст. 129, ст. 130, ст. 130-1, ч. 10 ст. 131 тощо) і більш детально розкриті в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (зокрема, у ст. 6, ст. ст. 48-50, ст. 53, ч. 4 ст. 107, ст. ст. 135, 136, 138-141, 142, 144, 146, 148 тощо). Закріплені на нормативному рівні гарантії утворюють цілісну систему, складові якої взаємопов'язані між собою та є невід'ємним елементом правового статусу судді.

Система гарантій спроектована таким чином, щоб забезпечити незалежність судді ще до його призначення на посаду (визначення особливого, конкурсного, порядку призначення), протягом усієї кар'єри та з огляду на майбутній, післясуддівський період життя (передбачення права на відставку з гідним матеріальним забезпеченням і поширенням гарантій недоторканності). Ці гарантії покликані не лише захистити незалежність судді, але й створити умови для утвердження віри в суспільстві в незалежність судів і суддівського корпусу.

Згідно з п. 2 Основних принципів незалежності судових органів (1985), судові органи вирішують передані їм справи безсторонньо, на основі фактів і відповідно до закону, без будь-яких обмежень, неправомірного впливу, спонуки, тиску, погроз або втручання, прямого чи непрямого, з будь-якого боку і з будь-яких би то не було причин⁶². Зазначений принцип відображений у ч. 2 ст. 126, ч. 1 ст. 129 Конституції України, які передбачають, що вплив на суддю в будь-який спосіб забороняється, а суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним і керується верховенством права. Зазначені положення є основою системи гарантій суддівської незалежності.

Утім, важливо пам'ятати, що такий комплекс професійних, особистих і соціальних гарантій покликаний насамперед створити для судді умови для здійснення правосуддя незалежно, неупереджено, безсторонньо та справедливо. Як зазначає Консультативна рада європейських суддів: *«Незалежність суддів є прерогативою чи привілеєм не для захисту власних інтересів, а в інтересах верховенства права та тих, хто шукає й очікує правосуддя»*⁶³. Подібний підхід закріплений і в інших міжнародних документах.

Ключові гарантії суддівської незалежності визначені в ч. 5 ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

ЯКІ ГАРАНТІЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ ВСТАНОВЛЕНІ УКРАЇНСЬКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ?

Особливий порядок призначення, притягнення до відповідальності, звільнення та припинення повноважень

Ключову роль у вирішенні всіх питань, пов'язаних із кар'єрою судді відіграють органи суддівського врядування (Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України), у яких значну частку складають представники суддівського корпусу, що мінімізує ризики неправомірного втручання в ці процеси з боку політичних чи інших суб'єктів. На нормативному рівні визначені принципи й порядок здійснення цих процедур, які повинні враховувати гарантії суддівської незалежності.

Окремо слід звернути увагу на те, що Конституція України до виключних повноважень Вищої ради правосуддя відносить вирішення питання про звільнення судді з посади й визначає підстави звільнення чи припинення його повноважень. Враховуючи складну процедуру внесення змін до Конституції України, це слугує додатковим захистом від їхнього безпідставного розширення чи зміни з метою тиску на суддівський корпус.

Недоторканність та імунітет судді

Зміст цієї гарантії незалежності судді детальніше розкривається у ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», зокрема:

а) Суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судове рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку.

б) За шкоду, завдану судом, відповідає держава на підставах і в порядку, встановлених законом (зокрема, ст. ст. 1174, 1176 Цивільного кодексу України, Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду»). Велика палата Верховного Суду⁶⁴, а до цього Верховний Суд України, послідовно відстоюють позицію, що ні суддя, ні суд, у якому він/вона здійснює правосуддя, не можуть бути відповідачами у спорах про відшкодування шкоди, завданої незаконними діями чи бездіяльністю у процесі здійснення правосуддя.

в) Суддю не може бути затримано, утримувано під вартою чи арештом без згоди Вищої ради правосуддя, за винятком затримання під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для відвернення вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або збереження доказів цього злочину. Суддя також не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду, за винятком випадків, вказаних у ч. 2 згаданої статті.

г) Повідомлення про підозру судді, ініціювання перед Вищою радою правосуддя питання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності, про продовження такого тимчасового відсторонення може бути здійснене лише Генеральним прокурором або його заступником, а проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися лише з дозволу суду — крім вказаних вище осіб, також за клопотанням керівника обласної прокуратури або його заступника.

Незмінюваність судді

Містить дві складові: а) гарантує судді перебування на посаді до досягнення 65 років, за винятком випадків звільнення з посади чи припинення повноважень; б) гарантує судді перебування на посаді саме в тому суді, у який його було призначено (обрано) чи переведено. За загальним правилом суддю не може бути переведено чи відряджено до іншого суду без його згоди. Вичерпний перелік підстав, коли згода судді не вимагається, визначений у законі (ч. 2 ст. 53, абз. 2 ч. 1 ст. 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Порядок здійснення правосуддя і таємниця ухвалення судового рішення

Порядок здійснення правосуддя в різних категоріях справ врегульований у Цивільному процесуальному кодексі, Господарському процесуальному кодексі, Кодексі адміністративного судочинства, Кримінальному процесуальному кодексі та Кодексі України про адміністративні правопорушення. Таємниця ухвалення судового рішення забезпечується такими законодавчими вимогами: а) під час ухвалення судового рішення суддя не має права обговорювати обставини й матеріали справи, застосування норм права й судову практику в цій справі, а також зміст судового рішення з іншими особами, крім складу суду, який розглядає справу; б) втручання у процес ухвалення судом судового рішення забороняється; с) судді не мають права розголошувати хід обговорення та ухвалення судового рішення.

Заборона втручання у здійснення правосуддя

Втручання у здійснення правосуддя є кримінальним правопорушенням і тягне за собою відповідальність, передбачену ст. 376 Кримінального кодексу України. Якщо таке втручання здійснюєть-

ся іншим суддею, то такий суддя також може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності на підставі п. 8 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Відповідальність за неповагу до суду чи судді

Виходячи зі змісту ст. 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення, проявами неповаги до суду є: а) злісне ухилення від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача, експерта, спеціаліста, перекладача; б) непідкорення розпорядженню головуючого; с) порушення порядку під час судового засідання; d) вчинення дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених в суді правил; е) невиконання поручителем зобов'язань, покладених судом під час провадження у справах за адміністративними позовами з приводу затримання і видворення іноземців та осіб без громадянства. Неповагою до суду вважається також відмова роботодавця в увільненні присяжного від роботи на час виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя та неприбуття присяжного до суду для участі в судовому засіданні без поважних причин (ч. 5, 6 ст. 67 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Окремий порядок фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установлений законом

Фінансування всіх судів здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету. Видатки на утримання судів визначаються в бюджеті окремо й належать до захищених статей. Для організаційного та фінансового забезпечення судової влади в системі правосуддя створена Державна судова адміністрація України, підзвітна Вищій раді правосуддя.

Належне матеріальне та соціальне забезпечення судді

Розмір суддівської винагороди, порядок нарахування доплат і застосування регіональних коефіцієнтів чітко визначені в ст. 135 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що мінімізує можливості для зловживань з боку керівництва суду чи органів, які відповідають за фінансове забезпечення судів. Законом також передбачені додаткові соціальні гарантії для суддів (забезпечення житлових умов, соціальне страхування, медичне обслуговування та санаторно-курортне лікування (ст. ст. 138, 141, 144 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Функціонування органів суддівського врядування та самоврядування

З метою вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням функціонування судової гілки влади в Україні діють органи суддівського врядування — Вища рада правосуддя та Вища кваліфікаційна комісія суддів України. Для захисту професійних інтересів суддів і вирішення питань внутрішньої діяльності судів діє суддівське самоврядування (ст. 130-1 Конституції України): збори суддів, Рада суддів України, з'їзд суддів України.

Забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також інші засоби їхнього правового захисту

Згідно з ч. 1 ст. 140 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судді, члени їхніх сімей і їхнє майно перебувають під особливим захистом держави, а Служба судової охорони й органи правопорядку зобов'язані вживати заходів для забезпечення безпеки судді, членів його сім'ї, збереження їхнього майна, якщо від судді надійде відповідна заява.

Право судді на відставку

Виникає за наявності стажу роботи на посаді судді не менш ніж 20 років. За суддею, звільненим у відставку, зберігається звання судді та гарантії недоторканності, встановлені для нього до його виходу у відставку (ч. 5 ст. 116 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Звільнений у відставку суддя має право на отримання щомісячного довічного грошового утримання, яке встановлюється в розмірі 50 % суддівської винагороди судді, який працює на відповідній посаді, а за кожний повний рік роботи на посаді судді понад 20 років розмір щомісячного довічного грошового утримання збільшується на 2 % грошового утримання судді.

Заборона звуження змісту й обсягу, визначених Конституцією України та законом гарантій, при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних

Ця гарантія неодноразово застосовувалася на практиці Конституційним Судом України, наприклад у справах щодо визнання неконституційними положень законів, які змінювали умови щомісячного довічного грошового утримання суддів у відставці.⁶⁵

Підсумовуючи, гарантії суддівської незалежності — це необхідні інструменти, які дозволяють судді здійснювати правосуддя, не беручи до уваги політичні, комерційні, особисті чи інші інтереси. Водночас, попри їхнє закріплення на конституційному й законодавчому рівнях, важливу роль відіграє готовність судді самостійно відстоювати свою незалежність, оскільки, як зазначено у Великій хартії суддів (2010)⁶⁶, відповідальність за забезпечення та захист незалежності судової системи несе не лише держава, але й суддя. Незалежна судова влада без незалежних суддів неможлива. Конституційний Суд України наголошує, що інституційна незалежність судової влади є передумовою незалежності й безсторонності кожного окремого судді, тоді як незалежність, безсторонність кожного з них є умовою забезпечення інституційної незалежності судової влади.⁶⁷

II. КАР'ЄРНЕ ЗРОСТАННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ

ЯКІ ІСПИТИ Є ЕЛЕМЕНТОМ СУДДІВСЬКОЇ КАР'ЄРИ?

Отримання посади не має означати для молодого судді припинення професійного розвитку, й одним з інструментів тримання себе у професійному «тонусі» є іспити як елемент суддівської кар'єри. З ними суддя обов'язково зіткнеться в разі проходження **кваліфікаційного оцінювання** під час конкурсу на зайняття вакантної посади судді апеляційного, вищого спеціалізованого або касаційного суду.

До того ж скласти іспит доведеться і в тому разі, якщо суддя бажатиме **перевестися в інший суд того самого рівня**, адже, відповідно до ч. 2 та ч. 3 ст. 82 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», переведення судді на посаду судді до іншого суду здійснюється на підставі та в межах рекомендації Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, внесеної за результатами конкурсу

на зайняття вакантної посади судді, проведеного в порядку, визначеному законом. Суддя, який виявив намір бути переведеним до іншого місцевого суду за результатами конкурсу на зайняття вакантної посади судді, одночасно із кандидатами, які беруть участь у доборі на посаду судді, складає кваліфікаційний іспит у порядку, передбаченому ст. 74 зазначеного закону, з урахуванням певних особливостей.

У ЧОМУ ПОЛЯГАЄ КВАЛІФІКАЦІЙНИЙ ІСПИТ?

Кваліфікаційний іспит є перевіркою професійної компетентності кандидата на посаду судді з метою виявлення належних знань, рівня підготовки та здатності здійснювати правосуддя у відповідному суді. Підставою для допуску до складання кваліфікаційного іспиту є рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Кваліфікаційний іспит проводиться шляхом складання анонімних тестувань і практичних завдань.

Анонімність забезпечується шляхом застосування ВККС інструментів реєстрації на іспит і його проведення, які усувають можливість ідентифікації конкретної особи, яка складає іспит. Так, у 2024 році ВККС застосовувала повністю цифровізоване тестування (коли особа отримує власний випадковий код і відразу після тестування бачить свій результат) і практичні завдання (виконуються та перевіряються через комп'ютер, на момент виконання та перевірки неможливо застати особу того, хто виконав завдання, із конкретним кандидатом).

Анонімне тестування проводиться щодо когнітивних здібностей, історії української державності, загальних знань у сфері права й однієї або кількох спеціалізацій суду на вибір: адміністративної, господарської та загальної (цивільної і кримінальної). Практичні завдання проводяться щодо вибраної (вибраних) кандидатом спеціалізації (спеціалізацій) суду з урахуванням його інстанційності.

Форма та зміст тестувань, практичних завдань, а також порядок їхнього проведення затверджуються Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, яка не пізніше ніж за 30 днів до дня проведення кваліфікаційного іспиту оприлюднює його програму та перелік запитань тестування (крім тестування щодо когнітивних здібностей) на своєму офіційному вебсайті.

Правила проведення кваліфікаційного іспиту є спільними для всіх видів процедур, з невеликими особливостями. Зокрема, кваліфікаційний іспит для цілей кваліфікаційного оцінювання є основним засобом встановлення відповідності судді (кандидата на посаду судді) критерію професійної компетентності⁶⁸.

Також ВККС встановлює прохідний бал кваліфікаційного іспиту, який не може бути нижчим за 75 % максимально можливого бала за відповідне тестування (крім тестування щодо когнітивних здібностей та історії української державності) й виконання практичного завдання кваліфікаційного іспиту.

Важливо пам'ятати, що під час добору на посаду судді прохідний бал для кандидатів встановлюється з урахуванням кількості посад, щодо яких оголошено добір.

Суддя, який склав кваліфікаційний іспит, але не набрав прохідний бал, може використати ці результати протягом двох років із дня їхнього затвердження. Якщо під час наступного кваліфікаційного іспиту ці результати відповідатимуть прохідному балу, Вища кваліфікаційна комісія суддів України за заявою такого судді визначає та затверджує його рейтинг відповідно до ст. 77 Закону

України «Про судоустрій і статус суддів», після чого зараховує такого суддю до резерву, передбаченого ст. 78 цього закону. Зарахований до резерву суддя може брати участь у конкурсах на зайняття вакантної посади судді місцевого суду протягом усього строку перебування в резерві.

Перебіг кваліфікаційного іспиту фіксується за допомогою технічних засобів відео- та звукозапису.

Інформація про результати кваліфікаційного іспиту є загальнодоступною та оприлюднюється на офіційному вебсайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Кандидат на посаду судді, який не з'явився для складання кваліфікаційного іспиту без поважних причин, відмовився від його складання чи не склав його, може бути допущений до складання такого іспиту повторно не раніше ніж через один рік. Кандидат, який склав кваліфікаційний іспит, але не набрав прохідний бал, може використати результати такого іспиту під час участі в наступному доборі на посаду судді, оголошеному протягом двох років із дня затвердження таких результатів.

Порушення процедури проведення кваліфікаційного іспиту можна оскаржити в порядку, встановленому законом. Детально питання організації іспитів врегульоване Положенням про порядок складання кваліфікаційного іспиту та методiku оцінювання кандидатів⁶⁹.

Окрім практичних знань і навичок, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» дає можливість перевіряти так звані *soft skills*, зокрема особистих морально-психологічних якостей кандидатів на посаду судді. Так, для встановлення відповідності кандидатів на посаду судді вимогам, визначеним цим законом, Вища кваліфікаційна комісія суддів України може ухвалити рішення про проведення тестувань з метою перевірки особистих морально-психологічних якостей таких кандидатів. Порядок і методика проведення таких тестувань затверджуються Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Її рішення про проведення таких тестувань встановлюється стосовно всіх кандидатів на посаду судді. Комісія використовує результати таких тестувань як одне із джерел інформації, що підлягає оцінюванню разом з іншою сукупністю зібраної інформації і матеріалів стосовно кандидата. Результати таких тестувань є конфіденційними, не оприлюднюються і не впливають на рейтинг кандидата на посаду судді.

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суддя вважається таким, що склав кваліфікаційний іспит з вибраної спеціалізації суду, якщо він:

1. набрав не менше 75 % максимально можливого бала за тестування щодо загальних знань у сфері права та відповідної спеціалізації суду;
2. набрав не менше 75 % максимально можливого бала за виконання практичного завдання щодо відповідної спеціалізації суду;
3. успішно пройшов тестування щодо когнітивних здібностей та історії української державності. Успішним проходженням вважається набрання кандидатом середнього допустимого бала тестування щодо когнітивних здібностей та історії української державності, встановленого Вищою кваліфікаційною комісією суддів України.

Загальний бал кваліфікаційного іспиту враховується під час визначення місця в рейтингу. Водночас, у разі однакової кількості балів і, відповідно, однакової позиції за рейтингом, перевага віддається учаснику конкурсу згідно з урахуванням таких критеріїв: статус судді, більший стаж роботи на посаді судді, більший стаж професійної діяльності у сфері права, науковий ступінь (ст. 79-4 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Рішення про визначення переможця конкурсу ухвалює Вища кваліфікаційна комісія суддів України. У ньому зазначається учасник, який має найвищу позицію в рейтингу, або учасник, який отримав перевагу за встановленими критеріями у випадку однакових результатів.

ЧОМУ ДОСЛІДЖЕННЯ СУДДІВСЬКОГО ДОСЬЄ ТА ПРОВЕДЕННЯ СПІВБЕСІДИ Є НЕВІД'ЄМНОЮ І НАДВАЖЛИВОЮ СКЛАДОВОЮ КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ОЦІНЮВАННЯ?

Дослідження суддівського досьє та проведення співбесіди є невід'ємною і надважливою складовою кваліфікаційного оцінювання здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді за визначеними законом критеріями. Ця процедура проводиться Вищою кваліфікаційною комісією суддів **у межах конкурсу на зайняття вакантної посади судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду або Верховного Суду**. Якщо ж ідеться про посаду судді у Вищому антикорупційному суді, то дослідження суддівського досьє та проведення співбесіди в межах конкурсу на її зайняття здійснюється з урахуванням особливостей, передбачених Законом України «Про Вищий антикорупційний суд»⁷⁰.

Варто зазначити, що проведення співбесід⁷¹ у межах такої конкурсної процедури, як переведення судді на посаду судді до іншого місцевого суду, є законодавчою новелою. Особливістю цього етапу є те, що співбесіда проводиться з переможцем конкурсу без участі представників Громадської ради доброчесності, а метою співбесіди є встановлення відповідності переможця критеріям доброчесності та професійної етики. У разі наявності обґрунтованого сумніву щодо його відповідності зазначеним критеріям переможцем конкурсу визначається наступний у рейтингу кандидат.

Цікавим також є положення закону, яке зобов'язує Вищу кваліфікаційну комісію суддів України одночасно з наданням рекомендації про переведення судді звернутися до органу, що здійснює дисциплінарне провадження стосовно судді, для вирішення питання про відкриття дисциплінарної справи чи про відмову в її відкритті, якщо під час проведення конкурсу виявлено факти, наслідком яких може бути дисциплінарна відповідальність судді, котрий виявив намір бути переведеним до іншого суду та став переможцем конкурсу. Це свідчить про несприйняття законодавцем концепції «позитивного відбору» й потребує від судді більш ретельної підготовки до співбесіди для спростування відповідних відомостей.

ЯКИМИ Є КРИТЕРІЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ОЦІНЮВАННЯ СУДДІВ?

У Законі України «Про судоустрій і статус суддів» критеріями кваліфікаційного оцінювання визначені: 1) компетентність (професійна, особиста, соціальна тощо); 2) професійна етика; 3) доброчесність. І якщо кваліфікаційний іспит є основним засобом встановлення відповідності судді саме критерію професійної компетентності, то на етапі дослідження досьє та проведення співбесіди більше уваги приділяється морально-психологічним якостям конкурсантів як складовій особистої та соціальної компетентності, а також їхній професійній етиці та доброчесності.

Основним джерелом інформації, що досліджується під час співбесіди, є суддівське досьє, яке формується до початку співбесіди, тобто суддя та інші зацікавлені особи, зокрема представники Громадської ради доброчесності, мають можливість завчасно опрацювати цю інформацію та належно підготуватися до співбесіди. Із цією метою Вища кваліфікаційна комісія суддів України

має право отримувати інформацію та копії документів і матеріалів, зокрема документів і матеріалів з обмеженим доступом, що стосуються судді або кандидата на посаду судді та членів його сім'ї чи близьких осіб від будь-яких осіб, які є власниками або розпорядниками такої інформації, документів чи матеріалів. Закон визначає перелік відомостей, які мають міститися у суддівському досьє, проте він не є вичерпним, оскільки до досьє можуть включатися будь-які відомості й дані, на підставі яких можна встановити відповідність судді критеріям кваліфікаційного оцінювання, а також будь-яка інша інформація щодо судді, визнана рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України такою, що підлягає включенню до суддівського досьє.

Дослідження суддівського досьє є першою складовою відповідного етапу оцінювання і полягає в систематизації, аналізуванні, збиранні, уточненні даних досьє з метою попередньої оцінки відповідності судді критеріям кваліфікаційного оцінювання. Таке дослідження здійснюється доповідачем з-поміж членів Комісії, призначеним для підготовки справи щодо проведення кваліфікаційного оцінювання стосовно відповідного судді або кандидата на посаду судді до розгляду й доповіді.

Другою складовою є співбесіда, яка полягає в обговоренні результатів дослідження досьє. Вона складається з кількох **стадій**: а) оголошення доповіді; б) надання судді можливості доповнити, уточнити чи спростувати оголошену в доповіді інформацію; в) послідовне обговорення із суддею показників з метою ухвалення остаточного рішення щодо підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді.

Під час співбесіди із суддею обов'язково обговорюються відомості щодо його відповідності критеріям професійної етики й доброчесності, зокрема викладені у висновку або інформації Громадської ради доброчесності. При цьому суддя має право заявляти клопотання, надавати усні пояснення, зокрема у формі коментарів, документи й іншу інформацію до відповідних розділів досьє. У співбесіді може бути оголошено перерву, якщо виникне потреба в отриманні додаткової інформації, документів та інших матеріалів (зокрема тих, доступ до яких обмежений) стосовно судді, членів його сім'ї, близьких осіб або осіб, з якими суддя має родинні зв'язки.

Варто зазначити, що під час співбесіди можуть бути присутні спостерігачі, зокрема будь-які заінтересовані особи, а також уповноважені представники органу суддівського самоврядування та/або представники Громадської ради доброчесності. Представники Громадської ради доброчесності можуть з дозволу головуєчого брати участь в обговоренні висновку Ради про невідповідність судді або кандидата на посаду судді критеріям професійної етики та/або доброчесності або наданої нею інформації.

Встановлення відповідності судді критеріям кваліфікаційного оцінювання здійснюється членами Комісії згідно з їхнім внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному й об'єктивному дослідженні результатів кваліфікаційного оцінювання. Слід зауважити, що певні дискреційні повноваження, якими наділені члени Комісії під час проведення співбесід, і свобода розсуду не можуть бути підґрунтям для свавільних рішень, оскільки це прямо порушує принцип верховенства права. Дієвим запобіжником зловживання дискреційними повноваженнями є реалізація принципу юридичної визначеності, який робить процес оцінювання та ухвалене за його результатом рішення зрозумілим і передбачуваним як для судді, так і для незалежного стороннього спостерігача⁷². Із цією метою рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України затверджено Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їхнього встановлення⁷³.

Крім того, у листопаді 2023 року внаслідок домовленостей між Вищою кваліфікаційною комісією суддів України та Громадською радою доброчесності було погоджено «перелік індикаторів, які свідчать про невідповідність судді чи кандидата на посаду судді критеріям доброчесності та

професійної етики, а також принципи їхнього застосування»⁷⁴. І хоча такі домовленості не були формалізовані у вигляді нормативного акта, зазначені індикатори відіграють значну роль у забезпеченні єдиного підходу до оцінювання суддів і підвищення якості відповідних процедур.

Наступним кроком, спрямованим на вдосконалення процедур оцінювання стало затвердження Вищою радою правосуддя Єдиних показників для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді)⁷⁵.

Таким чином, згідно із зазначеними вище нормативними актами, **відповідність судді критерію особистої компетентності** на етапі дослідження суддівського досьє та проведення співбесіди оцінюється за такими показниками, як рішучість і відповідальність, безперервний розвиток. Для оцінювання **відповідності критерію соціальної компетентності** застосовуються такі показники, як ефективна комунікація, ефективна взаємодія, стійкість мотивації та емоційна стійкість, а для **відповідності критеріям доброчесності та професійної етики** — незалежність, чесність, неупередженість, сумлінність, непідкупність, дотримання етичних норм і бездоганна поведінка у професійній діяльності й особистому житті, законність джерел походження майна, відповідність рівня життя судді чи кандидата на посаду судді або членів його сім'ї задекларованим доходам, відповідність способу життя судді чи кандидата на посаду судді його статусу.

Не складно помітити, що показники відповідності судді критеріям доброчесності та професійної етики повністю відтворюють положення ч. 9 ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», які, своєю чергою, ґрунтуються на Бангалорських принципах поведінки суддів, котрі одночасно є концептуальною основою Кодексу суддівської етики. Усвідомлення цього дозволяє більш точно й системно зрозуміти змістовне наповнення відповідних показників шляхом безпосереднього ознайомлення з Бангалорськими принципами поведінки суддів, коментарем до них, а також із Кодексом суддівської етики й коментарем до нього.

Також під час оцінювання відповідності судді критеріям доброчесності та професійної етики враховуються обставини, що вказують на істотність порушення вимог законодавства, правил професійної етики або інших етичних норм, зокрема тяжкість вчиненого діяння та його наслідки, форма вини й мотивація, ставлення судді до вчиненого порушення, історичний контекст події, систематичність, давність порушення тощо.

Важливо! Не підлягають перегляду під час оцінювання факти й обставини, які у встановленому законом порядку були належно оцінені відповідними інституціями за участю представників міжнародних та іноземних організацій, які допомагають державним органам під час конкурсних процедур встановлювати відповідність осіб критеріям професійної етики й доброчесності, і було встановлено відповідність чи невідповідність особи таким критеріям. Винятком із цього правила є виявлення нової інформації, яка має істотне значення.

ЯКІ ТИПОВІ ПОМИЛКИ ДОПУСКАЮТЬСЯ СУДДЯМИ НА ЕТАПІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОСЬЄ ТА ПРОВЕДЕННЯ СПІВБЕСІДИ ТА ЯК ЇХ МОЖНА УНИКНУТИ?

1. **Неналежна підготовка до співбесіди**, яка, зокрема, полягає в недостатньому опрацюванні матеріалів суддівського досьє або взагалі в неознайомленні з ними. **Відсутність необхідних документів.**

Порада. Якісна підготовка до співбесіди, яку неможливо забезпечити без належного опрацювання суддівського досьє, є передумовою успішного проходження цього етапу кваліфікаційного оцінювання. Звісно, ознайомлення з матеріалами досьє є правом, а не обов'язком судді, проте не варто відмовлятися від можливості зробити перебіг співбесіди більш прогнозованим і додати собі впевненості в тому, що жодне питання не стане прикрою несподіванкою. Фрази на кшталт «я не готовий», «я не знаю», «у мене немає потрібних документів», «я не мав достатнього часу для підготовки» тощо часто є передвісниками поганих новин для кандидата. Також, враховуючи, що співбесіда, як правило, буде стосуватися питань дотримання вимог антикорупційного законодавства, доцільно додатково опрацювати положення профільних нормативно-правових актів і документів, спрямованих на роз'яснення їхнього змісту.

2. Відсутність комунікації з Громадською радою доброчесності.

Порада. Як свідчить практика, предмет співбесіди, як правило, визначається змістом висновку або інформації ГРД. Тож суддя має бути зацікавленим у тому, щоб обставин, які викликають у ГРД сумніви щодо його доброчесності й етичності, було якомога менше. Цьому може сприяти попередня комунікація з ГРД на етапі опрацювання інформації щодо судді, а саме надання необхідної інформації та документів, які здатні усунути необґрунтовані сумніви.

3. Зловживання заявами і клопотаннями.

Порада. Комісія з розумінням і повагою ставиться до права судді робити заяви і клопотання. Водночас зловживання таким правом може створити враження про умисну протидію процесу оцінювання або намагання приховати якісь важливі обставини й факти, зокрема й від громадського контролю, який забезпечується публічністю співбесід.

4. Повідомлення завідомо неправдивої інформації.

Порада. Комісія усвідомлює, що кожен може помилятися, а тому не вся інформація, що не відповідає дійсності, свідчить про її навмисне спотворення. Водночас нездатність судді говорити правду або схильність до неправди свідчать про його профнепридатність, оскільки чесність споконвіку була чеснотою, яка характеризує суддівську професію. Проблема неправдивої інформації полягає в її суперечливості й сумнівності, що досить легко виявляється під час співбесіди й очікувано призводить до негативного результату. При цьому недосягнення мети в конкурсному відборі не припиняє суддівську кар'єру й не позбавляє суддю можливості реалізувати свої амбіції в майбутньому, а от публічно виявлена брехня здатна заплямувати його репутацію на все життя. Тому питання про те, чи варто вдаватися до такого ганебного способу отримання бажаного, є риторичним.

5. Розлогі відповіді та пояснення під час співбесіди, які стають підґрунтям для додаткових, часто незручних запитань. Намагання дати швидкі відповіді на складні запитання або запитання, які потребують додаткової інформації.

Порада. Бажання надати максимально деталізовані відповіді, які мають створити позитивне враження про компетентність або відкритість кандидата, зрозуміле. Водночас обсяг обставин і фактів, які потребують обговорення під час співбесіди, часто є досить значним, а в умовах обмеженого часу важливі питання взагалі можуть залишитися без розгляду. Крім того, нова інформація може викликати неочікувані запитання, до яких апріорі не можна підготуватися заздалегідь. Тож намагайтеся повідомляти лише важливу інформацію і не відволікатися на обставини, які є другорядними. Відповідайте по суті, без передмов і повторювань. Орієнти-

ром для коректної відповіді завжди має слугувати зміст самого запитання. Завжди дослухуйте запитання до кінця. Якщо запитання не зрозуміле, варто його уточнити. За необхідності, доцільно розбити складне запитання на кілька простих, не намагаючись вигадати власні запитання та підміняти ними ті, які були насправді поставлені. Відповідаючи, орієнтуйтеся на реакцію особи, яка поставила запитання. Не продовжуйте відповідь після того, як вам дали зрозуміти, що повідомленої інформації вже достатньо. Якщо запитання для вас неочікуване й ви не впевнені, що зможете на нього вдало відповісти без попередньої підготовки, повідомте про це Комісію. Якщо запитання дійсно важливе, Комісія, як правило, надає таку можливість і за потреби оголошує перерву, а якщо ні, то запитання просто буде знято.

6. Надмірне вживання коротких відповідей «так» або «ні».

Порада. Краще коротко, але влучно, або «стислість — сестра таланту» — це про відповіді, які здебільшого надаються під час опитування в режимі бліц. Проте запитання під час співбесіди зазвичай передбачають більш розгорнуті відповіді, хоча й без надмірної деталізації.

7. Негативна оцінка інших, зокрема колег.

Порада. На співбесіді розглядаються питання, які характеризують безпосередньо вас. Інформація щодо інших осіб, які, як правило, пов'язані з вами родинними, дружніми, службовими чи діловими стосунками, цікавить Комісію виключно в контексті вашого оцінювання. У зв'язку з цим намагайтесь уникати оціночних суджень щодо морально-ділових або когнітивних якостей інших осіб, оскільки для співбесіди вони не матимуть жодного значення, проте створять негативне враження про вас.

8. Наполегливі спроби переконати членів Комісії в тому, що вони, з огляду на власний життєвий і професійний досвід, вважають непереконливим.

Порада. Кожну ситуацію можна оцінювати з різних точок зору й інтерпретувати по-різному. Тож ви маєте право запропонувати Комісії власну версію відповідних подій, однак при цьому не варто розраховувати, що її беззастережно приймуть. На щастя, життя майже кожної людини складається з типових ситуацій і подій, через що більшість людей здобувають схожий життєвий досвід, а тому різні люди переважно однаково оцінюють такі ситуації та події. Крім життєвого досвіду, члени Комісії мають також професійний, який надає їм впевненості щодо об'єктивності власних суджень. Саме тому не варто розраховувати, що хтось легко прийме версію, яка суперечить його життєвому та професійному досвіду. А спроби наполегливо переконати таку людину можуть розцінити як сумнів щодо її досвіду або компетентності й викликати негативну реакцію. Водночас не слід забувати, що деякі ситуації або їхні наслідки є настільки нетиповими, що їхня оцінка є неочевидною і варіативною. Тому, якщо вважаєте свою ситуацію саме такою, завчасно підготуйте переконливі аргументи й надайте системні та послідовні пояснення.

Приклад. Комісія встановила, що кандидат безоплатно користувався транспортним засобом, який належав третій особі, з якою він перебував у родинних стосунках. Оскільки в Україні набула поширення неправомірна практика приховування майна, яке фактично належить публічним службовцям, шляхом оформлення цього майна на родичів, безоплатне користування зазначеним транспортним засобом могло свідчити про недоброчесність кандидата. Кандидат пояснив, що автомобіль дійсно належить його племіннику, з яким вони перебувають у гарних родинних стосунках, а тому останній відмовився від отримання оплати за користування. Крім того, племінник використовує це авто періодично, а тому з розумінням поставився до

прохання передати це авто у його користування на певний період. Натомість під час співбесіди було з'ясовано, що племінник є молодого людиною, яка не мала офіційних доходів для придбання дорогого авто; авто було придбано відразу після того, як кандидат продав власне авто, й після того іншого не придбавав, хоча мав у цьому потребу; після придбання авто постійно знаходилось у користуванні кандидата, який проживав у іншому місті; страховий поліс на зазначене авто був оформлений на кандидата. Виходячи з цього, Комісія зробила висновок про наявність обґрунтованих сумнівів щодо доброчесності кандидата

- 9. Надмірна емоційність**, зокрема емоційне реагування на незручні й іноді неприємні запитання представників ГРД або членів Комісії.

Порада. Співбесіда справді є емоційно напруженим етапом кваліфікаційного оцінювання, але неспроможність вчасно себе опанувати й контролювати надмірну емоційність може створити враження, що ви не маєте таких важливих для судді професійних якостей, як стресостійкість і стриманість. Крім того, емоційне реагування на поставлене запитання можуть сприйняти як прояв неповаги, що також не сприятиме успішному проходженню співбесіди. Запитання можуть бути гострими й навіть провокаційними, проте часто саме такі запитання дозволяють продемонструвати ваші найкращі якості.

- 10. Намагання пояснити ситуацію з позиції пересічної людини**, попри те, що статус судді зобов'язує дотримуватися вищих стандартів поведінки.

Порада. Статус судді покладає на вас додаткові обмеження та зобов'язання, передусім пов'язані з дотриманням вимог професійної етики й положень антикорупційного законодавства. Тому суддя не може пояснювати свої дії або бездіяльність аргументами, які є прийнятними для інших представників українського суспільства, у якому склалися певні традиції та звичаї. Зокрема, таке позитивне явище, як дружні стосунки або духовна спорідненість у вигляді кумівства, для судді може бути джерелом конфлікту інтересів, а також проблемою у вигляді отримання неправомірних подарунків. На відміну від пересічних громадян, спосіб життя судді та членів його сім'ї і їхній майновий стан підконтрольні суспільству. Тому суддя має бути обізнаним про власні майнові інтереси й уживати розумних заходів для того, щоб бути обізнаним про майнові інтереси членів своєї сім'ї.

- 11. Повідомлення другорядної чи зайвої інформації з метою уникнення прямої відповіді** на поставлене запитання.

Порада. У риториці є багато дієвих способів уникнути відповіді на прямі запитання, але співбесіда — не найкраще місце для демонстрації подібних умінь. У Комісії може скластися враження, що ви не готові з нею співпрацювати, адже під час конкурсного відбору ініціатива має виявлятися з вашого боку. Саме ви зацікавлені в тому, щоб спростувати всі наявні сумніви та продемонструвати ваші переваги в найбільш переконливий спосіб.

- 12. Недоречні лестощі** у вигляді позитивних відгуків про роботу Комісії або окремих її членів, подяк, привітань тощо.

Порада. Усі розуміють, що ви зацікавлені в успішному проходженні співбесіди й одночасно залежите від оцінки членів Комісії. Тому намагайтеся створити позитивне враження про себе просто чемною поведінкою — будьте привітними, уважно слухайте, не перебивайте, проявіть повагу до Комісії як до органу суддівського врядування і не робіть помилок, наведених у цьому розділі.

13. Намагання розчулити членів Комісії окремими фактами з біографії, які не мають відношення до предмета співбесіди, але здатні викликати емпатію.

Порада. Члени Комісії переважно емпатичні люди, але при цьому досвідчені й емоційно стійкі. Тому спроби розчулити їх у такий спосіб є малоефективним, а результат може виявитися взагалі протилежним, оскільки будь-яка поведінка, що має ознаки маніпуляції, зазвичай сприймається негативно. Тож намагайтеся викликати справжні емоції своїми влучними відповідями й переконливими знаннями.

ЯК ВІДБУВАЄТЬСЯ ЗВІТУВАННЯ СУДДІ У ДЕКЛАРАЦІЯХ ДОБРОЧЕСНОСТІ ТА РОДИННИХ ЗАВ'ЯЗКІВ?

Успішна кар'єра молодого судді починається з дотримання не лише законодавчих норм, а й етичних стандартів. Декларація доброчесності та декларація родинних зв'язків є інструментами, які підкреслюють відкритість судді перед суспільством і гарантують прозорість судової влади. Ці документи допомагають запобігти конфліктам інтересів і зміцнити довіру до суду. Важливо розуміти, що належне заповнення декларацій — це важливий крок на шляху до забезпечення прозорості суддівської діяльності. Порушення пов'язаних з ними вимог можуть мати серйозні наслідки не лише для репутації судді, а й для подальшої кар'єри.

Декларація доброчесності підтверджує відповідність поведінки судді принципам професійної етики. Це свого роду «етичний паспорт» судді, який демонструє його готовність до прозорості і чесної роботи. Основне завдання цієї декларації — підкреслити доброчесність судді у виконанні суддівських обов'язків, показати, що він не допускає зловживань своїм становищем, а також не ухиляється від відповідальності за власні рішення. Декларуючи свою доброчесність, суддя формує підґрунтя для довіри з боку громадськості, своїх колег та учасників судового процесу.

Декларація родинних зв'язків судді — це документ, у якому суддя зазначає своїх близьких родичів, котрі працюють у юридичній сфері або займають інші державні посади. Головна мета цієї декларації — забезпечити уникнення конфлікту інтересів між суддею та іншими особами, які можуть впливати на його рішення. Для судді це не лише формальність, а частина професійної етики. Правильне та своєчасне декларування родинних зв'язків допомагає уникнути можливих сумнівів щодо його неупередженості в очах громадськості та сторін судового процесу.

Зокрема, декларуванню підлягає:

а) **Інформація про близьких родичів.** Судді мають вказувати осіб, з якими спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права й обов'язки, а також, незалежно від цього, необхідно зазначати родичів до четвертого ступеня спорідненості, включно з батьками, братами, сестрами, чоловіком або дружиною, дітьми, дідом, бабою, прадідом, прабабою, внуком, внучкою, правнуком, правнучкою, зятем, невісткою, тестем, тещею, свекром, свекрухою, племінником, племінницею, рідним дядьком, рідною тіткою, двоюрідним братом, двоюрідною сестрою, усиновлювачем, усиновленим.

б) **Посади та діяльність родичів.** Зазначається, чи обіймають ці особи посади в органах влади, судовій системі, органах прокуратури або правоохоронних органах.

в) **Інші професійні зв'язки.** Важливо враховувати не лише близьких родичів, а й інших осіб, з якими суддя має тісні особисті або професійні стосунки.

Конфлікт інтересів виникає тоді, коли особисті або родинні зв'язки судді можуть вплинути на об'єктивність судового процесу. Якщо такий конфлікт існує, його необхідно вчасно задекларувати, щоб уникнути наслідків для репутації та роботи судді. Оскільки конфлікти інтересів не завжди очевидні, молодому судді може бути складно впоратися з цим завданням. Проте принцип доброчесності вимагає вчасного та прозорого інформування про будь-які фактори, які можуть викликати сумніви щодо об'єктивності суддівських рішень.

ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ ДЛЯ МОЛОДОГО СУДДІ:

- **Збір інформації.** Перед початком заповнення декларацій потрібно ретельно зібрати всю необхідну інформацію про своїх родичів і майно, записати їхні посади, місця роботи, а також деталі щодо їхньої діяльності у випадках, коли вони можуть мати зв'язок із вашою суддівською роботою.
- **Підтримання прозорості.** Не варто боятися декларувати навіть ті родинні зв'язки, які здаються незначними. Відкритість допоможе уникнути питань у майбутньому.
- **Тримайте руку на пульсі.** Якщо виникають сумніви щодо того, чи варто декларувати певні зв'язки, слід звернутися до судової практики та роз'яснень на сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Залишайтеся в курсі актуальних змін у законодавстві щодо декларування та антикорупційних вимог. Це можна робити через офіційні джерела, навчальні семінари або консультації з представниками відповідних органів.
- **Перевірка повноти й актуальності інформації.** Перед подачею декларацій варто перевірити їх на наявність усієї необхідної інформації. Пропуск важливих деталей може призвести до притягнення до дисциплінарної відповідальності. Зміни в родинних стосунках або кар'єрі родичів потрібно своєчасно вносити в декларацію. Це допоможе тримати дані в актуальному стані.

Подання декларацій доброчесності та родинних зв'язків — це не просто юридичний обов'язок, а й інструмент, який підтримує репутацію судді й гарантує прозорість його суддівської діяльності. Чесність, відкритість і своєчасне декларування є фундаментальними складовими довіри громадськості до судової системи. Суддя, який свідомо підходить до цього питання, не лише демонструє свою готовність дотримуватися високих етичних стандартів, а й формує міцне підґрунтя для власного професійного розвитку. Декларування — не разова дія, а постійний процес, який вимагає уваги, відповідальності й дотримання професійної етики.

ЯК ВІДБУВАЄТЬСЯ ОЦІНЮВАННЯ ТА САМООЦІНЮВАННЯ СУДДІВ?

Оцінювання суддів — це процес, що має на меті забезпечити ефективність, прозорість і професійність судової влади. Воно є не лише формальною процедурою, а й інструментом для підвищення довіри до судової системи. Поряд із цим важливим аспектом є також самооцінювання суддів, яке допомагає підтримувати високий рівень самосвідомості та професійного розвитку.

Оцінювання суддів може переслідувати кілька цілей. По-перше, воно дає можливість виявити рівень відповідності суддів критеріям професійності, етики й компетентності. По-друге, допомагає визначити потребу в додатковому навчанні й розвитку. І найважливіше — сприяє зміцненню довіри громадськості до судової системи через впровадження відкритих та об'єктивних механізмів контролю. У цьому контексті оцінювання суддів виходить за межі простого оцінювання якості

роботи. Воно має на меті забезпечити постійне підвищення стандартів судочинства і зміцнення довіри до незалежності судової влади.

Процедура оцінювання може складатися з кількох етапів: збір інформації про професійну діяльність судді, опитування його колег, аналіз судових рішень і, можливо, навіть зворотний зв'язок від учасників судових процесів. Усе це дозволяє скласти більш об'єктивне враження про роботу судді.

Самооцінювання є не менш важливою частиною професійної діяльності судді. Воно дозволяє виявити свої сильні та слабкі сторони, оцінити власний прогрес і визначити напрямки для само-розвитку. Регулярне самооцінювання сприяє підвищенню самодисципліни, допомагає уникати професійних помилок і робить суддю більш відповідальним за свою діяльність. Водночас самооцінювання потребує високого рівня самосвідомості й відповідальності, що не завжди є легким завданням для судді, враховуючи навантаження і стресові умови праці.

Слід підкреслити, що оцінювання та самооцінювання — взаємодоповнюючі процеси. Оцінювання з боку колег чи наглядових органів дає змогу розглянути роботу судді ззовні, а самооцінювання пропонує можливість для внутрішнього аналізу й самовдосконалення. Обидва ці механізми допомагають створити атмосферу безперервного навчання та професійного розвитку, що є ключем до успішної кар'єри в судовій системі.

Отже, **оцінювання та самооцінювання** — це потужні інструменти професійного вдосконалення, які сприяють не лише підвищенню кваліфікації суддів, а й зміцненню довіри суспільства до правосуддя. Ефективне оцінювання та самооцінювання суддів є ключовими компонентами високо-якісної судової системи. Вони сприяють підвищенню професійних стандартів, зміцненню довіри суспільства до судової влади й забезпеченню справедливого правосуддя. Впровадження чітких процедур і критеріїв оцінювання, а також заохочення суддів до самооцінювання, є важливими кроками на шляху до досягнення цих цілей.

III. НАВЧАННЯ ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

ЯКИМИ Є МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ НАВЧАННЯ ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СУДДІВ?

Стандарти допуску до суддівських посад, порядок підготовки майбутніх суддів і їхнє навчання та підвищення кваліфікації під час реалізації своїх функцій докладно описано в чималій кількості міжнародних документів.

Найважливішим із цих документів, у якому ретельно розглядаються питання початкової та безперервної підготовки суддів, є Висновок Консультативної ради європейських суддів (далі — КРЕС) № 4 про належну початкову підготовку працівників судових органів і підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях. У цьому документі підкреслено, наскільки важливо, щоб судді, обрані серед осіб, які мають повну юридичну освіту, отримували ретельну, глибоку й різнобічну професійну підготовку, що дозволяє їм належно виконувати

свої обов'язки. Також у ньому зазначено, що юридичні норми не повинні деталізувати точний зміст підготовки, а мають доручити це завдання спеціальному органу, який відповідає за складання програми підготовки, її організацію та нагляд за її проведенням. Держава зобов'язана забезпечити судову владу або інший незалежний орган, відповідальний за організацію підготовки суддів і контроль за нею, необхідними засобами й покривати витрати суддів та інших залучених осіб. Тому КРЕС рекомендує, щоб у кожній країні законодавство про статус суддів передбачало підготовку суддів.

Так, статтями 104 і 105 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено діяльність державної установи зі спеціальним статусом у системі правосуддя — Національної школи суддів України (далі — НШСУ) й визначено її завдання, серед яких:

- початкова підготовка суддів, передбачена ст. 89 Закону;
- підготовка суддів, зокрема обраних на адміністративні посади в судах;
- періодичне навчання суддів з метою підвищення рівня їхньої кваліфікації.

На всіх етапах проведення навчання суддів, тією чи іншою мірою використовуються інструменти, пропоновані **Європейською навчальною мережею суддів (EJTN)**⁷⁶.

ЯК ВІДБУВАЄТЬСЯ ПОЧАТКОВА ПІДГОТОВКА СУДДІ?

Особа, призначена на посаду судді указом Президента України, набуває повноважень судді зі здійснення правосуддя, включно з правом на отримання доплат до посадового окладу, за умови зарахування у штат відповідного суду, складення присяги судді, проходження початкової підготовки у випадках і порядку, встановлених Законом. При цьому датою набуття суддею повноважень зі здійснення правосуддя визначається дата виконання останньої з цих умов — проходження початкової підготовки (ст. 81 Закону).

Призначена на посаду судді особа, у якої відсутній стаж роботи на посаді судді, проходить початкову підготовку в Національній школі суддів України з метою отримання практичних навичок роботи в суді. Тривалість підготовки не має перевищувати 350 академічних годин і може тривати не більше двох місяців (ст. 89 Закону). На час проходження початкової підготовки судді наказом НШСУ зараховуються як слухачі НШСУ (п.п. 2.1.–2.3. Порядку проходження початкової підготовки судді в Національній школі суддів України⁷⁷ (далі — Порядок)).

Початкова підготовка суддів може проводитись у формі очного навчання (у реальному часі — офлайн і/або онлайн), дистанційного навчання (у режимі відкладеного доступу з використанням сучасних ІКТ) або у змішаній формі, що поєднує обидві зазначені. Тривалість і форма навчання кожної початкової підготовки, місце її проведення (Київ, регіональні відділення НШСУ) визначаються наказом НШСУ (п. 4.1 Порядку). У разі якщо навчальна група нечисленна (менш ніж сім слухачів), початкова підготовка може проводитись за індивідуальним планом, що розробляється відповідно до програми. Індивідуальний план складається для кожного слухача окремо залежно від його спеціалізації і затверджується ректором НШСУ.

Початкова підготовка передбачає теоретично-практичну підготовку судді в НШСУ і здійснюється відповідно до затвердженої програми (п. 5.1. Порядку). Головне завдання програми початкової підготовки — допомогти суддям розвинути відповідні якості й набути професійних знань, умінь і навичок, необхідних для належного виконання повноважень судді: застосовувати норми матері-

ального та процесуального права, ухвалювати мотивовані й обґрунтовані судові рішення, забезпечувати реалізацію прав і свобод особи, дотримуватися норм суддівської етики, усвідомлювати завдання та роль діяльності суду в демократичному суспільстві, інтегрованому в міжнародне середовище.

Тематика теоретично-практичної частини початкової підготовки об'єднана в модулі та блоки, а саме загальний і спеціалізований (за юрисдикціями). Загальний блок програми містить модулі з основ організації роботи суду й виконання суддею професійних обов'язків під час здійснення правосуддя. Метою вивчення цього блоку є отримання навичок роботи в суді для здійснення правосуддя, вироблення навичок взаємодії з колегами, працівниками апарату суду й учасниками судового процесу, а також професійної психологічної адаптації до суддівської діяльності.

Спеціалізований блок програми поділяється на чотири спеціалізації: цивільна, господарська, кримінальна, адміністративна. Метою вивчення цього блоку є отримання навичок для здійснення правосуддя відповідно до обраної спеціалізації, застосування норм матеріального і процесуального права й ухвалення рішень, а також застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини.

Порядок проходження початкової підготовки судді, права й обов'язки слухачів, тобто суддів, підстави для їхнього відрядження з початкової підготовки, встановлення результатів проходження початкової підготовки визначені Порядком проходження початкової підготовки судді в Національній школі суддів України.

ЯК ВІДБУВАЄТЬСЯ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СУДДІВ?

Підвищення кваліфікації суддів у міжнародних стандартах розглядається **крізь призму процесу неперервного навчання**. Так, у п. 6.4. Бангалорських принципів поведінки суддів, схвалених Резолюцією 2006/23 Економічної та соціальної ради ООН від 27 липня 2006 р. відзначається, що суддя має бути в курсі останніх змін до міжнародного законодавства, включно з міжнародними конвенціями й іншими документами, що встановлюють норми, які діють у сфері прав людини. Це положення набуває форми в п. 33 **Висновку № 4 (2003) Консультативної ради європейських суддів**, де наголошується: «важливо організувати підвищення кваліфікації, оскільки суспільство має право на переваги, які дає йому висококваліфікований суддя, також необхідно поширювати в суддівському корпусі культуру постійного навчання».

В Україні, відповідно до вимог Закону України «Про судоустрій і статус суддів», навчання судді є постійним процесом і поділяється на два види:

- навчання судді *як обов'язок* — підготовка для підтримання кваліфікації;
- навчання судді *як право* — коли суддя обирає теми й навчальні заходи залежно від своїх індивідуальних потреб (періодичне навчання з метою підвищення рівня кваліфікації).

Серед інших документів, що стосуються підвищення кваліфікації суддів в Україні, — **Положення про підготовку та періодичне навчання суддів у Національній школі суддів України**⁷⁸ (далі — Положення), яке визначає порядок організації та проведення підготовки суддів для підтримання кваліфікації, періодичного навчання суддів з метою підвищення рівня кваліфікації, підготовки суддів, яких обрано на адміністративні посади, проведення курсів навчання, визначених кваліфікаційним або дисциплінарним органом за результатами кваліфікаційного або регулярного оціню-

вання, проведення додаткових курсів навчання за рекомендацією викладача або тренера після проходження тренінгу в Національній школі суддів України.

НШСУ визначає **тематику програм підготовки для підтримання кваліфікації та програм навчальних заходів періодичного навчання** з метою підвищення рівня кваліфікації судді на підставі пропозицій від місцевих, апеляційних, спеціалізованих судів, Верховного Суду, територіальних управлінь Державної судової адміністрації України, регіональних відділень НШСУ, органів суддівського самоврядування, проєктів міжнародної технічної допомоги Україні, з якими співпрацює НШСУ, відповідних рекомендацій щодо проходження курсів підвищення кваліфікації, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів.

Для участі в навчальних заходах суддя має дотриматися наступних умов: а) увільнення від виконання основної роботи на час навчання; б) реєстрація на захід; с) технічне оснащення: комп'ютер з вебкамерою або інший пристрій з камерою і доступом до інтернету. На час проходження навчання, зокрема в режимі онлайн, судді є слухачами НШСУ та не здійснюють правосуддя. У перший день навчання проводиться реєстрація суддів-слухачів. Безпосередній контроль відвідування суддями-слухачами навчальних заходів ведеться щоденно працівником структурного підрозділу, що відповідає за проведення навчання.

Ст. 89 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає обов'язок судді проходити підготовку для підтримання кваліфікації тривалістю не менш ніж 40 академічних годин не рідше одного разу на три роки. Якщо в призначеній на посаду судді особи відсутній стаж роботи на посаді судді, вона проходить відповідну підготовку щороку протягом перших трьох років після призначення.

ЯК ПРОЙТИ ПІДГОТОВКУ ДЛЯ ПІДТРИМАННЯ ЧИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ?

На офіційному сайті Національної школи суддів України (<https://nsj.gov.ua/ua/>) в рубриці «ДІЯЛЬНІСТЬ» підрубриці «ПІДТРИМАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СУДДІВ» розміщено «Календарний план підготовки суддів для підтримання кваліфікації на ___ рік» (далі — Календарний план). Структура календарного плану, серед іншого, містить інформацію про дати проведення підготовки та категорію суддів (за юрисдикцією та інстанційністю), для якої проводитиметься відповідна підготовка. Також у підрубриці «ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ СУДДІВ» розміщено «Каталог навчальних заходів періодичного навчання суддів з метою підвищення рівня їхньої кваліфікації на ___ рік» (далі — Каталог). Структура Каталогу, серед іншого, містить інформацію про дати проведення навчальних заходів, їхню тематику, категорію суддів (за юрисдикцією та інстанційністю), для якої проводитиметься відповідний захід.

На своєму сайті НШСУ розміщує оголошення про відкриття реєстрації на навчальний захід в рубриці «ОГОЛОШЕННЯ». Для участі в навчальному заході з метою проходження підготовки або періодичного навчання судді реєструються за відповідним посиланням, зазначеним у Календарному плані. Реєстрація відбувається шляхом подання електронної заявки на участь у заході з обов'язковим зазначенням адреси електронної пошти. За результатами опрацювання поданих заявок НШСУ надсилає судді повідомлення про підтвердження реєстрації участі в навчальному заході.

Дбаючи про безпеку в умовах воєнного стану, НШСУ переважно більшість навчальних заходів проводить в онлайн-форматі, що дає змогу більшій кількості суддів долучитися до навчання та обрати найактуальніші для кожного теми з метою задоволення індивідуальних навчальних по-

треб. У разі проведення навчального заходу в онлайн-форматі з використанням технологій відеоконференції або інтернет-телефонії на адресу електронної пошти судді, зазначену в заявці, надсилається відповідне електронне посилання для участі в заході.

IV. УЧАСТЬ У СУДДІВСЬКОМУ САМОВРЯДУВАННІ

ЯКІ НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ СУДДІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ?

Ст. 6 Конституції України закріплює принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, а також визначає, що органи цих гілок здійснюють повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України.

Крім самостійності судової влади в межах організаційного механізму державної влади, основоположною властивістю правосуддя в Україні, закріпленою Конституцією, є незалежність суддів як носіїв цієї влади. Так, у частинах першій і другій ст. 126 Конституції України передбачено гарантування незалежності й недоторканності суддів, заборону впливу на них у будь-який спосіб, а в частині першій ст. 129 — незалежність суддів при здійсненні правосуддя та їхнє підкорення лише верховенству права. Отже, суддівське самоврядування є невід’ємною складовою конституційної системи судової влади, інтегрованою в механізм державного врядування її справами, реалізується у визначених Конституцією і законами України межах та забезпечується конституційними гарантіями захисту й охорони.

Пунктом 1.8. **Європейської хартії про статус суддів** визначено, що судді об’єднуються через своїх представників і свої професійні організації для ухвалення рішень стосовно управління судами й визначення їхніх бюджетів і їхнього розподілу на національному й місцевому рівнях. У такий самий спосіб вони консультуються щодо планів про внесення змін до законів, що стосуються їх і визначення умов оплати їхньої праці та соціального забезпечення.

З наведених вище конституційних положень випливає, що посадові особи інших органів державної влади, крім судових, не мають права вирішувати питання внутрішньої діяльності судів, зокрема пов’язані із забезпеченням функціонування управлінських зв’язків у судовій системі, організацією роботи судів для вирішення суддями судових справ, зокрема не можуть призначати суддів на адміністративні посади в судах і звільняти з цих посад, якщо таке повноваження не буде закріплено за відповідним органом державної влади безпосередньо в Основному Законі України. Водночас ст. 130-1 Конституції України, положення якої відповідають положенням ч. 5 ст. 6, ч. 1 ст. 126 **Закону України «Про судоустрій і статус суддів»**, визначено, що для захисту професійних інтересів суддів і вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до закону діє **суддівське самоврядування**.

Застосований у цій нормі Основного Закону України правовий припис — «вирішення питань внутрішньої діяльності судів» — відповідає іншим конституційним положенням, які визначають статус судової влади як самостійної гілки державної влади й передбачають незалежність носіїв цієї влади — суддів (ст. 6, ст. 126, ст. 129 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

ЩО ТАКЕ СУДДІВСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЯКІ ФОРМИ ЙОГО ЗДІЙСНЕННЯ?

Суддівське самоврядування — це самостійне колективне вирішення зазначених вище питань суддями. Суддівське самоврядування є однією з гарантій забезпечення незалежності суддів. Діяльність органів суддівського самоврядування має сприяти створенню належних організаційних та інших умов для забезпечення нормальної діяльності судів і суддів, утверджувати незалежність суду, забезпечувати захист суддів від втручання в їхню діяльність, а також підвищувати рівень роботи з кадрами в системі судів.

До питань внутрішньої діяльності судів належать питання організаційного забезпечення судів і їхньої діяльності, соціальний захист суддів і їхніх сімей, а також інші питання, що безпосередньо не пов'язані зі здійсненням правосуддя. У зв'язку з цим **завдання суддівського самоврядування** передбачають вирішення таких питань:

- 1) забезпечення організаційної єдності функціонування органів судової влади;
- 2) зміцнення незалежності судів, суддів, захист професійних інтересів суддів, зокрема захист від втручання в їхню діяльність;
- 3) участь у визначенні потреб кадрового, фінансового, матеріально-технічного й іншого забезпечення судів і контроль за додержанням установлених нормативів такого забезпечення;
- 4) обрання суддів на адміністративні посади в судах у порядку, встановленому законом;
- 5) призначення суддів Конституційного Суду України;
- 6) обрання суддів до складу Вищої ради правосуддя в порядку, встановленому законом.

Організаційними формами суддівського самоврядування є збори суддів, а саме збори суддів місцевого суду, апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду (у передбачених законом випадках — апеляційної палати вищого спеціалізованого суду), Пленум Верховного Суду, а також **Рада суддів України та з'їзд суддів України**.

ЯКИЙ СТАТУС І ПОВНОВАЖЕННЯ МАЄ З'ЇЗД СУДДІВ УКРАЇНИ ЯК НАЙВИЩИЙ ОРГАН СУДДІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ?

З'їзд суддів України є найвищим органом суддівського самоврядування. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» у ст. 129 визначає **повноваження з'їзду суддів України**, зокрема такі:

- заслуховує звіти Ради суддів України про виконання завдань органів суддівського самоврядування щодо забезпечення незалежності судів і суддів, стан організаційного та фінансового забезпечення діяльності судів;
- заслуховує інформацію Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про її діяльність;
- заслуховує інформацію Голови Державної судової адміністрації України про її діяльність, зокрема щодо організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення діяльності органів судової влади;

- призначає суддів Конституційного Суду України;
- обирає членів Вищої ради правосуддя та приймає рішення про звільнення їх з посади;
- звертається з пропозиціями щодо вирішення питань діяльності судів до органів державної влади та їхніх посадових осіб;
- обирає Раду суддів України та затверджує Положення про Раду суддів України;
- призначає особу до складу Дорадчої групи експертів для відбору суддів Конституційного Суду України;
- розглядає інші питання суддівського самоврядування відповідно до закону.

З'їзд суддів України не діє на постійній основі, а збирається один раз на два роки в черговому порядку. Позачерговий з'їзд суддів України може бути скликаний за рішенням РСУ незалежно від попереднього з'їзду. Чітко визначеної кількості учасників з'їзду немає. Делегати на кожен з'їзд обираються заново й наділені повноваженнями виключно на конкретному з'їзді, на який вони обрані. Визначення кількості делегатів відбувається за таким принципом: один делегат від 20 суддів або одного суду, якщо в ньому працює менше ніж 20 суддів; вищі спеціалізовані суди обирають по три делегати, а Верховний Суд — 12 делегатів. З'їзд суддів України є повноважним за умови присутності на ньому не менше двох третин загальної кількості обраних делегатів.

Слід зауважити, що протягом останніх років уже традиційно, крім покладених на нього Конституцією України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» завдань щодо вирішення кадрових питань, з'їзд суддів України розглядає та ухвалює рішення щодо інших питань суддівського самоврядування. Зокрема, XX черговий з'їзд суддів України, перша частина якого відбулася 18–19 вересня 2024 року, ухвалив такі рішення:

— «Про відновлення та зміцнення ролі органів суддівського самоврядування і повернення повноважень Раді суддів України»⁷⁹, у якому містяться резолюції про недопустимість послаблення ролі органів суддівського самоврядування, відновлення та розширення повноважень РСУ, посилення ролі РСУ в питаннях етики, заклик до суб'єктів законодавчої ініціативи та щодо комунікації органів судової влади;

— «Щодо зміцнення незалежності суддів, захисту їхніх професійних інтересів, звернення до державних органів та посадових осіб»⁸⁰, у якому судді України, підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу й незворотність європейського та євроатлантичного курсу України і докладаючи до цього всіх зусиль, наголошують на необхідності впровадження та дотримання високих міжнародних й європейських стандартів у сфері правосуддя.

ЯКЕ ПРИЗНАЧЕННЯ РАДИ СУДДІВ УКРАЇНИ ЯК ОРГАНУ СУДДІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ?

Рада суддів України (РСУ) — вищий орган суддівського самоврядування, який діє як виконавчий орган з'їзду суддів України. РСУ організовує виконання рішень з'їзду і контролює їхнє виконання, а також вирішує питання про скликання з'їзду. Раду суддів України обирає з'їзд суддів України. До складу РСУ входять 11 суддів від місцевих загальних судів, по 4 судді від місцевих адміністративних судів, місцевих господарських судів та апеляційних судів з розгляду цивільних, кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення, по 2 судді від апеляційних

адміністративних та апеляційних господарських судів, по 1 судді від вищих спеціалізованих судів і 4 судді Верховного Суду.

РСУ очолює голова, якого обирають зі складу членів РСУ. Голова РСУ має заступника та секретаря. До структури РСУ входять також Президія РСУ і чотири комітети:

- 1) з питань дотримання етичних норм, запобігання корупції і врегулювання конфлікту інтересів;
- 2) з питань організаційно-кадрової роботи судів, органів суддівського самоврядування, матеріально-побутового та фінансового забезпечення судів і суддів, дотримання прав суддів і працівників судів;
- 3) з питань забезпечення незалежності суддів;
- 4) з питань співпраці зі ЗМІ, державними й недержавними органами та організаціями.

Закон не встановлює строк повноважень членів, голови, його заступників і секретаря, проте кожен черговий з'їзд суддів обирає новий склад РСУ. Забезпечення діяльності РСУ здійснює Державна судова адміністрація України за рахунок коштів Державного бюджету України.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» визначає такі **повноваження Ради суддів України**:

- розробляє та організовує виконання заходів щодо забезпечення незалежності судів і суддів, поліпшення стану організаційного забезпечення діяльності судів;
- розглядає питання правового захисту суддів, соціального захисту суддів і їхніх сімей, приймає відповідні рішення з цих питань;
- здійснює контроль за організацією діяльності судів, заслуховує з цих питань Голову Державної судової адміністрації України, його заступників, керівників структурних підрозділів і територіальних управлінь Державної судової адміністрації України;
- звертається з пропозиціями щодо питань діяльності судів до органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- затверджує зразки посвідчень судді, судді у відставці;
- здійснює контроль за додержанням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів, Голови чи членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови Державної судової адміністрації України чи його заступників; приймає рішення про врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів у діяльності зазначених осіб (у разі якщо такий конфлікт не може бути врегульований у порядку, визначеному процесуальним законом).

До інших ключових повноважень РСУ, визначених законами й рішеннями з'їзду суддів, належать такі:

- внесення пропозицій з'їзду суддів щодо затвердження Кодексу суддівської етики⁸¹;
- затвердження Положення про помічника судді⁸²;
- затвердження Положення про автоматизовану систему документообігу суду⁸³;

- схвалення Концепції розвитку комунікаційної політики судової влади⁸⁴;
- надання консультативних висновків до Вищої ради правосуддя щодо Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, Єдиних показників для оцінки доброчесності та професійної етики судді, Положення про Державну судову адміністрацію України та типові положення про її територіальне управління; до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України — щодо формування і ведення суддівського досьє.

Крім того, саме РСУ здійснює підготовку питання щодо розгляду з'їздом суддів України кандидатур на посаду судді Конституційного Суду, а також пропонує кандидатів до складу Етичної ради, Конкурсної комісії для проведення конкурсу на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, делегує своїх представників для роботи до Комісії Вищої ради правосуддя з питань вищого корпусу державної служби в системі правосуддя, до Кваліфікаційної та Дисциплінарної комісій приватних виконавців, до Конкурсної комісії на зайняття вакантних посад Голови Служби судової охорони, а також інших робочих груп та комісій, утворених іншими органами державної влади.

ЯКЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ЗБОРІВ СУДДІВ ЯК ОРГАНУ СУДДІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ?

Збори суддів — це зібрання суддів відповідного суду, на якому вони обговорюють питання внутрішньої діяльності цього суду й ухвалюють колективні рішення щодо обговорюваних питань. Збори суддів діють на підставі Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і Типового положення про збори суддів⁸⁵, на підставі якого збори суддів кожного із судів затверджують Положення про збори суддів відповідного суду, з урахуванням особливостей юрисдикції, інстанційності, кількості суддів, що в ньому працюють, та умов роботи.

Збори суддів скликаються головою відповідного суду за власною ініціативою або на вимогу не менш ніж третини загальної кількості суддів цього суду. Збори скликаються в разі необхідності, але не рідше одного разу на три місяці. **Повноваження зборів суддів** визначені ст. 128 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і передбачають, зокрема, таке:

- обрання суддів на адміністративні посади, обрання слідчих суддів;
- обговорення питання щодо внутрішньої діяльності суду чи роботи конкретних суддів або працівників апарату суду та ухвалення з цих питань рішень, що є обов'язковими для суддів і працівників цього суду;
- визначення спеціалізації суддів з розгляду конкретних категорій справ;
- визначення рівня навантаження на суддів відповідного суду з урахуванням виконання ними адміністративних або інших обов'язків;
- заслуховування звітів суддів, які обіймають адміністративні посади в цьому суді, та керівника апарату суду;
- звернення з поданням про притягнення до дисциплінарної відповідальності адвоката, прокурора, посадової особи органу державної влади чи органу місцевого самоврядування за вчинення дій або бездіяльності, що порушують гарантії незалежності суду та судді;
- звернення з пропозиціями щодо питань діяльності суду до органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

- обговорення питання щодо практики застосування законодавства, розроблення відповідних пропозицій щодо вдосконалення такої практики та законодавства;
- обрання слідчих суддів.

ЯКА РОЛЬ ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ У СУДДІВСЬКОМУ САМОВРЯДУВАННІ?

Пленум Верховного Суду є колегіальним органом, до складу якого входять усі судді Верховного Суду. Засідання Пленуму Верховного Суду є повноважним за умови присутності на ньому не менш ніж двох третин від складу Пленуму, крім випадків, встановлених законом.

Пленум скликається Головою Верховного Суду в разі потреби або на вимогу не менш ніж четвертої частини від складу суддів Верховного Суду, але не рідше одного разу на три місяці. У разі відсутності Голови Верховного Суду Пленум скликається його заступником. Про день і час скликання Пленуму Верховного Суду та питання, що виносяться на його розгляд, учасників засідання Пленуму повідомляють не пізніше як за 5 робочих днів до засідання. У той самий строк надсилають матеріали щодо питань, які виносяться на розгляд Пленуму.

За результатами розгляду питань Пленум Верховного Суду приймає постанови, які підписуються головуючим на засіданні Пленуму та секретарем Пленуму й публікуються в офіційному друкованому органі, а також розміщуються на вебсайті Верховного Суду. Особливості проведення Пленуму Верховного Суду з розгляду окремих питань, зокрема щодо процедури скликання, повноважності засідання, порядку роботи, процедури голосування, порядку ухвалення рішень і підписання постанов, прийнятих Пленумом Верховного Суду, встановлюються законом.

Повноваження Пленуму Верховного Суду згідно зі ст. 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» такі:

- обирає на посади та звільняє з посад Голову Верховного Суду та заступника Голови Верховного Суду у порядку, встановленому законом;
- обирає з-поміж суддів Верховного Суду за поданням Голови Верховного Суду та звільняє від виконання обов'язків секретаря Пленуму Верховного Суду;
- заслуховує інформацію Голови Верховного Суду про його діяльність, Секретаря Великої Палати Верховного Суду про діяльність Палати;
- надає висновки щодо проєктів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою України;
- у передбаченому законом випадку надає Вищій раді правосуддя консультативний висновок, який є офіційним документом, що містить рекомендації та пропозиції щодо кількості суддів у складі Верховного Суду;
- приймає рішення про звернення до Конституційного Суду України з питань конституційності законів та інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України;
- надає висновок про наявність чи відсутності ознак державної зради або іншого злочину в діяннях, у яких звинувачується Президент України; вносить за зверненням Верховної Ради

України письмове подання про неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;

- затверджує Регламент Пленуму Верховного Суду;
- затверджує Положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді та її склад;
- затверджує склад редакційної колегії офіційного друкованого органу Верховного Суду;
- затверджує бюджетний запит Верховного Суду;
- з метою забезпечення однакового застосування норм права при вирішенні окремих категорій справ узагальнює практику застосування матеріального та процесуального законів, систематизує та забезпечує оприлюднення правових позицій Верховного Суду з посиланням на судові рішення, у яких вони були сформульовані;
- за результатами аналізу судової статистики й узагальнення судової практики надає роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства при вирішенні судових справ.

Таким чином, участь у суддівському самоврядуванні — це гарантоване законом право суддів самостійно вирішувати питання організації своєї діяльності й захисту професійних інтересів. Це один із важливих механізмів забезпечення незалежності судової влади й дотримання принципу самостійності судів. Формами реалізації суддівського самоврядування є участь у роботі органів суддівського самоврядування (з'їзду суддів України, Ради суддів України, зборів суддів тощо), висування кандидатів до органів суддівського врядування (наприклад, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів), а також ухвалення рішень щодо внутрішньої організації судів, етики та дисциплінарної відповідальності. Рада суддів України також наголошує, що участь у суддівському самоврядуванні є одночасно почесним обов'язком кожного судді й ухилятися від цього обов'язку недопустимо. Це означає, що причинами неучасті у зборах суддів можуть бути лише об'єктивні й непереборні обставини.

V. ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

ХТО Й ЗА ЧИЄЮ ІНІЦІАТИВОЮ ЗДІЙСНЮЄ ДИСЦИПЛІНАРНІ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО СУДДІВ?

Дисциплінарна відповідальність і здійснення дисциплінарних проваджень щодо суддів врегульовані Законами України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про Вищу раду правосуддя». Процедурні питання здійснення дисциплінарних проваджень врегульовані Регламентом Вищої ради правосуддя, а для здійснення дисциплінарних проваджень стосовно суддів у Вищій раді правосуддя діють **Дисциплінарні палати** та **Служба дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя**.

Попередню перевірку дисциплінарних скарг, підготовку дисциплінарних справ до розгляду здійснюють дисциплінарні інспектори. Рішення за результатами попередньої перевірки скарг, рішення у дисциплінарних справах ухвалюють Дисциплінарні палати. Скарги на рішення Дисциплінарних палат розглядає Вища рада правосуддя. Скарги на рішення Вищої ради правосуддя у дисциплінарній справі розглядає **Велика Палата Верховного Суду**.

Право звернутися зі скаргою щодо дисциплінарного проступку судді або з повідомленням про вчинення дисциплінарного проступку суддею (дисциплінарною скаргою) має **будь-яка особа** (ч. 1 ст. 107 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Найчастіше це **учасники судових проваджень** (фізичні та юридичні особи, адвокати, державні, правоохоронні органи), які не погоджуються з рішеннями, процесуальними діями суддів, скаржаться на тривалість судових проваджень, порушення прав учасників судових проваджень, порушення законодавства, зволікання з виготовленням судових рішень, направленням їх учасникам справи чи до Єдиного державного реєстру судових рішень. Іноді, це **особи, які не мають особистого відношення до судових справ**, зокрема громадські організації та окремі фізичні особи, які з відкритих джерел отримують інформацію про судові рішення, процесуальну й позапроцесуальну поведінку, майно, доходи й видатки суддів, а також іншу доступну інформацію, яка стає підставою для звернення з дисциплінарною скаргою.

Крім того, в порядку розгляду дисциплінарної скарги розглядаються звернення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності в разі встановлення Комісією фактів несвоєчасного подання декларації родинних зв'язків судді або декларації доброчесності судді чи декларування суддею завідомо недостовірних, зокрема неповних відомостей або тверджень. Непоодинокими є звернення з дисциплінарними скаргами від **правоохоронних органів**, які розслідують кримінальні провадження щодо суддів, або органів, які здійснюють контроль за дотриманням антикорупційного законодавства. У порядку, визначеному для розгляду дисциплінарної скарги також розглядаються **повідомлення суддів про втручання в їхню діяльність щодо здійснення правосуддя іншими суддями**.

ЯКІ Є СТАДІЇ ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА В ЯКИХ ВИПАДКАХ МОЖЕ БУТИ ВІДМОВЛЕНО У ВІДКРИТТІ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ СПРАВИ?

Дисциплінарне провадження розпочинається з дня отримання Вищою радою правосуддя дисциплінарної скарги, звернення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України чи ухвалення Дисциплінарною палатою ВРП рішення про відкриття дисциплінарної справи за власною ініціативою.

Дисциплінарне провадження включає три стадії:

- 1) *попередня перевірка дисциплінарної скарги дисциплінарним інспектором і постановлення Дисциплінарною палатою ухвали за результатами попередньої перевірки;*
- 2) *у разі відкриття дисциплінарної справи — підготовка дисциплінарним інспектором справи до розгляду, розгляд дисциплінарної справи Дисциплінарною палатою та ухвалення рішення;*
- 3) *розгляд Вищою радою правосуддя скарги на рішення Дисциплінарної палати.*

Дисциплінарне стягнення до судді застосовується **не пізніше трьох років із дня вчинення проступку** без урахування часу тимчасової непрацездатності або перебування судді у відпустці чи здійснення відповідного дисциплінарного провадження.

Підстави для відмови у відкритті дисциплінарної справи визначено ч. 1 ст. 45 Закону України «Про Вищу раду правосуддя». Так, у відкритті дисциплінарної справи має бути **відмовлено, якщо закінчився встановлений законом строк для застосування до судді дисциплінарного стягнення**. Для встановлення початку перебігу такого строку важливо визначити день вчинення проступку залежно від зазначених у скарзі діянь, які ставляться в провину судді. Для дисциплінарного правопорушення, що триває, обчислення строку застосування дисциплінарного стягнення здійснюється з моменту припинення такого дисциплінарного правопорушення.

Також у відкритті дисциплінарної справи має бути **відмовлено, якщо факти неналежної поведінки судді, про які повідомлено в дисциплінарній скарзі, уже були предметом перевірки й розгляду дисциплінарним органом і щодо них відмовлено у відкритті дисциплінарної справи або ухвалено рішення в дисциплінарній справі, якщо очевидною метою подання скарги є спонукання судді до ухвалення певного судового рішення або якщо суть скарги зводиться лише до незгоди із судовим рішенням**. Дисциплінарна палата залишає дисциплінарну скаргу **без розгляду й повертає її скаржнику, якщо скарга не містить відомостей про ознаки дисциплінарного проступку судді, не містить посилання на фактичні дані, тобто свідчення або докази щодо дисциплінарного проступку судді, а також якщо скарга ґрунтується лише на доводах, що може перевірити виключно суд вищої інстанції** в порядку, передбаченому процесуальним законом (п.п. 2, 3, 6 ч. 1 ст. 44 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»).

ЯК ВІДБУВАЄТЬСЯ ПОПЕРЕДНЯ ПЕРЕВІРКА ДИСЦИПЛІНАРНОЇ СКАРГИ?

Попередню перевірку дисциплінарної скарги здійснює **дисциплінарний інспектор**, який готує висновок і вносить його на розгляд Дисциплінарної палати. Висновок за результатами попередньої перевірки не надається для ознайомлення. Проте під час попередньої перевірки судді може бути запропоновано надати письмові пояснення щодо обставин, викладених у скарзі, а також документи на обґрунтування пояснень.

Розгляд Дисциплінарною палатою висновку дисциплінарного інспектора за результатами попередньої перевірки проводиться без повідомлення та участі судді й скаржника і не транслюється в режимі реального часу. За відсутності підстав для залишення скарги без розгляду й повернення її скаржнику чи відмови у відкритті дисциплінарної справи Дисциплінарна палата постановляє ухвалу про відкриття дисциплінарної справи.

ЯКА ПРОЦЕДУРА РОЗГЛЯДУ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ СПРАВИ Й УХВАЛЕННЯ РІШЕННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ПАЛАТИ?

Підготовку дисциплінарної справи до розгляду здійснює **дисциплінарний інспектор**, який готує висновок і не пізніше ніж через 30 днів з дня відкриття дисциплінарної справи передає його для розгляду Дисциплінарній палаті, а також письмово повідомляє суддю і скаржника про наявність проєкту такого висновку. Суддя і скаржник мають право ознайомитися з проєктом висновку дисциплінарного інспектора й матеріалами дисциплінарної справи.

Висновок дисциплінарного інспектора містить, зокрема, пропозицію щодо притягнення судді до відповідальності та стягнення, яке пропонується застосувати, або пропозицію про відмову в притягненні судді до відповідальності, а також відповідні обґрунтування. А тому своєчасне озна-

йомлення з проєктом такого висновку й матеріалами дисциплінарної справи дасть можливість належно підготуватися до її розгляду.

Суддя має право надати письмові пояснення по суті скарги, брати участь у розгляді справи самостійно та/або через свого представника. Про засідання Дисциплінарної палати щодо розгляду дисциплінарної справи по суті суддю повідомляють не пізніше ніж за 10 днів до дня проведення засідання шляхом надіслання повідомлення на адресу його місця проживання чи перебування або на адресу суду, у якому такий суддя обіймає посаду, а якщо надіслати таке повідомлення неможливо, то його текст розміщується на офіційному вебсайті Ради.

Розгляд дисциплінарної справи відбувається у відкритому засіданні. Перебіг засідання з розгляду дисциплінарної справи транслюється в режимі реального часу на офіційному вебсайті Ради, крім випадків, коли дисциплінарна справа розглядається в закритому засіданні. Дисциплінарна палата може не здійснювати таку трансляцію на підставі вмотивованого клопотання дисциплінарного інспектора, судді, скаргжника, їхніх представників або за власною ініціативою.

За результатами розгляду дисциплінарної справи **Дисциплінарна палата ухвалює рішення про притягнення до судді дисциплінарної відповідальності або про відмову у притягненні його до дисциплінарної відповідальності.**

ЯК СУДДЯ МОЖЕ ОСКАРЖИТИ РІШЕННЯ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ЙОГО ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ?

Суддя, щодо якого ухвалено **рішення Дисциплінарної палати**, має безумовне право на оскарження такого рішення **до Вищої ради правосуддя**. Скаргу на рішення Дисциплінарної палати потрібно подати не пізніше ніж протягом **10 днів** із дня його ухвалення. Після подання скарги Вища рада правосуддя розглядає її в порядку, визначеному *для розгляду дисциплінарної справи*. За результатами розгляду скарги на рішення Дисциплінарної палати **Вища рада правосуддя має право:**

- 1) повністю скасувати рішення Дисциплінарної палати про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності й закрити дисциплінарне провадження;
- 2) частково скасувати частково рішення Дисциплінарної палати про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності й ухвалити нове рішення;
- 3) повністю або частково скасувати рішення Дисциплінарної палати про відмову в притягненні судді до дисциплінарної відповідальності й а ухвалити нове рішення;
- 4) змінити рішення Дисциплінарної палати, застосувавши інший вид дисциплінарного стягнення;
- 5) залишити рішення Дисциплінарної палати без змін.

На **рішення Вищої ради правосуддя**, ухвалене за результатами розгляду скарги на рішення її Дисциплінарної палати, можна подати скаргу **до Великої Палати Верховного Суду**. Така скарга розглядається за *правилами касаційного провадження, встановленими Кодексом адміністративного судочинства України*.

ЩО Є ПІДСТАВОЮ ДЛЯ ПРИТЯГНЕННЯ СУДДІ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ?

Підстава для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності вважається встановленою Дисциплінарною палатою (Вищою радою правосуддя) за результатами розгляду дисциплінарної справи, **якщо докази, надані й отримані в межах дисциплінарного провадження, є чіткими й переконливими для підтвердження існування такої підстави.**

Чіткими й переконливими є докази, які з точки зору звичайної розсудливої людини у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин, що є підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності (стандарт доказування). Такий стандарт доказування покладає додаткові обов'язки на суддю, спрямовані на надання до Дисциплінарної палати, Вищої ради правосуддя пояснень, матеріалів і документів, які виключають його вину у вчиненні дисциплінарного проступку, доводять правомірність дій і добросовісність поведінки судді.

Слід підкреслити, що **скасування або зміна судового рішення не має наслідком дисциплінарну відповідальність судді, який брав участь у його ухваленні**, крім випадків, коли скасоване або змінене рішення ухвалено внаслідок умисного порушення норм права чи неналежного ставлення до службових обов'язків (ч. 2 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). **Предметом дисциплінарного провадження є не судове рішення, а поведінка судді**, тобто спосіб реалізації його повноважень, виконання ним професійних обов'язків під час здійснення правосуддя, дотримання відповідних правил і вимог тощо.

Важливо! Скасування рішення судом вищої інстанції не є безумовним свідченням вчинення суддею дисциплінарного проступку, і навпаки, залишення судового рішення в силі, не виключає, що під час розгляду і вирішення відповідної справи суддя не допускав порушень закону, що містять склад дисциплінарного проступку. Крім того, Вища рада правосуддя та її дисциплінарні органи розмежовують винну поведінку судді й добросовісну суддівську помилку, тобто помилку без ознак умислу або грубої недбалості. Добросовісність вказує на те, що суддя діяв сумлінно — з належним ставленням до своїх обов'язків встановив фактичні обставини, які підлягають правовій оцінці, оцінив докази та тлумачив закон, але припустився помилки, яка не була настільки очевидною та однозначною.

Якщо скарга стосується обставин, пов'язаних з обставинами кримінального провадження щодо судді, то під час дисциплінарного провадження дисциплінарний орган встановлює факти та з'ясовує обставини, що мають значення виключно для ухвалення дисциплінарним органом рішень у межах його компетенції і жодним чином не свідчать про доведеність вини особи у вчиненні інкримінованого їй кримінального правопорушення. **У дисциплінарному провадженні діє принцип автономності, відповідно до якого дисциплінарне провадження розглядається незалежно від розгляду кримінального провадження.** Матеріали кримінального провадження, які мають значення для дисциплінарного провадження, можуть аналізуватися в дисциплінарній справі незалежно від перебігу кримінального провадження чи від того, як воно завершилося.

Аналогічний принцип застосовується і щодо розгляду скарг, які стосуються справ про адміністративні правопорушення щодо судді. Також не виключається одночасне застосування дисциплінарних і цивільно-правових санкцій за вчинення суддею правопорушень, пов'язаних із неправомірним набуттям необґрунтованих активів.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» у ч. 1 ст. 106 визначає **25 підстав для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності**. Однак, щоб розуміти, які дії чи бездіяльність судді можуть визнаватися дисциплінарним проступком і кваліфікуватися за відповідною підставою, варто стежити за дисциплінарною практикою Вищої ради правосуддя. **Періодично Вища рада правосуддя публікує узагальнення такої практики.**

ЯКІ ДИСЦИПЛІНАРНІ СТЯГНЕННЯ МОЖУТЬ ЗАСТОСОВУВАТИСЯ ДО СУДДІ?

Закон визначає лише **шість видів дисциплінарних стягнень**, які можуть застосовуватися до судді за вчинення дисциплінарного проступку, і встановлює правила застосування окремих видів дисциплінарних стягнень за вчинення окремих дисциплінарних проступків (ч.ч. 3, 4, 6, 8 ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Так, дисциплінарні стягнення у вигляді попередження, догани, суворої догани, подання про тимчасове відсторонення з обов'язковим направленням судді до Національної школи суддів України й подальшим кваліфікаційним оцінюванням не можуть застосовуватися за вчинення суддею частини дисциплінарних проступків.

За вчинення окремих дисциплінарних проступків (за 6 із 25) законом передбачено застосування лише найсуворіших видів дисциплінарних стягнень — подання про переведення судді до суду нижчого рівня, яке не застосовується до судді місцевого суду, і подання про звільнення судді з посади в разі вчинення суддею проступків, визначених п.п. 3, 10–12, 14, 15 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Крім того, існує правило, що **за наявності непогашених дисциплінарних стягнень** до судді має бути застосовано більш суворе дисциплінарне стягнення.

Разом з тим, **дисциплінарне стягнення застосовується до судді з урахуванням принципу пропорційності**. Під час обрання виду дисциплінарного стягнення враховуються *характер дисциплінарного проступку, його наслідки, особа судді, ступінь його вини, наявність інших дисциплінарних стягнень, інші обставини, що впливають на можливість притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, інші обставини, які пом'якшують або обтяжують відповідальність*.

З огляду на дисциплінарну практику, обставинами, які пом'якшують відповідальність, визнавалися позитивна характеристика судді, відсутність негативних наслідків, значне навантаження, відсутність непогашених дисциплінарних стягнень, вина судді у формі недбалості, визнання суддею факту допущених порушень, можливість особи реалізувати процесуальні права, пов'язані з правом на захист особи, у суді апеляційної інстанції, відновлення права судом апеляційної інстанції.

Обставинами, що обтяжують відповідальність, які впливали на обрання видів дисциплінарних стягнень, зокрема, визнавалися очевидний і грубий характер порушень, що свідчить про необ'єктивність і несправедливість здійснення правосуддя, тривалий характер порушень, численність і системність допущених порушень, наявність непогашеного дисциплінарного стягнення, істотність негативних наслідків вчинених суддею порушень, умисна форма вини судді.

Варто підкреслити, що Велика Палата Верховного Суду в постанові від 10.07.2025 р. у справі № 990/146/23 прийшла до висновку, що Вища рада правосуддя під час розгляду питання про звільнення судді з посади на підставі п. 4 ч. 6 ст. 126 Конституції України (подання заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням) уповноважена відповідно до ч. 3 ст. 55

Закону України «Про Вищу раду правосуддя» зупинити розгляд питання про звільнення судді, якщо розгляд дисциплінарної скарги може зумовити звільнення цього судді з інших підстав, визначених п.п. 2, 3, 6 ч. 6 ст. 126 Конституції України.⁸⁶

КРЕС у Висновку № 27 (2024) про дисциплінарну відповідальність суддів наголошує, що у всіх випадках, коли відбувається оцінювання адекватності санкції, необхідно враховувати потенційний «охолоджуючий ефект», який певна санкція може мати на окремого суддю та на інших суддів.⁸⁷

КОЛИ ЗАСТОСОВУЄТЬСЯ НАЙСУВОРИШЕ ДИСЦИПЛІНАРНЕ СТЯГНЕННЯ — ПОДАННЯ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ СУДДІ З ПОСАДИ?

Дисциплінарне стягнення у вигляді подання про звільнення судді з посади застосовується у таких випадках:

- вчинення суддею **істотного дисциплінарного проступку, грубого чи систематичного нехтування обов'язками**, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді;
- **порушення суддею обов'язку підтвердити законність джерела походження майна.**

Перелік фактів, які можуть бути визнані істотним дисциплінарним проступком або грубим нехтуванням обов'язками судді, що є несумісним зі статусом судді або виявляє його невідповідність займаній посаді, визначено в ч. 9 ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Разом з тим, варто знати, які саме конкретні дії, бездіяльність чи поведінка суддів визнавалися Дисциплінарними палатами або Вищою радою правосуддя істотним дисциплінарним проступком або грубим нехтуванням обов'язками судді, що є несумісним зі статусом судді або виявляє його невідповідність займаній посаді, і стали причиною звільнення судді з посади. Більшість таких дисциплінарних проступків були кваліфіковані за п. 3 ч. 1 ст. 106 Закону (допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду). До такої поведінки належать, зокрема:

- добровільна співпраця з окупаційною владою; прояв лояльності до окупаційної влади, вітання «успіхів» окупаційної влади, запевняння колег у можливості «продовжувати працювати в суді» на окупованій території за окупаційної влади; виправдовування збройної агресії російської федерації проти України, розпочатої у 2014 році, виправдовування тимчасової окупації частини території України, розповсюдження інформації негативного характеру щодо України, Збройних Сил України;
- вчинення активних дій щодо отримання громадянства країни-агресора, приховання факту набуття такого громадянства, добровільні, активні дії з метою отримання для себе вигод або послуг на підставі відповідних документів, виданих окупаційною владою;
- позапроцесуальне спілкування з учасником справи чи його довіреною особою (із корупційною складовою);
- неправомірну поведінку судді поза службовою діяльністю (керування суддею транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння, відмова від огляду на стан сп'яніння, допу-

щення суддею зневажливого спілкування із працівниками патрульної поліції, невиконання законних вимог працівників поліції);

- втручання у процес здійснення судочинства іншими суддями щодо вирішення конкретних судових справ, перешкоджання здійсненню судами правосуддя на визначених законом засадах, тиск на суддів;
- допущення суддею втручання в його діяльність іншим суддею під час здійснення правосуддя, сприйняття впливу й не повідомлення Вищої ради правосуддя та Генерального прокурора про випадок такого втручання;
- використання статусу судді з метою незаконного отримання матеріальних благ або іншої вигоди;
- незаявлення самовідводу й розгляд в умовах реального конфлікту інтересів справи за обвинуваченням особи, з якою суддя має позаслужбові відносини, справи, обставини якої стосувалися інтересів особи, з якою у судді були дружні стосунки на рівні з родинними відносинами (хоча особа й не була безпосереднім учасником процесу), що стало підставою для скасування вироку, визнання судді винним у вчиненні пов'язаного з корупцією правопорушення;
- відсутність судді на робочому місці протягом тривалого часу без повідомлення про поважність причин такої відсутності, самоусунення від виконання професійних обов'язків, що призвело до нерозгляду значної кількості судових справ протягом розумного строку;
- неприбуття для виконання обов'язків судді до суду, до якого суддя був відряджений у зв'язку зі зміною територіальної підсудності справ;
- після припинення повноважень тривале непередання значної кількості розглянутих справ різних категорій секретарю судового засідання або відповідальній особі, відсутність вмотивованих судових рішень у справах, неவிдача копій судових рішень протягом тривалого часу.

Дисциплінарний проступок, який підриває суспільну довіру до суду й авторитет правосуддя безумовно матиме наслідком притягнення судді до дисциплінарної відповідальності та накладення найсуворішого дисциплінарного стягнення.

Підсумовуючи, дисциплінарна відповідальність судді є важливим інструментом забезпечення дотримання професійної етики, доброчесності й підзвітності в судовій системі. Це юридична форма реагування на порушення, несумісні з високими стандартами суддівської етики й законності. Вона є важливою складовою механізму забезпечення незалежності, доброчесності й ефективності судової влади. Дисциплінарне провадження передбачає розгляд скарг на дії або бездіяльність судді, що можуть свідчити про дисциплінарне порушення, із забезпеченням процесуальних гарантій справедливого розгляду. За результатами провадження можуть бути застосовані дисциплінарні стягнення. Такий механізм сприяє підтриманню суспільної довіри до суду й дотриманню принципів верховенства права.

VI. ПРИПИНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ

КОЛИ ПРИПИНЯЮТЬСЯ ПОВНОВАЖЕННЯ СУДДІ?

Ст. 119 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначає, що повноваження судді припиняються виключно з підстав, визначених ч. 7 ст. 126 Конституції України, до яких належать такі:

- 1) досягнення суддею шістдесяти п'яти років;
- 2) припинення громадянства України або набуття суддею громадянства іншої держави;
- 3) набрання законної сили рішенням суду про визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;
- 4) смерть судді;
- 5) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину.

Водночас Закон України «Про судоустрій та статус суддів» визначає порядок припинення повноважень судді у зв'язку з набранням законної сили рішенням суду про визнання активів судді необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави (ст. 122-1), хоча серед підстав припинення повноважень судді, визначених ч. 7 ст. 126 Конституції України, такої немає.

Також слід зазначити, що припинення повноважень судді є підставою для припинення трудових відносин судді з відповідним судом, про що голова суду видає наказ.

ЯКИЙ ПОРЯДОК ПРИПИНЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ СУДДІ ЗА КОЖНОЮ ІЗ ПІДСТАВ?

а) Припинення повноважень судді в разі досягнення ним шістдесяти п'яти років

Повноваження судді припиняються з *наступного дня після досягнення ним шістдесяти п'яти років*. Про наявність підстави для припинення повноважень судді *голова суду*, у якому суддя обіймав посаду, не пізніше як за місяць до цього повідомляє Вищу раду правосуддя, Вищу кваліфікаційну комісію суддів України та Державну судову адміністрацію України. До повідомлення додаються документи на підтвердження факту досягнення суддею шістдесяти п'яти років. *Суддя не може здійснювати правосуддя з наступного дня після досягнення ним шістдесяти п'яти років* (ст. 120 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Рада суддів України визначила особливості припинення трудових відносин із суддями, які досягли шістдесятип'ятирічного віку й подали заяву про звільнення у відставку в умовах тимчасової неповноважності Вищої ради правосуддя та неможливості розгляду заяви такого судді про відставку⁸⁸. Зокрема, у разі досягнення суддею шістдесятип'ятирічного віку голова суду повинен видати наказ про припинення трудових відносин із таким суддею на підставі ст.ст. 24 (29 — для суддів апеляційних судів, 42 — для суддів касаційних судів), 53, 120, 125 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

б) Припинення повноважень судді у зв'язку з припиненням громадянства України або набуття суддею громадянства іншої держави

Повноваження судді припиняються в разі припинення його громадянства відповідно до Закону України «Про громадянство України» або набуття суддею громадянства іншої держави — з дня припинення громадянства України або набуття громадянства іншої держави. *Набуттям громадянства іншої держави визнається:*

- 1) отримання суддею статусу громадянина іншої держави в результаті дій, вчинених таким суддею або від його імені за його дорученням чи за його згодою для створення відповідних правових наслідків;
- 2) у разі якщо суддею отриманий статус громадянина іншої держави в силу закону або іншим чином без його згоди, — невчинення суддею дій для позбавлення статусу громадянина іншої держави протягом десяти днів з дня, коли судді стало відомо про отримання такого статусу (ст. 121 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

в) Припинення повноважень судді у зв'язку з набранням законної сили рішенням суду про визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним, а також у зв'язку з набранням законної сили рішенням суду про визнання активів судді необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави

Суд, який ухвалив рішення про визнання особи, яка є суддею, безвісно відсутньою або оголошення її померлою, визнання недієздатною або обмежено дієздатною, а також суд, який ухвалив рішення про визнання активів судді або активів, набутих за його дорученням іншими особами або в інших передбачених статтею ст. 290 Цивільного процесуального кодексу України випадках, необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави, негайно повідомляє про це Вищу раду правосуддя, Вищу кваліфікаційну комісію суддів України та Державну судову адміністрацію України. Повноваження судді припиняються з дня набрання таким рішенням законної сили (ст. 122, ст. 122¹ Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

г) Припинення повноважень судді у зв'язку з його смертю

Повноваження судді припиняються в разі його смерті. Про наявність такої підстави для припинення повноважень судді *голова суду, у якому суддя обіймав посаду, повідомляє* Вищу раду правосуддя, Вищу кваліфікаційну комісію суддів України та Державну судову адміністрацію України. До повідомлення додаються документи на підтвердження факту смерті.

г) Припинення повноважень судді у зв'язку з набранням законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину

Суд, який ухвалив обвинувальний вирок щодо особи, яка є суддею, негайно повідомляє про це Вищу раду правосуддя, Вищу кваліфікаційну комісію суддів України та Державну судову адміністрацію України. Повноваження судді припиняються з дня набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього. Такий суддя втрачає визначені законом гарантії незалежності й недоторканності судді, право на грошове й інше забезпечення, зокрема суддівську винагороду.

Таким чином, припинення повноважень судді відбувається виключно у випадках, чітко визначених законом, і не пов'язане з рішеннями самого судді або оцінкою його професійної діяльності. Такий механізм гарантує юридичну визначеність, забезпечує баланс між гарантіями незалежності судді й необхідністю дотримання професійних стандартів і законодавчих вимог.

- 60 Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів і незмінюваність суддів від 01.01.2001. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/r_1_2001_2001_11_23.pdf.
 - 61 Рішення Конституційного Суду України від 27.10.2020 № 13-п/2020. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/13_p_2020.pdf.
 - 62 Основні принципи незалежності судових органів: Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985 та 13.12.1985 № 40/32, 40/146. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text.
 - 63 Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів і незмінюваність суддів від 01.01.2001, п. 10. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/r_1_2001_2001_11_23.pdf.
 - 64 Постанова Великої палати Верховного Суду від 18.12.2019 у справі № 688/2479/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87857779>.
 - 65 Незалежність. Конституційний Суд України. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками). — 5. Організація державної влади — 5.5. Судова влада — 5.5.2. Правовий статус судді — 5.5.2.6 Статус — 5.5.2.6.4. Незалежність. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/55264-nezalezhnist>.
 - 66 Documents of the Consultative Council of European Judges // Документи Консультативної ради європейських суддів : [офіц. вид.] / упоряд. А. О. Кавакін. — К. : Ін Юре, 2015. С. 19–22. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?docId=09000016805a570c>.
 - 67 Рішення Конституційного Суду України від 27.10.2020 № 13-п/2020. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/13_p_2020.pdf.
 - 68 Проводиться в порядку, передбаченому ст. 74 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», з урахуванням особливостей, встановлених главою цього закону про кваліфікаційне оцінювання.
 - 69 Положення про порядок складання кваліфікаційного іспиту та методики оцінювання кандидатів: Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 19.06.2024 року № 185/зп-24. URL: https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/field/file/polozhennya_pro_poryadok_skladannya_kvalifikatsiyного_ispytu_ta_metodyky_ocinyuvannya_kandydativ_11.06.2025.pdf.
 - 70 Так, із метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні для цілей кваліфікаційного оцінювання відповідності кандидатів на посади суддів Вищого антикорупційного суду критеріям доброчесності (моралі, чесності, непідкупності), а саме щодо законності джерел походження майна, відповідності рівня життя кандидата або членів його сім'ї задекларованим доходам, відповідності способу життя кандидата його статусу, наявності знань та практичних навичок для розгляду справ, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, утворюється Громадська рада міжнародних експертів. Особливості її діяльності визначаються ст. 8 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд».
 - 71 У Законі йдеться саме про співбесіди й не згадується про дослідження суддівського досьє. Водночас, враховуючи, що відповідні положення одночасно унормовують конкурсні процедури, у яких беруть участь як судді, так і особи, які не є суддями, це можна розглядати як недолік нормотворчої техніки, який можна подолати шляхом застосування закону за аналогією. Що також є виправданим з огляду на те, що співбесіди в межах конкурсної процедури переведення судді до іншого місцевого суду, якщо порівнювати з кваліфікаційним оцінюванням, складовою якого є дослідження суддівського досьє та проведення співбесід, загалом не отримали докладної нормативної регламентації.
 - 72 Дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду у справах щодо оскарження рішень, дій, бездіяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Рішення, внесені до ЄДРСР станом на 01 лютого 2025 року. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/oglyady/Dajest_VKKS_01_02_2025.pdf.
 - 73 Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення: Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 22.01.2025 року № 20/зп-25. URL: https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/polozhennya_30.01.2025_0.pdf.
 - 74 ВККСУ та ГРД дійшли згоди щодо спільних індикаторів для визначення невідповідності критеріям доброчесності та професійної етики. Вища кваліфікаційна комісія суддів України. URL: <https://vkksu.gov.ua/news/vkksu-ta-grd-diyshly-zgody-shchodo-spilnyh-indyktoriv-dlya-vyznachennya-nevidpovidnosti>
 - 75 Про затвердження Єдиних показників для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді): Рішення Вищої ради правосуддя від 17.12.2024 року № 3659/0/15-24. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/49121>.
- Водночас зазначені показники не застосовуються до процедур кваліфікаційного оцінювання суддів на відповідність займаній посаді, яке здійснюється згідно з пунктом 16¹ розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, оскільки відповідно до п. 20 розділу XII Закону України «Про судоустрій і статус суддів» таке оцінювання здійснюється за правилами, які діяли до дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри», тобто до затвердження таких показників.
- 76 Методи суддівської освіти. Методичні рекомендації щодо оцінювання професійної підготовки суддів. Європейська мережа суддівської освіти. 2017. URL: [https://nsj.gov.ua/files/1744375857EJTN_Evaluation_handbook_UKR%20\(1\).pdf](https://nsj.gov.ua/files/1744375857EJTN_Evaluation_handbook_UKR%20(1).pdf).

- 77 Порядок проходження початкової підготовки судді в Національній школі суддів України: Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 10.07.2024 року № 219/зп-24. URL: <https://vkksu.gov.ua/doc/pro-zatverdzhennya-poryadku-prohodzhennya-pochatkovoyi-pidgotovky-suddi-v-nacionalnyi-shkoli>.
- 78 Положення про підготовку та періодичне навчання суддів у Національній школі суддів України: Наказ Національної школи суддів України від 06.07.2017 № 26. URL: <https://nsj.gov.ua/files/1661932921%D0%9F%D0%BE%D0%BB%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%B3%D0%BE%D1%82%20%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B4%D1%96%D0%B2.pdf>.
- 79 Про відновлення та зміцнення ролі органів суддівського самоврядування і повернення повноважень Раді суддів України: Рішення XX чергового з'їзду суддів України від 18.09.2024. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/rishennjizdudmicnennjsuddyvskog-6be71fed45.pdf>.
- 80 Щодо зміцнення незалежності суддів, захисту їх професійних інтересів, звернення до державних органів та посадових осіб: Рішення XX чергового з'їзду суддів України від 18.09.2024. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-hh-zizdu-suddiv-ukraini--e0c34ab610.pdf>.
- 81 Кодекс суддівської етики: Рішення XX чергового з'їзду суддів України від 18.09.2024. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/kodeks-suddivskoi-etiki>.
- 82 Положення про помічника судді: Рішення Ради суддів України від 18.05.2018 № 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr021414-18#n9>.
- 83 Положення про автоматизовану систему документообігу суду: Рішення Ради суддів України від 06.03.2025 № 7. URL: <https://court.gov.ua/sudova-vlada/969076/polozhenniapasds/>.
- 84 Концепція розвитку комунікаційної політики судової влади: Рішення Ради суддів України від 04.05.2023 № 18. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-18-vid-04052023-p-cdb623db90.pdf>.
- 85 Типове положення про збори суддів: Рішення Ради суддів України від 04.06.2015 № 45 (у редакції рішення Ради суддів України від 31.01.2020 № 4). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0004414-20#Text>.
- 86 Постанова Великої Палати Верховного Суду від 10.07.2025 р. у справі № 990/146/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128845053>.
- 87 Висновок Консультативної Ради європейських суддів № 27 (2024) від 06.12.2024 р. про дисциплінарну відповідальність суддів. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/kryes_27_ukr_mova.pdf.
- 88 Рішення Ради суддів України від 14.12.2022 р. № 36. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risennarsuno36vid14122022sodooso-23209cdc19.pdf>.

РОЗДІЛ III.

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ТА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

I. ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ» ТА «ДОБРОЧЕСНОСТІ»

Дотримання суддями вимог професійної етики та стандартів доброчесності відіграє важливу роль у побудові довіри до судової гілки влади. Для того, щоб мати не лише формально делеговане, а й моральне право розсудити поведінку іншої людини й застосувати до правопорушника певні засоби соціального або державного примусу з метою відновлення порушеного права людини та покарання за завдану шкоду, правник має бути не лише професійно підготовленим, а й у певному сенсі взірцем, прикладом особистого життя та професійної діяльності для інших членів суспільства⁸⁹.

Під час вступу на посаду суддя складає присягу, у якій, зокрема, зобов'язується дотримуватись етичних принципів і правил поведінки судді, а також не вчиняти дій, що порочать звання судді або підривають авторитет правосуддя (ч. 1 ст. 57 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Дотримання правил суддівської етики, у тому числі виявлення та підтримання високих стандартів поведінки в будь-якій діяльності з метою укріплення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства в чесності та непідкупності суддів є одним із професійних обов'язків судді (п. 2 ч. 7 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

ЩО ТАКЕ «ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА» СУДДІ?

На законодавчому рівні відсутнє визначення понять «професійна етика» чи «суддівська етика». Спроба дати визначення поняттю «суддівська етика» була зроблена в коментарі до Кодексу суд-

дівської етики (надалі — КСЕ) (в редакції 2013 року), у якому вказано, що під цим поняттям розуміється певна система базових принципів регламентації поведінки суддів у судовому засіданні, у суді та позасудової поведінки, які побудовані з урахуванням особливостей професійної діяльності судді та створені для підтримання суддівських стандартів, діють об'єктивно й незалежно з метою збільшення значущості існуючих правових норм і правил поведінки для суддів⁹⁰.

ЯКІ НАЦІОНАЛЬНІ АКТИ ВИЗНАЧАЮТЬ СТАНДАРТИ ЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ СУДДІВ?

Наявність численних міжнародних документів, які окреслюють стандарти суддівської етики, не скасовує потребу в національних етичних кодексах. Як зазначено в п. 44 висновку КРЕС № 3 (2002) «Щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності»: *«Кодекси поведінки мають деякі важливі переваги: по-перше, вони допомагають суддям вирішувати питання професійної етики, надаючи їм автономність у прийнятті ними рішень та гарантуючи їм незалежність від інших органів влади; по-друге, вони інформують громадськість про стандарти поведінки, які слід очікувати від суддів; по-третє, такі кодекси є публічним підтвердженням того, що правосуддя відправляється незалежно та безсторонньо»*⁹¹.

Основними нормативними актами, які закладають стандарти суддівської етики є Конституція України, закони України «Про судоустрій і статус суддів», «Про запобігання корупції», а також процесуальні кодекси. Водночас ключовим документом, який визначає стандарти етичної поведінки суддів, є КСЕ. Нову редакцію КСЕ було затверджено 18.09.2024 XX черговим з'їздом суддів⁹², і вона враховує та розвиває положення основних міжнародних документів.

Варто підкреслити особливу природу КСЕ. Однією з функцій, яку виконують етичні кодекси, є функція публічного вираження прихильності групи до певних моральних стандартів⁹³. Затвердження КСЕ є виключним повноваженням з'їзду суддів України — найвищого органу суддівського самоврядування, рішення якого є обов'язковими для всіх органів суддівського самоврядування та всіх суддів (ст. 58, ч. 1, 3 ст. 129 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Тобто, на відміну від законодавчих актів, які визначають правовий статус судді, його професійні обов'язки чи підстави притягнення до дисциплінарної відповідальності, КСЕ — це результат волевиявлення суддівського корпусу, публічно задекларовані вимоги, обмеження та зобов'язання у сфері етики, які судді добровільно на себе взяли.

Уже у преамбулі до КСЕ зазначається, що, враховуючи значущість власної місії, судді України вважають своїм обов'язком демонструвати і пропагувати високі стандарти поведінки, у зв'язку з чим добровільно беруть на себе більш істотні обмеження, пов'язані з дотриманням етичних норм як під час здійснення правосуддя, так і в позасудовій діяльності. Причина цього розкрита в коментарі до Бангалорських принципів: *«На думку суспільства, суддя взяв на себе обов'язок не лише служити ідеалам справедливості і правди, які є основою для верховенства права і принципів демократії, але й уособлювати їх. Тому особисті якості, поведінка та образ судді репрезентують судову систему загалом і відповідно впливають на рівень суспільної довіри до неї. Суспільство висловлює щодо поведінки судді набагато вищі вимоги, ніж до простих громадян, стандарти його поведінки набагато вищі від тих, які існують у суспільстві загалом. По суті, суспільство очікує від судді фактично бездоганної поведінки. Виглядає так, наче суддівська функція, яка полягає в тому, щоб судити інших, накладає на суддю обов'язок поводитися так, щоб виключити будь-які обґрунтовані оцінювальні судження з боку інших осіб у питаннях, які можуть певним чином впливати на роль судді і його посаду»*⁹⁴.

КСЕ, розкриваючи й деталізуючи критерії (цінності), наведені в Бангалорських принципах поведінки суддів, визначає стандарти поведінки як у професійному, так і в особистому житті судді. Подібно до Бангалорських принципів, КСЕ оперує концепцією «стороннього спостерігача» («звичайної розсудливої людини»). Ця концепція важлива для оцінювання поведінки судді з точки зору того, як вона виглядає для суспільства. Нова редакція ч. 1 ст. 3 КСЕ визначає звичайну розсудливу людину як законослухняну людину, яка, будучи достатньою мірою поінформованою про факти та процеси, що відбуваються, об'єктивно сприймає інформацію та обставини зі сторони (ч. 1 ст. 3).

ЯКИМИ ЕТИЧНИМИ ВИМОГАМИ ПОВИНЕН КЕРУВАТИСЯ СУДДЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ?

У професійній діяльності суддя повинен керуватися такими основними цінностями:

- 1) Незалежність** (ст.ст. 2, 5, 6, 13, ч. 2 ст. 19 КСЕ): суддя повинен здійснювати правосуддя незалежно: а) виходячи виключно з обставин, установлених під час розгляду справи, б) за своїм внутрішнім переконанням, с) керуючись верховенством права, d) незважаючи на будь-які зовнішні втручання, впливи, стимули, загрози або публічну критику.
- 2) Неупередженість** (ст.ст. 10, 14, 15 КСЕ): суддя повинен виконувати свої обов'язки безсторонньо та неупереджено й уникати поведінки, що може викликати сумнів чи створити враження про наявність у нього прихильності чи упередженого ставлення до учасників справи або їхніх представників. Суддя має право заявити самовідвід у разі виникнення в нього сумнівів щодо власної неупередженості в результаті розгляду справи, проте важливо зауважити, що не слід допускати зловживання правом на самовідвід.
- 3) Рівність** (ч. 2 ст. 9 КСЕ): у межах здійснення правосуддя суддя повинен не допускати дискримінації за будь-якими ознаками й не дозволяти цього іншим.
- 4) Дотримання етичних норм** (ст.ст. 8, 9, 12 КСЕ): суддя повинен поважати людську гідність, виявляти тактовність, ввічливість, витримку й повагу до учасників судового процесу та інших осіб, а також бути стриманим, виваженим, обачним і поміркованим у висловленні своїх поглядів і думок.

Значна увага в КСЕ приділена питанням публічної комунікації судді, щодо якої встановлені значні обмеження. Суддя: а) не може робити публічних заяв, коментарів, які компрометують звання судді або підривають авторитет правосуддя (ч. 2 ст. 12); б) має уникати публічних заяв, коментарів щодо справ, які перебувають у його/її провадженні та інших суддів, не піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили (ч. 3 ст. 12); с) не повинен використовувати чи розголошувати конфіденційну інформацію, отриману під час виконання суддівських обов'язків, з будь-якою метою, не пов'язаною з виконанням суддею повноважень (ч. 4 ст. 12); d) може розміщувати та коментувати в соціальних мережах лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету судді та судової влади (ч. 3 ст. 21).

- 5) Сумлінність і компетентність** (ст.ст. 7, 17 КСЕ): суддя повинен сумлінно, відповідально й компетентно виконувати професійні обов'язки та працювати над своїм професійним зростанням та удосконаленням практичних навичок.

Нововведенням КСЕ є врегулювання питання використання штучного інтелекту у професійній діяльності судді. Ст. 16 передбачає допустимість такого використання, але з певними обмеженнями: а) якщо це не впливає на незалежність та неупередженість судді; б) не стосується оцінки доказів; в) не стосується процесу ухвалення рішень; г) не порушує вимог законодавства.

ЯКИМИ ЕТИЧНИМИ ВИМОГАМИ ПОВИНЕН КЕРУВАТИСЯ СУДДЯ У ПОЗАПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ?

Розділ III оновленого КСЕ присвячений врегулюванню етичних стандартів у позасудовій поведінці судді, зокрема:

- 1) дотримання вимог несумісності (ст. 18 КСЕ): суддя не може належати до політичних партій чи професійних спілок, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках або займатися оплачуваною діяльністю, окрім наукової, викладацької, творчої;
- 2) участі у громадській діяльності (ст. 19 КСЕ), яка є допустимою лише за умови, якщо не завдає шкоди статусу судді, авторитету суду та судової влади й не може вплинути на здійснення правосуддя суддею;
- 3) обізнаності про власні майнові інтереси та вжиття розумних заходів для того, щоб бути обізнаним про майнові інтереси членів своєї сім'ї (ст. 20 КСЕ);
- 4) користування соціальними мережами (ст. 21 КСЕ), яке є допустим, але вимагає від судді стриманості, поміркованості та обережності з метою запобігання завданню шкоди авторитету судді та судової влади.

Крім того, як у професійній діяльності, так і в приватному житті суддя повинен бути прикладом неухильного дотримання принципу верховенства права й вимог закону, присяги судді, демонструвати високі стандарти поведінки та докладати зусиль для того, щоб його поведінка, на думку звичайної розсудливої людини, відповідала високому статусу посади й не викликала обґрунтованих сумнівів у його доброчесності (ч. 1, 2 ст. 1, ч. 1 ст. 3 КСЕ).

ЩО РОБИТИ, ЯКЩО СУДДЯ ЗІТКНУВСЯ З ЕТИЧНОЮ ДИЛЕМОЮ У СВОЇЙ ДІЯЛЬНОСТІ?

Дотримання етичних норм іноді може викликати в судді труднощі, коли не очевидно, як правильно вчинити в тій чи іншій ситуації. У такому випадку суддя може звернутися до Ради суддів України, яку суддівський корпус уповноважив надавати роз'яснення та консультації щодо застосування КСЕ (пп. 21 п. 6 Положення про Раду суддів України⁹⁵). Для реалізації цього повноваження функціонує **Комітет з питань дотримання етичних норм, запобігання корупції і врегулювання конфлікту інтересів**. Одним із завдань комітету є підготовка проєктів роз'яснень, рекомендацій і консультативних висновків Ради суддів України щодо застосування та тлумачення правил суддівської етики (п. 2.2 ст. 2 Положення Ради суддів України про комітет з питань дотримання етичних норм, запобігання корупції і врегулювання конфлікту інтересів⁹⁶).

Згідно з п. 5.1 ст. 5 згаданого положення, будь-який представник судової влади, органів та уста-

нов системи правосуддя України має право звертатися до Ради за роз'ясненнями, рекомендаціями й консультативними висновками щодо застосування та тлумачення правил суддівської етики. Звернення подається суддею в довільній письмовій або електронній формі з викладенням обставин, що викликають етичний сумнів. Такі звернення розглядаються Комітетом з питань дотримання етичних норм, запобігання корупції і врегулювання конфлікту інтересів, який готує пропозиції та проєкти рішень Ради.

Підсумовуючи, стандарти суддівської етики не слід розглядати як спосіб надмірної регламентації життя судді, що покладають на нього додаткові обмеження та заборони. Однією з ключових функцій професійної етики є забезпечення довіри учасників судового процесу й усього суспільства до судді, його рішень, суду та судової влади загалом. Крім того, етичні положення слугують орієнтиром для судді у професійній діяльності й особистому житті, допомагаючи визначитися, як слід вчинити, щоб запобігти ситуації, яка може викликати сумніви у його незалежності, неупередженості або чесності чи заподіяти шкоду авторитету правосуддя.

ЩО ТАКЕ ДОБРОЧЕСНІСТЬ СУДДІ?

Одним із нововведень КСЕ 2024 року стала пряма згадка доброчесності судді. Зокрема, ч. 1 ст. 3 КСЕ визначає, що суддя має докладати зусиль, щоб його поведінка, на думку звичайної розсудливої людини, не тільки відповідала високому статусу посади, але й **не викликала обґрунтованих сумнівів у його доброчесності**.

Попри те, що вимога щодо доброчесності суддів на нормативному рівні була закріплена ще у 2016 році, у законах зміст цього поняття тривалий час не був урегульований. Наразі поняття «доброчесності» розкривається насамперед через її складові (ч. 3 ст. 62, ч. 9 ст. 69, ч. 21 ст. 95 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ч. 4 ст. 8 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», ч. 16 ст. 9-1 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»). Зокрема, ч. 9 ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначає, що кандидат на посаду судді відповідає критерію доброчесності, якщо відсутні обґрунтовані сумніви в його незалежності, чесності, неупередженості, непідкупності, сумлінності, дотриманні ним етичних норм, його бездоганній поведінці у професійній діяльності й особистому житті, а також щодо законності джерел походження його майна, відповідності рівня життя кандидата на посаду судді або членів його сім'ї задекларованим доходам, відповідності способу життя кандидата на посаду судді його попередньому статусу.

Змістовне наповнення цих показників на законодавчому рівні відсутнє, проте всі ці роки значною мірою воно розвивалося через методології та практику оцінювання доброчесності різними суб'єктами в межах кваліфікаційного оцінювання чинних суддів, а також конкурсних процедур з добору нових суддів і членів органів суддівського врядування. До таких актів можна віднести:

- *Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення*, затверджене рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 22.01.2025 № 20/зп-25⁹⁷ (п. 2.13 Розділу II), яке визначає показники, що враховуються Комісією під час визначення відповідності судді критеріям доброчесності та професійної етики: незалежність, чесність, неупередженість, сумлінність, непідкупність, дотримання етичних норм і бездоганна поведінка у професійній діяльності та особистому житті, законність джерел походження майна, відповідність рівня життя судді (кандидата) або членів його сім'ї задекларованим доходам, відповідність способу життя судді (кандидата) його статусу.

- *Керівні положення Громадської ради міжнародних експертів щодо проведення оцінки доброчесності, знань та практичних навичок кандидатів на посаду суддів Вищого антикорупційного суду, схвалені протоколом Громадської ради міжнародних експертів від 28.12.2018 № 4⁹⁸. Ці положення визначають шість показників доброчесності: матеріальний спосіб життя, зобов'язання щодо декларування, незалежність, професійна етика, порушення інших правил, гідність посади судді.*
- *Індикатори визначення невідповідності суддів (кандидатів на посаду судді) критеріям доброчесності та професійної етики, затверджені рішенням Громадської ради доброчесності від 11.01.2019⁹⁹. Шість критеріїв (складових доброчесності) виокремлені в цьому документі цілком відповідають цінностям, визначеним у Бангалорських принципах: незалежність, неупередженість (безсторонність), чесність і непідкупність, дотримання етичних норм, рівність, старанність.*
- *Методологія оцінювання відповідності кандидата на зайняття посади члена Вищої ради правосуддя та членів Вищої ради правосуддя критерію професійної етики та доброчесності, затверджена рішенням Етичної ради від 09.12.2021 № 5¹⁰⁰.*
- *Методологія оцінювання Конкурсною комісією відповідності кандидата критеріям доброчесності та професійної компетентності кандидатів на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, показники відповідності критеріям такого оцінювання та засобам їх встановлення, затверджена Конкурсною комісією 21 січня 2022 року¹⁰¹.*
- *Індикатори, які свідчать про невідповідність судді чи кандидата на посаду судді критеріям доброчесності та професійної етики, погоджені Вищою кваліфікаційною комісією суддів України та Громадською радою доброчесності в листопаді 2023 року¹⁰².*

Ще одним корисним джерелом для розкриття змісту передбачених у законі критеріїв доброчесності є *Методологія оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права*, затверджена протоколом Дорадчої групи експертів від 04.12.2023 № 2¹⁰³, яка використовується в межах відбору суддів Конституційного Суду України.

Положення цих актів спираються на Бангалорські принципи поведінки суддів та КСЕ. Водночас у згаданих актах дотримання стандартів професійної етики розглядається як складова критерію доброчесності. Зазначене дає підстави стверджувати, що ці два критерії тісно взаємопов'язані між собою, а оцінювання доброчесності судді має відбуватися з урахуванням дотримання норм суддівської етики¹⁰⁴.

ЩО ТАКЕ ЄДИНІ ПОКАЗНИКИ ДЛЯ ОЦІНКИ ДОБРОЧЕСНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ СУДДІ (КАНДИДАТА НА ПОСАДУ СУДДІ) ТА ДЛЯ ЧОГО ВОНИ ПРИЗНАЧЕНІ?

З метою уніфікації підходів до розуміння доброчесності було розроблено **Єдині показники для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді)**. Вони були напрацьовані Вищою радою правосуддя за участі Ради суддів України, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Громадської ради доброчесності та затверджені 17 грудня 2024 року (надалі — Показники)¹⁰⁵.

Показники підлягають застосуванню під час кваліфікаційного оцінювання чинних суддів і кандидатів на посаду судді (зокрема, до апеляційних судів, Верховного Суду, Вищого антикорупцій-

ного суду), проведення конкурсу та призначення на посаду члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, розгляду Вищою радою правосуддя рекомендацій Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про призначення судді на посаду або переведення, а також у межах перевірки інформації, що може свідчити про недостовірність тверджень судді в декларації доброчесності.

ЯКІ КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕНО В ПОКАЗНИКАХ?

Виокремлено 9 показників відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям доброчесності та професійної етики, а саме:

- 1) **незалежність** — здатність виконувати свої повноваження (обов'язки) та ухвалювати рішення самостійно, без будь-якого незаконного впливу, спонукання, тиску, погрози або прямого чи опосередкованого втручання від будь-кого та з будь-яких причин, а також протидіяти незаконному втручанням (п. 15 Показників);
- 2) **неупередженість** — здатність ухвалювати рішення незалежно від симпатій чи антипатій, прихильності, суспільної думки й не допускати поведінки, яка може викликати обґрунтований сумнів у його безсторонності (п. 16 Показників);
- 3) **дотримання етичних норм і бездоганна поведінка у професійній діяльності й особистому житті** — неухильне дотримання професійних етичних і загальновизнаних моральних правил поведінки у професійній діяльності й особистому житті (п. 7 Показників);
- 4) **чесність** — правдивість, принциповість, щирість у професійній діяльності й особистому житті (п. 18 Показників);
- 5) **сумлінність** — старання, ретельне й відповідальне виконання своїх обов'язків (п. 19 Показників);
- 6) **непідкупність** — здатність протистояти спробам вплинути на ухвалення ним рішення шляхом надання або пропозиції неправомірної вигоди чи інших переваг для нього або його близьких осіб (п. 20 Показників);
- 7) **законність джерел походження майна**;
- 8) **відповідність рівня життя судді (кандидата на посаду судді) або членів його сім'ї задекларованим доходам** — рівень майнового стану судді (кандидата на посаду судді) не викликає у звичайної розсудливої людини обґрунтованого сумніву в можливості правомірного його формування за рахунок задекларованих доходів, отриманих із законних джерел (п. 22 Показників);
- 9) **відповідність способу життя судді (кандидата на посаду судді) його статусу** — поведінка судді (кандидата на посаду судді), на думку звичайної розсудливої людини, не викликає сумніву щодо відповідності рівня життя законним доходам, є гідною, підтримує авторитет статусу та відповідає вимогам, яких необхідно дотримуватися з огляду на статус судді (кандидата на посаду судді) (п. 23 Показників).

У Показниках наведено критерії, які свідчать про відповідність судді (кандидата на посаду судді) відповідному показнику. Водночас перелік цих критеріїв не є вичерпним.

Застосування Показників здійснюється згідно з такими принципами:

- **Стандарт доказування — «обґрунтований сумнів»**, під яким розуміється *«наявність відповідних та достатніх фактичних даних, які є переконливими для звичайної розсудливої людини щодо того, що суддя (кандидат на посаду судді) може не відповідати критеріям доброчесності та професійної етики»*.
- **Відсутність обмежень у часі та джерелах**. Джерелами такої інформації можуть виступати інформаційні й довідкові системи, реєстри, бази даних, суддівське досьє (досьє кандидата на посаду судді), декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, кримінальні, адміністративні, цивільні справи, справи про адміністративні правопорушення, дисциплінарні провадження та інші джерела інформації, *за винятком анонімних*.
- **Аналіз обставин порушень**. Під час оцінювання враховуються такі обставини: істотність і тяжкість порушення; його систематичність; наявність шкоди або тяжкість наслідків; форма вини та мотиви, ставлення судді (кандидата на посаду судді) до порушення; обставини й умови діяння; давність порушення; подальша поведінка судді (кандидата на посаду судді).
- **Врахування висновків інших органів**. Висновки національних або міжнародних органів не мають наперед вирішального значення під час оцінювання доброчесності. Водночас із цього принципу є виняток — факти й обставини, яким була надана оцінка інституціями за участю представників міжнародних та іноземних організацій, які в конкурсних процедурах сприяють державним органам у встановленні відповідності критеріям професійної етики та доброчесності, і на підставі яких особу було визнано такою, що відповідає або не відповідає критеріям, не підлягають перегляду, крім випадків виявлення нової інформації, яка має істотне значення.

Таким чином, стандарти суддівської етики та критерії доброчесності, яким мають відповідати судді, — це не декларативні чи абстрактні положення. Це результат усвідомлення та визнання суддівським корпусом високого статусу своєї посади та ще вищої відповідальності, яка ним зумовлена. Це відображення готовності добровільно взяти на себе неспівмірно вищі, ніж в інших членів суспільства, моральні обов'язки задля утвердження справедливості. Це наріжний камінь, на якому будується справедливе судочинство й суспільна довіра до судової влади.

II. ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ ВТРУЧАННЮ В ДІЯЛЬНІСТЬ СУДДІ

Незалежність судді є одним із ключових конституційних принципів організації судової гілки влади та правового статусу судді. Незалежність суддів є основною передумовою функціонування самостійної та авторитетної судової влади, здатної забезпечити об'єктивне та безстороннє правосуддя, ефективно захистити права та свободи людини і громадянина¹⁰⁶.

На конституційному й законодавчому рівнях встановлені гарантії, покликані захистити незалежність суддів і судової гілки влади. Проте законодавчі гарантії — це лише інструменти, які дозволяють судді бути незалежним. Попри те, що втручання в діяльність судді є злочином (ст. 376 Кримінального кодексу України), статистика засудження за зазначеною статтею є невтішною. Саме тому утвердження стандартів незалежності на практиці вимагає активних дій від самого судді, який повинен бути готовим не піддаватися втручанню в його діяльність і відстоювати власну незалежність.

ЯК СУДДЯ МОЖЕ ЗАПОБІГТИ ВТРУЧАННЮ У СВОЮ ДІЯЛЬНІСТЬ?

КСЄ містить правила, дотримання яких допоможе запобігти втручанню в незалежність суддів або виникненню сумнівів у його неупередженості:

- суддя не має допускати позапроцесуальних взаємовідносин з учасниками судового процесу у справі, що перебуває в його/її провадженні (ч. 1 ст. 14);
- суддя має уникати поведінки, що може викликати сумнів чи створити враження про наявність у судді прихильного чи упередженого ставлення до учасників справи або їхніх представників (ч. 2 ст. 14);
- суддя повинен уникати взаємовідносин, що викликають сумнів у його незалежності та безсторонності (ч. 2 ст. 19).

ЩО РОБИТИ СУДДІ, ЯКЩО ВІДБУВАЄТЬСЯ ВТРУЧАННЯ В ЙОГО ДІЯЛЬНІСТЬ?

Суддя повинен не лише виконувати свої функції незалежно від зовнішнього впливу, але й не толерувати випадки втручання в його діяльність і повідомляти про це уповноважені органи з метою притягнення винних осіб до відповідальності. П. 9 ч. 7 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» на суддю покладено обов'язок звертатися з повідомленням про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя до Вищої ради правосуддя та Генерального прокурора упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про таке втручання. Невиконання цього обов'язку є підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності згідно з п. 6 ч. 1 ст. 106 згаданого Закону.

Про факт звернення до Вищої ради правосуддя чи інших органів з повідомленням про втручання в діяльність щодо здійснення правосуддя, ухвалення радою рішення за результатами розгляду такого повідомлення суддя зобов'язаний повідомити в декларації доброчесності¹⁰⁷, яка щорічно подається ним до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Невиконання цього обов'язку також є підставою для дисциплінарної відповідальності судді згідно з п. 19 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Суддя може подати повідомлення про втручання до Вищої ради правосуддя в письмовій (паперовій або електронній) формі. В електронній формі повідомлення може бути подане як електронною поштою, так і через модуль «Електронний кабінет» ЄСІТС шляхом заповнення відповідної електронної форми документа (п. 24.3 Регламенту Вищої ради правосуддя¹⁰⁸).

Окрему увагу слід звернути на положення ч. 3 ст. 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», згідно з яким повідомлення судді про втручання в діяльність щодо здійснення правосуддя

іншим суддею розглядається в порядку, визначеному для розгляду дисциплінарної скарги. Тобто в такому випадку повідомлення судді про втручання фактично є дисциплінарною скаргою щодо іншого судді, який допустив таке втручання, за результатами розгляду якої такий суддя може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності.

Вища рада правосуддя веде реєстр повідомлень суддів про втручання в їхню діяльність щодо здійснення правосуддя, у якому відображаються повідомлення суддів і результати їх розгляду¹⁰⁹.

ЯК ВИЩА РАДА ПРАВОСУДДЯ МОЖЕ ЗАХИСТИТИ СУДДЮ?

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 73 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» з метою забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, як за власною ініціативою, так і за зверненням суддів, Рада: 1) вносить до відповідних органів чи посадових осіб подання про виявлення та притягнення до встановленої законом відповідальності осіб, якими вчинено дії або допущено бездіяльність, що порушує гарантії незалежності суддів або підриває авторитет правосуддя; 2) вносить на розгляд зборів відповідного суду подання про звільнення судді з адміністративної посади в разі невиконання ним рішення Вищої ради правосуддя; 3) ухвалює та оприлюднює публічні заяви і звернення; 4) звертається до суб'єктів права законодавчої ініціативи, органів, які уповноважені приймати правові акти, із пропозиціями щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя; 5) звертається до прокуратури та органів правопорядку щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочинів, вчинених щодо суду, суддів, членів їхніх сімей, працівників апаратів судів, злочинів проти правосуддя, вчинених суддями, працівниками апарату суду; 6) вживає інших заходів, які є необхідними для забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

Практика застосування цього інституту засвідчила, що найчастіше вживаною формою реагування Вищої ради правосуддя на повідомлення суддів про втручання у їхню діяльність є звернення до прокуратури чи органів правопорядку щодо надання інформації про розкриття та розслідування злочинів, внесених до Єдиного реєстру досудових розслідувань, за фактами, викладеними в повідомленнях суддів¹¹⁰.

ЯК СУДДІ ЗРОЗУМІТИ, ЧИ МАЄ МІСЦЕ ВТРУЧАННЯ В ЙОГО ДІЯЛЬНІСТЬ?

Цінним джерелом інформації для суддів щодо того, чи Вища рада правосуддя визнає ті чи інші дії втручанням у здійснення правосуддя, є **щорічні доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні**¹¹¹, а також узагальнення практики розгляду повідомлень суддів про втручання¹¹², у яких наводиться аналіз випадків втручання в діяльність суддів щодо здійснення правосуддя. Наприклад, Вища рада правосуддя не визнає втручанням у здійснення правосуддя подання учасниками судового процесу дисциплінарних скарг на суддю або повідомлення про наміри звернутися до органів правопорядку через нібито вчинення суддею злочину під час здійснення правосуддя.

У професійній діяльності судді завжди повинні пам'ятати, що незалежність не є його особистим привілеєм, а слугує гарантією поваги до прав людини й основоположних свобод, що дає змогу кожній особі відчувати довіру до судової системи¹¹³. Попри закріплення цієї гарантії на конституційному рівні, суддя має відстоювати її у своїй щоденній діяльності, не допускаючи компромісів, попри тиск та особисту вигоду.

III. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЕТИЧНИХ НОРМ

Ст. 4 КСЕ визначає, що порушення правил етичної поведінки, встановлених Кодексом, не можуть самі по собі застосовуватися як підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Зазначене положення відповідає міжнародним стандартам. Зокрема, в п. 60 Висновку № 3 (2002) КРЕС зазначено, що некоректною є кореляція випадків порушення належних професійних стандартів з неналежною поведінкою, що потенційно може призвести до дисциплінарних санкцій. Прирівнювання порушення таких стандартів до неналежної поведінки, що тягне за собою дисциплінарне провадження, перешкоджатиме майбутньому розвитку таких стандартів і призведе до неправильного розуміння їхньої мети. Щоб виправдати дисциплінарне провадження, порушення має бути серйозним і кричущим¹¹⁴. Схожа позиція відображена й у висновках першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів «Правила етичної поведінки суддів, їх застосування та дотримання», у яких вказано: *«Не слід плутати принципи етики та дисциплінарні правила поведінки суддів. Навпаки, потрібно визнати, що етичні принципи походять з професійного досвіду всіх суддів і закріплюються для того, щоб підвищити рівень правосуддя в цілому і сприяти розумінню роботи суду. Принципи етики також допомагають розвитку суддівської культури, яка сприяє суспільному порозумінню»*¹¹⁵.

ЧИ МОЖЕ СУДДЯ БУТИ ПРИТЯГНУТИЙ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИМОГ КСЕ?

Підстави дисциплінарної відповідальності судді вичерпно встановлені в ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Пряма згадка про норми суддівської етики міститься лише в п. 3 ч. 1 згаданої статті, який передбачає, що суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності за допущення поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу. Згідно з узагальненням практики Вищої ради правосуддя, з цієї підстави найчастіше судді притягувалися до дисциплінарної відповідальності в таких випадках:

- допущення суддею позапроцесуального спілкування з учасниками судових справ;
- неправомірною поведінкою судді поза службовою діяльністю (допущення суддею зневажливого спілкування із працівниками патрульної поліції, невиконання законних вимог працівників поліції про зупинення транспортного засобу, керування суддею транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння);
- використання статусу судді з метою незаконного отримання матеріальних благ або іншої вигоди;
- використання посадового становища голови суду в інтересах іншої особи (незаконне та безпідставне відкликання виконавчого листа);
- втручання в дискреційні повноваження державного органу;
- зміна судового рішення під виглядом виправлення описки;

- таємне заволодіння суддею чужим майном;
- тривала відсутність без поважних причин на робочому місці;
- прояв суддею неповаги до інших суддів, учасників судового процесу;
- набуття статусу судді РФ або участь у конкурсі на посаду судді РФ;
- невжиття дій на виконання обов'язків судді та робота адвокатом на території так званої «ЛНР», набуття статусу судді терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР»¹¹⁶.

ЯКИМ ЧИНОМ ДОТРИМАННЯ ЕТИЧНИХ СТАНДАРТІВ ВПЛИВАЄ НА КАР'ЄРУ СУДДІ?

Окрім притягнення до дисциплінарної відповідальності, недотримання вимог суддівської етики може негативно вплинути на кар'єрне зростання судді. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає виключно конкурсний порядок призначення суддів на посади. Якщо суддя місцевого суду виявить намір зайняти посаду в апеляційному чи Верховному Суді, він буде зобов'язаний пройти кваліфікаційне оцінювання. Два з трьох критеріїв, які досліджуються в межах оцінювання, присвячені дотриманню суддею вимог професійної етики й відповідність критерію доброчесності. Чинне положення про порядок проведення кваліфікаційного оцінювання визначає, що за цими критеріями кандидат максимально може отримати 300 балів, що становить 30 % від максимально можливого балу за результатами кваліфікаційного оцінювання. Якщо ж буде встановлено невідповідність або наявність обґрунтованого сумніву у відповідності кандидата цим критеріям, або кандидат набере менше 225 балів, він припинить участь в конкурсі.

Тобто кар'єра судді значною мірою залежить від дотримання високих стандартів поведінки, які вимагаються його посадою.

Підсумовуючи, попри те, що порушення правил суддівської етики не є самостійною підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності, суддя повинен усвідомлювати, що така його поведінка в першу чергу заподіює шкоду авторитету судової гілки влади, підриває довіру не тільки до нього самого та його рішень, але й рішень його колег і впевненість суспільства в забезпеченні судами доступу до справедливого судочинства.

89 Сущенко В. М. Професія правник: діяльність, етика, відповідальність. Київ: БО «Благодійний фонд пам'яті Василя Кисіля», 2022. С. 118.

90 Коментар до Кодексу суддівської етики: Рішення Ради суддів України від 04.02.2016 № 1. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/komentar-kodeksusuddivskoietiki-edd47ed191.pdf>.

91 Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності від 19.11.2002. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_3_2002.pdf.

92 Про затвердження Кодексу суддівської етики: Рішення XX чергового з'їзду суддів України від 18.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-24#n2>.

93 Lichtenberg, Judith. What Are Codes of Ethics For? *Codes of Ethics and the Professions*, edited by Margaret Coady and Sidney Bloch. Melbourne: Melbourne University Press, 1996.

94 Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів: Управління ООН з наркотиків та злочинності. URL: <https://hqi.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfb11.pdf>.

95 Положення про Раду суддів України: Рішення X позачергового з'їзду суддів України від 16.09.2010 (у редакції, затвердженій рішенням XIV позачергового з'їзду суддів України від 14.03.2017). URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents/24>.

96 Положення Ради суддів України про комітет з питань дотримання етичних норм запобігання корупції і врегулювання конфлікту інте-

ресів: Рішення Ради суддів України від 04.02.2016 № 3 (у редакції рішення від 01.03.2019 № 15). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr015414-19#Text>.

- 97 Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення: Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 22.01.2025 № 20/зп-25. URL: https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/polozhennya_30.01.2025_0.pdf.
- 98 Керівні положення Громадської ради міжнародних експертів щодо проведення оцінки доброчесності, знань та практичних навичок кандидатів на посади суддів Вишого антикорупційного суду: Протокол Громадської ради міжнародних експертів від 28.12.2018 № 4. URL: https://drive.google.com/file/d/1qOW_zrnpg9RV063ZVWm46NZA27xLJ8Kr/view.
- 99 Індикатори визначення невідповідності суддів (кандидатів на посаду судді) критеріям доброчесності та професійної етики: Рішення Громадської ради доброчесності від 11.01.2019 (в уточненій редакції згідно з рішенням від 16.12.2020). URL: <https://grd.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Indykatory-HRD-vid-16.12.2020.pdf>.
- 100 Методологія оцінювання відповідності кандидата на зайняття посади члена Вищої ради правосуддя та членів Вищої ради правосуддя критерію професійної етики та доброчесності: Рішення Етичної ради від 09.12.2021 № 5. URL: https://ec.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/ec/rishenna_er_5_09_12_21.pdf.
- 101 Методологія оцінювання Конкурсною комісією відповідності кандидата критеріям доброчесності та професійної компетентності кандидатів на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, показники відповідності критеріям такого оцінювання та засобам їх встановлення: Конкурсна комісія, 21.01.2022. URL: <https://drive.google.com/file/d/1g0wLy7Fe9ZiYJLwVtY0jjQ32lKEXkjeT/view>.
- 102 ВККСУ та ГРД дійшли згоди щодо спільних індикаторів для визначення невідповідності критеріям доброчесності та професійної етики. Вища кваліфікаційна комісія суддів України. 09.11.2023. URL: <https://vkksu.gov.ua/news/vkksu-ta-grd-diyshly-zgody-shchodo-spilnyh-indykatoriv-dlya-vyznachennya-nevidpovidnosti>.
- 103 Методологія оцінювання моральних якостей і рівня компетентності у сфері права: Протокол засідання Дорадчої групи експертів від 04.12.2023 № 2. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/2024_metodologiya_dge_zminy_final.pdf.
- 104 Аналіз практики Вищої ради правосуддя щодо оцінки поведінки судді/кандидата на посаду судді на відповідність вимогам доброчесності та професійної етики. Рада Європи, жовтень 2023 р. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/analiz_praktyky_vrp_shchodo_kryteriyiv_ocinky_etyky_i_dobrochesnosti.pdf.
- 105 Про затвердження Єдиних показників для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді): Рішення Вищої ради правосуддя від 17.12.2024 № 3659/0/15-24. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/49121>.
- 106 Рішення Конституційного Суду України від 27.10.2020 № 13-п/2020. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/13_p_2020.pdf.
- 107 Див. пункти 22, 23 Декларації доброчесності судді в редакції, затвердженій Рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 02.11.2023 № 120/зп-23. URL: <https://vkksu.gov.ua/doc/pro-vnesennya-zmin-do-formy-deklaraciyi-dobrochesnosti-suddi-zatverdzenoyi-rishennyam-vyshchopy>.
- 108 Регламент Вищої ради правосуддя: Рішення Вищої ради правосуддя від 24.01.2017 № 52/0/15-17. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/reglament_vrp_redakciya_6.08.2024.pdf.
- 109 Реєстр доступний за посиланням: <https://hcj.gov.ua/intervention>.
- 110 Див. п. 81 Щорічної доповіді за 2023 рік «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні», затвердженій рішенням Вищої ради правосуддя від 27.06.2024 № 1999/0/15-24. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/shchorichna_dopovid_za_2023_rik_pro_stan_zabezpechennya_nezalezhnosti_suddiv_v_ukrayini.pdf.
- 111 Доступні за посиланням: <https://hcj.gov.ua/page/shchorichna-dopovid-pro-stan-zabezpechennya-nezalezhnosti-suddiv-v-ukrayini>.
- 112 Узагальнення практики розгляду Вищою радою правосуддя повідомлень суддів про втручання в їхню діяльність як суддів щодо здійснення правосуддя та інших рішень Вищої ради правосуддя щодо вжиття заходів забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя у 2021 році. Вища рада правосуддя. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/uzagalnennya_praktyky_rozglyadu_radoyu_vtruchan_u_2021_roci.pdf. Огляд рішень Вищої ради правосуддя про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя, ухвалених за результатами розгляду повідомлень суддів про втручання в їхню діяльність як судді щодо здійснення правосуддя у 2024 році. Вища рада правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua/page/oglyad-rishen-vrp-pro-vzhyttya-zahodiv-shchodo-zabezpechennya-nezalezhnosti-suddiv-ta-0>.
- 113 Незалежність, ефективність та обов'язки: Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів від 17.11.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text.
- 114 Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності від 19.11.2002. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_3_2002.pdf.
- 115 Висновки першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів. Вища кваліфікаційна комісія суддів України. URL: <https://vkksu.gov.ua/page/vysnovky-pershoi-ekspertnoi-komisiyi-mizhnarodnoyi-asociaciyi-suddiv-iaj>.
- 116 Узагальнення практики розгляду Вищою радою правосуддя та її дисциплінарними органами дисциплінарних справ щодо суддів (за матеріалами справ 2017–2021 років). Вища рада правосуддя. С. 141–143. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/I012-3web.pdf>.

РОЗДІЛ IV.

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ

I. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО СУДДІВ

Юкіо Місіма в книзі «Коні, що мчать» поетично й точно описав становище судді в суспільстві у світлі боротьби з корупцією та процес ухвалення рішень: *«Ось я на вершині. На такій, що темніє в очах. Не на тій вершині, що досягається владою і грошима, а на тій, що, можна сказати, представляє державний розум, — на вершині логічної конструкції. На вершині, де вершиться справедливість. Суддя, перебуваючи на варті справедливості, вибирає пінцетом різні низинні пристрасті, загорнувши в теплий згорток розуму, несе додому, й вони лягають у рядки судових рішень... Він стає у глухий кут перед різними таємницями і щодня цілком віддається роботі, скріплює цеглинки, з яких зводиться будівля правосуддя»*¹¹⁷. Водночас із визнанням складнощів відправлення правосуддя до суддів ставляться високі вимоги щодо доброчесності та професійності.

В умовах війни протидія корупції набуває ще більшої ваги, оскільки корупційні прояви можуть негативно вплинути на економічний розвиток країни та її обороноздатність. Відтак ефективна та справедлива судова практика є не лише засобом забезпечення правосуддя, але й ключовим елементом стійкості держави в умовах війни та повоєнного відновлення. Не випадково «Київські полілоги», які щорічно відбуваються у Верховному Суді, у 2025 році були присвячені питанням антикорупційної правової політики в аспекті забезпечення права на справедливий суд¹¹⁸ та ефективності антикорупційного правосуддя¹¹⁹.

ЯКІ Є МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ СЕРЕД СУДДІВ?

Консультативна рада європейських суддів (КРЕС) Ради Європи 9 листопада 2018 року ухвалила Висновок № 21 «Про запобігання корупції серед суддів»¹²⁰. Цим документом судді із 47 держав-членів Ради Європи прийняли спільну позицію щодо гарантування доброчесності суддів і протидії корупції — передусім через запобігання корупційним впливам у судовій системі, а також з урахуванням того, що суддя є ключовим учасником процесу протидії корупції.

КРЕС пропонує розуміти корупцію в ширшому сенсі, з огляду на роль судді як незалежного й об'єктивного арбітра у справах, які розглядає його суд. У межах цього висновку судова **корупція включає нечесну, шахрайську або неетичну поведінку судді з метою отримання особистої вигоди або вигоди для третіх осіб**.¹²¹

Основні чинники корупції в судовій системі з позиції КРЕС:

- Відсутність прозорості, спричинена перешкоджанням доступу до інформації щодо судової системи, сприяє корупційній поведінці.
- Неналежні умови праці, зокрема недостатній рівень суддівської винагороди чи заробітної плати працівників апарату й соціальних пільг, погана інфраструктура й обладнання, а також значна недоукомплектованість судових органів.
- Прийняття і толерування корупції в суспільстві загалом, відсутність нормативних положень щодо етичної поведінки судді, відсутність загальної обізнаності про небезпеку корупції та відсутність рекомендацій з боку керівництва суду.
- Неправомірний тиск з боку колег чи впливових груп у судовій системі.
- Суб'єктивні міркування, пов'язані з особистою кар'єрою та розвитком, що можуть зробити суддю байдужим до ризику стати упередженим у конкретній справі.

Заходи запобігання корупції в судовій системі:

- **Формування культури доброчесності.** Головним гарантом має стати справжня культура судової доброчесності — через етичні норми, прозорість дій і відповідальність.
- **Надійна нормативно-інституційна основа.** Закони й регламенти повинні чітко визначати незалежність суддів і їхню відповідальність на кожному етапі кар'єри — від відбору до дисципліни.
- **Об'єктивні процедури кар'єрного росту.** Прозора система відбору, просування, оцінювання ефективності, переведення суддів на підставі чітких критеріїв знижує ризики неформального впливу.
- **Соціально-економічні гарантії.** Суддям слід забезпечувати гідний рівень суддівської винагороди, довічного грошового утримання, комфортні умови праці та прийнятне навантаження — для мінімізації спокус.
- **Етичні кодекси й навчання.** Потрібні практичні етичні кодекси, навчальні програми й конфіденційне консультування суддів на індивідуальному й системному рівні.
- **Декларування активів.** Обов'язкова, регулярна декларація активів суддями із застосуванням належного моніторингу допомагає виявляти конфлікти інтересів.

- **Контроль і дисципліна.** Необхідні незалежні дисциплінарні органи й дієві санкції (адміністративні, дисциплінарні, кримінальні) за порушення етики чи корупцію.
- **Політична воля та інституційна підтримка.** Уряд повинен забезпечити належне фінансування, інфраструктуру й кадрове забезпечення для всіх цих механізмів.
- **Відділення політики від суду.** КРЕС відкидає залучення політичних органів до відбору чи дисципліни суддів, аби уникнути політизації.
- **Міжнародні механізми й обмін досвідом.** Рекомендації Групи держав Ради Європи проти корупції (GRECO), Венеційської комісії, ООН та інших міжнародних структур мають бути орієнтиром у запровадженні стандартів.

До кола аналізованих питань належить також низка інших висновків КРЕС та акти інших органів, з якими суддя має бути ознайомлений у контексті напрямків антикорупційної політики¹²².

Отже, взаємозв'язок культури доброчесності, прозорих процедур і дисциплінарної відповідальності створює комплексний механізм запобігання корупції. За відсутності політичних впливів та за умови належного фінансування така система працює ефективно й здобуває довіру суспільства. Міжнародні стандарти ставлять етичність і незалежність суддів нарівні зі здатністю до дисциплінарного примусу й публічної відповідальності.

ЧИ МАЄ ВИЩА РАДА ПРАВОСУДДЯ ПОВНОВАЖЕННЯ ПЕРЕВІРЯТИ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ВРУЧЕННЯ ПИСЬМОВОГО ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ ПІД ЧАС УХВАЛЕННЯ РІШЕННЯ ПРО ТИМЧАСОВЕ ВІДСТОРОНЕННЯ СУДДІ ВІД ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ?

Суддю може бути тимчасово відсторонено від здійснення правосуддя рішенням Вищої ради правосуддя (ВРП) у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності (п. 1 ч. 1 ст. 62 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»). Відтак ВРП як на етапі застосування заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя, так і на етапі вирішення питання про його продовження, має насамперед з'ясувати, чи притягується суддя до кримінальної відповідальності.

Притягнення до кримінальної відповідальності — це стадія кримінального провадження, що починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (п. 14 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України). Отже, вирішуючи питання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя, ВРП має керуватися також положеннями КПК України, що визначають загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження і продовження строку їхньої дії. Загальним правилом застосування заходів забезпечення кримінального провадження є те, що застосування не допускається, якщо слідчий або прокурор не доведе, що існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 132 КПК України). Вирішуючи питання про застосування заходу забезпечення кримінального провадження, ВРП перевіряє повідомлення про підозру в частині обґрунтованості підозри. Водночас ані кримінальний процесуальний закон, ані Закон України «Про Вищу раду правосуддя», ані інші закони України не наділяють ВРП повноваженнями щодо перевірки процесуального порядку вручення письмового повідомлення про підозру¹²³.

ЧИ МАЄ ОФІС ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА ПОВНОВАЖЕННЯ ЩОДО ЗВЕРНЕННЯ ДО СУДУ З ПОЗОВОМ ПРО СКАСУВАННЯ РІШЕННЯ ВРП ПРО ВІДМОВУ В ТИМЧАСОВОМУ ВІДСТОРОНЕННІ СУДДІ ВІД ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИТЯГНЕННЯМ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ?

Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 62 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» суддю може бути тимчасово відсторонено від здійснення правосуддя за рішенням ВРП у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності. Статтею 63 цього закону визначено, що *тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється ВРП на строк не більше двох місяців на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника*. Клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності подається до ВРП стосовно судді, який є підозрюваним, обвинуваченим (підсудним), на будь-якій стадії кримінального провадження. За результатами розгляду клопотання ВРП ухвалює рішення, копія якого не пізніше семи робочих днів направляється Генеральному прокурору або його заступнику й судді, стосовно якого ухвалено рішення, а також невідкладно направляється до суду, у якому такий суддя обіймає посаду.

Водночас законом визначено *лише підстави, з яких можна оскаржити рішення ВРП про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя*.

Так, ч. 1 ст. 65 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» встановлено, що рішення ВРП про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності, продовження строку такого відсторонення може бути оскаржене та скасоване виключно з таких підстав: 1) склад ВРП, який ухвалив відповідне рішення, не мав повноважень його ухвалювати; 2) рішення не підписано будь-ким зі складу членів ВРП, які брали участь у його ухваленні; 3) рішення не містить посилання на визначені законом підстави його ухвалення або мотиви, з яких ВРП дійшла відповідних висновків.

Отже, можливість оскаржити рішення ВРП про відмову в тимчасовому відстороненні судді від здійснення правосуддя законом не передбачена. Оскільки *Офіс Генерального прокурора не наділений повноваженнями щодо звернення до суду з позовом стосовно скасування рішення ВРП про відмову в тимчасовому відстороненні судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням його до кримінальної відповідальності*, то й оскаржуване рішення про відмову в задоволенні клопотання заступника Генерального прокурора про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності не може бути предметом розгляду адміністративного суду за зверненням Офісу Генерального прокурора¹²⁴.

ЧИ ЗОБОВ'ЯЗАНА ВРП ПІД ЧАС УХВАЛЕННЯ РІШЕННЯ ПРО ТИМЧАСОВЕ ВІДСТОРОНЕННЯ СУДДІ ВІД ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИТЯГНЕННЯМ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НАДАВАТИ ОЦІНКУ НАВЕДЕНИХ У КЛОПОТАННІ ПРОКУРОРА РИЗИКІВ, ЩО В РАЗІ ПОДОВЖЕННЯ ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ПРАВОСУДДЯ СУДДЯ МОЖЕ ПРОТИПРАВНО ПЕРЕШКОДЖАТИ ВСТАНОВЛЕННЮ ОБСТАВИН ЗЛОЧИНУ?

За загальним правилом застосування заходів забезпечення кримінального провадження *не допускається, якщо слідчий або прокурор не доведе, що існує обґрунтована підозра щодо*

вчинення кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 132 КПК України).

Велика Палата Верховного Суду (ВП ВС) зазначила, що *потрібно враховувати також стадійність кримінального провадження та нові ризики, що можуть перешкоджати встановленню обставин злочину під час судового розгляду справи*. Крім того, ВРП здійснює тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності на строк не більше двох місяців на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника. На стадії судового провадження строк відсторонення встановлюється до набрання законної сили вироком суду або закриття кримінального провадження. Задовольняючи клопотання заступника Генерального прокурора — керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя, ВРП має *враховувати наведені в клопотанні ризики, співмірність між такими засадами, як незалежність і недоторканність суддів, і наслідками тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності*.¹²⁵

ЧИ ПРАВОМІРНИМ Є ЗАСТОСУВАННЯ ВРП ТИМЧАСОВОГО ВІДСТРОНЕННЯ СУДДІ ВІД ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИТЯГНЕННЯМ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КЛОПОТАННЯМ ПРОКУРОРА, ЯКЕ ПОВТОРНО НАДІЙШЛО НА СТАДІЇ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ?

Відповідно до ч. 6 ст. 64 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» *повторне звернення Генерального прокурора або його заступника з клопотанням про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності або з клопотанням про продовження строку такого відсторонення стосовно судді **в межах одного кримінального провадження не допускається**, крім випадків скасування попереднього рішення ВРП судом*.

У п. 19.14 Регламенту ВРП вказано, що суддя відстороняється від здійснення правосуддя з дня ухвалення ВРП рішення про його тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя на строк, зазначений у рішенні, який не може становити більше ніж два місяці. На стадії судового провадження строк відсторонення встановлюється до набрання законної сили вироком суду або закриття кримінального провадження. ВРП як суб'єкт кримінальних процесуальних відносин має керуватися також положеннями КПК України, що визначають загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження та продовження строку їхньої дії. Згідно з п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України притягнення до кримінальної відповідальності є стадією кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Згідно з висновками ВП ВС, викладеними в постанові від 21.01.2020 у справі № 9901/962/18 загальний максимальний строк тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності з урахуванням можливості продовження такого строку на стадії досудового розслідування становить чотири місяці, протягом яких досудове слідство має завершитися. *Ці законодавчі гарантії недоторканності та імунітету судді мають дисциплінувати й орієнтувати сторону обвинувачення на необхідність завершення досудового розслідування щодо відстороненого судді у строки, встановлені законом для відсторонення. При цьому такий ліміт строку відсторонення судді від здійснення правосуддя не поширюється на застосування цього заходу на стадії судового провадження, для якого встановлено спеціальний строк — до набрання законної сили вироком суду або закриття кримінального провадження. Тобто **застосування тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя на стадіях досудового розслідування та судового провадження в межах одного кримінального прова-***

дження не можна вважати тотожними за юридичним змістом, підставами, значущістю, метою і тривалістю застосування.

Зі змісту ст. 293 КПК України випливає, що копії обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та реєстру матеріалів досудового розслідування надаються саме підозрюваному, що свідчить про стадію досудового розслідування.

Відповідно до ч. 2 ст. 42 КПК України обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому ст. 291 КПК України. З наведеного випливає, що стадія судового провадження розпочинається з отримання обвинувального акту судом.

ВП ВС погодилася з висновком суду першої інстанції про те, що направлення обвинувального акта щодо скажника до Вищого антикорупційного суду й отримання його судом відповідно до ст. 3 КПК України є обставиною, яка свідчить про закінчення стадії досудового розслідування. Також ВП ВС зауважила, що якщо на час розгляду клопотання про тимчасове відсторонення в кримінальному провадженні призначено підготовче судово засідання, то стадія судового провадження в розумінні ст.ст. 314–316 КПК України, ч. 1 ст. 63 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» розпочалася. Відтак у суду не виникає сумнівів у тому, що клопотання про тимчасове відсторонення та оскаржуване рішення ВРП охоплюються часовими межами стадії судового провадження¹²⁶.

**ЯКИМИ Є МЕЖІ ПЕРЕГЛЯДУ ВЕЛИКОЮ ПАЛАТОЮ ВЕРХОВНОГО СУДУ
ОСКАРЖУВАНИХ РІШЕНЬ ВРП (ПЕРЕГЛЯДУ ВИЗНАЧЕНИХ ЗАКОМ ПІДСТАВ
ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІ ТА МОТИВІВ, З ЯКИХ ВРП ДІЙШЛА
ВІДПОВІДНИХ ВИСНОВКІВ)?**

Згідно з практикою ЄСПЛ «навіть у разі, коли судовий орган, що виносить рішення у спрах щодо «прав та обов'язків цивільного характеру», у певному відношенні не відповідає пункту 1 статті 6 Конвенції, порушення Конвенції не констатується за умови, якщо провадження у вищезначеному органі «згодом є предметом контролю, здійснюваного судовим органом, що має повну юрисдикцію та насправді забезпечує гарантії пункту 1 статті 6 Конвенції». У межах скарги за статтею 6 Конвенції для того, щоб визначити, чи мав суд другої інстанції «повну юрисдикцію» або чи забезпечував «достатність перегляду» для виправлення відсутності незалежності в суді першої інстанції, *необхідно врахувати такі фактори, як предмет оскаржуваного рішення, спосіб, у який було винесено рішення, та зміст спору, включаючи бажані та дійсні підстави для оскарження* (рішення ЄСПЛ від 09 січня 2013 року у справі «Олександр Волков проти України», параграф 123).

У рішенні ЄСПЛ від 22 листопада 1995 року у справі «*Bryan проти Сполученого Королівства*» (параграфи 44–47) були вироблені так звані критерії Браяна, які в межах заяви за статтею 6 Конвенції дозволяють визначити, чи мав суд «повну юрисдикцію» або чи забезпечував «достатність перегляду». Тож необхідно враховувати такі фактори, як *предмет оскаржуваного рішення; спосіб, у який було прийняте рішення (процедурний критерій); зміст спору, включаючи бажані та дійсні підстави для оскарження*. Слід підкреслити, що можливість оскаржити рішення по суті є важливим запобіжним механізмом суддівської незалежності й незалежності судової системи загалом.

Велика Палата Верховного Суду забезпечує гарантії пункту 1 статті 6 Конвенції та є визначеним ст. 266 Кодексу адміністративного судочинства України **судовим органом, який має повну юрис-**

дикцію щодо розгляду скарг на рішення ВРП, зокрема на її рішення про залишення без змін рішень дисциплінарних палат про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Статтею 6 Конвенції встановлено, що справедливість судового рішення вимагає, аби такі рішення достатньою мірою висвітлювали мотиви, на яких вони ґрунтуються. Межі такого обов'язку можуть різнитися залежно від природи рішення і мають оцінюватись у контексті обставин кожної справи. Національні суди, обираючи аргументи та приймаючи докази, зобов'язані обґрунтувати свою діяльність шляхом наведення підстав для такого рішення. Отже, **суди мають дослідити основні доводи (аргументи) сторін та з особливою прискіпливістю й ретельністю** — змагальні документи, що стосуються прав і свобод, гарантованих Конвенцією.

Консультативна рада європейських суддів зазначає, що *«дисциплінарний розгляд справи в кожній країні повинен передбачати можливість подання апеляції на рішення первинного дисциплінарного органу (відомства або суду) до суду»* (п. 77 (v) Висновку № 3 (2002) КРЕС про принципи та правила, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та неупередженості)¹²⁷. Відповідно до ч. 2 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства (КАС) України **у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють**, чи були вони прийняті або вчинені на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України; з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано; обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення або вчинення дії; безсторонньо, тобто неупереджено; добросовісно; розсудливо; з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації; пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи й цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення або дія; з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення; своєчасно, тобто протягом розумного строку.

Оцінюючи рішення ВРП щодо наявності в ньому підстав і мотивів, з яких ВРП дійшла відповідних висновків, Велика Палата Верховного Суду вважає, що **визначальним критерієм правомірності оскаржуваного рішення є встановлення ВРП та її дисциплінарним органом обставин, що свідчать про наявність або відсутність у діях судді ознак дисциплінарного проступку**.

Велика Палата Верховного Суду з урахуванням змісту ч. 5 ст. 234 КПК України звертає увагу на те, що під час вирішення питання про санкціонування обшуку житла **стандарт доказування «достатня підстава» є значно нижчим порівняно з такими стандартами, як «поза розумним сумнівом» (що застосовується під час розгляду кримінального провадження по суті) й «обґрунтована підозра» (за яким доводиться наявність підстав піддавати конкретну особу заходам забезпечення кримінального провадження)**. Зокрема для надання відповідного судового дозволу закон не вимагає існування обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення власником або іншим володільцем житла. Відтак висновки ВРП та її дисциплінарного органу про відсутність у власника житла будь-якого процесуального статусу у кримінальному провадженні й незазначення слідчим суддею в ухвалі даних про його причетність до відповідного кримінального правопорушення не є обставинами, що свідчать про наявність у діях судді складу дисциплінарного проступку.

Велика Палата Верховного Суду також не погодилася з висновком ВРП про невстановлення скаргником належності майна, а саме квартири, дозвіл на проведення обшуку в якій надавався, оскільки він спростовується документами, доданими до клопотання про проведення обшуку. З матеріалів справи випливає, що в розпорядженні слідчого судді була щорічна декларація судді, згідно з якою місцем свого фактичного проживання та реєстрації останній зазначав квартиру. Отже, факт належності й фактичного володіння особою цим житлом слідчий суддя встановив на підставі належних і достатніх доказів й у цій частині не допустив дисциплінарного проступку¹²⁸.

Орган, що здійснює дисциплінарне провадження щодо судді, не уповноважений перевіряти законність судового рішення, натомість зобов'язаний перевірити дії судді під час ухвалення такого рішення в частині наявності порушень, які є підставою для застосування дисциплінарної відповідальності.

Велика Палата Верховного Суду звернула увагу на те, що **суттєвою ознакою дисциплінарного проступку є його очевидний і грубий характер. Таке порушення не має характеру суддівської помилки, однак пов'язане із нехтуванням суддею своїми обов'язками.**

Прояви суддівського свавілля необхідно відрізнити від добросовісної суддівської помилки, тобто помилки без ознак умислу або грубої недбалості. Добросовісність указує на те, що суддя діяв сумлінно — з належним ставленням до своїх обов'язків установив фактичні обставини, які підлягають правовій оцінці, оцінив докази та тлумачив закон, але припустився помилки, яка не була настільки очевидною та однозначною.¹²⁹

У постанові від 12 грудня 2024 року у справі № 990SCGC/18/24¹³⁰ перевірявся висновок ВРП про наявність підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності у вигляді подання про звільнення судді з посади згідно з п.п. 3, 15 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»:

- допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду;
- визнання судді винним у вчиненні правопорушення, пов'язаного з корупцією, у випадках, установлених законом.

Велика Палата Верховного Суду погодилася з висновком ВРП, що **факт визнання судді винним у вчиненні правопорушення, пов'язаного з корупцією, судовим рішенням, яке набрало законної сили, є достатньою підставою для притягнення цього судді до дисциплінарної відповідальності.** При вимірі поведінки судді щодо вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, за морально-етичними критеріями ВРП цілком обґрунтовано урахувала **не тільки обставини його вчинку, встановлені в судовому рішенні, яке набрало законної сили, а і його особливий професійний статус** під час вчинення правопорушення.¹³¹

23 січня 2025 р. Велика Палата Верховного Суду постановила рішення у справі № 990SCGC/19/24¹³², у якому дійшла такого висновку: *«суддя, який оскаржує до ВРП рішення її дисциплінарного органу про притягнення до дисциплінарної відповідальності, не повинен потрапити в гірше становище порівняно з тим, яке він мав до такого оскарження. Іншими словами, ВРП не може за скаргю судді застосувати до нього більш суворе стягнення, ніж те, яке було застосоване до цього судді Дисциплінарною палатою»* (п. 199). Такий висновок ВП ВС у зазначеній справі викликав дискусію щодо його негативного впливу на розвиток дисциплінарної практики ВРП щодо суддів, а також на забезпечення функціональної незалежності її дисциплінарних органів¹³³.

II. КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ І ЙОГО УНИКНЕННЯ

ЩО ТАКЕ КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ І ЯКІ ЙОГО ВИДИ?

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції»:

- *потенційний конфлікт інтересів* — наявність в особи приватного інтересу у сфері, у якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень;
- *реальний конфлікт інтересів* — суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень;
- *приватний інтерес* — будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, зокрема зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, зокрема ті, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях.

Як наголошено у Звіті за результатами аналізу нормативної бази і практики застосування механізмів врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів¹³⁴, очевидно, що сфера судочинства є досить своєрідною з огляду на спеціальний статус суддів і необхідність дотримання принципу їхньої незалежності, тому застосування законодавства про запобігання корупції в цій сфері, а також тлумачення поняття конфлікту інтересів у діяльності суддів мають свою специфіку. Зважаючи на це, у діяльності суддів особливого значення також набуває розрізнення **«конфлікту інтересів, який врегульовується у визначеному процесуальним законом порядку»** (або процесуального конфлікту інтересів, п. 7 ч. 1 ст. 106, ч. 10 ст. 133 Закону України «Про судоустрій та статус суддів») і **«позапроцесуального конфлікту інтересів»** (до якого не застосовний визначений процесуальним законом порядок, але врегулювання якого передбачено п. 6 ч. 8 ст. 133 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»), визначення яких слід розмежувати таким чином:

- *процесуальний конфлікт інтересів* — реальний конфлікт інтересів, що виникає в судді під час здійснення правосуддя в конкретній справі й може бути врегульований шляхом застосування процедури відводу (самовідводу), передбаченої процесуальним законодавством;
- *позапроцесуальний конфлікт інтересів* — реальний або потенційний конфлікт інтересів, який виникає в судді під час виконання ним адміністративних функцій і не пов'язаний безпосередньо зі здійсненням правосуддя в конкретній справі, а тому не може бути врегульований у спосіб, визначений процесуальним законом.

Таку ж класифікацію використовує і Рада суддів України¹³⁵.

У Законі України «Про судоустрій і статус суддів» тринадцять разів наголошується на запобіганні конфлікту інтересів. Так, у ст. 60 йдеться про повну перевірку декларації, яка, зокрема, полягає в перевірці на наявність конфлікту інтересів.

Згідно з п. 7 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у разі неповідомлення або несвоєчасного повідомлення Ради суддів України про реальний чи потенційний конфлікт інтересів суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження (крім випадків, коли конфлікт інтересів врегульовується в порядку, визначеному процесуальним законом).

Рада суддів України здійснює контроль за додержанням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів, Голови або членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови Державної судової адміністрації України або його заступників, ухвалює рішення про врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів у діяльності зазначених осіб у разі якщо такий конфлікт не може бути врегульований у порядку, визначеному процесуальним законом (п. 6 ч. 8. ст. 133)¹³⁶.

У разі виникнення у судді, Голови чи члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови Державної судової адміністрації України, його заступника реального чи потенційного конфлікту інтересів (крім випадків, коли конфлікт інтересів врегульовується в порядку, визначеному процесуальним законом) вони зобов'язані *не пізніше наступного робочого дня з моменту виникнення такого конфлікту інтересів у письмовій формі повідомити про це Раду суддів України* (ч. 10 ст. 133).

Приватні інтереси, пов'язані з банківським обслуговуванням судової установи, банківськими вкладками та кредитами судді, відповідно до позиції Ради суддів, не створюють конфлікту інтересів, якщо всі інші судді в судовій установі мають такий самий приватний інтерес.

Немайновий інтерес за визначенням закону є інтересом, пов'язаним з особистими, сімейними, дружніми й іншими позаслужбовими стосунками судді. У цю групу інтересу входять стосунки судді з близькими особами та членами сім'ї в розумінні норм антикорупційного законодавства, а також стосунки з друзями, знайомими, спілкування судді в соціальних мережах.

Дружні стосунки особи не підлягають правовому регулюванню, однак у зв'язку зі статусом суб'єктів, уповноважених державою на здійснення функції правосуддя, суддям, як і іншим суб'єктам, на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції», доцільно уважно підходити до свого приватного життя з огляду на увагу громадськості до особистості суддів. Закон прямо не називає в переліку осіб, стосунки з якими можуть викликати появу конфлікту інтересу, осіб, пов'язаних із суддями дружніми стосунками, сусідськими відносинами, які є кумами, осіб, які разом із суддями навчалися в освітніх закладах, були колегами протягом певного періоду, або іншим чином проводили тривалий час разом. Проте в разі наявності приватного інтересу за участі таких осіб суддям рекомендується брати до уваги такі обставини: характер знайомств з наведеними особами, тривалість дружніх, сусідських або інших особистих позаслужбових стосунків, наявність фактичного періодичного спілкування з цими особами й інші факти, які характеризують ступінь особистих стосунків судді. На наявність приватного інтересу судді можуть також належати стосунки з такою категорією осіб, як «друзі» у соціальних мережах.

Потенційний конфлікт інтересів виникає у сфері службових повноважень судді у зв'язку з наявністю приватного інтересу, який може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій або бездіяльності під час виконання зазначених повноважень. У суддівській діяльності потенційний конфлікт інтересів найчастіше виникає в суддів на адміністративних посадах і може врегульовуватися шляхом делегування та/або перерозподілу повноважень серед суддів на адміністративних посадах і працівників апаратів судів, зміни спеціалізації суддів тощо. Ефективним засобом запобігання конфлікту інтересів за наявності потенційного конфлікту інтересів є повідомлення суддею про конфлікт інтересів і своєчасне заповнення ним Декларації про приватні інтереси і направлення її до Ради суддів України.

Реальний конфлікт інтересів створює суперечність між приватним інтересом і службовими чи представницькими повноваженнями судді, що впливає на об'єктивність чи неупередженість прийняття рішень або на вчинення чи невчинення дій під час виконання службових повноважень. У судді реальний конфлікт інтересів виникає, як правило, під час виконання адміністративних або інших функцій, не пов'язаних зі здійсненням правосуддя, а також у разі отримання конкретної справи на розгляд.

ЯКІ СПОСОБИ ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ У ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВИ?

Для врегулювання конфлікту інтересів, який виникає в діяльності судді під час розгляду справ, суддям слід керуватися вимогами Кодексу адміністративного судочинства, Господарського процесуального, Цивільного процесуального чи Кримінального процесуального кодексу України (залежно від того, яке провадження здійснюється), у яких передбачені підстави для відводу або самовідводу судді.

Способи врегулювання конфлікту інтересів визначені Порядком здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів у діяльності суддів та інших представників судової системи та його врегулювання, затвердженим Рішенням Ради суддів України від 04.02.2016 № 2¹³⁷. До цих способів належать:

- 1) **самовідвід і відвід** у порядку, передбаченому процесуальним законодавством;
- 2) **розкриття інформації про конфлікт інтересів**, якщо після такого розкриття сторонами процесу або іншими зацікавленими особами судді не було заявлено відвід.

Відповідна позиція відтворена в численних рішеннях Ради суддів України про роз'яснення щодо наявності конфлікту інтересів¹³⁸. Водночас Національне агентство з питань запобігання корупції критикує надання Радою суддів України саме роз'яснень щодо наявності конфлікту інтересів, оскільки процедура надання роз'яснення щодо наявності конфлікту інтересів у суддів не є складовою повноважень Ради суддів України. Встановлюючи особливості врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів, ані Закон України «Про запобігання корупції», ані Закон України «Про судоустрій і статус суддів» не передбачають повноважень Ради суддів України щодо надання роз'яснень стосовно наявності в діяльності суддів реального або потенційного конфлікту інтересів.¹³⁹

Рада суддів України надала роз'яснення, згідно з яким *порушення правил відводу або самовідводу може бути підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності* відповідно до ст. 106 Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Складання уповноваженими державними органами протоколів про притягнення судді до адміністративної відповідальності за порушення правил відводу або самовідводу у зв'язку з конфліктом інтересів у розгляді певних справ містить ознаки втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя (рішення № 46 від 07.09.2017).¹⁴⁰

Згідно з Бангалорськими принципами, суддя має заявити самовідвід від участі в розгляді справи в тому випадку, якщо для нього не є можливим винесення неупередженого рішення у справі, або в тому випадку, коли в розумного спостерігача могли б виникнути сумніви щодо неупередженості судді. У Бангалорських принципах згадано «розумну, об'єктивну та інформовану особу», яка «може вважати», що суддя неспроможний вирішити питання неупереджено. Формулювання, яке

міститься у Бангалорських принципах — «коли у розумного спостерігача могли б виникнути сумніви» — було узгоджено на нараді, яка відбулася в Гаазі в листопаді 2002 року, на тій підставі, що «розумний спостерігач» буде означати об'єктивну та інформовану особу.

Варто підкреслити, що один з основоположних принципів судочинства полягає в тому, що *ніхто не може бути суддею у власній справі*. Цей принцип, розроблений судами, має два надзвичайно схожі, але не ідентичні наслідки.

По-перше, його можна застосовувати буквально: якщо суддя є фактично стороною у справі або фінансово зацікавлений у певному варіанті її вирішення, тоді він справді виступає суддею у власній справі. Це слугує достатньою підставою для відводу судді.

По-друге, цей принцип можна також застосовувати у випадках, коли суддя не є стороною у справі й не має фінансової зацікавленості в результатах розгляду, однак поводить себе таким чином, що це дає підстави для підозри щодо його необ'єктивності, наприклад через дружні стосунки з однією зі сторін. Друга ситуація, власне, не є прикладом застосування принципу, за яким ніхто не може бути суддею у власній справі, оскільки реальна чи видима необ'єктивність судді, як правило, приносить користь не судді, а іншій особі.

Навіть якщо сторони висловлюють згоду на участь у судовому процесі судді, який вважає, що потрібно заявити самовідвід, подальша участь такого судді в розгляді справи не є виправданою. Річ у тому, що суспільство також зацікавлене в очевидно об'єктивному здійсненні правосуддя. Однак у більшості країн сторони судового процесу мають право офіційно відмовитися від вимог у зв'язку з будь-яким питанням щодо неупередженості. Така відмова, якщо вона належним чином обґрунтована, усуне заперечення щодо заявленої підстави для можливого відводу.

Суддя має розкрити інформацію із занесенням у протокол і запропонувати сторонам надати свої міркування у двох ситуаціях: (1) по-перше, якщо суддя сумнівається в наявності спірних підстав для самовідводу; (2) по-друге, якщо відповідна проблема несподівано виникла незадовго до розгляду справи в суді або під час судового розгляду.

Звертаючись до сторін із проханням надати свої міркування, судді слід підкреслити, що він просить у них чи їхніх адвокатів не згоди, а допомоги у вирішенні питання щодо того, чи існують спірні підстави для самовідводу й чи застосовується принцип необхідності за таких обставин. У разі наявності реальних причин для сумнівів такі сумніви зазвичай вирішуються на користь відводу судді.¹⁴¹

Рада суддів неодноразова наголошувала, що у випадку, коли за наслідками розкриття інформації відвід не заявлено — конфлікт інтересів вважається врегульованим.¹⁴²

GRECO рекомендувала забезпечити, щоб у всіх провадженнях усі рішення про відвід судді приймалися без його участі й могли бути оскаржені. У Звіті про результати четвертого раунду оцінювання України чітко вказано, що необхідно зробити для виконання рекомендації: (i) судді, щодо яких заявлено відвід, завжди повинні виключатися з процесу прийняття рішення про їхній відвід або усунення від участі в конкретному провадженні з метою забезпечення об'єктивності й неупередженості у процесі прийняття рішень; (ii) з тієї ж причини необхідно забезпечити можливість оскарження рішень за результатами заяв про відвід (окремо від можливості оскарження рішень по суті справи, яка вже передбачена законодавством). Відтак GRECO дійшла висновку, що ця рекомендація залишається частково виконаною.¹⁴³

ЯКІ СПОСОБИ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПОЗАПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ СУДДІ?

Конфлікт інтересів, який не може бути врегульований у порядку, визначеному процесуальним законом, включає випадки, у яких він виникає поза межами здійснення правосуддя. До законодавчої бази врегулювання позапроцесуального конфлікту інтересів судді належать Закон України «Про запобігання корупції» та Закон України «Про судоустрій і статус суддів».

У разі наявності в судді потенційного або реального конфлікту інтересів, не пов'язаного зі здійсненням ним правосуддя, суддя зобов'язаний *не пізніше наступного робочого дня* з моменту виникнення такого конфлікту інтересів у письмовій формі **повідомити про це Раду суддів України**. Після повідомлення **Рада суддів України вживає заходів щодо врегулювання конфлікту інтересів** (ч. 10 ст. 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Хоча Рада суддів України уповноважена вирішувати питання врегулювання конфлікту інтересів, у згаданих вище законах не встановлено детального порядку дій у таких ситуаціях. Практичний механізм для врегулювання подібних випадків визначено у спеціальному **Порядку контролю за дотриманням вимог щодо конфлікту інтересів у діяльності суддів та інших представників судової системи**, затвердженому рішенням Ради суддів України від 04.02.2016 № 2¹⁴⁴.

Рада суддів України наділена повноваженнями контролювати дотримання вимог щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів, а також приймати рішення щодо способів врегулювання цього конфлікту, якщо він не може бути вирішений процесуальним шляхом. Для розгляду повідомлень створено відповідні комітети РСУ, які аналізують факти, своєчасність повідомлень і надають рекомендації або приймають рішення. У разі підтвердження конфлікту інтересів суддю буде притягнуто до дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності.

Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) здійснює моніторинг та **інформує Вищу раду правосуддя** про виявлені факти, але не втручається безпосередньо у здійснення правосуддя. Відповідно до ч. 6 ст. 12 Закону України «Про запобігання корупції» припис не вноситься в разі виявлення порушення вимог цього закону щодо етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності судді або судді Конституційного Суду України. Про виявлення таких порушень НАЗК інформує відповідно Вищу раду правосуддя або Конституційний Суд України. Вища рада правосуддя або Конституційний Суд України відповідно до наданих законом повноважень вирішують питання про притягнення судді або судді Конституційного Суду України до дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку. Припис Національного агентства *не вноситься з питань, які безпосередньо стосуються здійснення правосуддя суддею або здійснення конституційного провадження суддею Конституційного Суду України*.

Позиція, що єдиним компетентним органом з питань запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів, до якого у відповідних випадках можуть звертатися судді, є **Рада суддів України**, відображена в багатьох рішеннях Ради суддів України (зокрема, від 07.12.2017 № 75, від 24.09.2020 № 54, від 25.11.2021 № 55, від 28.01.2022 № 7) та численних листах Ради суддів України.

Першість у тлумаченні поняття конфлікту інтересів і його врегулювання справді повинна мати саме Рада суддів України, зважаючи на особливості статусу суддів і необхідність забезпечення гарантій їхньої незалежності. Реалізація повноважень, закріплених у п. 6 ч. 8 ст. 133 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», неможлива без фактичного надання роз'яснень про наявність або відсутність у діях судді конфлікту інтересів, що й дозволяє реалізувати зазначеному органу його контрольну функцію. Крім того, було б нелогічним, якби закон покладав повноваження

щодо контролю за дотриманням законодавства про конфлікт інтересів на Раду суддів України, однак виключне повноваження тлумачити поняття конфлікту інтересів та оцінювати його наявність або відсутність у діях суддів мало б НАЗК¹⁴⁵.

У **Звіті за результатами аналізу нормативної бази і практики застосування механізмів врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів** проаналізовано конкретні ситуації, коли відсутність на рівні національного законодавства чіткого розмежування повноважень НАЗК та Ради суддів України призводить подекуди до протилежного тлумачення поняття конфлікту інтересів у практиці цих органів¹⁴⁶.

ЯКОЮ Є ПОЗИЦІЯ ЄСПЛ ЩОДО КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ У ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІ?

ЄСПЛ рішенням у справі «*Tsulukidze та Rusulashvili проти Грузії*» від 29 серпня 2024 року констатував порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, встановивши ознаки конфлікту інтересів та упередженості судді, помічником якого була дочка адвоката, що представляв компанію-відповідача¹⁴⁷.

У цій справі Верховний Суд Грузії виснував, що факт упередженості складу суду не доведений, а твердження заявника про те, що двоє суддів, які розглядали його справу, були знайомими адвоката, який представляв сторону відповідача, є лише суб'єктивним припущенням заявника. Водночас, навіть якби це відповідало дійсності, то таке знайомство не обов'язково мало би бути підставою для відводу, оскільки факт знайомства не означає, що відповідні судді зацікавлені у справі та її результаті. Той факт, що дочка представника сторони-відповідача була помічником судді, не створював автоматично підстав для його відводу. Верховний Суд зазначив, що факт впливу помічника на поведінку судді не доведено, відповідно, фактичні обставини, на які посилався апелянт, не є достатніми для того, щоб вважати суддю упередженим.

ЄСПЛ обґрунтував власний висновок, пославшись на міжнародні стандарти неупередженості. Зокрема відповідні частини Висновку № 22 (2019) Консультативної ради європейських суддів (КРЕС) щодо ролі помічників суддів (CCJE(2019)6, від 7 листопада 2019 року) визначають наступне: «19. Роль помічника судді впливає з ролі судді. Помічники суддів повинні підтримувати суддів у виконанні їхніх функцій, а не замінювати їх. Якими б не були їхні обов'язки, вони повинні перебувати під наглядом судді або суддів, які залишаються відповідальними за ухвалення рішень у всіх аспектах. Однак, підтримуючи суддів у процесі ухвалення рішень, помічники суддів беруть участь у виконанні суддівських завдань. Тому вони повинні відповідати найвищим професійним та етичним стандартам і тим самим сприяти зміцненню довіри громадськості до судових установ»; «55. Сторони, які звертаються до суду, очікують неупередженості не лише від судді, який розглядає їхню справу, а й від помічника судді, який допомагає судді, що працює над справою. Тому помічники суддів зобов'язані повідомляти про будь-який конфлікт інтересів. Крім того, державам-членам слід розглянути можливість запровадження правил, що вимагають, щоб помічники суддів заявляли самовідвід відповідно до тих самих критеріїв, які застосовуються до відводу судді. КРЕС рекомендує державам-членам розглянути можливість запровадження правил, які дозволять сторонам заявляти відвід помічнику судді».

ЄСПЛ зазначив, що порушення окремого провадження щодо застосування до судді дисциплінарного стягнення не могло виправити ситуацію, на яку скаржилися заявники (справа «*Голубович проти Хорватії*» від 27 листопада 2012 року, заява № 43947/10, § 41). Отже, єдиним відповідним та ефективним засобом правового захисту було заявлення відводу, яким вони повністю скористалися. Тому Суд вважав, що заявники належним чином вичерпали відповідні національні засоби юридичного захисту.

ЄСПЛ наголосив, що *неупередженість зазвичай означає відсутність упередження або упередженості, а її наявність або відсутність може бути перевірена різними способами*. Згідно з усталеною практикою Суду, наявність безсторонності для цілей пункту 1 статті 6 має визначатися відповідно до **суб'єктивного критерію**, який враховує особисте переконання та поведінку конкретного судді, тобто чи мав суддя особисті упередження або упередженість у конкретній справі, а також відповідно до **об'єктивного критерію**, тобто шляхом з'ясування того, чи сам суд і, серед інших аспектів, його склад надавали достатні гарантії для виключення будь-яких законних сумнівів щодо його неупередженості.

Що стосується суб'єктивного критерію, то принцип, згідно з яким суд повинен вважатися вільним від особистих упереджень або упередженості, давно закріплений у практиці Суду. *Особиста неупередженість судді повинна презюмуватися доти, доки не буде доведено протилежне*.

У переважній більшості справ, що порушують питання неупередженості, Суд зосереджувався на об'єктивному тесті. Однак, *не існує чіткого поділу між суб'єктивною та об'єктивною неупередженістю*, оскільки поведінка судді може не тільки викликати об'єктивні побоювання щодо неупередженості з точки зору зовнішнього спостерігача (об'єктивний критерій), але також може стосуватися його особистих переконань (суб'єктивний критерій). Таким чином, у деяких випадках, коли може бути важко зібрати докази, за допомогою яких можна спростувати презумпцію суб'єктивної неупередженості судді, вимога щодо об'єктивної неупередженості є ще однією важливою гарантією.

Що стосується об'єктивного критерію, то необхідно визначити, чи існують інші факти, окрім поведінки судді, які можуть викликати сумніви щодо його неупередженості. Це означає, що під час вирішення питання про те, чи є в конкретній справі законні підстави побоюватися, що конкретний суддя або орган, який розглядає справу, не є неупередженим, позиція зацікавленої особи є важливою, але не вирішальною. *Вирішальним є те, чи можна вважати ці побоювання об'єктивно обґрунтованими*.

Об'єктивний критерій здебільшого стосується ієрархічних або інших зв'язків між суддею та іншими учасниками провадження. Тому в кожному окремому випадку необхідно вирішувати, чи мають ці зв'язки такий характер і ступінь, що вказують на відсутність неупередженості з боку суду.

У зв'язку з цим навіть зовнішній вигляд може мати певне значення або, іншими словами, **«правосуддя має не тільки здійснюватися, але й бути видимим»**. Йдеться про довіру, яку суди в демократичному суспільстві мають вселяти у громадськість. Таким чином, будь-який суддя, щодо якого існують законні підстави побоюватися, що він не є неупередженим, повинен заявити самовідвід.

ЄСПЛ наголошує, що концепція справедливого судового розгляду, викладена в статті 6, передбачає, серед іншого, *неупередженість судового процесу загалом*. У таких ситуаціях на кону стоїть довіра громадськості до системи правосуддя, у якій зовнішня сторона має велике значення. Відповідно, відсутність внутрішніх процесуальних правил, що встановлюють професійні й етичні стандарти для помічників суддів, а також неспроможність виявити та врегулювати потенційний конфлікт інтересів (зокрема, наприклад, через тісні родинні зв'язки між помічником судді й учасником процесу або його законним представником) може зашкодити неупередженості судового процесу як такого.

Той факт, що троє суддів самостійно ухвалювали рішення щодо заяви про відвід, хоча й відповідно до Цивільного процесуального кодексу, піднімає питання про потенційний конфлікт інтересів.

За об'єктивним критерієм безсторонності заявники повинні продемонструвати, що *існувала видимість упередженості, підтверджена фактами, які можна встановити, а не довести, що суддя справді був упередженим*.

У практиці ЄСПЛ питання конфлікту інтересів і порушення вимог неупередженості суду як гарантії права на справедливий судовий розгляд в контексті пункті 1 статті 6 ЄКПЛ розглядалося доволі часто. У Звіті за результатами аналізу нормативної бази і практики застосування механізмів врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів¹⁴⁸ ґрунтовно проаналізовано різні приклади з практики ЄСПЛ щодо певних типових ситуацій, які свідчать про наявність упередженості суду під час здійснення судочинства. Зокрема виокремлені такі їхні групи:

- упередженість внаслідок попередньої участі судді в розгляді справи;
- упередженість внаслідок сімейних або родинних зв'язків з учасниками судового провадження або їхніми представниками;
- упередженість, що виникає внаслідок особистих стосунків судді зі сторонами спору;
- упередженість, що виникає внаслідок фінансової або іншої заінтересованості судді в результатах вирішення справи;
- упередженість, що виникає внаслідок порушення правила «ніхто не може бути суддею у власній справі», адже ініціаторами перегляду справи, сторонами або учасниками судового провадження є судді цього ж суду або сам суд, в якому розглядається справа;
- упередженість, що виникає внаслідок персональної поведінки судді під час провадження у справі та/або його висловлювань (позиції) щодо конкретної справи.

III. ДЕКЛАРУВАННЯ

ХТО ТА ЯКІ ВИДИ ДЕКЛАРАЦІЙ ЗОБОВ'ЯЗАНИЙ ПОДАВАТИ?

Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» суб'єктами, на яких поширюється дія цього Закону, є судді, судді Конституційного Суду України, Голова, заступник Голови, члени, дисциплінарні інспектори Вищої ради правосуддя, керівник служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя та його заступник, посадові особи секретаріату Вищої ради правосуддя, Голова, заступник Голови, члени, інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, посадові особи секретаріату цієї Комісії, посадові особи Державної судової адміністрації України, присяжні (під час виконання ними обов'язків у суді) (пп. «г» п. 1 ч. 1 ст. 3).

Стаття 45 Закону України «Про запобігання корупції» визначає обов'язок декларування, зокрема:

- *вказані особи зобов'язані щорічно до 1 квітня подавати шляхом заповнення на офіційному вебсайті Національного агентства **декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік** за формою, що визначається Національним агентством з питань запобігання корупції;*
- *особи, які припиняють діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, протягом 30 календарних днів з дня припинення відповідної діяльності **подають декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за період, не охоплений раніше поданими деклараціями;***

- особи, які припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, або іншу діяльність, зобов'язані до 1 квітня наступного року після року припинення діяльності подати в установленому порядку **декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік**.

Факт подання чи неподання декларації перевіряється Уповноваженим з питань запобігання корупції в кожній установі, організації, підприємстві, а про виявлені обставини повідомляється НАЗК.¹⁴⁹

Після подання декларації до Реєстру декларацій декларант має ще 30 днів для подання один раз виправленої декларації, якщо припустився помилки або згадав додаткову інформацію про власні активи чи активи членів своєї сім'ї. При цьому доцільно скористатися функцією «Дані для декларації» в Реєстрі декларацій. Протягом цього часу НАЗК нічого не робить з декларацією (крім проведення спецперевірки у визначених законом випадках).

ЯК ВІДБУВАЄТЬСЯ ПЕРЕВІРКА ДЕКЛАРАЦІЙ?

Після завершення 30-денного строку з дня подання декларації або одразу після подання виправленої декларації, усі декларації проходять логічний та арифметичний контроль. За його допомогою ідентифікуються невідповідності (ризик), проводиться їхнє оцінювання та визначається показник рейтингу ризику декларації. **Логічний та арифметичний контроль** — це своєрідний фільтр із трьох етапів, який допомагає проаналізувати всі декларації та визначити ті з них, які мають найвищий показник рейтингу ризику. Цей процес здійснюється таким чином:

- Дані, зазначені в декларації, порівнюються з даними реєстрів, банків даних, до яких НАЗК має автоматизований доступ (завдяки вдосконаленню процесу обміну даними між реєстрами наразі можливо звірити до 74 % даних, зазначених у декларації). Кожна виявлена за результатами порівняння даних невідповідність вважається *ідентифікованим ризиком*.
- Дані, вказані як в поточній декларації, порівнюються з даними, вказаними в декларації попереднього періоду (за наявності), а також застосовуються формули, які дозволяють виявити ознаки незаконного збагачення чи необґрунтованості активів, ознаки порушення обмежень щодо одержання подарунків чи сумісництва й суміщення діяльності. Спрацювання хоча б однієї з формул і кожна виявлена під час порівняння даних невідповідність вважається *ідентифікованим ризиком*.

Кожному ідентифікованому в декларації ризику присвоюється ваговий коефіцієнт. Сума всіх вагових коефіцієнтів є розрахованим показником *рейтингу ризику декларації*. За показником рейтингу ризику відбувається ранжування всіх декларацій від вищого до нижчого. Це впливає на черговість відбору декларацій для повної перевірки.

Якщо декларація отримала низький показник рейтингу ризику, то вона може пройти автоматизовану перевірку програмними засобами Реєстру декларацій. Йдеться про приблизно 30 % усіх поданих до Реєстру декларацій. При цьому **автоматизовано можуть бути перевірені такі декларації:**

- у яких відображено дані, достатні для ідентифікації членів сім'ї декларанта й об'єктів декларування;

- у яких відображений обсяг даних, що може бути перевірений шляхом порівняння даних декларації з даними національних реєстрів і банків даних, і якщо за результатами такого порівняння не встановлено ознак декларування недостовірних відомостей (понад 100 прожиткових мінімумів);
- якщо за результатом застосування певних формул, наприклад, на встановлення ознак незаконного збагачення чи необґрунтованості активів, конфлікту інтересів, не встановлено ознак таких порушень;
- декларації, подані за 2021 і наступні звітні роки (за попередні роки це зробити неможливо, оскільки у 2021 році змінилася форма декларації).

3 грудня 2024 року **декларації, які подали судді, зокрема судді Конституційного суду України, також можуть пройти автоматизовану перевірку**, відповідно до внесених НАЗК змін до Порядку проведення повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (розділ IV, абз. 1 п. 1)¹⁵⁰.

За результатами успішного проходження автоматизованої перевірки декларант отримує повідомлення і довідку в персональному кабінеті Реєстру декларацій. На те, що декларація пройшла автоматизовану перевірку, вказує відповідна позначка в публічній частині Реєстру декларацій. Її може бачити кожен користувач у публічній частині Реєстру.

Якщо декларант не отримав довідки за результатами автоматизованої перевірки, то це означає, що декларація не пройшла таку перевірку. Про те це не означає, що в декларації вказані недостовірні відомості або виявлено ознаки незаконного збагачення чи необґрунтованості активів. Можливо, декларація містить дані, які неможливо перевірити автоматизовано програмними засобами Реєстру. Складення довідки про непроходження автоматизованої перевірки не передбачено.

Порядком відбору декларацій для проведення повної перевірки й черговості такої перевірки визначено, що для **повної перевірки** уповноваженими особами НАЗК відбираються такі декларації:

- у першу чергу ті, які мають найвищий показник рейтингу ризику й подані особами, посади яких вказані у примітці до ст. 51-3 Закону «Про запобігання корупції», а також подані особами, посади яких пов'язані з високим рівнем корупційних ризиків;
- у другу чергу ті, які мають найвищий показник рейтингу ризику й подані іншими категоріями декларантів;
- у третю чергу за повідомленнями від фізичних і юридичних осіб, правоохоронних органів, журналістів-розслідувачів, у яких вказана інформація про можливе декларування недостовірних відомостей (понад 500 прожиткових мінімумів), навіть у випадках, коли така декларація пройшла автоматизовану перевірку, й незалежно від показника рейтингу ризику декларації;
- у четверту чергу ті, щодо яких у повідомленнях від фізичних і юридичних осіб, правоохоронних органів, журналістів-розслідувачів вказана інформація про можливе декларування недостовірних відомостей у розмірі від 100 до 500 прожиткових мінімумів, навіть у випадках, коли такі декларації вже пройшли автоматизовану перевірку, й незалежно від показника рейтингу ризику декларації.

Відібрані для повної перевірки декларації розподіляються між уповноваженими особами НАЗК шляхом автоматизованого розподілу.

Повна перевірка здійснюється за затвердженим Порядком проведення повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Її складовими є:

- з'ясування достовірності задекларованих відомостей;
- з'ясування точності оцінювання задекларованих активів;
- перевірка на наявність конфлікту інтересів;
- перевірка на наявність ознак незаконного збагачення чи необґрунтованості активів.

ЯК ОДЕРЖАТИ ІНФОРМАЦІЮ ПРО ПРОХОДЖЕННЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ПЕРЕВІРКИ ДЕКЛАРАЦІЇ?

Повідомлення про розпочату повну перевірку декларант отримує в особистому кабінеті в Реєстрі декларацій, а журналісти й суспільство можуть побачити це на офіційному сайті НАЗК у розділі «Моніторинг діяльності НАЗК». Тут також розміщуються довідки за результатами повних перевірок та інформація про обґрунтовані висновки про виявлені порушення, направлені до компетентних органів.

За результатами проведеної повної перевірки декларант отримує примірник довідки й зобов'язаний подати декларацію з достовірними відомостями упродовж 10 днів. У разі встановлення недостовірних відомостей та інших порушень з боку НАЗК вживаються заходи реагування відповідно до компетенції органів, а також повідомляється керівник органу, у якому працює декларант. Початок повної перевірки ще не означає, що декларант вчинив корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення.

ЯКОЮ Є ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ СУБ'ЄКТОМ ДЕКЛАРУВАННЯ?

17 червня 2025 року набрав чинності Закон України від 17.06.2025 № 4496-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо підвищення відповідальності за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення»¹⁵¹, який підвищує поріг для адміністративної та кримінальної відповідальності посадовців за недостовірне декларування, але знижує пороги кримінальної відповідальності за незаконне збагачення та розширює коло осіб, які можуть бути притягнуті до відповідальності. Зокрема цим законом передбачено таке:

- *Адміністративна відповідальність за недостовірне декларування настає в разі подання неправдивих відомостей на суму 150–750 прожиткових мінімумів (ст. 172-6 КУпАП).*
- *Кримінальна відповідальність за недостовірне декларування настає в разі подання неправдивих відомостей за ч. 1 ст. 366-2 КК України на суму 750–2500 прожиткових мінімумів, за ч. 2 — на суму понад 2500 прожиткових мінімумів.*
- *Зменшено порогове значення розміру активів, набуття яких дає підстави для притягнення до відповідальності за ст. 368-5 «Незаконне збагачення» КК України, а саме встановлено його на рівні 3000 прожиткових мінімумів.*

- *Позови про конфіскацію та стягнення в дохід держави необґрунтованих активів у межах цивільної конфіскації за ст. 290 ЦПК пред'являються, якщо різниця між їхньою вартістю та законними доходами становить від 750 прожиткових мінімумів.*
- *Строк зберігання відомостей у Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення: 1 рік — для відомостей про притягнення до цивільно-правової та адміністративної відповідальності; до погашення або зняття судимості з особи — для відомостей про притягнення до кримінальної відповідальності; 5 років — у разі застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб. Законом внесено важливе уточнення, що після завершення визначених вище строків відомості про особу в Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, підлягають виключенню.*

Декларування вимагає ретельного й уважного підходу до відображення даних. Окремі невідповідності зумовлюють формування високих ризиків і стають підставами для повних перевірок.

ЧИ МОЖЕ СУДДЯ ПОДАТИ ДЕКЛАРАЦІЮ В ПАПЕРОВІЙ ФОРМІ?

У судовій практиці виникло *неоднозначне тлумачення щодо суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення за ст. 366-3 КК України*. У зв'язку з необхідністю формування єдиного правозастосовного підходу щодо встановлення прямого умислу на неподання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ст. 366-3 КК України), у діях особи, яка у зв'язку з релігійними переконаннями й мотивами подала декларацію у формі, що не передбачена НАЗК, кримінальне провадження було передано на розгляд Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду.

За обставинами справи, суддю було визнано винною в тому, що вона подала декларацію в паперовій формі, хоча закон передбачає, що декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік подається щорічно до 1 квітня шляхом заповнення на офіційному вебсайті НАЗК за формою, що визначається НАЗК. Вищий антикорупційний суд засудив суддю за ст. 366-3 КК України. Суд апеляційної інстанції скасував вирок ВАКС, а кримінальне провадження щодо судді закрит на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України у зв'язку з відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення, а саме суб'єктивної сторони у вигляді прямого умислу на неподання декларації у зв'язку з її релігійними переконаннями.

Об'єднана палата Касаційного кримінального суду дійшла таких висновків. Частиною 4 ст. 35 Конституції України передбачено, що ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України, що міститься в Рішенні від 19.10.2009 № 26-рп/2009, обмеження прав і свобод людини та громадянина є допустимим виключно за умови його домірності (пропорційності) та суспільної необхідності.

Крім того, у рішеннях від 11.03.2011 № 2-рп/2011, від 05.04.2011 № 3-рп/2011 Конституційний Суд України зазначив, що *суддя має особливий (спеціальний) правовий статус, який характеризується наявністю певних вимог, обмежень щодо зайняття цієї посади та гарантій його діяльності. Правовий статус судді передбачає як конституційно визначені гарантії незалежності й недоторканності суддів при здійсненні правосуддя, так і правову відповідальність за невиконання своїх обов'язків.*

У рішенні від 25.10.2005 за результатом розгляду справи «Випиш проти Польщі» ЄСПЛ визнав явно необґрунтованою заяву члена місцевої ради в Польщі, який стверджував, що передбачений національним законодавством обов'язок декларувати і, відповідно, оприлюднювати, інформацію про свій особистий і своєї дружини фінансовий та майновий стан порушує його права, визначені ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У цьому рішенні ЄСПЛ констатував, що *перебування особи на посаді, пов'язаній зі здійсненням функцій держави, передбачає не тільки гарантії захисту прав цієї особи, а й додаткові правові обтяження*. Публічний характер як самих органів – суб'єктів владних повноважень, так і їхніх посадових осіб вимагає оприлюднення певної інформації для формування громадської думки про довіру до влади й підтримання її авторитету в суспільстві. При цьому публічні особи повинні усвідомлювати, що особливий статус, який вони мають у суспільстві, автоматично підвищує рівень тиску на приватність їхнього життя. Це, своєю чергою включає та розширює межі допустимого втручання також в особисте й сімейне життя членів сім'ї таких осіб.

Правовий статус судді характеризується, серед іншого, наявністю визначених законодавством професійних обов'язків, які мають не тільки моральну, а й правову природу, оскільки містять як обов'язок, передбачений правовими нормами, так і обов'язок перед суспільством, пов'язаний зі здійсненням професійної діяльності. *Релігійні переконання не можуть надавати посадовій особі додаткових благ і ставити її в більш сприятливе становище порівняно з іншими особами*, а отже, сповідування суддею певної релігії не може впливати на виконання професійних обов'язків, зокрема не дає право не виконувати норми закону, до того ж ті норми, що регулюють професійну діяльність. Крім того, на суддю як на публічного посадовця покладено обов'язок нейтральності та неупередженості — суддя під час виконання своїх професійних обов'язків не має явно проявляти прихильність до того чи іншого віросповідання, а тому вимога такої особи до держави змінити порядок виконання нею своїх обов'язків у зв'язку зі своїм віросповіданням буде порушенням нейтральності.¹⁵²

Об'єктивна сторона правопорушення, передбаченого ст. 366-3 КК України, полягає у формі неподання суб'єктом декларування зазначеної декларації. *Неподання декларації* виражається в послідовному невиконанні суб'єктом декларування двох обов'язків: (1) подати декларацію встановленої форми з інформацією за визначеним переліком у встановленому законом порядку у визначений законом строк і (2) подати цю декларацію з тими самими характеристиками упродовж десяти днів із дня отримання повідомлення про неподання декларації, що його формує Національне агентство.

Предметом правопорушення, передбаченого ст. 366-3 КК України, є декларація, у якій вказана інформація, зазначена суб'єктом декларування. Порядок декларування, що є безпосереднім об'єктом цього правопорушення, регламентовано Законом України «Про запобігання корупції», Порядком формування, ведення та оприлюднення (надання) інформації Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування¹⁵³. Відповідно до розділу II Порядку суб'єкти декларування подають до Єдиного державного реєстру декларації на виконання вимог ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції» *шляхом заповнення електронних форм відповідних документів на вебсайті цього Реєстру через мережу Інтернет із використанням програмних засобів у власному персональному електронному кабінеті після реєстрації*.

Суб'єкт декларування повинен зареєструватися в Реєстрі декларацій з використанням особистого ключа та кваліфікованого сертифіката відкритого ключа. Після заповнення всіх необхідних полів форми документа суб'єкт декларування підписує документ шляхом накладання на нього особистого кваліфікованого електронного підпису. Без виконання суб'єктом декларування сукупності наведених вище дій НАЗК не має можливості автоматично надати декларації ідентифі-

катор документа, накласти на нього електронну печатку Реєстру декларацій, автоматично оприлюднити декларацію в публічній частині Реєстру та зберігати її на вебсайті Реєстру декларацій для відкритого цілодобового доступу. Водночас наявність декларацій у Реєстрі декларацій в електронній формі гарантує неможливість внесення будь-яких змін до зазначеної в ній інформації, а оприлюднення цієї інформації, її відкритість і доступність, моніторинг і перевірка є головною метою запровадження інституту електронного декларування в Україні.

Отже, спеціально уповноваженим органом — НАЗК — визначена виключно електронна форма декларації як найефективніша та єдино можлива. Система електронного декларування дає можливість оперативно автоматично перевіряти велику кількість декларацій (понад мільйон декларантів) і здійснювати громадський контроль, що не може забезпечити подання декларацій в інших формах.

ОП ККС ВС здійснила відступ від висновку, викладеного в постанові ККС ВС від 28.01.2020 у справі № 705/2583/17¹⁵⁴ про те, що примусове виконання особою обов'язку подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в електронному вигляді з беззаперечним дотриманням нею положень ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції» за відсутності врегульованого на законодавчому рівні альтернативного варіанту подання такої декларації віруючою людиною, не відповідатиме легітимній меті й буде порушенням її прав і свобод, закріплених у Конституції України та в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Відтак, подання суб'єктом декларування декларації, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції», у паперовій формі з огляду на релігійні переконання та мотиви, а не в електронному вигляді шляхом заповнення на офіційному вебсайті НАЗК за формою, що визначається цим агентством, не свідчить про відсутність у діянні цієї особи прямого умислу на неподання вказаної декларації.¹⁵⁵

ЯКІ ДЕКЛАРАЦІЇ ДОДАТКОВО МАЄ ПОДАВАТИ СУДДЯ?

Крім декларації, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції», відповідно до ст. 61 та ст. 62 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддя зобов'язаний щорічно **до 1 травня** шляхом заповнення **на офіційному вебсайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України** подавати такі декларації:

- **декларація родинних зв'язків** за формою, що визначається Комісією;
- **декларація доброчесності** за формою, що визначається Комісією.

Правила заповнення і подання декларації родинних зв'язків і декларації доброчесності судді визначаються відповідними рішеннями Вищої кваліфікаційної комісії суддів України¹⁵⁶.

Необхідність подання суддею **декларації родинних зв'язків** зумовлена вимогами *Бангалорських принципів*, відповідно до яких суддя не бере участі в розгляді справи, якщо будь-хто із членів його сім'ї виступає як представник будь-якої сторони чи в іншій формі має відношення до справи. Зокрема, незважаючи на те, що державні юристи отримують заробітну плату й зазвичай не мають матеріальної зацікавленості у вирішенні кримінальних або цивільних справ, слід враховувати такий фактор, як прагнення до досягнення професійного успіху. Тому, навіть якщо хтось із членів сім'ї працює в державній прокуратурі або державному адвокатському бюро й не займає там керівної чи адміністративної посади, судді слід бути обачним і продумати питання про самовідвід від участі в розгляді всіх справ, до яких залучено це державне відомство.

Якщо суддя зустрічається з адвокатом, із яким він перебуває в романтичних стосунках, він, як правило, не повинен розглядати справи, до яких залучений цей адвокат, за винятком випадків, коли участь адвоката носить виключно формальний характер або окремо прописана в протоколі. Однак від судді зазвичай не вимагається самовідвід у справах, у яких беруть участь інші члени фірми чи контори цього адвоката¹⁵⁷.

Неподання, несвоєчасне подання декларації родинних зв'язків суддею або подання в ній завідомо недостовірних (зокрема неповних) відомостей мають наслідком дисциплінарну відповідальність (ч. 6 ст. 61 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за неподання, несвоєчасне подання декларації родинних зв'язків або за подання в ній завідомо недостовірних (зокрема неповних) відомостей не звільняє суддю від обов'язку подати відповідну декларацію з достовірними відомостями (ч. 7 ст. 61 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Притягнення до відповідальності за вказані правопорушення не виключає врахування цих обставин під час кваліфікаційного оцінювання, що не визнається повторним притягненням до відповідальності. З цього приводу важливою є позиція Великої Палати Верховного Суду, висловлена в постанові від 16.06.2022, у якій зазначено, зокрема, що *процедура кваліфікаційного оцінювання не є процедурою повторного притягнення судді до юридичної відповідальності за одне й те саме правопорушення, а рішення відповідачів про невідповідність судді займаній посаді і звільнення його з цієї посади є видом дисциплінарного стягнення*.

Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що дії судді щодо несвоєчасного подання зазначених декларацій є не інакше як свідченням невиконання ним вимог п. 3 ч. 7 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що за наведеними вище нормами не могло бути залишено поза увагою ВККС в межах проведення кваліфікаційного оцінювання судді.

Велика Палата визнала встановленим, що ВРП, ухвалюючи спірне рішення, діяла в межах повноважень й у спосіб, що передбачені Законом України «Про Вищу Раду правосуддя», з дотриманням принципів пропорційності та законності. Оспорюване рішення містить обґрунтовані мотиви, за яких відповідач дійшов правильного висновку про наявність підстав для звільнення судді із займаної посади¹⁵⁸.

Члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України звертають увагу, що під час заповнення декларації доброчесності судді варто керуватися саме роз'ясненнями НАЗК щодо декларування. Правила заповнення декларації доброчесності судді ґрунтуються на таких самих підходах, що й антикорупційне декларування. У зв'язку із цим відомості, зазначені суддями в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не мають суперечити їхнім відповідям, наведеним у декларації доброчесності.¹⁵⁹

117 Mishima, Yukio. *Runaway Horses*. Translated by Michael Gallagher, Alfred A. Knopf. New York: Knopf [distributed by Random House], 1973. p. 19. Internet Archive. URL: <https://archive.org/details/runawayhorses008800/page/n7/mode/2up>.

118 Антикорупційна правова політика в аспекті забезпечення права на справедливий суд: у Верховному Суді відбувся VII Київський полілог. Верховний Суд. 07.06.2024. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1618847>.

119 Протидія зловживанню процесуальними правами у світлі ефективності антикорупційного правосуддя — у фокусі обговорення в межах VIII Київського полілогу. Верховний Суд. 06.06.2025. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1824748/>.

120 Висновок № 21 (2018) Консультативної ради європейських суддів «Про запобігання корупції серед суддів» від 09.11.2018. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/opinio_21_ua_1.pdf.

121 Висновок № 21 (2018) Консультативної ради європейських суддів «Про запобігання корупції серед суддів» від 09.11.2018. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/opinio_21_ua_1.pdf.

- 122 Запобігання корупції у запитаннях і відповідях: посібник для суддів. К.: Baite, 2017. С. 26–32. URL: <https://www.nsj.gov.ua/files/1526979943Anti-Corruption%20Handbook.pdf>.
- 123 Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.01.2020 у справі № 9901/962/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87393457>.
- 124 Постанови Великої Палати Верховного Суду від 28.01.2021 у справі № 9901/286/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94666777>; від 27.02.2020 у справі № 9901/513/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89251569>; від 05.03.2020 у справі № 9901/511/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89238404>.
- 125 Постанова Великої Палати Верховного Суду від 09.04.2020 у справі № 9901/497/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88952211>.
- 126 Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.06.2021 у справі № 9901/85/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98235825>.
- 127 Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/r_3_2002_2002_11_19.pdf.
- 128 Постанова Великої Палати Верховного Суду від 27.01.2022 у справі № 11-132cap21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103858697>.
- 129 Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.06.2021 у справі № 9901/85/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98235825>.
- 130 Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.12.2024 у справі № 990SCGC/18/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123992366>.
- 131 Шевцова Н. Практика Великої Палати Верховного Суду з розгляду скарг на рішення Вищої ради правосуддя стосовно дисциплінарної відповідальності суддів (2024–2025 роки). Полтава, 2 травня 2025 року. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Dyscuplinarna_vidpovidalnist_2025_02_05.pdf.
- 132 Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.01.2025 у справі № 990SCGC/19/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124904844>.
- 133 Овчаренко О. Верховний Суд обмежив дискрецію Вищої ради правосуддя у дисциплінарному провадженні щодо суддів. *Центр політико-правових реформ*. 18.02.2025. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/strong-verhovnyj-sud-obmezhyv-dyskretyu-vyshhoyi-rady-pravosuddya-u-dysyplinarному-provadžheni-shhodo-suddiv-strong/>.
- 134 Звіт за результатами аналізу нормативної бази і практики застосування механізмів врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів. Програма USAID «Справедливість для всіх». Експерт Т. Цувіна. 2024. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/zvitcuvinakifinalizovanij-23e61092a2.pdf>.
- 135 Особливості конфлікту інтересів у діяльності судді та рекомендації щодо його запобігання і врегулювання у типових ситуаціях: посібник на допомогу судді. Рада суддів України. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/posibnikosoblivosti-konfliktu-in-de7be4c810.pdf>.
- 136 Див., наприклад: Рішення Ради суддів України № 12 від 19.03.2025 «Щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності членів ВККС України». URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents?id=195&page=3&per-page=8>.
- 137 Порядок здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів у діяльності суддів та інших представників судової системи та його врегулювання: Рішення Ради суддів України від 04.02.2016 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr002414-16#Text>.
- 138 Особливості конфлікту інтересів у діяльності судді та рекомендації щодо його запобігання і врегулювання у типових ситуаціях: посібник на допомогу судді. Рада суддів України. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/posibnikosoblivosti-konfliktu-in-de7be4c810.pdf>.
- 139 Висновок Національного агентства з питань запобігання корупції до проекту Закону України «Про внесення змін до статті 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо врегулювання конфлікту інтересів» (реєстр. № 6180 від 18.10.2021). URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/12/6_Vysnovok_NAZK_6180.pdf; Розділ 6.4. Конфлікт інтересів у діяльності суддів. *База знань Національного агентства з питань запобігання корупції*. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/konflikt-interesiv/n6-osoblyvosti-vregulyuvannya-konfliktu-interesiv-shho-vynyk-u-diyalnosti-okremykh-kategorij-osib-upovnovazhenykh-na-vykonannya-funktsij-derzhavy-abo-mistsevogo-samovryaduvannya/#post1474>.
- 140 Особливості конфлікту інтересів у діяльності судді та рекомендації щодо його запобігання і врегулювання у типових ситуаціях: посібник на допомогу судді. Рада суддів України. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/posibnikosoblivosti-konfliktu-in-de7be4c810.pdf>.
- 141 Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів. Управління ООН з наркотиків і злочинності, вересень 2007 р. С. 78–79. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfb11.pdf>.
- 142 Рішення Ради суддів України № 21 від 01.05.2025 «Щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності членів ВККС України». URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents/195>.
- 143 Четвертий раунд оцінювання «Запобігання корупції серед народних депутатів, суддів та прокурорів»: 98-ма пленарна сесія GRECO, Страсбург, 18–22.11.2024. Оприлюднено: 20.02.2025. URL: <https://rm.coe.int/grecor4-2024-15-final-ukr-add-to-the-2nd-compliance-report-ukraine-pu/1680b46473>.
- 144 Порядок здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів у діяльності суддів та інших представників судової системи та його врегулювання: Рішення Ради суддів України від 04.02.2016 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr002414-16#Text>.
- 145 Звіт за результатами аналізу нормативної бази і практики застосування механізмів врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів. Програма USAID «Справедливість для всіх». Експерт Т. Цувіна. 2024. С.26. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/zvitcuvinakifinalizovanij-23e61092a2.pdf>.
- 146 Звіт за результатами аналізу нормативної бази і практики застосування механізмів врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів. Програма USAID «Справедливість для всіх». Експерт Т. Цувіна. 2024. С.26-27. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/zvitcuvinakifinalizovanij-23e61092a2.pdf>.

- 147 Рішення у справі «*Tsulukidze ma Rusulashvili проти Грузії*» від 29.08.2024 (заяви № 44681/21 та № 17256/22). Остаточне рішення від 17.03.2025. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-235473>.
- 148 Звіт за результатами аналізу нормативної бази і практики застосування механізмів врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів. Програма USAID «Справедливість для всіх». Експерт Т. Цувіна. 2024. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/zvitcuvinakisfinalizovanij-23e61092a2.pdf>.
- 149 Порядок перевірки факту подання суб'єктами декларування декларацій відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» та повідомлення Національного агентства з питань запобігання корупції про випадки неподання чи несвоєчасного подання таких декларацій: Наказ НАЗК від 20.08.2021 № 539/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1303-21#Text>.
- 150 Про затвердження Порядку проведення повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: Наказ НАЗК від 29.01.2021 № 26/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0158-21#n296>.
- 151 Закон України від 17.06.2025 № 4496-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо підвищення відповідальності за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4496-20#Text>.
- 152 Огляд судової практики Верховного Суду у кримінальних провадженнях щодо корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень. Рішення, внесені до ЄДРСР, за 2023 рік. С. 9–10. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Oglyad_KKS_korupc.pdf.
- 153 Порядок формування, ведення та оприлюднення (надання) інформації Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: Наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 23.07.2021 № 448/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0986-21#Text>.
- 154 Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 28.01.2020 у справі № 705/2583/17. URL: <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/786>.
- 155 Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04.12.2023 у справі № 991/5479/22. URL: <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/10068>.
- 156 Правила заповнення та подання декларації родинних зв'язків судді: Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 31.10.2016 № 137/зп-16. URL: https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/field/file/rodyinni_zv_suddi.pdf; Правила заповнення та подання форми декларації доброчесності судді: Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 31.10.2016 № 137/зп-16. URL: https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/field/file/dobrochesnosti_suddi.pdf.
- 157 Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів. Управління ООН з наркотиків і злочинності, вересень 2007 р. С. 106–107. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfb11.pdf>.
- 158 Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.06.2022 у справі № 9901/57/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105168221>.
- 159 Заповнення і подання декларації доброчесності судді: відбулось обговорення між судьями ВС та представниками ВККС України. *Верховний Суд*. 29.03.2024. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1581188>.

РОЗДІЛ V.

ПРОЦЕДУРИ ТА ПРАВИЛА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

I. ОСНОВНІ ЕТАПИ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В ЦИВІЛЬНОМУ, ГОСПОДАРСЬКОМУ ТА АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

ЯКІ Є СТАДІЇ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ?

Кожна особа в порядку, встановленому ЦПК, ГПК, КАС України, має право звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів.

Стаття 6 ЄКПЛ містить гарантії справедливого судочинства, одним з аспектів яких є доступ до суду. У розумінні частини першої статті 6 Конвенції право кожного на судовий розгляд справи означає право кожної особи на звернення до суду та право на те, що її справа буде розглянута й вирішена судом. Водночас, особі, яка звернулася до суду за захистом свого права, має бути забезпечена можливість реалізувати вказані вище права без будь-яких перепон чи ускладнень.

Здатність особи безперешкодно отримати судовий захист визначає зміст права на доступ до суду.

Звернення до суду є підставою для виникнення процесуальних відносин і породжує обов'язок суду розглянути й вирішити по суті вимогу особи, яка звертається за захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів.

Перш ніж суддя може розпочати судовий розгляд, він вирішує низку питань, пов'язаних, зокрема, з **відкриттям провадження** у справі.

Вирішення справи по суті здійснюється судом в результаті її розгляду, як правило, у судовому засіданні. **Стадія розгляду справи по суті** є основною, центральною частиною судочинства. Саме на цій стадії вирішуються основні завдання судочинства із захисту та відновлення порушених прав, свобод чи інтересів, найбільш повно виявляються всі принципи процесуального права, на основі всебічного й повного дослідження доказів встановлюються фактичні обставини справи, визначаються права й обов'язки учасників справи, а також іменем України ухвалюється рішення суду, яким і вирішується справа по суті.

Стадія судового розгляду включає **підготовче провадження** та **розгляд справи по суті**.

Далі відбуваються **судові дебати**, під час яких учасники справи виступають з промовами (заключним словом), а після них настає **стадія ухвалення судового рішення**.

ЯКІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ДІЇ СУДУ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ РОЗГЛЯДУ СУДОМ ЗВЕРНЕННЯ ПРО ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ?

Протягом 5 днів із дня надходження позовної заяви до суду суддя вирішує питання про відкриття провадження.

На цьому етапі процесуальні дії суду за результатами розгляду судом звернення про відкриття провадження у справі можуть мати різні процесуальні наслідки:

- залишення без руху;
- повернення заяви;
- відмова у відкритті провадження у справі;
- відкриття провадження у справі.

№	Вирішення судом окремих питань на етапі відкриття провадження у справі	ЦПК України	ГПК України	КАС України
1.	Самовідвід - визначення наявності відповідних підстав. Процесуальний наслідок: Ухвала про відвід судді, визначення іншого судді для розгляду справи	ст. 36, 37	ст. 35, 36	ст. 36, 37

№	Вирішення судом окремих питань на етапі відкриття провадження у справі	ЦПК України	ГПК України	КАС України
2.	Юрисдикційність - чи відноситься вирішення вимоги до компетенції відповідного суду • предметна юрисдикція • інстанційна юрисдикція Процесуальний наслідок порушення: <i>Ухвала про відмову у відкритті провадження у справі</i>	ст. 19-25	ст. 20-26	ст. 20-24
3.	Інші підстави для відмови у відкритті провадження у справі	ст. 186	ст. 175	ст. 170
4.	Підсудність - чи до належного суду відповідної юрисдикції подано відповідний позов чи заяву: • загальна територіальна підсудність - за місцезнаходженням чи місцем проживання відповідача – <i>запит щодо реєстрації місця проживання фізичної особи, витяг ЄДР про юридичну особу</i> • альтернативна підсудність • виключна підсудність • підстави для передачі справи до іншого суду Важливо! Спори між судами щодо підсудності не допускаються: «...якщо суд першої інстанції помилково чи неправильно направив до суду тієї самої інстанції справу, яка за предметом спору, суб'єктивним складом учасників, характером спірних правовідносин відноситься до його підсудності, а суд, якому була направлена справа (позовна заява), повернув її назад як направлену внаслідок порушення правил підсудності, то рішення суду, який повернув справу адресанту, не може розцінюватися як ознака спору щодо підсудності чи порушення заборони про передавання справ» Процесуальний наслідок порушення: <i>Ухвала про передачу справи на розгляд іншому суду</i>	ст. 27-31, ч.6-10 ст.187	ст. 27-31, ч.6-10 ст.176	ст. 25-29, ч.3-7 ст.171
5.	Підстави для залишення позовної заяви без руху чи її повернення Строк для усунення недоліків – не більше <i>10 днів</i> з дня вручення ухвали про залишення позовної заяви без руху. <i>У разі залишення позовної заяви без руху - контроль усунення недоліків у строк, встановлений судом. Якщо позивач не усунув недоліки позовної заяви у строк, встановлений судом, позовна заява залишається без розгляду</i>	ст. 185, ч.13 ст.187	ст. 174, ч.13 ст.176	ст. 169, ч.15 ст.171

№	Вирішення судом окремих питань на етапі відкриття провадження у справі	ЦПК України	ГПК України	КАС України
6.	Строки звернення до суду	Не визначається при відкритті провадження у справі		ст. 122, 273-279, 282, 283, 286, 287, 289-1
	Наслідки пропущення строків звернення до суду	Сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові (ч.4 ст.267 ЦК України)		ст.123 Залишен- ня без руху – 10 днів – По- вернення позовної заяви
7.	Відповідність позовної заяви вимогам відповідного процесуального кодексу щодо форми та змісту та сплати судового збору . Щодо <i>судового збору</i> важливо з'ясувати: • правильність визначення (документ, що підтверджує сплату) • розмежування майнових та немайнових вимог • наявність підстав для звільнення від сплати, відстрочення/розстрочення сплати • зарахування суми судового збору до спеціального фонду державного бюджету	ст.175, 177	ст. 162, 164, 172	ст. 160, 161, 172
8.	Відкриття провадження у справі	ст. 187, 274, 19	ст. 176, 247	ст.171, 257

ЯКІ ПИТАННЯ ВИРІШУЄ СУД ПІД ЧАС ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ?

За відсутності підстав для залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви чи відмови у відкритті провадження суд відкриває провадження у справі протягом п'яти днів із дня надходження позовної заяви або заяви про усунення недоліків.

В **ухвалі про відкриття провадження** у справі суд вирішує такі питання:

- за якими правилами позовного провадження — загального чи спрощеного — буде розглядатися справа (ст. 274, 19 ЦПК, ст. 247 ГПК, ст. 257 КАС);

- дата, час і місце підготовчого засідання, якщо справа буде розглядатися в порядку загального позовного провадження; або дата, час і місце проведення судового засідання для розгляду справи по суті, якщо справа буде розглядатися в порядку спрощеного позовного провадження з повідомленням (викликом) сторін;
- результат розгляду заяв і клопотань позивача, що надійшли разом із позовною заявою, якщо їх розгляд не потребує виклику сторін (наприклад, щодо залучення третіх осіб);
- строк подання пояснень третіми особами, яких було залучено при відкритті провадження у справі;
- строк для подання відповідачем відзиву на позов;
- строки для подання відповіді на відзив і заперечень, якщо справа буде розглядатися за правилами спрощеного позовного провадження.

Згідно з практикою Європейського суду з прав людини, реалізуючи положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, **необхідно уникати занадто формального ставлення** до передбачених законом вимог, оскільки доступ до правосуддя має бути не лише фактичним, але й реальним. Надмірний формалізм у вирішенні питання щодо прийняття позовної заяви або скарги є порушенням права на справедливий суд.

Європейським судом з прав людини зазначено, що **«надмірний формалізм» може суперечити вимозі забезпечення практичного та ефективного права на доступ до суду** згідно з п. 1 ст. 6 Конвенції. Це зазвичай відбувається в разі особливо вузького тлумачення процесуальної норми, що перешкоджає розгляду скарг заявника по суті із супутнім ризиком порушення його чи її права на ефективний судовий захист (*наприклад, рішення у справах «Beles та інші проти Чеської Республіки», «Zubac проти Хорватії», № 47273/99, пп. 50–51 та 69, ЄСПЛ 2002 IX, та «Walchli проти Франції», № 35787/03, п. 29, від 26 липня 2007 року*).

ЯК ВІДБУВАЄТЬСЯ ПІДГОТОВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ, ГОСПОДАРСЬКОМУ ТА АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ?

Судовий розгляд — це центральна частина судового процесу, під час якої суд досліджує обставини справи, аналізує докази й ухвалює рішення. Основні етапи судового розгляду визначені процесуальними кодексами України й залежать від категорії справи, однак мають спільні ключові етапи: підготовче провадження і розгляд справи по суті.

Підготовче провадження починається відкриттям провадження у справі й закінчується закриттям підготовчого засідання.

Завдання підготовчого провадження такі:

- 1) остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог і складу учасників судового процесу;
- 2) з'ясування заперечень проти позовних вимог;
- 3) визначення обставин справи, які підлягають встановленню, та зібрання відповідних доказів;
- 4) вирішення відводів;

- 5) визначення порядку розгляду справи;
- 6) вчинення інших дій з метою забезпечення **правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду** справи по суті.

Строк підготовчого провадження. Має бути проведене протягом *60 днів* із дня відкриття провадження у справі. У виняткових випадках для належної підготовки справи для розгляду по суті цей строк може бути продовжений, не більше ніж на *30 днів* за клопотанням однієї зі сторін або з ініціативи суду.

Для виконання завдання підготовчого провадження *в кожній судовій справі, яка розглядається за правилами загального позовного провадження*, проводиться **підготовче засідання з повідомленням учасників** справи.

Дії суду у підготовчому засіданні (ст. 197 ЦПК, ст. 182 ГПК, ст. 180 КАС):

- 1) **Забезпечення неупередженого складу суду та процесуальних гарантій** (*гарантування незалежності й довіри до суду*):
 - суд з'ясовує наявність підстав для відводів;
 - оголошує склад суду, інших учасників (експертів, перекладачів, секретаря).
- 2) **Визначення можливості мирного врегулювання спору** (*сприяння досудовому/позасудовому врегулюванню, зменшення навантаження на суд*):
 - суд з'ясовує, чи бажають сторони укласти мирову угоду;
 - передати справу до медіації, третейського суду;
 - провести врегулювання спору за участю судді.
- 3) **Уточнення предмета та підстав позову, суб'єктного складу**:
 - заслуховує уточнення позовних вимог і заперечень;
 - вирішує питання про вступ у справу третіх осіб, заміну відповідача, об'єднання або роз'єднання позовів, зустрічний позов.
- 4) **Організація доказового процесу** (*з метою забезпечення об'єктивного і своєчасного з'ясування обставин справи*):
 - роз'яснює обставини, що входять до предмета доказування;
 - перевіряє надання доказів;
 - витребує або забезпечує додаткові докази;
 - призначає експертизу, виклик свідків, спеціалістів, перекладачів;
 - визначає строки подання доказів;
 - направляє судові доручення.

Важливо! Відповідно до положень ГПК та ЦПК, суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, із власної ініціативи, крім витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів, а також інших випадків, передбачених цими Кодексами.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 13 ЦПК суд має право збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи лише у випадках, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, а також в інших випадках, передбачених цим Кодексом.

Норми, встановлені у і ч. 7 ст. 85 ЦПК ч. 6 ст. 95, ст. 103, ч. 2 ст. 456 ЦПК також передбачають ініціативу суду у процесі отримання доказів.

Відповідні норми містить і ГПК України.

Згідно з ч. 4 ст. 77 КАС, **суд може збирати докази із власної ініціативи**, крім випадків, визначених цим Кодексом.

Це обумовлено **принципом офіційного з'ясування всіх обставин справи**, властивим адміністративному судочинству. Зокрема, КАС ВС неодноразово наголошував, що принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі полягає насамперед в **активній ролі суду під час розгляду справи** (Постанова КАС ВС від 12.03.2019 у справі № 725/254/16-а; від 06.08.2021 у справі № 805/1692/17-а; від 20.04.2021 у справі № 817/1269/17).

В адміністративному процесі, на відміну від суто змагального процесу, у якому суд оперує виключно тим, на що посилаються сторони, необхідно повністю встановити обставини справи, щоб суд міг ухвалити справедливе й об'єктивне рішення. Принцип офіційності, зокрема, виявляється у тому, що суд:

- визначає обставини, які необхідно встановити для вирішення спору;
- з'ясовує, якими доказами сторони можуть обґрунтовувати свої доводи чи заперечення щодо цих обставин;
- у разі необхідності суд повинен запропонувати особам, які беруть участь у справі, доповнити чи пояснити певні обставини, а також надати суду додаткові докази;
- при цьому суд може вживати заходів для виявлення та витребування доказів із власної ініціативи.

5) **Визначення строків і порядку подальшого розгляду** (забезпечення процесуальної дисципліни та прогнозованості розгляду):

- встановлює строки для подання відповіді на відзив, заперечень, пояснень третіх осіб;
- призначає справу до розгляду по суті (визначає дату, час, місце);
- встановлює порядок дослідження доказів.

6) **Організаційні питання і забезпечення позову** (створення умов для ефективного розгляду справи й захисту прав сторін, підготовка справи до розгляду в належному складі й формі):

- розглядає заяви, клопотання сторін;
- вирішує питання про забезпечення позову або зустрічне забезпечення;
- з'ясовує розмір судових витрат;
- вирішує питання про колегіальний розгляд;
- вчиняє інші дії для правильного та своєчасного розгляду справи.

За результатами підготовчого засідання суд може постановити **ухвалу** про:

- 1) залишення позовної заяви без розгляду (у випадках, передбачених ст. 257 ЦПК, ст. 226 ГПК, ст. 240 КАС);
- 2) закриття провадження у справі (ст. 207, 255 ЦПК, ст. 191, 192, 231 ГПК, ст. 189, 190, 238 КАС).

За результатами підготовчого засідання суд може **ухвалити рішення** в разі визнання позову відповідачем.

Після проведення всіх підготовчих дій по справі суд постановляє ухвалу **про закриття підготовчого провадження та призначення справи до судового розгляду по суті** (ст. 200 ЦПК, ст. 185 ГПК, ст. 183 КАС).

ЯК ВІДБУВАЄТЬСЯ РОЗГЛЯД СПРАВИ ПО СУТІ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ?

Розгляд справи по суті має на меті розгляд і вирішення спору на підставі зібраних у підготовчому провадженні матеріалів, а також розподіл судових витрат.

Строк розгляду по суті. Суд має розпочати розгляд справи по суті не пізніше ніж *через 60 днів* із дня відкриття провадження у справі, а в разі продовження строку підготовчого провадження — не пізніше наступного дня із дня закінчення такого строку.

Суд розглядає справу по суті протягом *30 днів* із дня відкриття *першого судового засідання*.

Складові частини стадії судового розгляду:

- 1) підготовча частина;
- 2) розгляд справи по суті;
- 3) судові дебати;
- 4) ухвалення та проголошення рішення.

II. ПРАВИЛА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЗАСІДАНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ, ГОСПОДАРСЬКОМУ ТА АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

ЯКІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ДІЇ ВЧИНЯЮТЬСЯ НА СТАДІЇ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВИ?

Судовий розгляд — це стадія судового процесу, яка є сукупністю процесуальних дій суду та інших учасників, спрямованою на розгляд і вирішення правового спору по суті.

Розгляд і вирішення справи є *змістом* стадії судового розгляду.

Судове засідання є процесуальною формою стадії судового розгляду.

Алгоритм дій судді під час розгляду справи по суті

Підготовча частина

Відкриття судового засідання

Головуючий відкриває судове засідання та оголошує, яка справа розглядатиметься.

Секретар судового засідання доповідає суду, хто з учасників судового процесу з'явився в судове засідання, хто з учасників судового процесу бере участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, чи повідомлено тих учасників судового процесу, хто не з'явився, про дату, час і місце судового засідання.

Головуючий встановлює особи тих, хто бере участь у судовому засіданні, а також перевіряє повноваження представників.

ст. 217 ЦПК, ст. 201 ГПК, ст. 199 КАС

Роз'яснення перекладачеві його прав та обов'язків. Присяга перекладача

Головуючий роз'яснює перекладачу його права та обов'язки, попереджає під розписку про кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад і за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків і приводить перекладача до присяги.

Перекладач підписує текст присяги.

ст. 218 ЦПК, ст. 200 КАС

Видалення свідків із зали судового засідання

Свідки видаляються із зали судового засідання у відведені для цього приміщення без можливості ознайомлення з ходом судового засідання.

Судовий розпорядник вживає заходів для того, щоб уже допитані судом свідки не спілкувалися з тими, яких суд ще не допитав.

ст. 219 ЦПК, ст. 206 ГПК, ст. 201 КАС

Оголошення складу суду та роз'яснення права відводу

Головуючий оголошує склад суду, а також прізвища експерта, перекладача, спеціаліста, секретаря судового засідання і роз'яснює учасникам справи право заявляти відводи.

ст. 220 ЦПК, ст. 204 ГПК, ст. 202 КАС

Роз'яснення прав та обов'язків

Головуючий з'ясовує обізнаність учасників справи з їхніми правами та обов'язками та роз'яснює їх у разі необхідності, *крім випадків, коли учасника справи представляє адвокат.*

ст. 221 ЦПК, ст. 205 ГПК, ст. 203 КАС

Алгоритм дій судді під час розгляду справи по суті

Розгляд заяв і клопотань

Головуючий з'ясовує, чи мають учасники справи заяви або клопотання, пов'язані з розглядом справи, які не були заявлені з поважних причин у підготовчому провадженні або в інший строк, визначений судом, і вирішує їх після заслуховування думки інших учасників справи, присутніх у судовому засіданні.

Суд залишає без розгляду заяви та клопотання, які без поважних причин не були заявлені в підготовчому провадженні або в інший строк, визначений судом.

ст. 222 ЦПК, ст. 207 ГПК, ст. 204 КАС

Роз'яснення прав і обов'язків експерта, присяга експерта

Головуючий:

- роз'яснює експертові його права та обов'язки;

- попереджає експерта під розписку про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок і за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків;

- приводить експерта до присяги.

Експерт підписує текст присяги. Дія присяги поширюється і на ті випадки, коли висновок був складений до її проголошення.

Керівник експертної установи під час призначення особи на посаду та присвоєння кваліфікації судового експерта роз'яснює права та обов'язки експерта і приводить його до присяги. Засвідчені печаткою експертної установи копії підписаної присяги та розписки про попередження про кримінальну відповідальність подаються на вимогу суду.

ст. 225 ЦПК, ст. 100 ГПК, ст. 207 КАС

Роз'яснення спеціалістові його прав та обов'язків

Головуючий роз'яснює спеціалістові його права та обов'язки.

ст. 226 ЦПК, ст. 207 ГПК, ст. 204 КАС

Розгляд справи по суті

Вступне слово учасників справи

Суд заслуховує вступне слово (зміст та підстави вимог і заперечень щодо предмета позову, необхідні пояснення) позивача та третьої особи, яка бере участь на його стороні, відповідача та третьої особи, яка бере участь на його стороні, а також їхніх представників та інших учасників справи.

Учасники справи з дозволу головуючого можуть ставити запитання один одному.

Головуючий із власної ініціативи або за усним клопотанням учасника справи може зняти запитання, що не стосуються предмета спору, а також поставити запитання учаснику судового процесу.

Якщо учасники судового процесу висловлюються нечітко або з їхніх слів не можна дійти висновку про те, визнають вони обставини чи заперечують проти них, суд може вимагати від цих осіб конкретної відповіді — «так» чи «ні».

ст. 227 ЦПК, ст. 208 ГПК, ст. 209 КАС

Алгоритм дій судді під час розгляду справи по суті

Порядок з'ясування обставин справи та дослідження доказів

Суд з'ясовує обставини, на які учасники справи посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, та досліджує в порядку, визначеному в підготовчому засіданні у справі, докази, якими вони обґрунтовуються.

З урахуванням змісту спірних правовідносин, обставин справи та зібраних у справі доказів суд під час розгляду справи по суті може змінити порядок з'ясування обставин справи та порядок дослідження доказів, про що зазначається у протоколі судового засідання.

ст. 228 ЦПК, ст. 209 ГПК, ст. 210 КАС

Дослідження доказів

Суд під час розгляду справи повинен *безпосередньо* дослідити докази у справі: ознайомитися з письмовими та електронними доказами, висновками експертів, поясненнями учасників справи, викладеними в заявах по суті справи, показаннями свідків, оглянути речові докази.

Докази, що не були предметом дослідження в судовому засіданні, не можуть бути покладені судом в основу ухваленого судового рішення.

Речові, письмові та електронні докази оглядаються у судовому засіданні і пред'являються учасникам справи за їхнім клопотанням, а в разі необхідності — також свідкам, експертам, спеціалістам.

Відтворення аудіо- і відеозапису проводиться в судовому засіданні або в іншому приміщенні, спеціально обладнаному для цього.

Учасники справи можуть давати свої пояснення з приводу письмових, речових та електронних доказів або протоколів їх огляду, ставити запитання експертам. Першою ставить запитання особа, за клопотанням якої було викликано експерта.

ст. 229-239 ЦПК, ст. 210-215 ГПК, ст. 211-222 КАС

Закінчення з'ясування обставин та перевірки їх доказами

Після з'ясування всіх обставин справи та перевірки їх доказами *головуючий* надає сторонам та іншим учасникам справи можливість дати додаткові пояснення, які можуть доповнити матеріали справи.

У зв'язку з додатковими поясненнями учасника справи суд *може ставити запитання* іншим учасникам судового процесу.

Вислухавши додаткові пояснення і вирішивши заявлені при цьому клопотання учасників справи, суд постановляє *ухвалу про закінчення з'ясування обставин справи та перевірки їх доказами і переходить до судових дебатів*.

ст. 241 ЦПК, ст. 217 ГПК, ст. 211-222 КАС

Алгоритм дій судді під час розгляду справи по суті

Судові дебати

Судові дебати	У судових дебатах учасники справи виступають з промовами (заключним словом). У цих промовах можна посилатися лише на обставини та докази, досліджені в судовому засіданні. Кожному учаснику справи надається однаковий час для виступу з промовою в судових дебатах. За клопотанням сторін і третіх осіб у судових дебатах можуть виступати лише їхні представники. Суд може зобов'язати учасника справи визначити, чи буде виступати з промовою тільки такий учасник чи тільки його представник. Тривалість судових дебатів визначається <i>головуючим</i> з урахуванням думки учасників справи, виходячи з розумного часу для викладення промов. Головуючий може <i>зупинити промовця лише тоді, коли він виходить за межі справи</i>, що розглядається судом, або <i>повторюється</i>, або істотно виходить за визначені судом межі часу для викладення промов у судових дебатах. З дозволу суду промовці можуть обмінюватися репліками. Право останньої репліки надається відповідачеві або його представникові. <i>ст. 242 ЦПК, ст. 218 ГПК, ст. 225 КАС</i>
---------------	---

Повернення до з'ясування обставин у справі

Якщо під час судових дебатів виникає необхідність з'ясування *нових обставин*, що мають значення для справи, або *дослідження нових доказів*, суд постановляє ухвалу про повернення до з'ясування обставин у справі. Після закінчення з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами судові дебати *проводяться в загальному порядку*.

ст. 243 ЦПК, ст. 226 КАС

Стадія ухвалення судового рішення

Стадія ухвалення судового рішення

Суд оголошує про перехід до стадії ухвалення судового рішення та час його проголошення в цьому судовому засіданні.

У виняткових випадках залежно від складності справи суд може **відкласти ухвалення та проголошення судового рішення** на строк **не більше 10 днів** із дня переходу до стадії ухвалення судового рішення, *оголосивши дату й час його проголошення*.

Якщо під час ухвалення рішення виникає потреба з'ясувати будь-яку обставину шляхом *повторного допиту свідків або вчинення певної процесуальної дії*, суд, не ухвалюючи рішення, постановляє *ухвалу про поновлення судового розгляду*.

Розгляд справи в такому випадку проводиться виключно в межах з'ясування обставин, що потребують додаткової перевірки.

Після закінчення поновленого розгляду справи суд відкриває *судові дебати з приводу додатково досліджених обставин* і переходить до стадії ухвалення судового рішення або оголошує перерву, якщо вчинення необхідних процесуальних дій у цьому судовому засіданні виявилось неможливим.

ст. 244 ЦПК, ст. 219 ГПК, ст. 227 КАС

Алгоритм дій судді під час розгляду справи по суті

Таємниця
ухвалення
рішення

Під час ухвалення судового рішення суддя **не має права** обговорювати з іншими особами, крім складу суду, який розглядає справу:

- обставини та матеріали справи;
- застосування норм права та судову практику в цій справі;
- зміст судового рішення.

Втручання у процес ухвалення судом судового рішення забороняється.

Судді **не мають права** розголошувати хід обговорення та ухвалення судового рішення.

Обговорення та ухвалення судового рішення відбуваються у приміщенні суду.

ст. 245 ЦПК, ст. 220 ГПК, ст. 228 КАС

ЯК ЗАБЕЗПЕЧУЄТЬСЯ НАЛЕЖНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ УЧАСНИКІВ СПРАВИ?

Законодавчі основи належного повідомлення та забезпечення особистої участі

1) Процесуальне законодавство:

- ст. 8 ч. 1 ЦПК, ст. 9 ч. 1 ГПК, ст. 11 ч. 1 КАС: ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду справи; кожна особа має право на доступ до судових рішень;
- ст. 128 ч. 11 ЦПК, ст. 122 ч. 4 ГПК, ст. 130 ч. 1 КАС: повідомлення через офіційний вебсайт допустиме для відповідача, третіх осіб, свідків, місце проживання (перебування) яких невідоме, зокрема для осіб, що перебувають на тимчасово окупованій території і не мають офіційної електронної адреси;
- ст. 212 ЦПК, ст. 197 ГПК, ст. 195 КАС: право на участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції;
- ст. 272 ЦПК, ст. 242 ГПК, ст. 251 КАС: надсилання судового рішення учаснику справи.

2) Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»:

- ст. 12-1: суд може повідомляти учасників справи через офіційний вебпортал, якщо адреса їхнього проживання (перебування) розташована на тимчасово окупованій території і в них немає офіційної електронної пошти.

ЄСПЛ неодноразово наголошував, що відсутність належного повідомлення чи неможливість участі сторони у слуханні становить порушення Конвенції:

- «*Sejdovic проти Італії*» (2006, Велика палата) — засудження особи без доведення факту належного повідомлення є порушенням ст. 6 ЄКПЛ;
- «*Hermi проти Італії*» (2006) — навіть якщо особа була відсутня, держава має довести, що вона свідомо відмовилася від права бути присутньою;
- «*Хлебїк проти України*» (2017) — формальне відправлення повідомлення без підтвердження його отримання не гарантує ефективного доступу;
- «*Шандров проти України*» (2022) — ЄСПЛ підкреслив, що тривале позбавлення особи можливості брати участь у слуханні через неефективність національних органів становить порушення ст. 6 ЄКПЛ.

Водночас **ЄСПЛ наголошує**: право на справедливий суд вимагає активної поведінки з боку сторони. **Відсутність контролю за справою** (неперевірка ЄДРСР, бездіяльність) може призвести до відмови в поновленні строку. **Суд не вбачає наявності порушення, якщо сам заявник проявляє недбалість** («*Крупник проти України*», заява № 16505/23, рішення від 20.03.2025, «*Харчук проти України*», заява № 13809/20, рішення від 21.02.2025, «*Каракуца проти України*», заява № 18986/06, рішення від 16.02.2017)¹⁶⁰.

Якщо особа подала позов/заяву, вона вважається поінформованою про свою справу. **Обов'язок проявляти інтерес** не знімається навіть у разі несвоєчасного внесення рішень до ЄДРСР (*Постанова ОП КЦС ВС від 04.11.2024 у справі № 405/4689/19, Постанова ВП ВС від 25.09.2024 у справі № 490/9587/18*).

Належне повідомлення передбачає:

- конкретний спосіб повідомлення, передбачений процесуальним законодавством (вимоги ст. 128–130 ЦПК, ст. 120–122 ГПК, ст. 124–130 КАС);
- дотримання встановленої законом процедури виклику з урахуванням обраного способу (дотримання порядку вручення судових повісток, зокрема надсилання до електронного кабінету, фіксація відмови особи отримати судову повістку, дії в разі відсутності адресата за вказаною адресою, можливість виклику до суду через оголошення на офіційному вебсайті судової влади України);
- своєчасність такого повідомлення (ч. 5 ст. 128 ЦПК, ч. 4 ст. 120 ГПК, ч. 3 ст. 126 КАС);
- наявність в суду доказів, що підтверджують фіксацію повідомлення або виклику, — належних доказів такого повідомлення. Якщо ж відомості про належне повідомлення відповідача відсутні, суд повинен відкласти розгляд справи відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 223 ЦПК, п. 1 ч. 2 ст. 202 ГПК, п. 1 ч. 2 ст. 205 КАС.

Проаналізуємо основні **форми інформування та правові позиції Верховного Суду щодо дотримання вимоги стосовно належного повідомлення** учасників справи про час і місце судового розгляду.

1) Поштове відправлення.

- Надсилання листа **рекомендованою кореспонденцією на адресу особи** (ФОП, місце проживання) вважається **належним повідомленням**, навіть якщо **лист повернувся**. (По-

станови ВП ВС від 25.04.2018 у справі № 800/547/17; КЦС ВС від 13.05.2024 у справі № 755/4829/23).

- ВС звертав увагу на те, що направлення листа рекомендованою кореспонденцією на дійсну адресу є **достатнім** для того, щоб вважати повідомлення належним, оскільки **отримання зазначеного листа адресатом перебуває поза межами контролю відправника**, у цьому випадку — суду (Постанова ВП ВС від 25.04.2018 у справі № 800/547/17; КГС ВС від 27.11.2019 у справі № 913/879/17; від 21.05.2020 у справі № 10/249-10/19 та від 15.06.2020 у справі № 24/260-23/52-6).
- **ЄСПЛ** також зазначив, що хоча загальна концепція справедливого судового розгляду й фундаментальний принцип змагальності провадження вимагають, щоб судові документи були належним чином вручені учаснику судового процесу, ст. 6 Конвенції **не заходить настільки далеко, щоб зобов'язувати національні органи влади забезпечувати бездоганне функціонування поштової системи**.

2) Електронна пошта.

- Якщо учасник добровільно надав адресу електронної пошти або телефон, суд може використовувати їх як **додатковий засіб повідомлення**.
- Слід виходити з **«презумпції обізнаності»**: учасник, який надав суду контактні дані (електронна пошта, телефон, Viber), **повинен отримувати повідомлення і стежити** за ними. Саме по собі неотримання повідомлення *не є підставою* для оскарження, якщо суд добросовісно намагався його надати (Постанови ВС: від 20.01.2023 у справі № 465/6147/18; від 30.11.2022 у справі № 759/14068/19; від 04.02.2024 у справі № 405/9040/19).
- **Варто звернути увагу**: Постанова ВП ВС від 10.04.2024 у справі № 454/1883/22: бажання учасника справи зазначити у скаргі (заяві) свою особисту електронну адресу свідчить лише про бажання особи отримувати кореспонденцію від суду **додатковим засобом зв'язку** та **не звільняє суд від обов'язку виконувати вимоги закону, зокрема щодо надсилання рішення суду**. Надсилання відповідних процесуальних документів на електронну адресу сторони у справі, вказану в документах, що подавалися до суду, **не захищене** й може здійснюватися **додатково**, однак такі дії не можуть замінити належне надсилання учаснику судового рішення.
- Постанова КЦС ВС від 23.04.2025 у справі № 619/144/22-ц: **відправлення судових повісток на особисту адресу електронної пошти учасника справи не свідчить про належне його повідомлення** про час і місце розгляду справи. **За наявності в позивача зареєстрованого електронного кабінету в підсистемі «Електронний суд» суд повинен здійснювати повідомлення через цей кабінет** або шляхом направлення судової повістки поштою за адресою проживання.

3) SMS-повідомлення.

- За **відсутності належним чином оформленої заяви про намір отримувати судові повістки в електронному вигляді за допомогою SMS-повідомлення** наявна в матеріалах справи довідка про доставлення SMS-повідомлення з відомостями про призначене судові засідання **не є доказом належного повідомлення** учасника справи про дату, час і місце розгляду справи (Постанова ВС від 14.02.2024 у справі № 405/9040/19).
- У кримінальному провадженні ККС ВС виходить з **принципу добросовісності**. Якщо сто-

рона вказала контактні дані у скарзі (телефон, адреса електронної пошти), це означає прийняття обов'язку стежити за отриманням повідомлень. Суд правомірно користується цими засобами, а сторона не може посилається на «неповідомлення» (Постанова ВС від 23.01.2025 у справі № 591/4693/15).

4) Офіційний вебсайт судової влади.

- Використовується для учасників справи, чия остання відома адреса розташована на **тимчасово окупованій території, якщо в таких учасників немає офіційної електронної адреси** (достатньо встановити, що остання відома адреса розташована на тимчасово окупованій території, а заяви про зміну місця проживання особа не подавала), або для яких зареєстроване **місце проживання чи роботи невідоме**.
- Надсилання на електронну адресу є **додатковим засобом** і посилює гарантію обізнаності.
- Публікація в мережі Інтернет вважається **належним повідомленням**, якщо викладення інформації саме в такий спосіб є передбачуваним, тобто закріпленим на законодавчому рівні, послідовним, доступним для чималої кількості осіб і зрозумілим (Постанови ВС від 28.11.2022 у справі № 757/2884/20-ц; від 10.04.2020 у справі № 415/7119/15-ц; від 13.02.2019 у справі № 463/4305/15-ц, від 20.11.2024 у справі № 330/761/21).
- Оголошення у пресі (на вебпорталі судової влади) **не вважається належним повідомленням**, якщо місце проживання особи відоме або в неї є адреса електронної пошти (Постанова КЦС ВС від 06.03.2024 у справі № 755/4205/14).

ЯКІ Є ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСОБИСТУ УЧАСТЬ У РОЗГЛЯДІ СПРАВИ?

1) Відеоконференція.

- Відповідно до ст. 212 ЦПК, ст. 197 ГПК, ст. 195 КАС, сторона може брати участь у судовому засіданні дистанційно.
- У Постанові від 19.04.2023 у справі № 759/1888/20-ц дистанційна участь у засіданні в режимі відеоконференції прирівнюється до фізичної присутності. Відмова суду у проведенні відеоконференції без вагомих причин була визнана порушенням права сторони на участь у засіданні в такому режимі. Цей підхід узгоджується з практикою ЄСПЛ, який вимагає забезпечувати не лише формальну, а й ефективну участь.
- У Постанові ВС від 26.06.2023 у справі № 523/16249/18, Ухвалі ВП ВС від 07.06.2022 у справі № 910/10006/19 йдеться про те, що, **з огляду на умови й обставини, за яких має здійснюватися правосуддя, і на необхідність дотримання принципів** рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, гласності та відкритості судового процесу, змагальності сторін і розумних строків розгляду справи, звернення до суду з клопотанням про **розгляд справи в режимі відеоконференції дає змогу дослідити й оцінити** доводи касаційної скарги без порушення означених засад судочинства та водночас гарантувати й не наражати відвідувачів судового засідання на загрози їхньому життю, здоров'ю та безпеці, що можуть виникнути **в умовах воєнної агресії проти України**.

2) Відповідно до пункту 2 частини першої статті 251 ЦПК України суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у разі перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції.

Аналогічні за змістом положення містяться також у пункті 3 частини першої статті 227 Господарського процесуального кодексу України (далі - ГПК України) та у пункті 5 частини першої статті 236 Кодексу адміністративного судочинства України (далі - КАС України).

У постанові по справі № 754/947/22 Велика Палата ВС зазначила, що під час застосування правил пункту 2 частини першої статті 251 ЦПК України та аналогічних процесуальних норм права, визначених у пункті 3 частини першої статті 227 ГПК України та в пункті 5 частини першої статті 236 КАС України, судам потрібно виходити з такого:

1) з моменту введення в Україні воєнного стану і до моменту його скасування чи припинення Збройні Сили України та інші утворені відповідно до закону військові формування потрібно вважати такими, що «переведені на воєнний стан»;

2) упродовж дії воєнного стану в Україні та проведення загальної мобілізації належними для застосування судом згаданих вище норм процесуального права є докази (військовий квиток, накази командира військової частини тощо), що містять інформацію про те, що військовослужбовець (сторона або третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору) перебуває на військовій службі;

3) якщо військовослужбовець (сторона або третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору), права якого захищають положення пункту 2 частини першої статті 251 ЦПК України, висловлює власну волю проти зупинення провадження у справі та прагнення продовжувати розгляд справи (особисто або через представника), суд має врахувати його волевиявлення та продовжити здійснювати судочинство у відповідному провадженні.

3) Повітряна тривога має бути підставою для **відкладення засідання** (*Постанови ВС від 04.04.2023 у справі № 523/11536/19; від 14.06.2023 у справі № 537/1366/19; від 25.10.2023 у справі № 369/12104/20*).

Правові позиції ВС щодо розгляду справи під час повітряної тривоги (*Постанова від 26.02.2025 у справі № 752/8937/24*):

- ВС вважав передчасним завершення апеляційного перегляду справи у першому судовому засіданні за відсутності представників сторін, які мали **об'єктивні перешкоди для явки в судове засідання через оголошення сигналу «повітряна тривога»**, що дорівнювало неналежному виконанню судом обов'язків із забезпечення всебічності, повноти та справедливості судового розгляду.
- Вирішуючи питання про наявність підстав для відкладення розгляду справи, у якій на початок судового засідання оголошено сигнал «повітряна тривога», суд має керуватися **пріоритетом збереження життя і здоров'я людини**, а оскільки обов'язком суду є сприяти учасникам судового процесу в реалізації ними процесуальних прав, зокрема на участь у судовому розгляді, він також має виходити з того, що **відсутній учасник справи не з'явився в судове засідання з об'єктивних і поважних причин, якщо немає клопотання про розгляд справи за його відсутності**.

- **Обставини оголошення сигналу «повітряна тривога» в певному регіоні необхідно вважати загальновідомими**, тобто такими, що не потребують доказування, а неявка в судові засідання учасників справи може бути спричинена такою надзвичайною ситуацією, яка об'єктивно унеможлиблює завчасне подання клопотання про відкладення розгляду справи з цих причин.

ЧИ МОЖЕ НЕВИРІШЕННЯ СУДОМ КЛОПОТАННЯ ПРО ВІДКЛАДЕННЯ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ БУТИ ПІДСТАВОЮ ДЛЯ СКАСУВАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ ЗА УМОВИ ДОТРИМАННЯ ВИМОГИ ЩОДО НАЛЕЖНОГО ПОВІДОМЛЕННЯ?

Ухвалою КЦС ВС від 15.05.2025 у справі № 757/52615/21-ц справу було передано на розгляд ВП ВС для відступу від висновку КАС ВС, викладеного в Постановах від 10.04.2025 у справі № 320/42808/23 та від 24.11.2020 у справі № 280/5695/19, щодо можливості скасування оскаржуваного рішення суду *лише через те, що цей суд, належно повідомивши учасника справи та/або представника про дату, час і місце розгляду справи, ухвалив рішення, не вирішивши клопотання такого учасника про відкладення її розгляду.*

- **КЦС ВС** зазначив, що сам факт нерозгляду клопотання про відкладення не є автоматичною підставою для скасування рішення. Основною умовою відкладення розгляду справи є не відсутність у судовому засіданні належно повідомлених сторін або їхніх представників, а *неможливість вирішення спору у відповідному судовому засіданні. Неявка учасника справи на судові засідання та відсутність розгляду його клопотання про відкладення розгляду справи через тимчасову непрацездатність цього учасника та його представника за умови належного повідомлення цих осіб не є підставою для скасування судового рішення, ухваленого за їхньої відсутності.*
- **КАС ВС** висловив протилежну позицію, а саме, що неврахування клопотання порушує принципи змагальності, а отже є підставою для скасування.

Справу було передано до Великої Палати Верховного Суду для забезпечення єдності практики (Ухвала ВП ВС від 09.07.2025 у справі № 757/52615/21-ц — прийнято до розгляду).

ЯКІ НАСЛІДКИ НЕЯВКИ В СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ УЧАСНИКІВ СПРАВИ?

Неявка учасників судового процесу в засідання — одна з найчастіших процесуальних ситуацій, що впливають на ефективність судового розгляду. Усі три процесуальні кодекси — **ЦПК**, **ГПК** та **КАС** — виходять із принципу, що **належне повідомлення** учасника справи про дату, час і місце судового засідання є ключовою передумовою для продовження розгляду.

Після належного повідомлення **неявка не є безумовною підставою для відкладення**, але закон встановлює різні наслідки залежно від причин, кількості неявок і ролі учасника у процесі.

Наслідки неявки (ст. 223 ЦПК, ст. 202 ГПК, ст. 205 КАС):

- Неявка учасника, якого належним чином повідомлено, **не перешкоджає розгляду справи по суті**, крім спеціально визначених випадків.

- Суд **відкладає розгляд справи**, якщо:
 - відсутні відомості про вручення повідомлення;
 - це перша неявка і причина є поважною;
 - виникли технічні проблеми для участі в режимі відеоконференції;
 - необхідно витребувати нові докази;
 - суд вважає за потрібне заслухати особисті пояснення сторони.
- **Повторна неявка відповідача**, належно повідомленого, є підставою для **заочного рішення** в цивільному судочинстві. ГПК та КАС передбачають, що повторна неявка відповідача має наслідком розгляд справи за наявними доказами.
- **Повторна неявка позивача** без поважних причин є підставою для **залишення позову без розгляду**, якщо немає заяви про розгляд за відсутності позивача.
- Аналогічні наслідки настають, якщо учасник залишає залу судового засідання.
- Суддя-доповідач оголошує стислий зміст позову або відзиву.
- У разі відкладення розгляду суд має допитати свідків, які з'явилися.

Практика Верховного Суду щодо неявки учасників справи:

- У *Постанові ВП ВС від 10.10.2024 у справі № 990/147/23* зазначено, що ч. 5 ст. 205 КАС України сконструйована таким чином, що дає суду можливість не розглядати позовну заяву особи й повернути її без розгляду, що втілюється в застосуванні до особи, яка ініціювала позовне провадження, своєрідної форми відповідальності за дії, пов'язані з неявкою на засідання суду¹⁶¹.
- У *Постанові ВП ВС від 13.02.2025 № 9901/437/21* по цій справі ВП ВС виснувала, що з огляду на наявність заяви позивача про розгляд справи за його відсутності через його вимушене перебування за межами території України, про що суд першої інстанції був повідомлений заявою, а також відсутність у позивача електронного кабінету та ненадходження від нього заяви в порядку ст. 129 КАС України про згоду на отримання повідомлень від суду електронною поштою, факсимільним повідомленням, телефонограмою, текстовим повідомленням з використанням мобільного зв'язку, судом першої інстанції допущено порушення норм процесуального права, а саме ч. 5 ст. 205 та п. 4 ч. 1 ст. 240 КАС України, що призвело до неправильного вирішення питання про залишення позову без розгляду¹⁶².
- У *Постанові ОП КГС ВС від 02.12.2022 у справі № 910/12184/20* зазначено, що право позивача як особи, що подала позов і зацікавлена в його розгляді, не бути присутнім у судовому засіданні кореспондується з його обов'язком подати до суду відповідну заяву про розгляд справи за його відсутності. ОП КГС ВС відступила від висновку, викладеного в *Постанові КГС ВС від 09.07.2019 у справі № 922/592/17* про те, що неявка сторони в судові засідання не свідчить про необґрунтованість дій позивача, оскільки зазначене є диспозитивним правом позивача, передбаченим процесуальним законодавством, і «не містить таких обмежень»¹⁶³.
- У *Постанові Верховного Суду від 01.09.2021 у справі № 757/54510/17* зазначено, що повторна неявка позивача в підготовче засідання не є підставою для залишення позову

без розгляду. Зокрема, за змістом п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України суд постановляє ухвалу про залишення позову без розгляду, якщо належним чином повідомлений позивач повторно не з'явився в судові засідання або не повідомив про причини неявки, крім випадку, якщо від нього надійшла заява про розгляд справи за його відсутності та його нез'явлення не перешкоджає розгляду справи. ЦПК України чітко розмежовує підготовче провадження з проведенням підготовчого засідання, його особливості, строки проведення (глава 3 розділу III «Позовне провадження») і розгляд справи по суті з проведенням судового засідання (глава 6 вказаного розділу). Ст. 223 ЦПК України стосується розгляду справи по суті, у зв'язку із чим регулятивний вплив цієї статті не поширюється на випадок повторної неявки позивача в підготовче засідання¹⁶⁴.

- У Постанові КГС ВС від 25.11.2020 у справі № 910/15226/19 зазначено, що положення ГПК України не покладають на суд обов'язок самостійно з'ясовувати причини неявки представників сторін у судові засідання¹⁶⁵.

У ЯКИХ ВИПАДКАХ І ЯК СУД ПОСТАНОВЛЯЄ УХВАЛИ?

Шляхом постановлення ухвал суд вирішує такі питання (ч. 2 ст. 258 ЦПК, ч. 2 ст. 232 ГПК, ч. 2 ст. 241 КАС):

- Процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді.
- Клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі.
- Питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду.
- Інші питання, передбачені процесуальним законодавством.

Способи оформлення ухвал:

- **Окремим документом** — поза межами судового засідання без повідомлення (виклику) учасників справи або під час судового засідання, підписуються суддею і приєднуються до справи. Для постановлення ухвал, що оформлюються окремим документом, суд оголошує перерву.
- Шляхом зазначення у протоколі судового засідання — **протокольнo** — під час судового засідання на місці. Суд може оформити такі ухвали окремим документом після закінчення судового засідання.

Особливості проголошення ухвали під час судового засідання:

- Проголошується *негайно* після її постановлення.
- Можливе оголошення *вступної та резолютивної частин* ухвали. При цьому суд повідомляє, коли буде складено повний текст ухвали (може бути відкладено на строк **не більш як 5 днів** із дня оголошення вступної та резолютивної частин ухвали).
- Для протокольних ухвал — *висновок суду та мотиви*, з яких суд дійшов відповідного висновку.

Такі ухвали набирають законної сили негайно після їх оголошення.

Проголошення ухвали не відбувається в таких випадках:

- У разі неявки всіх учасників справи у судове засідання.
- У разі розгляду справи поза межами судового засідання без повідомлення (виклику) учасників справи.

Така ухвала набирає законної сили з моменту підписання суддею в день її складення.

Важливо! ЦПК та ГПК не визначають перелік ухвал, які викладаються окремим документом. КАС України в ч. 5 ст. 243 визначає перелік таких ухвал.

Системний аналіз норм дає підстави дійти обґрунтованого висновку про те, що **можливість постановлення протокольних ухвал** залежить, зокрема, від таких чинників:

- 1) того, чи підлягає ухвала оскарженню окремо від рішення;
- 2) важливості та складності процедурного питання, що вирішується ухвалою, її впливу на права та обов'язки учасників справи; необхідності своєчасної та повної фіксації суті клопотання, заперечень та доводів інших учасників справи щодо заявленого клопотання, мотивів, з яких суд дійшов висновків, наведених в ухвалі, і закону, яким керувався суд, та, відповідно, потенційного значення можливого оскарження такої ухвали разом із рішенням суду;
- 3) необхідності вручення та виконання ухвали суду;
- 4) необхідності доведення до відома учасників справи інформації у справі, що стосується їхніх значимих прав та обов'язків, строків вчинення процесуальних дій, стадійності розгляду справи;
- 5) необхідності забезпечення контролю за належністю і своєчасністю доведення змісту ухвали до відома учасників справи та її виконання;
- 6) можливості повідомлення учасників процесу про відкладення розгляду справи або перерву в судовому засіданні, місце, дату і час нового судового засідання або продовження судового засідання під розписку тощо.

З урахуванням викладеного вище, **суддя в кожному конкретному випадку**, розглядаючи те чи інше процедурне питання в судовому засіданні, повинен вирішувати окремо, *чи є доцільним та необхідним оформляти ухвалу як окремий документ* або чи є прийнятним і достатнім її постановлення без виходу до нарадчої кімнати.

Так, у *Постанові від 18.04.2024 у справі № 924/560/23 КГС ВС* висловився **щодо можливості постановлення протокольної ухвали**. Зокрема, зі змісту протоколу судового засідання від 04.07.2023 у цій справі вбачається, що постановлення ухвали **про закриття підготовчого провадження та призначення цієї справи до судового розгляду по суті** відбулося без виходу до нарадчої кімнати, шляхом внесення до протоколу судового засідання (постановлення протокольної ухвали), що не свідчить про порушення місцевим господарським судом приписів чинного процесуального законодавства (подібні висновки викладені Верховним Судом і в постанові від 07.11.2023 у справі № 911/1317/21).

Ухвали суду, які оформлюються окремим документом

(зокрема, з переліку ухвал, які підлягають оскарженню окремо від рішення суду, а також з переліку таких ухвал, визначених ч. 5 ст. 243 КАС)

про відвід	ст. 40 ЦПК, ст. 39 ГПК, ст. 40 КАС
про проведення процедури врегулювання спору за участю судді та зупинення провадження у справі	ст. 202 ЦПК, ст. 187 ГПК, 185 КАС
про забезпечення позову, заміну заходу забезпечення позову	ст. 153, 156 ЦПК, ст. 140, 143 ГПК, ст. 154, 155 КАС
про скасування забезпечення позову або про відмову у забезпеченні позову, відмову у скасуванні чи заміні заходів забезпечення позову	ст. 158 ЦПК, ст. 145 ГПК, ст. 157 КАС
про зустрічне забезпечення, зміну чи скасування зустрічного забезпечення	ст. 154 ЦПК, ст. 141, 142 ГПК
про повернення заяви позивачеві (заявникові)	ст. 185 ЦПК, ст. 174 ГПК, ст. 169 КАС
про забезпечення доказів, відмову в забезпеченні доказів, скасування ухвали про забезпечення доказів	ст. 116–118 ЦПК, ст. 110–112 ГПК, ст. 117 КАС
про витребування доказів, відмову у витребуванні доказів	ст. 84 ЦПК, ст. 81 ГПК, ст. 80 КАС
про призначення експертизи	ст. 103 ЦПК, ст. 99–100 ГПК, ст. 103 КАС
про судове доручення щодо збирання доказів	ст. 87 ЦПК, ст. 84 ГПК, ст. 83 КАС
про участь учасника справи у судовому засіданні в режимі відеоконференції	ст. 212 ЦПК, ст. 197 ГПК, ст. 195 КАС
про поновлення або продовження процесуального строку, відмову у поновленні або продовженні процесуального строку	ст. 127 ЦПК, ст. 119 ГПК, ст. 121 КАС
про об'єднання справ і роз'єднання позовних вимог	ст. 188 ЦПК, ст. 173 ГПК, ст. 172 КАС
про заміну неналежного відповідача, залучення співвідповідача, про вступ у справу третьої особи	ст. 51–54 ЦПК, ст. 48–50 ГПК, ст. 48–49 КАС
про зупинення провадження у справі	ст. 253 ЦПК, ст. 227–229 ГПК, ст. 236 КАС
про поновлення провадження у справі	ст. 254 ЦПК, ст. 230 ГПК, ст. 237 КАС
про залишення позовної заяви без руху	ст. 185 ЦПК, ст. 174 ГПК, ст. 169 КАС
про залишення позову (заяви) без розгляду	ст. 257 ЦПК, ст. 226 ГПК, ст. 240 КАС

Ухвали суду, які оформлюються окремим документом

(зокрема, з переліку ухвал, які підлягають оскарженню окремо від рішення суду, а також з переліку таких ухвал, визначених ч. 5 ст. 243 КАС)

про затвердження мирової угоди	ст. 207 ЦПК, ст. 192 ГПК, ст. 190 КАС
про закриття провадження у справі	ст. 255 ЦПК, ст. 231 ГПК, ст. 238 КАС
окрема ухвала	ст. 262 ЦПК, ст. 246 ГПК, ст. 249 КАС
про стягнення штрафу в порядку процесуального примусу	ст. 148 ЦПК, ст. 135 ГПК, ст. 149 КАС
про накладення штрафу за наслідками розгляду звіту суб'єкта владних повноважень про виконання рішення суду або в разі неподання такого звіту	ст. 382 КАС

ЧИ МОЖЕ СУД ПОВЕРНУТИСЯ ЗІ СТАДІЇ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ ПО СУТІ ДО СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІСЛЯ ЙОГО ЗАКРИТТЯ?

Це питання було предметом аналізу в *Постанові КГС ВС від 16.07.2024 у справі № 927/1124/23*. Зокрема, Верховний Суд констатував, що за загальним правилом відповідач повинен був подати до суду всі наявні докази разом з поданням відзиву на позовну заяву у встановлені судом строки. Крім того, положеннями ч. 10 ст. 80 ГПК України відповідачу надано можливість подання доказів не разом з поданням відзиву на позовну заяву, проте, враховуючи вимоги процесуального законодавства, такі докази мають бути надані під час здійснення підготовчого провадження у справі.

Попри те, що главою 6 розділу III ГПК України не врегульовано питання щодо повернення суду першої інстанції до стадії підготовчого провадження після його закриття, зокрема зі стадії розгляду справи по суті, водночас **це правило не є абсолютним і не може застосовуватись автоматично, оскільки важливо враховувати обставини конкретної справи.**

У *Постанові КЦС ВС від 12.01.2022 у справі № 234/11607/20* зроблено висновок, що: «при застосуванні процесуальних норм **належить уникати як надмірного формалізму, так і надмірної гнучкості**, які можуть призвести до скасування процесуальних вимог, встановлених законом. Надмірний формалізм у трактуванні процесуального законодавства визнається неправомірним обмеженням права на доступ до суду як елемента права на справедливий суд згідно зі статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод».

Відповідно до практики Верховного Суду, суди першої інстанції за наявності певних обставин **можуть ухвалити рішення про повернення до стадії підготовчого провадження після його закриття для вчинення тих чи інших процесуальних дій, які можуть бути реалізовані лише на стадії підготовчого провадження.** Разом з тим, такі обставини мають бути вагомими, оскільки можливість повернення до стадії підготовчого провадження з будь-яких підстав нівелює саме значення стадій господарського процесу: як підготовчого провадження, так і стадії розгляду справи по суті.

Такі й подібні висновки викладені в *Постановах Верховного Суду від 16.12.2021 у справі № 910/7103/21, від 02.10.2019 у справі № 916/2421/18, від 03.10.2019 у справі № 902/271/18, від 16.12.2021 у справі № 910/7103/21, від 07.03.2023 у справі № 904/1252/22, від 30.08.2023 у справі № 910/10477/22, від 14.03.2023 у справі № 921/174/21.*

Отже, **щоб вирішити питання щодо можливості повернення до стадії підготовчого провадження після його закриття, суд першої інстанції має встановити, чи є обставини, якими сторона обґрунтовує таку необхідність, вагомими.** Суворе трактування національним законодавством процесуального правила (надмірний формалізм) може позбавити заявників права на справедливий суд.

Верховний Суд враховує, що **«стадія підготовчого провадження з огляду на її мету є не формальною, а реальною запорукою здійснення ефективного правосуддя на стадії розгляду справи по суті, тож належне та добросовісне ставлення до стадії підготовчого провадження як з боку суду, так і з боку всіх учасників справи, є таким, що у повній мірі відповідає засадам справедливого правосуддя»** (*Постанова від 02.10.2019 у справі № 916/2421/18*). Встановлення стороною строку для подання суду доказів на підтвердження своїх доводів та аргументів безумовно має законну мету — належне здійснення правосуддя.

Водночас, відповідно до конкретних обставин справи, Верховний Суд вважає, що **занадто суворе дотримання процесуального правила судами становило загрозу самій суті права на доступ до суду в аспекті дотримання принципу змагальності, зокрема, з огляду на важливість справи для відповідача (значна сума штрафу), вагомість його доказів (відповідач доводить обставини повідомлення позивача, що в разі підтвердження взагалі унеможливить задоволення позову), проведення лише одного судового засідання, наявність у суду процесуальної можливості оголосити перерву або відкласти підготовче судове засідання з підстав неявки відповідача.**

Керуючись цими міркуваннями, **Верховний Суд доходить висновку, що «пропорційне співвідношення між використаними засобами та переслідуваною метою» відсутнє.**

Відповідно, незастосування судами судової практики щодо можливості повернення суду до стадії підготовчого провадження з метою з'ясування обставин щодо надсилання відповідачем вимоги, що мають істотне значення для вирішення спору у справі, та недослідження доказів було проявом надмірного формалізму й порушенням права на справедливий суд, гарантованого п. 1 ст. 6 Конвенції.

III. АЛГОРИТМ ДІЙ СУДДІ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

ЯКИЙ АЛГОРИТМ ДІЙ СУДДІ ПІСЛЯ ОТРИМАННЯ ДО РОЗГЛЯДУ СПРАВИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ?

Після отримання матеріалів справи про адміністративне правопорушення суду рекомендується виконати такі дії **на стадії підготовки та призначення судового провадження.**

1. Вирішення питання про самовідвід

Хоча Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі — КУпАП) не містить норм щодо вирішення питання про відвід, з метою забезпечення права сторони на справедливий суд, однією зі складових якого є *розгляд справи судом, встановленим законом*, доцільною є практика судів вирішувати питання щодо наявності або відсутності підстав для відводу (самовідводу) судді. Такими підставами, виходячи із загальних принципів, є:

- порушення правил авторозподілу справи;
- суддя або члени його сім'ї є учасниками провадження; перелік осіб, які беруть участь у провадженні про адміністративне правопорушення, надано в главі 21 КУпАП і до них належать: 1) особа, яка притягається до відповідальності; 2) потерпілий; 3) законні представники і представники; 4) захисник; 5) свідок; 6) експерт; 7) перекладач;
- суддя особисто, його близькі родичі або члени його сім'ї заінтересовані в результатах провадження;
- інші обставини, які викликають сумнів його неупередженості.

2. Перевірка наявності повноважень на розгляд справи

Відповідно до ст. 221 КУпАП **до компетенції судів належить розгляд таких справ:**

- 1) справ, перелік яких наведено в ч. 1 ст. 221 КУпАП;
- 2) справ про адміністративні правопорушення, вчинені особами віком від 16 до 18 років.

3. Дотримання підсудності

Правила територіальної підсудності регулюються ст. 276 КУпАП. За загальним правилом справа розглядається *за місцем вчинення адміністративного правопорушення*. Водночас існують виключна й альтернативна підсудності для розгляду справ окремих категорій.

Зокрема, до **виключної підсудності** належать:

- 1) справи у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі, розглядаються *за місцем оброблення та обліку правопорушень*;
- 2) справи про порушення вимог ст. 204-1 КУпАП розглядаються *за місцем виявлення правопорушень*.

До **альтернативної підсудності** належать:

- 1) справи про порушення вимог: ч. 4, 7, 9 ст. 121; ч. 3 ст. 121-3; ч. 5 ст. 122; ч. 1 ст. 122-2; ст. 122-4; ст. 122-5; ч. 2, 3 ст. 123; ст. 124; ч. 3, 5 ст. 126; ст. 127-1; ч. 3 ст. 127-4; ст. 139 КУпАП, які можуть розглядатися також *за місцем обліку транспортних засобів або за місцем проживання порушників*;
- 2) справи за ч. 3 ст. 178 КУпАП можуть розглядатися також *за місцем проживання порушника*.

Відповідно до ст. 278 КУпАП, орган (посадова особа) під час підготовки до розгляду справи про

адміністративне правопорушення вирішує, серед іншого, питання, чи належить до його компетенції розгляд такої справи.

КУпАП (на відміну від інших процесуальних кодексів) не дає чіткої відповіді про те, яких **дій слід вжити у разі виявлення порушення правил підсудності**.

Відповідно до ст. 255, 257 КУпАП, скерування протоколу для розгляду до відповідного органу належить до компетенції посадової особи, уповноваженої на його складання. Тож судова практика, як правило, йде шляхом ухвалення судами **постанов про повернення протоколу про адміністративне правопорушення та доданих матеріалів на доопрацювання посадовій особі, якою складено відповідний протокол**.

4. Призначення дати та часу розгляду справи

Строки розгляду справи про адміністративне правопорушення визначені ст. 277 КУпАП. Загальний строк становить **15 днів** із дня одержання протоколу про адміністративне правопорушення та інших матеріалів справи.

Встановлені також **скорочені строки розгляду окремих категорій справ**, зокрема:

- 1) протягом доби** розглядаються справи про порушення ст. 42-2; ч. 1 ст. 44; ст. 44-1; ч. 1 ст. 106-1; ст. 106-2; ст. 162; ст. 172-10-172-20; ст. 173; ст. 173-1; ст. 173-2; ч. 3 ст. 178; ст. 185; ч. 1 ст. 185-3; ст. 185-7; ст. 185-10; ст. 188-22; ст. 204; ст. 204-1; ст. 204-3; ст. 206-1;
- 2) у триденний строк** розглядаються справи про порушення ст. 146; ст. 160; ст. 185-1; ст. 212-7-212-20;
- 3) у п'ятиденний строк** розглядаються справи про порушення ст. 46-1; ст. 51; ст. 166-9; ст. 188-34;
- 4) у семиденний строк** розглядаються справи про порушення ст. 101-103.

Відповідно, судові засідання мають бути призначені до розгляду в ці строки.

5. Повідомлення осіб, які беруть участь у справі

Відповідно до ст. 277-2 КУпАП, повістка, у якій зазначаються дата й місце розгляду справи, вручається особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, не пізніше як **за три доби до дня розгляду справи в суді**. Інші особи, які беруть участь у провадженні по справі про адміністративні правопорушення, повідомляються про день розгляду справи в той самий строк.

Однак цією статтею *не визначено спосіб вручення повістки та вимоги до неї*. Крім того, визначені строки та спосіб повідомлення не корелюють з іншими нормами законодавства, зокрема обов'язком суду розглядати справи окремої категорії протягом доби або в інший скорочений строк із дня надходження протоколу до суду.

Відповідно, у судовій практиці використовуються різні засоби вручення повісток (повідомлення учасникам про дату, час і місце розгляду справи). Зокрема, **повідомлення осіб, які беруть участь у справі може здійснюватися такими способами**:

- рекомендованим листом з повідомленням про вручення поштового відправлення;

- телефонограмою або телеграмою;
- повідомленням на офіційному вебсайті судової влади України;
- SMS-повідомленням;
- засобами електронного зв'язку, зокрема повідомленням в електронному кабінеті (за наявності).

Наразі особливо актуальним є питання **повідомлення військовослужбовців**. За наявності відомостей про те, що учасник справи перебуває у Збройних Силах України, *рекомендується скерувати відповідну повістку до військової частини з одночасним запитом щодо можливості участі цієї особи в судовому засіданні та/або перебування його в місці дислокації або ж відрядження до району бойових дій.*

6. Дії після призначення справи до розгляду та до початку судового розгляду

У разі надходження клопотань учасників про участь у розгляді справи в режимі *відеоконференції* рекомендується вирішувати такі клопотання після їх надходження. Водночас вирішення такого клопотання вже після початку розгляду справи по суті не є помилкою.

Окрім того, у разі неявки в судове засідання особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, належить *перевірити наявність підстав для відкладення або можливості розгляду справи за відсутності такої особи.*

Ці підстави регулюються ст. 268 КУпАП, відповідно до якої за загальним правилом справа про адміністративне правопорушення *розглядається у присутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності*. За відсутності цієї особи справу може бути розглянуто *лише у випадках, коли є дані про своєчасне її повідомлення про місце й час розгляду справи і якщо від неї не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи.*

Виключенням із цього правила є справи про адміністративні правопорушення, передбачені ч. 1 ст. 44, ст. 51, ст. 146, ст. 160, ст. 172-4-172-9, ст. 173, ч. 3 ст. 178, ст. 185, ст. 185-1, ст. 185-7, 187 КУпАП, згідно з якими *присутність особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, є обов'язковою.*

ЯКИЙ АЛГОРИТМ ДІЙ СУДДІ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ?

Порядок розгляду справи визначено ст. 279 КУпАП, відповідно до якої розгляд справи розпочинається з *представлення посадової особи, що розглядає справу*. Посадова особа, що розглядає справу, *оголошує, яка справа розглядається, хто притягається до адміністративної відповідальності, роз'яснює особам, які беруть участь у розгляді справи, їхні права та обов'язки*. Після цього оголошується *протокол про адміністративне правопорушення*. На засіданні заслуховуються особи, які беруть участь у розгляді справи, *досліджуються докази та вирішуються клопотання*.

З метою дотримання прав учасників на справедливий суд відповідно до вимог національного законодавства й Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також з ура-

хуванням практики ЄСПЛ рекомендується, окрім передбачених у ст. 279 КУпАП, також виконати зазначені нижче **процесуальні дії**.

1. Встановлення осіб учасників провадження, які з'явилися в судове засідання

Особистість особи, яка з'явилася в судове засідання, встановлюється на підставі паспорта або іншого документа, що посвідчує особу. При цьому позитивною є практика окремих судів щодо долучення копій відповідних документів до матеріалів справи, що пов'язано з відсутністю аудіо-/відеофіксації судового процесу та є одним із доказів явки конкретної особи в судове засідання у разі виникнення в подальшому спірних ситуацій.

2. Вручення особі пам'ятки про підстави відводу

Враховуючи невизначення КУпАП підстав для відводу та практику ЄСПЛ, відповідно до якої окремі категорії справ про адміністративне правопорушення за своєю суттю є кримінальним переслідуванням, рекомендується вручення учасникам пам'яток про підстави для відводу, які є аналогічними пам'яткам у кримінальному процесі.

Щодо критеріїв визначення справи про адміністративне правопорушення рекомендується ознайомитися з рішеннями Європейського Суду з прав людини:

- *«Гурепка проти України»* (заява № 61406/00, рішення від 06.09.2005, п. 55)¹⁶⁶;
- *«Михайлова проти України»* (заява № 10644/08, рішення від 06.03.2018, п. 46)¹⁶⁷.

3. Оголошення складу суду та з'ясування наявності або відсутності підстав для відводу (самовідводу)

4. Вручення учасникам пам'ятки про їхні процесуальні права та обов'язки і їх роз'яснення

5. Вирішення (за наявності) клопотань і заяв учасників провадження щодо залучення захисника або іншого фахівця в галузі права, необхідності залучення чи витребування доказів, виклику свідків, відкладення розгляду справи, технічного фіксування судового процесу тощо.

Фіксування судового процесу не передбачене КУпАП та створює додаткове навантаження, як мінімум на секретарів судового засідання. Водночас *позитивною є практика судів, які застосовують технічне фіксування процесу* за наявності клопотань учасників проваджень, а також у справах про адміністративні правопорушення, які відповідно до критеріїв ЄСПЛ можуть бути віднесені до кримінального переслідування.

6. Оголошення змісту протоколу про адміністративне правопорушення

Відповідний протокол оголошується суддею з огляду на відсутність під час розгляду справи про адміністративне правопорушення прокурора або іншого представника сторони обвинувачення.

У згаданій вище справі *«Михайлова проти України»* в п. 64 рішення ЄСПЛ дійшов висновку, що за конкретних умов цієї справи національний суд, який розглядав справу, не мав іншого вибору, окрім як взяти на себе функцію пред'явлення та, що є більш важливим, нести тягар підтримки обвинувачення під час усного розгляду справи. Суд не переконаний у тому, що були наявні достатні гарантії, здатні усунути обґрунтовані сумніви щодо негативного впливу такого процесу на безсторонність суду. За таких обставин ЄСПЛ дійшов висновку про порушення Україною п. 1 ст. 6 Конвенції щодо безсторонності.

В подальшому у справі *«Фігурка проти України»* (заява № 28232/22, рішення від 08.04.2024, п. 25-29)¹⁶⁸ ЄСПЛ дійшов висновку про відсутність порушення Україною вимог ст. 6 Конвенції, оскільки ніщо в поясненнях заявника чи в матеріалах справи не вказує на те, що відсутність прокурора на засіданні в апеляційному суді може викликати обґрунтовані сумніви щодо об'єктивної неупередженості цього суду чи іншим чином вплинути на справедливість провадження.

Коли суд виконує роль сторони обвинувачення, ЄСПЛ постановляє порушення вимоги безсторонності суду, як це відбулось у рішенні ЄСПЛ у справі *«Гайдашевський проти України»*, від 06.02.2025. ЄСПЛ визнав порушення ст. 6 Конвенції, здійснюючи пошук доказів за власною ініціативою та засуджуючи заявника на їх підставі, апеляційний суд створив враження плутанини між ролями прокурора та судді¹⁶⁹.

Отже, суд має право оголошувати протокол про адміністративне правопорушення, однак *не може перебирати на себе обов'язки сторони обвинувачення та самостійно збирати докази у справі про адміністративне правопорушення*. Відповідний обов'язок згідно зі ст. 251 КУпАП покладено на посадову особу, якою складено протокол про адміністративне правопорушення.

7. З'ясування позиції учасників провадження та визначення порядку дослідження фактичних обставин справи й перевірки їх доказами

Запитання до особи, яка притягується до відповідальності:

- Чи зрозуміла суть порушення згідно із протоколом?
- Чи вірно викладені фактичні обставини, чи визнає особа себе винною чи ні?

8. Дослідження фактичних обставин справи й перевірка їх доказами

Після завершення дослідження ставиться запитання до учасників: чи є якісь доповнення або клопотання?

9. Винесення постанови у справі про адміністративне правопорушення та її вручення учасникам

Відповідно до ст. 285 КУпАП постанова оголошується *негайно* після закінчення розгляду справи. Копія постанови протягом *трьох днів* вручається або надсилається особі, щодо якої її винесено. Копія постанови в той самий строк вручається або надсилається потерпілому на його прохання. Копія постанови вручається *під розписку*. У разі якщо копія постанови надсилається, про це робиться відповідна відмітка у справі.

Таким чином, КУпАП, на відміну від інших процесуальних кодексів, **не передбачає можливості оголошення вступної та резолютивної частини постанови.**

Одночасно вказаною нормою визначено обов'язок суду вручити або надіслати копії постанови особі, щодо якої її винесено, а також потерпілому, протягом 3 днів з моменту винесення. Тож відповідні копії мають бути вручені (надіслані) не безпосередньо після розгляду справи, а протягом визначеного ст. 285 КУпАП строку.

Як уже неодноразово зазначалося, чинний КУпАП України містить низку прогалин у сфері регулювання процесу розгляду справи про адміністративні правопорушення. У зв'язку з викладеним вище під час розгляду справ цієї категорії *рекомендується дотримуватися принципів кримінального процесуального законодавства щодо забезпечення прав учасників на справедливий розгляд* із урахуванням практики ЄСПЛ.

Запропоновані алгоритми скеровані на дотримання підходів ЄСПЛ і гарантій права учасників на справедливий суд, закріплених у ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Водночас судова практика у справах про адміністративні правопорушення є «живою», особливо з урахуванням прогалин в КУпАП, у зв'язку із чим в разі необхідності заохочується застосування також інших процесуальних дій і рішень, спрямованих на розгляд справи протягом розумного строку з дотриманням гарантій прав учасників на справедливий суд.

IV. ОСНОВНІ ЕТАПИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ У СУДІ

ЯК ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ПІДГОТОВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ?

Етапи підготовчого провадження такі:

- 1) надходження кримінального провадження до суду з:
 - обвинувальним актом,
 - або клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру,
 - або клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності;
- 2) призначення підготовчого судового засідання;
- 3) вирішення питань під час підготовчого провадження;
- 4) закінчення підготовчого провадження та призначення судового розгляду;
- 5) забезпечення учасникам судового провадження можливості ознайомитися з матеріалами кримінального провадження.

Після отримання обвинувального акта (або клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності) суд **не пізніше ніж через п'ять днів** із дня його надходження **призначає підготовче судове засідання**, у яке викликає учасників судового провадження (ст. 314 КПК).

Під час підготовчого судового засідання здійснюються такі дії:

- 1) відкриття судового засідання (головуючим);
- 2) перевірка явки учасників кримінального провадження (секретарем судового засідання);
- 3) повідомлення про фіксування судового засідання (секретарем судового засідання);
- 4) вирішення питань про відвід (головуючий роз'яснює учасникам підготовчого провадження право відводу та з'ясовує, чи заявляють вони кому-небудь відвід);
- 5) роз'яснення прав учасників кримінального провадження (головуючим); окрім того, судовий розпорядник роздає особам, які беруть участь у підготовчому провадженні, пам'ятку про їхні права та обов'язки, передбачені КПК України;
- 6) вирішення питання про можливість призначення судового розгляду (головуючий з'ясовує в учасників судового провадження їхню думку стосовно можливості призначення судового розгляду);
- 7) підготовчі дії до судового розгляду;
- 8) постановлення ухвали за результатами підготовчого провадження (судовий розгляд повинен бути призначений не пізніше ніж через десять днів після постановлення ухвали про його призначення).

З ЯКИХ ЕТАПІВ СКЛАДАЄТЬСЯ СТАДІЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ?

1. Підготовча частина судового засідання

Під час підготовчої частини судового засідання здійснюються такі дії:

- 1) відкриття судового засідання головуючим та оголошення про розгляд відповідного кримінального провадження (ст. 342 КПК);
- 2) перевірка секретарем судового засідання явки учасників судового розгляду (ст. 342 КПК);
- 3) повідомлення секретарем судового засідання про здійснення фіксування судового розгляду (ст. 343 КПК);
- 4) оголошення головуючим складу суду та роз'яснення права відводу (ст. 344 КПК);
- 5) роз'яснення прав та обов'язків учасникам судового розгляду (ст. 345 КПК);

- 6) вирішення питання про можливість розгляду справи в разі неявки когось із учасників судового розгляду або інших викликаних у судове засідання осіб (причини неявки, заслуховування думки учасників, продовження чи відкладення розгляду ст. 323–327 КПК);
- 7) видалення свідків із зали суду (ст. 346 КПК).

2. Судовий розгляд

У законодавстві тим самим терміном — «судовий розгляд» — іменується і самостійна стадія кримінального процесу, й один з етапів цієї стадії. Ця особливість створює певні труднощі для правозастосувачів. Зокрема, у ч. 1 ст. 128 КПК говориться про кінцевий момент пред'явлення цивільного позову — «до початку судового розгляду». З огляду на зазначену вище особливість серед практиків існують різні думки щодо тлумачення цього терміна, а саме: що є кінцевим моментом пред'явлення з'єднаного позову — початок третьої стадії кримінального процесу чи початок другого етапу цієї стадії.

Нижче окреслений **порядок судового розгляду**.

Спершу відбувається оголошення головуючим про початок судового розгляду, який, своєю чергою, відбувається таким чином:

- оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акта (окрім випадку, коли учасники судового провадження заявили клопотання про оголошення обвинувального акта в повному обсязі);
- якщо в кримінальному провадженні пред'явлено цивільний позов, цивільний позивач або його представник, а в разі їх відсутності — головуючий, оголошує короткий виклад позовної заяви (окрім випадку, коли учасники судового провадження заявили клопотання про її оголошення в повному обсязі);
- роз'яснення обвинуваченому суті обвинувачення (ст. 348 КПК);
- визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, і порядку їх дослідження (ст. 349 КПК).

Обсяг доказів, які будуть досліджуватися, і порядок їх дослідження визначаються ухвалою суду й за потреби можуть бути змінені. Суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів стосовно тих обставин, які ніким не оспорюються.

Дослідження доказів може включати допит обвинуваченого (ст. 351 КПК), допит свідка (ст. 352 КПК), допит потерпілого (ст. 353 КПК), пред'явлення для впізнання (ст. 355 КПК), допит експерта в суді (ст. 356 КПК), дослідження речових доказів (ст. 357 КПК), дослідження документів (ст. 358 КПК), дослідження звуко- і відеозаписів (ст. 359 КПК).

Суд на підставі ч. 3 ст. 349 КПК має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати *недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються* (зокрема, у разі часткового заперечення винуватості особи у вчиненні окремого кримінального правопорушення в сукупності кримінальних правопорушень, яке має окрему кваліфікацію або є окремим епізодом кримінального правопорушення, чи невизнання цивільного позову), і в такому разі щодо цих оспорюваних обставин *провести судовий розгляд у загальному порядку, дослідивши докази, які підтверджують або спростовують ці обставини*.

При цьому суд не звільнений від обов'язку встановити обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, визначені в ч. 1 ст. 91 КПК (*Постанова ОП ККС ВС від 16.09.2024 у справі № 444/870/22*).

Після з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, і перевірки їх доказами головуючий у судовому засіданні з'ясовує в учасників судового провадження, чи бажають вони доповнити судовий розгляд і чим саме. За відсутності клопотань або після вирішення клопотань, якщо вони були подані, суд постановляє *ухвалу про закінчення з'ясування обставин і перевірки їх доказами* та переходить до судових дебатів.

3. Судові дебати й останнє слово обвинуваченого

У судових дебатах виступають прокурор, потерпілий, його представник чи законний представник, цивільний позивач, його представник чи законний представник, цивільний відповідач, його представник, обвинувачений, його законний представник, захисник. Учасники судового провадження мають право в судових дебатах посилатися *лише на ті докази, які були досліджені в судовому засіданні*.

Суд не має права обмежувати тривалість судових дебатів певним часом. Головуючий має право зупинити виступ учасника дебатів, якщо він після зауваження повторно вийшов за межі кримінального провадження, що здійснюється, чи повторно допустив висловлювання образливого або непристойного характеру, і надати слово іншому учаснику дебатів (ст. 364 КПК). Після закінчення промов учасники судових дебатів мають право обмінятися репліками. Право останньої репліки належить обвинуваченому або його захиснику (ч. 7 ст. 364 КПК).

Після оголошення судових дебатів закінченими суд надає обвинуваченому **останнє слово**. Суд не має права обмежувати тривалість останнього слова обвинуваченого певним часом. Ставити запитання обвинуваченому під час його останнього слова не дозволяється.

Варто зауважити, що *під час судових дебатів, крім промов учасників судового провадження, вчинення будь-яких інших процесуальних дій, за винятком ухвалення рішення про відновлення з'ясування обставин*, чинним законодавством не передбачене. Стадія судових дебатів не передбачає розгляду клопотань і заяв. А тому відмова суду першої інстанції в задоволенні клопотання захисника про відкладення розгляду справи для підготовки до судових дебатів, не є порушенням права на захист і справедливий судовий розгляд (*Постанова ВС від 06.07.2022 у справі № 127/15447/20*).

4. Постановлення і проголошення судового рішення

Після останнього слова обвинуваченого суд негайно виходить до **нарадчої кімнати** для ухвалення судового рішення, про що головуючий оголошує присутнім у залі судового засідання. Під час ухвалення судового рішення має бути дотримана **таємниця нарадчої кімнати**, що передбачає такі вимоги (ст. 367 КПК):

- 1) ніхто не має права *перебувати* в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який здійснює судовий розгляд;
- 2) суд має право *перервати нараду* лише для відпочинку з настанням *нічного часу*;

- 3) під час перерви судді *не можуть спілкуватися* з особами, які брали участь у кримінальному провадженні;
- 4) судді *не мають права розголошувати* хід обговорення та ухвалення судового рішення в нарадчій кімнаті.

Згідно зі ст. 375 КПК судове рішення ухвалюється *простою більшістю голосів суддів*, що входять до складу суду. Якщо рішення ухвалюється в нарадчій кімнаті, відповідні питання вирішуються за результатами наради суддів шляхом голосування, від якого не має права утримуватися ніхто із суддів. *Головуючий голосує останнім. У разі ухвалення судового рішення в нарадчій кімнаті, його підписують усі судді.*

Кожен суддя з колегії суддів має право письмово викласти *окрему думку*, яка не оголошується в судовому засіданні, але додається до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення.

Судове рішення проголошується *прилюдно негайно* після виходу суду з нарадчої кімнати (ст. 376 КПК). Головуючий у судовому засіданні роз'яснює зміст рішення, а також порядок і строк його оскарження. Після проголошення вироку головуєчий роз'яснює обвинуваченому, захиснику, його законному представнику, потерпілому, його представнику *право подати клопотання про помилування*.

Обвинуваченому, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, роз'яснюється право заявляти *клопотання про доставку в судові засідання суду апеляційної інстанції*.

З урахуванням положень ст. 367 КПК, *вчинення процесуальних дій та ухвалення суддями (суддею) під час перебування в нарадчій кімнаті судових рішень по інших кримінальних провадженнях є порушенням таємниці наради суддів*. На підставі ч. 1 ст. 412 КПК такі дії можуть бути визнані істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону в разі, коли вони за своїм характером і з огляду на обставини конкретного провадження перешкодили або могли перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судові рішення (*Постанова ОП ККС від 24.02.2020 у справі № 316/1358/17*).

Варто зауважити, що КПК *не передбачає обов'язку суду дослівно викладати у вироку показання учасників провадження*. Таке джерело доказів суд відображає в тому обсязі, який необхідний для встановлення істини в кримінальному провадженні. Якщо зі змісту технічних записів судових засідань випливає, що показання особи викладено у вироку з достатньою повнотою, без зайвої деталізації, відображено сутнісну (змістовну) складову показань, що має значення для встановлення судом обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні згідно з приписами ст. 91 КПК, то це свідчить про відсутність порушень вимог кримінального процесуального законодавства (*Постанова ВС від 14.12.2022 у справі № 754/10882/17*).

Підписання суддею повного тексту вироку за допомогою КЕП після виходу з нарадчої кімнати також не можна вважати порушенням таємниці нарадчої кімнати, адже електронний примірник судового рішення виготовляється та підписується саме в день ухвалення такого рішення (або виготовлення його повного тексту), а не безпосередньо в нарадчій кімнаті. Тож підписання суддею повного тексту вироку за допомогою КЕП після виходу з нарадчої кімнати не свідчить про порушення таємниці та недотримання вимог ст. 371 КПК (*Постанова ВС від 30.11.2023 у справі № 204/5042/22*).

V. ПРАВИЛА ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ У СУДІ

ЗА ЯКИМИ ПРАВИЛАМИ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ПІДГОТОВЧОМУ СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ?

Підготовче судове засідання як самостійна стадія процесу **відбувається за участю** прокурора, обвинуваченого, захисника, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника

На стадії підготовчого провадження суд має право ухвалити такі **рішення**:

- 1) Затвердити угоду про визнання вини чи про примирення або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому для здійснення кримінального провадження на підставі угод.
- 2) Закрити провадження в таких випадках:

обвинувачений помер, за винятком випадків, коли провадження є необхідним для реабілітації померлого;

існує вирок за тим самим обвинуваченням, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням;

потерпілий або його представник відмовився від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;

у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності.

- 3) Повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру чи клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності прокурору, якщо вони не відповідають вимогам ст. 291, 292 КПК.

При цьому *повернення прокурору відповідних процесуальних документів у зв'язку з їх невідповідністю вимогам КПК не відновлює досудове розслідування. У відповідній ухвалі суд першої інстанції не має права зазначати про неповноту чи неправильність досудового розслідування, неправильність кримінально-правової оцінки діяння та про необхідність проведення органом досудового розслідування слідчих (розшукових) дій і/або негласних слідчих (розшукових) дій. Сторона обвинувачення після постановлення судом ухвали про повернення прокурору обвинувального акта чи одного із вказаних клопотань і до звернення до суду з обвинувальним актом чи клопотанням, які приведено у відповідність до вимог КПК, має право виконати лише ту сукупність процесуальних дій, які є необхідними для приведення цього акта чи клопотання у відповідність до вимог КПК та забезпечення виконання ухвали суду. Якщо сторона обвинувачення після повернення обвинувального акта чи одного із зазначених процесуальних документів проводила слідчі*

(розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та/або ухвалювала процесуальні рішення, які не є необхідними для приведення цього акта чи клопотання у відповідність до вимог КПК та забезпечення виконання ухвали суду, то докази, отримані в кримінальному провадженні за результатами здійснення таких дій, мають визнаватися недопустимими як отримані після закінчення досудового розслідування (Постанова ОП ККС ВС від 15.04.2024 у справі № 753/25892/21).

- 4) Направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру до відповідного суду для визначення підсудності в разі встановлення непідсудності кримінального провадження.
- 5) Зупинити підготовче провадження (ст. 335 КПК) в разі, якщо обвинувачений ухилився від суду або захворів на психічну чи іншу тяжку тривалу хворобу, яка виключає його участь у судовому провадженні.
- 6) Призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Важливо! Деякі рішення, попри те, що така можливість начебто передбачена ч. 3 ст. 314 КПК України, суд усе ж не може ухвалити в підготовчому провадженні.

Зокрема, суд не має права:

- 1) Закрити кримінальне провадження у зв'язку з відмовою прокурора від підтримання державного/публічного обвинувачення, за умови, що потерпілий чи його представник або законний представник також відмовилися підтримати обвинувачення (п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України).

Незважаючи на те, що така можливість передбачена п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК, діяти так не варто, оскільки такий підхід є нелогічним і необґрунтованим. Адже під час підготовчого провадження суду не надаються і ним не досліджуються жодні докази. Тож на цій стадії процесу у прокурора не може бути відомостей, які привели б його до переконання про необхідність відмовитися від підтримання державного обвинувачення. Окрім того, буквальне тлумачення положень ч. 1 ст. 340 КПК України однозначно й беззаперечно свідчить про те, що відмова прокурора від обвинувачення можлива лише на наступній, третій стадії процесу тільки за результатами судового розгляду.

- 2) Закрити кримінальне провадження у зв'язку з декриміналізацією діяння (п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України).

Декриміналізація діяння в разі набрання чинності законом, яким скасовано відповідальність за діяння, вчинене особою, є проміжною підставою для закриття кримінального провадження (що не є повністю ані реабілітуючою, ані нереабілітуючою). Щоб закрити провадження за цією підставою (п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК), потрібно спочатку встановити, що: а) було вчинено кримінальне правопорушення; б) що це правопорушення — конкретної тяжкості; в) діяння було вчинено саме тим обвинуваченим, щодо якого ведеться провадження. Встановити й довести ці обставини суд здатен лише після дослідження доказів. А дослідження доказів не є і не може бути завданням стадії підготовчого провадження, оскільки це завдання належить до стадії судового розгляду.

Одним із проблемних питань, які постають перед суддями під час підготовчого провадження, є таке: **як суд на цій стадії процесу може пересвідчитися в наявності підстав для затвердження угоди про примирення чи визнання винуватості (відмови в їх затвердженні), якщо матеріали досудового розслідування йому не надаються?** Адже в разі укладення угоди на стадії досудового розслідування її розгляд і затвердження судом (чи, навпаки, відмова в цьому) здійснюється на стадії підготовчого провадження (ч. 2 ст. 474 КПК). При цьому в разі укладення угоди на стадії досудового розслідування *прокурор зобов'язаний передати суду тільки підписану сторонами угоду разом з обвинувальним актом*, жодні інші матеріали досудового розслідування суду не надаються (ч. 4 ст. 291 КПК). Тож для вирішення питання стосовно угоди під час підготовчого провадження суд може ознайомитися лише з текстом угоди та обвинувального акта.

Водночас у п. 6 ч. 7 ст. 474 КПК зазначено, що *суд повинен відмовити в затвердженні угоди, якщо відсутні фактичні підстави для визнання винуватості*. Тому постає питання: яким чином на цій стадії суд може переконатися в тому, що підстави для визнання винуватості все ж існують, якщо в нього немає можливості ознайомитись із зібраними матеріалами досудового розслідування? Варіант вирішення цієї проблеми один: *тільки опитавши самого обвинуваченого*. Тому судді під час затвердження відповідної угоди змушені класти в основу обвинувачення власне визнання особою своєї вини. У таких ситуаціях не можна говорити про належне внутрішнє переконання. Саме тому деякі судді (відступаючи від передбаченої в КПК процедури) перед ухваленням рішення стосовно угоди все ж ознайомлюються з матеріалами досудового розслідування, витребовуючи їх.

Дискусійним у правозастосовній практиці є також питання про те, **чи зобов'язаний суд під час підготовчого судового засідання розглядати заперечення на ухвалу слідчого судді про скасування постанови слідчого про зупинення досудового розслідування**. Так, оскільки невиконання судом цього обов'язку суперечить положенням ч. 3 ст. 309 КПК (*Постанова ОП ККС ВС від 13.02.2023 у справі № 932/8842/20*).

Однозначного вирішення немає також для питання про те, **чи може суд першої інстанції на стадії підготовчого судового засідання під час розгляду клопотання про закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК (у зв'язку із закінченням строків досудового розслідування) оцінювати рішення слідчого, прокурора, слідчого судді**. Верховний Суд із цього приводу зазначив, що суд першої інстанції в підготовчому судовому засіданні, з метою вирішення клопотання про закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків досудового розслідування на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК, має право дослідити додані до клопотання процесуальні документи, у тому числі рішення слідчого, прокурора, слідчого судді. За наявності вмотивованих заперечень учасників провадження, перевірка обґрунтованості й достовірності інформації з таких процесуальних документів здійснюється судом під час судового розгляду (*Постанова ОП ККС ВС від 17.02.2025 у справі № 283/1638/23*).

Після призначення справи до судового розгляду головуючий повинен **забезпечити** учасникам судового провадження **можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження**, за умови, що вони заявлять *клопотання* про це (наявність права про можливість заявлення клопотання має бути своєчасно роз'яснена).

Під час ознайомлення з матеріалами учасники судового провадження мають право робити з них необхідні виписки та копії. При цьому **матеріали про застосування заходів безпеки** стосовно осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, для ознайомлення **не надаються**.

ЗА ЯКИМИ КЛЮЧОВИМИ ПРАВИЛАМИ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ?

Правил, якими повинні керуватися суд та інші органи, що ведуть кримінальний процес, доволі багато й обсяг цього посібника не дає можливості зосередити детальну увагу на кожному з них. Тому варто зупинитися на тих законодавчих приписах і підходах, які видаються найважливішими, або ж таких, що демонструють кардинальну відмінність кримінального процесу від інших видів судочинства, а також тих положень, правове регулювання яких далеке від досконалості та створює труднощі для правозастосувачів.

До них належать положення про таке:

- здійснення судового розгляду в межах висунутого обвинувачення;
- обов'язковість підтримання державного/публічного обвинувачення прокурором в усіх без винятку провадженнях і можливість прокурора в певних випадках відмовитися від обвинувачення, висунути додаткове обвинувачення;
- безпосередність дослідження доказів;
- гласність і відкритість кримінального провадження;
- забезпечення права на захист обвинуваченому, особі, стосовно якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, особі, щодо якої вирішується питання про застосування екстрадиції;
- свобода від самовикриття, викриття членів сім'ї, близьких родичів.

Відповідно до ст. 337 КПК, судовий розгляд проводиться **лише щодо особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення** відповідно до обвинувального акта. Задля ухвалення справедливого судового рішення і захисту прав людини та основоположних свобод **суд має право вийти за межі висунутого обвинувачення**, зазначеного в обвинувальному акті, *лише в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи*, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

Підтримання публічного обвинувачення в суді покладається на прокуратуру. Причому відповідно до положень чинного КПК **прокурори зобов'язані підтримувати обвинувачення в усіх без винятку кримінальних провадженнях** — і у так званих провадженнях публічного обвинувачення, і у провадженнях, кримінальне переслідування в яких здійснюється виключно за ініціативою приватної особи, яка вважає себе постраждалою від кримінального правопорушення чи іншого суспільно небезпечного діяння.

Відмова прокурора від підтримання публічного обвинувачення можлива лише **за таких обставин**:

- 1) коли не встановлено подію кримінального правопорушення;
- 2) коли в діянні обвинуваченого немає складу кримінального правопорушення;
- 3) коли не доведено участь обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Аналіз положень ч. 1 ст. 340 КПК України та Наказу Генерального прокурора України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 30.09.2021 № 309¹⁷⁰ дає підстави для висновку, згідно з яким **відмова прокурора від підтримання публічного обвинувачення** можлива **тільки за результатами судового розгляду**, але не на більш ранній стадії кримінального провадження, якою є стадія підготовчого провадження.

При цьому існує необхідність *погодження прокурором відмови* від обвинувачення (як, зрештою, і зміни обвинувачення чи висунення додаткового обвинувачення) *із прокурором вищого рівня* (ч. 1 ст. 341 КПК). Якщо у кримінальному провадженні бере участь *потерпілий* (як учасник провадження), то *головуючий зобов'язаний роз'яснити йому його право підтримати обвинувачення в раніше пред'явленому обсязі*. Суд має роз'яснити обвинуваченому, що він буде захищатися в судовому засіданні від нового обвинувачення, після чого відкладає розгляд не менш ніж на сім днів для надання обвинуваченому та його захиснику можливості підготуватися до захисту від нового обвинувачення.

Інколи практики притримуються позиції, згідно з якою за відсутності в потерпілого (або його представника) у визначений судом час необхідної відповіді на запитання про те, чи планує він в такому разі самостійно підтримувати обвинувачення, вважається, що він погоджується з позицією прокурора та, по суті, теж відмовляється від обвинувачення (що тягне за собою безумовне закриття кримінального провадження). Такий підхід видається помилковим, оскільки позиція потерпілого з цього приводу повинна бути виражена однозначно й чітко. Якщо ж цього немає, то лише в разі повторної неявки потерпілого на засідання суду без поважних причин така неявка свідчитиме про відмову самого потерпілого (ч. 6 ст. 340 КПК).

Якщо у кримінальному провадженні є *кілька потерпілих і вони мають різні позиції щодо подальшого підтримання обвинувачення* (у разі попередньої відмови прокурора від обвинувачення), то в такому разі *провадження має здійснюватися з урахуванням позиції всіх потерпілих*. Остаточне рішення у справі залишається за судом.

Перед працівниками органів, що ведуть кримінальний процес, постає питання про те, **чи має прокурор право після повної відмови від підтримання публічного обвинувачення залишити залу судового засідання**. Ні, адже підтримання публічного обвинувачення — не єдина функція прокурора в суді. Під час судового засідання він виконує також інші функції, зокрема здійснює представництво інтересів держави та громадянина в суді (п. 2 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру»). Після відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення він повинен проконтролювати, зокрема, чи суд роз'яснив потерпілому його право на підтримання публічного обвинувачення, чи розглянув і вирішив по суті заявлені раніше клопотання учасників процесу, а якщо потерпілий також відмовився від обвинувачення — то чи було ухвалено судом рішення про закриття провадження, чи за наявності для того підстав суд негайно звільнив у залі суду обвинуваченого, до якого було застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою тощо (оскільки належний контроль за відповідними розпорядчими діями суду можливий лише тоді, коли прокурор продовжує перебувати в залі судового засідання).

Передбачене в ч. 6 ст. 340 КПК положення про те, що *суд закриває кримінальне провадження, якщо прокурор відмовиться підтримувати публічне обвинувачення* (і з цією відмовою погодиться потерпілий), є *імперативним*. Суд у такому разі не зобов'язаний мотивувати своє рішення про закриття провадження. Мотивувальна частина ухвали суду має містити посилання на відповідну постанову прокурора про відмову від підтримання публічного обвинувачення і думку потерпілого (його представника) про те, що він не планує підтримувати обвинувачення.

У разі отримання відомостей про можливе вчинення обвинуваченим іншого кримінального правопорушення, щодо якого обвинувачення не висувалось і яке тісно пов'язане з первісним та не

може бути розглянуте окремо, прокурор, погодивши відповідні процесуальні документи з керівником органу прокуратури, у якому працює, має право звернутися до суду із вмотивованим клопотанням про розгляд додаткового обвинувачення в одному провадженні з первісним обвинуваченням. У разі задоволення такого клопотання прокурора суд зобов'язаний відкласти судовий розгляд на строк, необхідний для підготовки до захисту від додаткового обвинувачення та виконання прокурором вимог КПК України (ст. 276–278, 290–293 КПК) під час повідомлення особі про підозру й під час звернення прокурора до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру, але не більше ніж на чотирнадцять днів. Строк відкладення судового розгляду може бути продовжений судом за клопотанням сторони захисту в разі, якщо обсяг або складність нового обвинувачення вимагають більше часу для підготовки до захисту.

Якщо **керівник органу прокуратури відмовляє в погодженні обвинувального акта зі зміненним обвинуваченням, клопотання про висунення додаткового обвинувачення або постанови про відмову від обвинувачення**, то прокурор вищого рівня усуває від участі в судовому розгляді прокурора, що ініціював таке питання, і самостійно бере участь у ньому як прокурор або доручає участь іншому прокуророві. У такому разі судовий розгляд продовжується в загальному порядку.

Засада безпосередності дослідження доказів судом (ст. 23 КПК) виявляється в тому, що відомості, які містяться в показаннях, речах і документах, котрі не були предметом безпосереднього дослідження суду, не можуть бути визнані доказами. Водночас, відповідно до ст. 351–354 КПК, у виняткових випадках для забезпечення безпеки обвинуваченого, свідка, потерпілого, малолітнього свідка чи потерпілого, який підлягає допиту, суд за власною ініціативою або за клопотанням сторін чи самої такої особи постановляє мотивовану ухвалу про проведення цього допиту в іншому приміщенні з використанням технічних засобів, у тому числі за межами приміщення суду, з використанням *режиму відеоконференції* або в інший спосіб, що унеможливорює ідентифікацію особи й забезпечує сторонам можливість ставити запитання та слухати відповіді на них. У разі, коли існує загроза ідентифікації голосу, допит може супроводжуватися створенням акустичних перешкод. Перед прийняттям відповідної ухвали суд зобов'язаний з'ясувати, чи сторони мають заперечення проти проведення допиту в умовах, що унеможливають ідентифікацію допитуваної особи, і в разі їх обґрунтованості відмовити у проведенні допиту у визначеному вище порядку.

У практиці судів постає питання про можливість *проведення судового розгляду в режимі відеоконференції без згоди засудженого за наявності клопотання про його безпосередню участь у судовому засіданні*. З урахуванням положень ч. 2 ст. 336 КПК ухвалення судом рішення про здійснення дистанційного судового провадження, у якому поза межами приміщення суду перебуває обвинувачений, який заявив клопотання про безпосередню участь у судовому розгляді, крім випадків здійснення дистанційного судового провадження в умовах воєнного стану, згідно зі ст. 412 КПК є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону. Якщо в силу захворювання стан здоров'я обвинуваченого перешкоджає його безпосередній участі в судовому засіданні або становить загрозу чи небезпеку життю, здоров'ю інших учасників судового процесу, необхідним є вжиття заходів щодо відкладення судового розгляду на строк, об'єктивно необхідний для їх усунення. У разі непереборності загроз, що виникли, відповідно до вимог ст. 336 КПК, суд мотивованою ухвалою з наведенням відповідного обґрунтування повинен ухвалити рішення про проведення дистанційного судового провадження в режимі відеоконференції за участю обвинуваченого (*Постанова ОП ККС ВС від 21.11.2022 у справі № 415/1698/12-к*).

Неоднозначно вирішується питання про те, чи може проведення допиту свідка в режимі відеоконференції бути автоматичною підставою для визнання його показань недопустимими доказами. Верховний Суд вказує на те, що якщо такий спосіб проведення допиту не вплинув на ефективність участі сторони захисту в судовому процесі й не перешкодив реалізації прав обвинуваче-

ного, у тому числі права на допит свідка, відсутні підстави для визнання показань останнього недопустимими доказами (*Постанова ВС від 29.10.2020 у справі № 725/6078/14-к*).

Кримінальне провадження в суді здійснюється **гласно**. Суд може ухвалити рішення про здійснення кримінального провадження в закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини лише в таких випадках:

- 1) обвинуваченим є неповнолітній;
- 2) розглядається справа про злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості особи;
- 3) необхідно запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи;
- 4) здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом;
- 5) необхідно забезпечити безпеку осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

При цьому особисті записи, листи, зміст особистих телефонних розмов, телеграфних та інших повідомлень можуть бути оголошені у відкритому судовому засіданні, якщо суд не ухвалить рішення про їх дослідження в закритому судовому засіданні. На судовому розгляді в закритому судовому засіданні можуть бути присутні лише сторони й інші учасники судового провадження.

Під час судового розгляду забезпечується *повне фіксування* судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу. Однак кожен, хто присутній у залі судового засідання, може вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписувальні пристрої. Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, транслявання судового засідання по радіо та телебаченню, а також проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури допускаються на підставі ухвали суду, що приймається з урахуванням думки сторін і можливості проведення таких дій без шкоди для судового розгляду.

Судове рішення, ухвалене у відкритому судовому засіданні, *проголошується прилюдно*. Якщо судовий розгляд відбувався в закритому судовому засіданні, судове рішення проголошується *прилюдно з пропуском інформації, для дослідження якої проводилося закрите судове засідання* і яка на момент проголошення судового рішення підлягає подальшому захисту від розголошення.

Проявом засади гласності є можливість учасників кримінального провадження *ознайомитися з протоколом судового засідання та подати щодо нього зауваження*. У ч. 3 ст. 376 КПК України («Проголошення судового рішення») йдеться про те, що після проголошення *вироку* головуючий повинен роз'яснити обвинуваченому (його захиснику, законному представнику), потерпілому (його представнику), представнику юридичної особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження, право ознайомитися із журналом судового засідання і подати щодо нього письмові зауваження. Законодавчий підхід, відповідно до якого таким правом можна скористатися тільки після проголошення *вироку*, можна пояснити виключно недоглядом законодавця. Адже вирок — це не єдине кінцеве рішення, що може бути винесене у кримінальному провадженні. Після винесення інших кінцевих рішень у провадженні (як-от ухвали щодо застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, ухвали про звільнення від кримінальної відповідальності тощо) особи, щодо яких вони винесені, теж повинні мати можливість ознайомитися з таким журналом та подати зауваження щодо правильності фіксування повідомленої ними (й іншими

учасниками судового розгляду) процесуально значущої інформації. Окрім того, таке право слід надавати й допоміжним учасникам процесу — свідкам, експертам, перекладачам (щоб вони могли реально контролювати зміст даних ними показань, висновку, перекладу).

Право на захист — одне з тих основоположних прав, без якого відповідні учасники процесу не здатні відстоювати свої законні інтереси.

Під час здійснення провадження в суді першої інстанції *це право належить* обвинуваченому, особі, стосовно якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, особі, стосовно якої вирішується питання про екстрадицію.

Право вказаних осіб на захист полягає в наданні зазначеним особам можливості:

- надати усні або письмові пояснення з приводу здійснюваного щодо них кримінального переслідування;
- право збирати й подавати фактичні дані, які можуть бути використані як докази;
- брати особисту участь у кримінальному провадженні;
- користуватися правовою допомогою захисника;
- реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК.

При цьому слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права й забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника. У випадках, передбачених КПК та законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, вказаним особам правова допомога надається безоплатно за рахунок держави.

Участь захисника є обов'язковою:

- 1) щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, — з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою;
- 2) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, — з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою;
- 3) щодо осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німота, вади слуху, вади зору тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права, — з моменту встановлення наявності цих вад;
- 4) щодо осіб, які не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження, — з моменту встановлення цього факту;
- 5) щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, — з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності;

- 6) щодо реабілітації померлої особи — з моменту виникнення права на реабілітацію померлої особи;
- 7) щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження, — з моменту ухвалення відповідного процесуального рішення;
- 8) у разі укладення угоди між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості — з моменту ініціювання укладення такої угоди.

Одним із найбільш суперечливих і контроверсійних питань, що стосуються забезпечення реалізації права на захист, є те, чи може вважатися **допустимим способом захисту зведення обвинуваченим клепу на іншу конкретну завідомо невинувату особу з метою уникнення кримінального переслідування**. З юридичної точки зору така поведінка обвинуваченого вважається допустимим способом захисту, проявом принципу «favor defensionis» (переваги/сприяння захисту). Перед допитом обвинуваченого не попереджають про можливість настання кримінальної відповідальності за вказані дії. Якщо обвинувачений під час допиту завідомо неправдиво вкаже на іншу конкретну завідомо невинувату особу як на таку, що вчинила інкриміноване йому кримінальне правопорушення, то і кримінальна відповідальність за це не настає ані за ст. 384 КК України «Введення в оману суду та іншого уповноваженого органу» (позаяк обвинувачений не є жодним зі спеціальних суб'єктів, перелічених у диспозиції ч. 1 цієї статті), ані за ст. 383 КПК «Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення» (адже під час допиту в межах уже розпочатого кримінального провадження інформація, надана таким учасником процесу іменується «показаннями», а не «повідомленням про вчинення кримінального правопорушення», що може надаватися до внесення даних до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань), ані за будь-якою іншою статтею цього Кодексу.

Базовим правом і можливістю будь-якого учасника кримінального судочинства є також **свобода від самовикриття, викриття членів сім'ї чи близьких родичів**. Доводиться констатувати, що правове регулювання відповідних законодавчих приписів далеке від досконалості, що, своєю чергою, створює труднощі для правозастосувачів. Так, у ст. 18 КПК («Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї») зазначено, що ніхто не може бути примушений визнавати свою винуватість у вчиненні *кримінального правопорушення* чи примушений давати пояснення/показання, що можуть стати *підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення*. «Кожна особа має право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення *проти неї...* Жодна особа не може бути змушена давати пояснення, показання, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні близькими родичами або членами сім'ї *кримінального правопорушення*». Аналіз цього положення дає підстави для висновку, що законодавець у КПК чомусь розуміє свободу від самовикриття (викриття близьких родичів, членів сім'ї) надто вузько як право учасника кримінального судочинства не зізнаватись у вчиненні *кримінального правопорушення* ним самим (іншими особами, на яких є пряма законодавча вказівка).

Проте у ст. 63 Конституції України зазначено, що: «особа не несе відповідальності за відмову давати пояснення та показання *щодо себе, членів сім'ї, близьких родичів, коло яких визначено законом*». Законодавець у цій конституційній нормі використав сполучення «*щодо себе*» (а не «*проти себе*», як зазначено в КПК). Аналіз цієї норми свідчить, що будь-хто має право відмовитися надавати інформацію (у тому числі в межах кримінального судочинства): а) яку можна використати для формулювання підозри/обвинувачення; б) яка може бути повністю нейтральною (наприклад, дані про рівень своєї освіти, місце народження); в) яка, навпаки, позитивно характеризує людину, але яку вона з певних причин (наприклад, власної сором'язливості, скромності) не хоче робити надбанням громадськості.

Право особи відмовитися давати показання щодо себе (інших осіб, коло яких визначено законом), не обмежується певними галузевими рамками (попри те, що на практиці це право розуміють зазвичай надто вузько як право не зізнаватися у вчиненні кримінального правопорушення чи іншого суспільно небезпечного діяння). Особа має право відмовитися повідомляти працівникам органів, що ведуть кримінальний процес, відомості, які викривають її (членів її сім'ї чи близьких родичів) не лише у вчиненні заборонених КК України діянь, а й тих, що мають наслідком інші види юридичної відповідальності або ж можуть засуджуватися з огляду на норми моралі, релігії, корпоративної етики тощо. Тож ст. 63 Конституції України як така, що не передбачає обов'язку доводити не лише свою невинуватість, а й будь-які інші обставини, має пріоритет над положенням ст. 18 КПК, адже надає учаснику кримінального судочинства ширші гарантії та можливості, а також, з огляду на ієрархічний колізійно-правовий принцип, Конституція заздалегідь має перевагу над іншими нормативно-правовими актами.

-
- 160 Я. Берназюк. Повідомлення сторін у судовому процесі: стандарти ЄСПЛ та практика Верховного Суду. Програма підготовки та підвищення рівня кваліфікації секретарів судового засідання окружних та апеляційних адміністративних судів, 2 жовтня 2025 року URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2025/144_Note_Parties_ECHR_Supreme_Court_Practice_bernaziuk.pdf.
- 161 Наслідки неявки в судове засідання: позиція ВП ВС. Судова влада України. 15 листопада 2024 року. URL: <https://5aa.court.gov.ua/sud4854/pres-centr/news/1702390/>.
- 162 ВП ВС висловила щодо безпідставності залишення позову без розгляду у разі неявки позивача у судове засідання. Судова влада України. 27 лютого 2025 року. URL: <https://5aa.court.gov.ua/sud4854/pres-centr/news/1763815/>.
- 163 Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 02.12.2022 у справі № 910/12184/20. URL: <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/11454>.
- 164 Повторна неявка позивача в підготовче засідання не є підставою залишення позову без розгляду — вчоргове роз'яснив судам КЦС ВС. Судова влада України. 27 вересня 2021 року. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1183943/>.
- 165 ВС висловився щодо наслідків неявки в судове засідання учасника справи. Судово-юридична газета. Публікації. 3 січня 2021 року. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/189279-vs-vislovivsia-schodo-naslidkiv-neyavki-v-sudove-zasidannya-uchasnika-spravi-ed4a03>.
- 166 Рішення ЄСПЛ у справі «Гуренка проти України» від 06.09.2005 (заява № 61406/00). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_437#Text.
- 167 Рішення ЄСПЛ у справі «Михайлова проти України» від 06.03.2018 (заява № 10644/08). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d28#Text.
- 168 Рішення ЄСПЛ у справі «Фігурка проти України» від 08.04.2024 (заява № 28232/22). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-228845>.
- 169 Рішення ЄСПЛ у справі «Гайдашевський проти України» від 06.02.2025 (заява № 11553/21). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-241577>: Коли суд виконує роль сторони обвинувачення – ЄСПЛ постановляє порушення вимоги безсторонності суду – рішення ЄСПЛ «Гайдашевський проти України». Судово-юридична газета. 12 лютого 2025 року. URL: https://sud.ua/uk/news/blog/323080-kogda-sud-vypolnyaet-rol-storony-obvineniya-espch-postanovlyaet-narushenie-trebovaniya-bespristrastnosti-suda-reshenie-espch-gaydashevskiy-protiv-ukrainy#google_vignette
- 170 Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: Наказ Генерального прокурора України від 30.09.2021 №309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21#Text>.

РОЗДІЛ VI.

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ЄСІКС ТА ЄДИНИМ ДЕРЖАВНИМ РЕЄСТРОМ СУДОВИХ РІШЕНЬ

I. ЄДИНА СУДОВА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА СИСТЕМА

ЩО ТАКЕ ЄСІКС ТА ЩО ПЕРЕДБАЧАЄ КОНЦЕПЦІЯ ЄСІКС?

Єдина судова інформаційно-комунікаційна система (ЄСІКС) (до 16 березня 2024 року — Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС)) — інформаційна система, що забезпечує автоматизацію *діяльності органів та установ системи правосуддя*: документообіг, розгляд судових справ, складання оперативної та аналітичної звітності, інформаційне сприяння суддям.

Основною метою Системи є створення ефективного, прозорого й доступного правосуддя для всіх учасників судових процесів, зокрема тих, що долучаються дистанційно. Вона передбачає не лише швидкий і зручний розгляд справ, а й глибоку оптимізацію судових процедур. Впровадження сучасних технологій та автоматизація роботи судів й органів правосуддя повинні стати ру-

шійною силою змін, які дадуть змогу прискорити розгляд справ і забезпечити громадянам легкий доступ до правосуддя, незалежно від того, де вони проживають.

Функціональними підсистемами ЄСІКС є такі:

- 1) Електронний документообіг суду.
- 2) Відеоконференцз'язок.
- 3) Вебпортал суддівської влади.
- 4) Єдиний державний реєстр судових рішень.
- 5) Єдиний державний реєстр виконавчих документів.
- 6) Управління персоналом та фінансово-господарською діяльністю органів судової влади.
- 7) Суддівське досьє.
- 8) Управління навчанням.
- 9) Дайджести та коментарі.
- 10) Опрацювання звернень викривачів.

Наказом Державної судової адміністрації України № 178 від 30 квітня 2025 року затверджено **Концепцію ЄСІКС¹⁷¹ (далі — Концепція)**. Концепція містить огляд елементів системи, які вже існують — її функціоналу й операційного інструментарію, а також описує зміни до системи, прогнозовані на 2025–2028 роки. У змінах особлива увага приділяється інтеграції штучного інтелекту, розширенню можливостей дистанційного судочинства й забезпеченню комплексної кібербезпеки системи, запровадженню централізованого авторозподілу судових справ, формуванню та зберіганню матеріалів судової справи виключно в електронній (цифровій) формі і забезпеченню електронної взаємодії з інформаційно-комунікаційними системами досудового розслідування «СМЕРЕКА» та «іКейс».

Одним із принципів системи, що має бути впровадженим, є самопредставництво. Це розроблення інтуїтивно зрозумілого та дружнього до користувача функціоналу й дизайну, що можуть бути опановані особою без спеціальної підготовки (в більшості випадків — фізичними особами та суб'єктами малого підприємництва) на всіх етапах процесуальної взаємодії з судами, зокрема з використанням засобів штучного інтелекту¹⁷².

До моменту впровадження відповідних оновлених підсистем ЄСІКС у судах та органах системи правосуддя можуть використовуватися наявні комп'ютерні програми та програмні продукти¹⁷³.

ЩО ТАКЕ АВТОМАТИЗОВАНА СИСТЕМА ДОКУМЕНТООБІГУ СУДУ?

Автоматизована система документообігу суду (АСДС)¹⁷⁴ — це сукупність комп'ютерних програм і відповідних програмно-апаратних комплексів судів та Державної судової адміністрації України, що забезпечує функціонування документообігу суду, обіг інформації між судами різних інстанцій і спеціалізацій, передавання інформації до центральних баз даних залежно від спеціалізації судів, захист від несанкціонованого доступу.

Користувачами АСДС є суддя, помічник судді, працівник апарату суду та технічний адміністратор (на підставі наказу керівника апарату суду).

ЯКІ Є ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОBOB'ЯЗКИ ТА ПРАВА КОРИСТУВАЧІВ АСДС?

Автоматизована система документообігу суду є ключовим інструментом забезпечення належної організації судочинства. Кожен користувач цієї системи, зокрема судді, помічники суддів, працівники апарату суду, має визначені функціональні обов'язки та права, пов'язані з використанням АСДС.

У кожному суді функціональні обов'язки, права користувачів АСДС, а також порядок надання або припинення доступу до неї визначаються **на підставі наказів керівника апарату суду**. Електронні копії відповідних наказів вносяться до АСДС **не пізніше наступного робочого дня** після їх підписання.

Після видання такого наказу, технічний адміністратор налаштовує **автоматизоване робоче місце** відповідного користувача згідно з обсягом функцій і рівнем доступу, передбаченими наказом.

Користувачі АСДС, відповідно до наданих їм прав доступу, **вносять до системи передбачену інформацію**, зокрема дані про документообіг, розгляд справ, призначення засідань тощо.

Усі дії користувача в системі є **персоніфікованими** та підлягають реєстрації, що забезпечує прозорість та контрольованість.

Уповноважені **користувачі автоматизованої системи зобов'язані використовувати кваліфікований електронний підпис (КЕП)** відповідно до вимог Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги». Відмова користувача, який має повноваження на використання КЕП, від його отримання або застосування **не допускається** незалежно від причин.

Усі користувачі АСДС мають:

- дотримуватися положень, що регламентують її функціонування;
- забезпечувати **конфіденційність інформації**, яка міститься в системі;
- утримуватись від дій, які можуть порушити цілісність або безпеку даних.

Керівник апарату суду несе особисту відповідальність за організацію роботи з АСДС, включно з визначенням функцій користувачів і моніторингом дотримання правил. **Технічний адміністратор** відповідає за належний **технічний супровід і безперервність функціонування** системи.

Незаконне втручання в роботу АСДС (наприклад, несанкціонований доступ, зміна інформації або її видалення) **тягне за собою відповідальність**: такі дії можуть кваліфікуватися як правопорушення у сфері використання електронних систем і призвести до дисциплінарної або кримінальної відповідальності.

ЯК ВІДБУВАЄТЬСЯ АВТОМАТИЗОВАНИЙ РОЗПОДІЛ СУДОВИХ СПРАВ МІЖ СУДДЯМИ?

Автоматизований розподіл судових справ — це ключовий елемент функціонування суду, що забезпечує **об'єктивність, прозорість і випадковість** у визначенні судді для розгляду конкретної справи.

Загальний порядок розподілу справ:

Розподіл здійснюється **в день реєстрації справи** на підставі даних, внесених уповноваженою особою апарату суду.

Визначення судді або складу суду відбувається **автоматично** за одним із способів:

- під час реєстрації справи;
- пакетним розподілом;
- передачею справи вже визначеному судді;
- у разі заміни судді;
- повторним розподілом.

Випадки, коли справи не розподіляються на конкретного суддю, також визначаються Положенням про АСДС. Зокрема, справи **не розподіляються**, якщо суддя:

- завершує повноваження (за 2 місяці до дати завершення);
- планує відпустку (залежно від тривалості — за 1, 3 або 14 днів до її початку);
- перебуває у відпустці, відрядженні, на навчанні, лікарняному тощо;
- обіймає посади у ВККС, ВРП, Великій Палаті Верховного Суду.

У ці дні суддя **виключається з розрахунку навантаження**, якщо інше не встановлено зборами суддів.

Розподіл справ здійснюється за такими етапами:

- 1) Визначення суддів, які мають повноваження та спеціалізацію на дату розподілу.
- 2) Розрахунок **коефіцієнта навантаження** кожного судді.
- 3) Вибір судді для справи за **принципом випадковості**, з урахуванням навантаження.

Розподіл без дотримання цих правил **не допускається**.

Коефіцієнт навантаження судді (K_N) на момент автоматизованого розподілу судової справи розраховується за формулою:

$$K_N = \text{Сума (Вага_Судової_Справи)} / \text{КТРД},$$

де:

Сума (Вага_Судової_Справи) — розраховується як сума ваги кожної судової справи, які були розподілені на суддю, починаючи з початку поточного року до моменту автоматизованого розподілу поточної судової справи;

Вага_Судової_Справи — розраховується для кожної судової справи, яка була розподілена на суддю, починаючи з початку поточного року до моменту автоматизованого розподілу поточної судової справи, за формулою:

$K_{\text{СКЛАДН}} * K_{\text{ФУС}} / K_{\text{АДМІН}}$,

$K_{\text{СКЛАДН}}$ — коефіцієнт складності судової справи (категорії судової справи), що підлягає автоматизованому розподілу (має бути більше 0);

$K_{\text{ФУС}}$ — коефіцієнт форми участі судді в розгляді судової справи на момент автоматизованого розподілу цієї судової справи;

$K_{\text{АДМІН}}$ — коефіцієнт адміністративних посад — коефіцієнт участі судді в судовій справі під час виконання суддею інших повноважень, не пов'язаних зі здійсненням правосуддя на момент розподілу судової справи (має бути в межах від 0,4 до 1);

$K_{\text{ТРД}}$ — кількість робочих днів, у які судді розподілялися судові справи, починаючи з початку календарного року.

Обрання судді за випадковим числом здійснюється відповідно до коефіцієнту навантаження судді на момент автоматизованого розподілу судової справи.

Облік робочого часу суддів (табелі) щомісячно вноситься в систему не пізніше наступного робочого дня після його підписання.

Усі етапи автоматизованого розподілу супроводжуються реєстрацією дій у системі, що забезпечує **контроль і відповідальність**.

ЯКІ ПОВНОВАЖЕННЯ МАЮТЬ ЗБОРИ СУДДІВ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ АВТОМАТИЗОВАНОГО РОЗПОДІЛУ СУДОВИХ СПРАВ?

Збори суддів відіграють важливу роль у регулюванні процесу автоматизованого розподілу судових справ. Вони наділені повноваженнями в таких аспектах:

1. Спеціалізація суддів

- Збори суддів можуть запроваджувати спеціалізацію з розгляду окремих категорій справ.
- На одну спеціалізацію має бути призначено щонайменше **двох суддів**.

2. Формування колегій суддів

- Якщо справа розглядається **колегіально**, склад колегії визначається автоматизовано.
- Збори суддів можуть утворювати **постійно діючі колегії**.

3. Визначення особливостей розподілу справ. Збори суддів можуть змінювати налаштування автоматизованого розподілу в таких випадках:

- виконання суддями **інших функцій** (наукова, навчальна, аналітична робота тощо);
- **нерівномірне навантаження** між суддями;
- **технічні збої**, які унеможливають роботу системи протягом понад 5 робочих днів;
- розгляд справ, що **підлягають реєстрації/розгляду в неробочі дні**;
- **повернення справи** з вищої інстанції або в разі повторного надходження;

- **відсутність судді**, раніше визначеного для розгляду справи, що може спричинити порушення розумних строків;
- **неможливість визначити суддю або колегію** з відповідної спеціалізації;
- **обмеження у здійсненні правосуддя** через особливі обставини (наприклад, запобіжний захід щодо судді чи його тимчасове відсторонення).

4. Встановлення коефіцієнтів і навантаження. Збори суддів мають право:

- встановлювати **коефіцієнти складності справ, участі судді** (наприклад, головуючий або член колегії), **адміністративних посад** (наприклад, посада голови суду) тощо;
- **зменшувати навантаження** суддям, які виконують інші обов'язки (але не більше ніж на 60 %);
- визначати, чи враховуються дні, в які на суддю не розподіляються справи, під час розрахунку **коефіцієнта навантаження**.

5. Участь судді в розгляді справ. Збори суддів можуть ухвалювати рішення про настання обставин, які **унеможливлюють участь судді** в розгляді справ, якщо це може призвести до **порушення процесуальних строків**.

Таким чином, участь у зборах суддів є важливим механізмом впливу на справедливий розподіл навантаження, належну організацію правосуддя та адаптацію до поточних обставин у суді.

ЯК ФУНКЦІОНУЄ ПІДСИСТЕМА «ЕЛЕКТРОННИЙ КАБІНЕТ»?

Підсистема «Електронний кабінет» — це індивідуальний захищений вебінтерфейс, який забезпечує взаємодію учасників судового процесу із судами й іншими органами в межах ЄСІКС. Його ключові функції визначені Положенням про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи¹⁷⁵ (розділ III). До них належать, зокрема, такі:

- **подання процесуальних документів в електронній формі** — позовів, заяв, клопотань, апеляційних і касаційних скарг;
- **отримання документів від суду** — ухвал, рішень, повідомлень, викликів;
- **доступ до стану розгляду справи** — інформація про призначені засідання, хід виконання процесуальних дій;
- **інтеграція з іншими підсистемами** — автоматичний перехід до «Електронного суду» для виконання процесуальних дій або до «Відеоконференцзв'язку» для участі в засіданні;
- **ідентифікація користувача** — за допомогою КЕП, сервісів ID-Gov або іншого засобу електронної ідентифікації.

Інструкція користувача Електронного кабінету розміщена на вебсторінці технічної підтримки користувачів ЄСІКС: wiki.court.gov.ua.

Інструкція з використання підсистеми «Електронний кабінет» Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи затверджена наказом ДП «Інформаційні судові системи» від 29.12.2023 № 230/09: <https://surl.li/fohjif>.

Також для полегшення роботи можна переглянути **відеоінструкції щодо користування електронним кабінетом**: <https://surl.li/bnonth>.

Процесуальне законодавство, а саме Господарський процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України та Кодекс адміністративного судочинства України, встановлює обов'язок щодо реєстрації електронного кабінету в ЄСІКС для всіх юридичних осіб, зокрема і приватної форми власності¹⁷⁶.

У разі звернення до суду особи, яка зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але не виконала свого обов'язку, документи такої особи суд залишає без руху або повертає, не приймаючи до розгляду. Натомість для сторони передбачена можливість направляти документи іншим учасникам справи через ЄСІКС за наявності в них електронного кабінету.

Обов'язкова наявність електронного кабінету в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі діє з 18 жовтня 2023 року *для адвокатів, нотаріусів, державних і приватних виконавців, арбітражних керуючих, судових експертів, органів державної влади й інших державних органів, органів місцевого самоврядування*.

Наразі фізичні особи та фізичні особи-підприємці реєструються в ЄСІКС добровільно.

З 21 лютого 2024 року в разі відсутності реєстрації підприємства чи іншої юридичної особи в електронному суді **суди застосовують** негативні процесуальні наслідки: залишення процесуального документа без руху, без розгляду або його повернення. Такі заходи впливу застосовуються судом навіть у тих випадках, коли інтереси особи, не зареєстрованої в ЄСІКС, представляє адвокат.

Особам, які зареєстрували електронний кабінет в ЄСІКС, суд вручає будь-які документи у справах виключно в електронній формі шляхом їх надсилання до електронного кабінету таких осіб, що не позбавляє їх права отримати копію судового рішення в паперовій формі за окремою заявою.

ЯК ФУНКЦІОНУЄ ПІДСИСТЕМА «ЕЛЕКТРОННИЙ СУД»?

Модуль «Електронний суд» — це підсистема ЄСІКС, що автоматизує документообіг і процесуальні дії суду, передбачені процесуальними кодексами України.

Підсистема «Електронний суд» забезпечує можливість обміну (надсилання та отримання) документами (зокрема, процесуальними документами, письмовими й електронними доказами тощо) між судом та учасниками судового процесу, між користувачем цієї підсистеми та Вищою радою правосуддя, а також отримувати інформацію про стан і результати розгляду таких документів або інші документи.

За допомогою підсистеми Електронний суд забезпечуються такі дії¹⁷⁷:

- **Подання документів.** Усі документи, пов'язані зі справою (заяви, процесуальні документи, письмові й електронні докази тощо), можуть подаватися до суду в електронній формі через підсистему «Електронний суд».
- **Створення електронних документів.** Документи створюються за допомогою вбудованого текстового редактора в системі, з використанням шаблонів і форм згідно з Інструкцією

користувача. Усі електронні документи підписуються за допомогою КЕП їхніх підписувачів і надсилаються автоматично засобами підсистеми.

- **Додавання файлів-додатків.** Користувачі можуть додавати до документів інші файли (зображення, відео тощо), які також підписуються КЕП разом з основними документами.
- **Фіксація дати й часу.** Дата й час підписання та надсилання документа автоматично зберігаються в системі й не можуть бути змінені, що забезпечує автентичність і юридичну значущість поданих документів.
- **Сповіщення про надсилання документів іншим учасникам.** Якщо учасник справи подає документи в електронній формі, він повинен забезпечити доказ надсилання копій іншим учасникам. Якщо інший учасник має зареєстрований електронний кабінет, це підтверджується автоматично системою. Якщо ні — користувача повідомляють про відсутність електронного кабінету в контрагента.
- **Повноваження на дії в системі.** Користувач може уповноважити іншого користувача (наприклад, адвоката або повіреного) діяти від свого імені в системі, оформивши довіреність через електронний кабінет із застосуванням КЕП. Адвокатам, які підтвердили свої повноваження, надаються ордери (загальний або конкретний) для доступу до документів справи.
- **Відстеження руху документів.** Після надсилання документів через систему користувач в електронному кабінеті може бачити статус розгляду, рух документів та отримувати автоматичні сповіщення про їх доставку, реєстрацію та інші зміни у справі. За наявності довіреності ця інформація надсилається також довірителю та повіреному.
- **Автоматичне надсилання матеріалів справи.** Підсистема «Електронний суд» автоматично надсилає учасникам справи (у їхні електронні кабінети або їхнім повіреним) матеріали справ у вигляді електронних документів, зареєстрованих в автоматизованій системі документообігу судів чи інших органів системи правосуддя. Якщо учасник не має електронного кабінету, документи можуть надсилатися на електронну пошту, вказану під час подання документів.
- **Реєстрація поданих документів.** Документи, що надходять через «Електронний суд», реєструються в день надходження або наступного робочого дня (якщо документи подані поза робочим часом). Працівник суду перед реєстрацією повинен перевірити доступність документа для перегляду. Якщо документ не відкривається, складається відповідний акт і повідомлення про відмову в реєстрації.
- **Повідомлення про реєстрацію.** Користувач отримує автоматичне повідомлення про реєстрацію документа або відмову з поясненням причини.
- **Перевірка наявності електронного кабінету.** Система ЄСІКС автоматично перевіряє наявність в особи зареєстрованого електронного кабінету. Якщо він є, підтвердження доставки документів надсилається до автоматизованої системи документообігу. Якщо електронного кабінету немає, в систему надходить відповідне повідомлення.
- **Ідентифікація учасників.** Документи надсилаються до електронного кабінету лише за наявності ідентифікаційних даних користувача в автоматизованій системі документообігу. Ідентифікаційні дані автоматично заносяться під час надсилання документів через електронний кабінет або працівником суду під час подання паперових документів.

- **Оплата судового збору.** Користувачі можуть сплатити судовий збір та інші платежі онлайн у процесі формування відповідного документа або додати відомості про вже здійснений платіж для автоматичної перевірки зарахування.

Таким чином, система «Електронний суд» — це комплексна автоматизована платформа, яка забезпечує електронний документообіг, дотримання юридичних процедур, контроль і сповіщення учасників процесу, а також можливість делегування повноважень у повністю цифровому середовищі з гарантіями безпеки й автентичності документів.

ЯКІ МОЖЛИВОСТІ НАДАЄ ПІДСИСТЕМА «ВІДЕОКОНФЕРЕНЦЗВ'ЯЗОК»?

«Відеоконференцзв'язок» — це підсистема, що забезпечує відео- та звукозапис судових засідань, бронювання залів суду, подання процесуальних документів і доказів учасниками під час відеоконференції, а також участь у засіданнях інших органів системи правосуддя в режимі відеоконференції.

Робота з технічними засобами фіксування регламентується нормативами ДСА України.

Учасники справи можуть брати участь у судових засіданнях у режимі відеоконференції, перебуваючи *за межами зали суду за допомогою власних технічних засобів, несучи ризики можливих технічних проблем*. Також можливе підключення з іншого суду або установ виконання покарань з використанням технічних ресурсів відповідних установ.

Для участі *необхідна попередня реєстрація в електронному кабінеті* й перевірка відповідності власних технічних засобів вимогам Інструкції користувача підсистеми¹⁷⁸.

Суд ухвалює рішення про проведення засідання в режимі відеоконференції лише за умови технічної можливості, тобто наявності відповідного обладнання та можливості його використання у визначений час.

Секретар судового засідання веде електронний протокол (журнал) і технічний запис (відео- та аудіо) засідання засобами підсистеми. Якщо технічно неможливо використовувати підсистему, фіксування може здійснюватися автономними системами суду. Технічний запис автоматично зберігається в централізованому файловому сховищі, а посилання на нього зазначається в підписаному протоколі, який приєднується до матеріалів справи.

Після підписання протоколу кваліфікованим електронним підписом змінити його неможливо. Учасники можуть подавати письмові зауваження через електронний кабінет.

За заявою учасника й після оплати судового збору надається доступ до копії технічного запису засідання через електронний кабінет або файл на оптичному диску. У разі оплати через кабінет доступ надається автоматично зі створенням відповідного звіту в системі.

II. ЄДИНИЙ ДЕРЖАВНИЙ РЕЄСТР СУДОВИХ РІШЕНЬ

ЯК ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ДОСТУП ДО ЄДИНОГО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ СУДОВИХ РІШЕНЬ?

Єдиний державний реєстр судових рішень (далі — ЄДРСР) — це автоматизована система збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку й надання електронних копій судових рішень. До реєстру вносяться всі рішення судів України у цивільних, адміністративних, господарських справах, справах про адміністративні правопорушення та кримінальних провадженнях.

Для встановлення загальних вимог користування та порядку доступу до інформаційних ресурсів ЄДРСР Рішенням Вищої ради правосуддя від 19 квітня 2018 року № 1200/О/15-18 зі змінами затверджено Порядок ведення ЄДРСР (далі — Порядок)¹⁷⁹.

До ЄДРСР вносяться всі судові рішення — вироки, рішення, постанови, накази, ухвали, окремі ухвали (постанови) суду, що ухвалені (постановлені) судами, крім судових рішень, які містять інформацію, що є державною таємницею.

Судові рішення, внесені до ЄДРСР, є *відкритими для безоплатного цілодобового доступу на офіційному вебпорталі судової влади України* відповідно до Закону України «Про доступ до судових рішень» від 22.12.2005 № 3262-IV.

Користувачі ЄДРСР отримують доступ до його інформаційних ресурсів **шляхом безоплатного цілодобового доступу на офіційному вебпорталі «Судова влада України»** або за прямим вебпоширенням <http://reyestr.court.gov.ua>.

Доступ до інформаційних ресурсів ЄДРСР може бути **загальним або повним**.

Загальний доступ до інформаційних ресурсів ЄДРСР надається всім користувачам шляхом доступу до образів інформаційних ресурсів Реєстру за допомогою офіційного вебпорталу «Судова влада України» або за прямим вебпоширенням <http://reyestr.court.gov.ua>.

Повний доступ до інформаційних ресурсів ЄДРСР надається авторизованим користувачам з використанням логіна та пароля.

Дозвіл на повний доступ до інформаційних ресурсів Реєстру надається виключно особам, визначеним Порядком.

На період до запровадження технічної можливості доступу до інформаційних ресурсів Реєстру через електронний кабінет Адміністратор ЄДРСР здійснює реєстрацію користувачів з правами повного доступу до інформаційних ресурсів ЄДРСР після надходження до нього офіційного листа.

У листі зазначаються такі відомості про особу, якій надається дозвіл на повний доступ:

- посада;
- прізвище, ім'я, по батькові;
- РНОКПП;
- строк дії дозволу (термін закінчення обіймання посади або інша кінцева дата).

У разі ненадання Адміністраторові інформації про строк дії дозволу повний доступ надається на 1 календарний рік.

На підставі отриманих відомостей Адміністратор для кожного користувача формує автентифікаційні дані (логін і пароль), які в окремих конвертах направляються на адресу відповідної установи з поміткою «Особисто в руки».

Для авторизації користувачу необхідно натиснути кнопку «Повний доступ» на сайті ЄДРСР та ввести логін і пароль, увійти до Електронного кабінету Електронного суду і обрати пункт «ЄДРСР».

The image contains two screenshots of the website of the Unified State Register of Court Decisions (ЄДРСР). The top screenshot shows the main menu with the 'Повний доступ' (Full Access) button highlighted in a red box. The bottom screenshot shows the login form with fields for 'Логін' (Login) and 'Пароль' (Password), and buttons for 'Вхід' (Login) and 'Відмова' (Refuse), all highlighted in a red box.

Правила використання ЄДРСР можна знайти за посиланням https://ics.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/ics/123/Rules_Register.pdf.

З ЧОГО СКЛАДАЄТЬСЯ ВЕБСАЙТ ЄДРСР?

Вебсайт ЄДРСР призначено для пошуку та перегляду документів Реєстру.

Сайт складається з таких розділів:

Головна — містить поля для введення параметрів для виконання пошуку документів. Пошук виконується за текстом судового рішення або за розширеними параметрами. Результати пошуку відображаються у вигляді таблиці з посиланнями на документ.

Законодавство — містить посилання на законодавчі документи. Для того, щоб переглянути документ, необхідно натиснути на посилання. У новому вікні відобразиться текст документа.

Контакти — містить інформацію про реквізити інформаційно-технічного адміністратора ЄДРСР: найменування, адреса, номер телефону та інтерфейс для відправлення повідомлення.

Правила — містить інформацію про правила роботи з Єдиним державним реєстром судових рішень.

Допомога — містить інформацію про користування сайтом, його можливості та зміст.

Повний доступ — виводить додаткову форму для реєстрації фахівців, що відповідно до законодавства мають право на повний доступ до даних Реєстру.

ЯК ЗДІЙСНЮВАТИ ПОШУК В ЄДРСР?

Пошук документів за розширеними параметрами документа виконується у блоках «Суд та судді», «Судова справа», «Судове рішення».

Для пошуку документа за розширеними параметрами необхідно ввести дані в пошукові поля й натиснути кнопку «Пошук».

Єдиний державний реєстр судових рішень

Доступ до Реєстру здійснюється в тестовому (робочому) режимі. Для заповнення записів системи і адреси суддів та учасників судового процесу, а також у разі виконання інших операцій, доступ до Реєстру або окремих рішень у ньому може бути обмежений.

Головна Законність Контакти Правила Допомога Повний доступ судді Повний доступ

Пошук за критеріями
Введіть бажані дані судового рішення

Суд та судді
Регіон суду:
Найменування суду:
Встанова:
ПІБ судді:

Судова справа
Форма судовості:
Категорія справи:

Справа №:
Статус справи судового процесу:

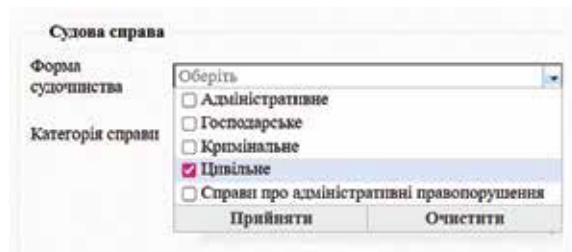
Судове рішення
Регіональний:
Період ухвалення (постановлення): з по
Період наслідання: з по
Форма судового рішення:

Сортувати: за релевантністю Кількість записів на сторінку: 25
[Докладніше про інформаційно-технічного адміністратора ЄДРСР](#) [Відслідковувати нові записи](#)
Поскаржалася постанова:
Державний унікальний ідентифікатор: 100070000

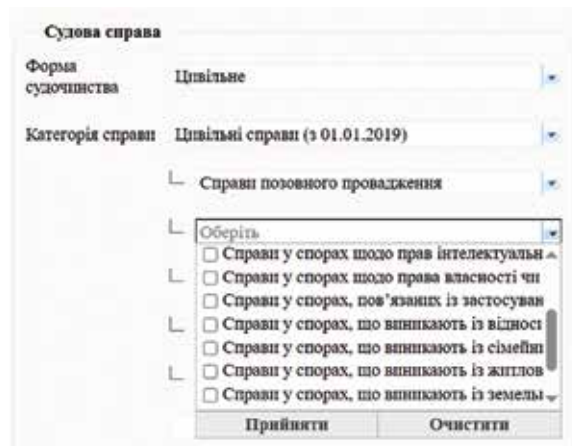
Для параметрів, що праворуч від поля вводу містять кнопку , надається можливість пошуку по множині значень. Для цього необхідно натиснути зазначену кнопку й позначити в запропонованому списку значення для пошуку.

Наприклад:

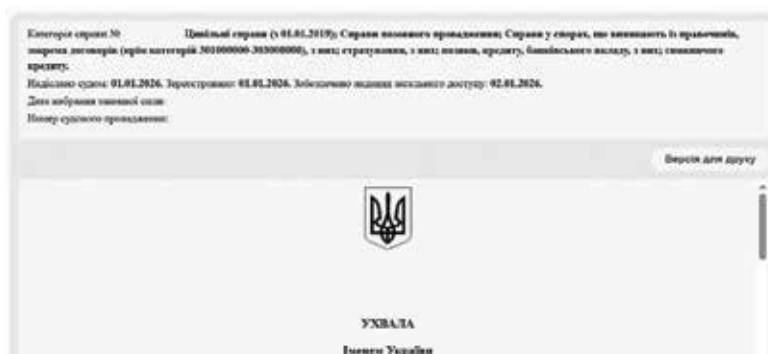
Параметри «Регіон суду» та «Найменування суду» пов'язані між собою. Поле «Найменування суду» стає доступним для вибору тільки після обрання користувачем значень у полі параметру «Регіон суду».

Параметр «Категорія справи» — шестирівневий довідник ієрархічної структури. Кожний наступний рівень довідника стає доступним для вибору тільки після виконання вибору з попереднього рівня підпорядкованості. Наприклад:

Крім того, під час перегляду документа виводиться значення категорії справи. Наприклад:

Якщо під час перегляду документа виводиться текст «Категорія справи: не визначено», це означає, що документ надійшов до Реєстру з невизначеним параметром «Категорія справи».

Результати пошуку за цим параметром будуть сформовані відповідно до об'єму та складу інформації, отриманої від судових установ.

Важливо! Під час виконання пошуку за розширеними параметрами не обов'язково вводити дані у всі поля параметрів пошуку.

Для того, щоб знайти документ за прізвищем судді, у якому є символи «'» або «-», замініть їх на символ «?» (наприклад, «Нечуй?Левицький»).

Для того, щоб знайти документ за фрагментом прізвища судді, використовуйте символ «*» (наприклад, «Нечуй*» або «Не*цький»).

Прізвище судді або фрагмент прізвища судді вводиться в полі «ПІБ судді».

Для поля «Справа №» можна здійснювати пошук за включенням. Тобто під час виконання пошуку будуть знайдені справи з номерами, які містять символи, вказані в полі «Справа №». При цьому в поле потрібно ввести не менше трьох символів. У разі необхідності виконати пошук за номером справи, якщо відомих символів менше трьох, можна доповнити символом «*» до трьох (наприклад, «ц**»).

Для спрощення пошуку документів за датами можна скористатися календарем. Для цього необхідно встановити періоди входження дат, натиснувши кнопку , розташовану біля поля введення дати. У разі некоректного введення періоду дат пошук документів виконуватиметься без урахування вказаного періоду.

Після виконання пошуку в нижній частині вікна «Головна» відобразиться таблиця з переліком знайдених документів, яка містить їхні реквізити.

№ рішення	Форма судового рішення	Дата ухвалення рішення	Дата набрання законної сили	Формою судочинства	№ судової справи	Назва суду	Суддя
133060206	Рішення	01.01.2026		Цивільне	754/2807/25	Дніпровський районний суд міста Києва	Григорук О. В.
133060532	Ухвала	01.01.2026	01.01.2026	Цивільне	685/5902/25	Полонський районний суд Житомирської області	Голован А. Г.
133060619	Ухвала	01.01.2026	01.01.2026	Цивільне	686/1799/25	Полонський районний суд Житомирської області	Голован А. Г.
133060667	Ухвала	01.01.2026	01.01.2026	Цивільне	348/2398/25	Надвірнянський районний суд Івано-Франківської області	Гудак Т. Д.
133060688	Ухвала	01.01.2026	01.01.2026	Цивільне	348/2340/25	Надвірнянський районний суд Івано-Франківської області	Гудак Т. Д.
133060689	Ухвала	01.01.2026	01.01.2026	Цивільне	348/2352/25	Надвірнянський районний суд Івано-Франківської області	Гудак Т. Д.
133060690	Ухвала	01.01.2026	01.01.2026	Цивільне	348/2342/25	Надвірнянський районний суд Івано-Франківської області	Гудак Т. Д.
133060691	Ухвала	01.01.2026	01.01.2026	Цивільне	348/2356/25	Надвірнянський районний суд Івано-Франківської області	Гудак Т. Д.
133060700	Ухвала	01.01.2026	01.01.2026	Цивільне	627/1216/25	Хмельницький районний суд Хмельницької області	Вок Р. В.
133060754	Ухвала	01.01.2026	01.01.2026	Цивільне	717/2097/25	Кельменський районний суд Черкавської області	Телещук О. В.
133060817	Ухвала	01.01.2026	01.01.2026	Цивільне	127/40386/25	Вінницький районний суд Вінницької області	Горбатюк В. В.
133060818	Ухвала	01.01.2026	01.01.2026	Цивільне	127/40386/25	Вінницький районний суд Вінницької області	Березюк О. А.

Для перегляду документа необхідно натиснути на номер рішення, який у таблиці результатів пошуку надано у вигляді гіперпосилання, перейшовши за яким можна ознайомитися з текстом документа.

У судових рішеннях, що призначені для перегляду в режимі загального доступу й надходять до Реєстру з червня 2012 року, у фрагментах тексту, у яких вказані законодавчі акти (статті, пункти законодавчих актів), встановлені гіперпосилання на інформаційно-правову електронну базу. *Перехід за таким гіперпосиланням дає змогу відкрити відповідний законодавчий акт на вказаних статті чи пункті в редакції, що чинна на момент ухвалення судового рішення.*

Після виконання пошуку ліворуч від кнопки «Пошук» відобразиться інформація про кількість знайдених документів.

Якщо під час пошуку не знайдено жодного документа, ліворуч від кнопки «Пошук» відобразиться повідомлення про відсутність результатів за заданими параметрами.

Унизу сторінки відображається інформація про загальну кількість документів, внесених у систему.

Детальну допомогу під час роботи з ЄДРСР можна знайти за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Help>.

ЯКІ Є КОРИСНІ ПОРАДИ ЩОДО РОБОТИ З ЄДРСР?

Верховний Суд поділився інфографікою з навігаційними лайфхаками щодо пошуку документів серед тих, які містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень¹⁸⁰.

1. Пошук за точною фразою

Виконується за допомогою подвійних лапок («»). Для пошуку рішення з точною фразою або словом потрібно взяти його в лапки. У такому разі ЄДРСР відобразить документи, що містять пошуковий запит у тому вигляді, у якому його написано.

Приклад: «відновлення становища, яке існувало до порушення».

2. Пошук, якщо точний номер справи невідомий

Якщо точний номер справи невідомий, замість невідомого символу в пошук у ЄДРСР можна ввести знак запитання (?).

Приклад: рішення № 247/1?4-13.

3. Пошук за основною частиною пошукового слова

Виконується за допомогою зірочки (*). Вона замінює один або кілька символів. Водночас варто пам'ятати, що перед зірочкою має бути не менше трьох символів. В іншому разі пошук у ЄДРСР за вказаними параметрами виконаний не буде. Наприклад, якщо потрібно знайти рішення щодо будівельної компанії, то в поле контекстного пошуку можна ввести корінь основного слова, а після нього поставити зірочку. *Приклад: будівельн**

4. Пошук одного з декількох пошукових слів

Виконується за допомогою логічного оператора OR, який має бути зазначений великими літерами. У ЄДРСР будуть сформовані документи, які містять одне із вказаних слів або словосполучень.

Приклад: рішення OR постанова.

5. Пошук за декількома пошуковими запитами

За замовчуванням пробіл між пошуковими запитами означає, що пошук буде виконуватися одночасно за всіма зазначеними словами. Однак якщо пошук у ЄДРСР планується не за окремими словами, а за пошуковими фразами, то доцільніше використовувати логічний оператор AND. Він, як і будь-який інший логічний оператор, має бути зазначений великими літерами. У такому разі за результатами пошуку буде сформований список документів, які одночасно включають обидві пошукові фрази.

Приклад: визнання права власності AND нерухоме майно.

6. Пошук з виключенням окремих слів

Для виключення з результатів пошуку окремих значень між пошуковими запитами потрібно поставити логічний оператор NOT. У такому разі всі слова, вказані перед логічним оператором, будуть враховані, а всі, вказані після, — ні. Його слід прописати великими літерами й можна використовувати тільки за наявності не менше ніж двох пошукових слів.

Приклад: нерухоме майно NOT земельна ділянка.

7. Пошук з обов'язковим включенням потрібного слова

Якщо потрібно, щоб документи, знайдені у ЄДРСР, обов'язково містили певне значення, перед пошуковим словом потрібно поставити знак «+» (плюс).

Приклад: визнання права власності +автомобіль.

8. Пошук з виключенням певного слова

Для того, щоб результат пошуку ЄДРСР не містив певного значення, перед таким пошуковим словом потрібно поставити знак «-» (мінус).

Приклад: накладення арешту - рухоме майно.

9. Комбінований пошук

Передбачає одночасне використання різних способів пошуку і здійснюється за допомогою дужок. При цьому використання дужок на початку пошукового запиту в ЄДРСР не дозволяється.

Приклад: визнання права власності AND (нерухоме майно OR нерухомість).

ЧИ МОЖЛИВЕ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ВІЛЬНОГО КОРИСТУВАННЯ ЄДРСР ІЗ ПІДСТАВ, ПРЯМО НЕ ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ УКРАЇНИ «ПРО ДОСТУП ДО СУДОВИХ РІШЕНЬ»?

Відповідно до ч. 4 ст. 4 Закону України «Про доступ до судових рішень»¹⁸¹, обмеження права вільного користування офіційним вебпорталом судової влади України **допускається настільки, наскільки це необхідно для захисту інформації, яка за рішенням суду щодо розгляду справи в закритому судовому засіданні підлягає захисту від розголошення.**

Загальний доступ до ухвал про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, про відмову у задоволенні клопотання про обшук житла чи іншого володіння особи, про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, про відмову в задоволенні клопотання про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, ухвал господарського суду про надання дозволу органам Антимонопольного комітету України на проведення перевірки суб'єктів господарювання, об'єднань, органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю та/або вчинення передбачених законодавством про захист економічної конкуренції процесуальних дій у вигляді проведення огляду, накладення арешту, опломбовування (опечатування), вилучення забезпечується через один рік після внесення таких ухвал до Реєстру.

Обмеження права вільного користування ЄДРСР із підстав, прямо не передбачених Законом України «Про доступ до судових рішень», допускається тільки на підставі рішення суду.

На цьому акцентувала увагу Велика Палата Верховного Суду у справі про оскарження рішення ВРП від 20.07.2023 № 742/0/15-23, яким Порядок ведення ЄДРСР було доповнено положенням про обмеження (відтермінування) забезпечення загального доступу до електронних ресурсів цього Реєстру на підставі мотивованої постанови слідчого або прокурора.

Позивачі в цій справі, стверджуючи, що зазначене рішення суттєво обмежило права громадян (користувачів ЄДРСР) на доступ до судових рішень порівняно з регулюванням, установленим Законом України «Про доступ до судових рішень», звернулися з позовами до Касаційного адміністративного суду у складі ВС як суду першої інстанції. КАС ВС позовні вимоги задовольнив і визнав оскаржуване рішення ВРП протиправним та нечинним.

Не погодившись із рішенням КАС ВС, ВРП і НАБУ звернулися з апеляційними скаргами до Великої Палати ВС.

ВП ВС зазначила, що *право на доступ до судових рішень не є цілковитим (абсолютним), бо існують окремі види інформації, які містяться (можуть міститися) в судових рішеннях, щодо яких може бути застосований обмежений (відтермінований) доступ або такий доступ може бути заборонений повністю.*

Згідно із Законом України «Про доступ до судових рішень», втручання у право кожного отримати публічну інформацію, зафіксовану в судових рішеннях, має відповідати конституційному принципу законності й переслідувати мету, задля досягнення якої застосовується таке обмеження, а сама мета повинна переважати над законним інтересом особи, яка бажає отримати доступ до судових рішень. Дотримання принципу законності в питанні обмеження доступу до публічної інформації означає, що такі обмеження не тільки мають бути встановлені законом, але й забороняють суб'єктам відносин у сфері доступу до судових рішень, одним з яких є ВРП, вдаватися прямо чи опосередковано (завуальовано) до запровадження нових обмежень.

ВРП в аспекті окреслених спірних правовідносин не мала законних повноважень самостійно встановлювати підстави для обмеження (відтермінування) забезпечення загального доступу до електронних ресурсів ЄДРСР на підставі мотивованої постанови слідчого чи прокурора.

Як зауважила Велика Палата ВС, у межах повноважень органу державної влади, на який покладений обов'язок затверджувати Порядок ведення ЄДРСР, ВРП має вказати закон, на підставі якого буде обмежений доступ до цього Реєстру, а не встановлювати, прописувати й затверджувати

у своєму нормативно-правовому акті правила обмеження загального доступу до ЄДРСР, на що вона не мала й не може мати повноважень, оскільки такі обмеження встановлюються виключно законом¹⁸².

ЧИ МОЖЕ СУД У ЗМАГАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ САМОСТІЙНО АНАЛІЗУВАТИ ІНФОРМАЦІЮ З ЄДРСР?

Так. Верховний Суд у постанові від 24.10.2024 у справі № 752/8103/13-ц висловив позицію, що **суд не позбавлений можливості самостійно перевірити відомості, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень та є відкритими**¹⁸³.

Зокрема, доводи ОСОБА_1 про те, що суд апеляційної інстанції з власної ініціативи й за відсутності законних підстав збирав і досліджував докази, а саме інформацію з Єдиного державного реєстру судових рішень, чим порушив принцип диспозитивності, є необґрунтованими з огляду на таке.

У ст. 2 Закону України «Про доступ до судових рішень» зазначено, що кожен має право на доступ до судових рішень у порядку, визначеному цим Законом. **Судові рішення є відкритими й підлягають оприлюдненню в електронній формі не пізніше наступного дня після їх виготовлення і підписання**, крім ухвал про арешт майна та тимчасовий доступ до речей і документів у кримінальних провадженнях, які підлягають оприлюдненню не раніше дня їх звернення до виконання.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про доступ до судових рішень», для доступу до судових рішень судів загальної юрисдикції **Державна судова адміністрація України забезпечує ведення Єдиного державного реєстру судових рішень**. ЄДРСР — це автоматизована система збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку й надання електронних копій судових рішень. Суд загальної юрисдикції вносить до ЄДРСР усі судові рішення та окремі думки суддів, викладені в письмовій формі, не пізніше наступного дня після їх ухвалення або виготовлення повного тексту. Порядок ведення ЄДРСР затверджується Вищою радою правосуддя.

Згідно з ч. 3 ст. 6 Закону України «Про доступ до судових рішень», під час здійснення судочинства **суд може використовувати лише текст судового рішення, який опубліковано офіційно або внесено до ЄДРСР**.

З наведеного вбачається, що **суд апеляційної інстанції не позбавлений можливості самостійно перевірити відомості, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень та є відкритими, зокрема судові рішення у справах** № 369/7772/15 за позовом уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на ліквідацію ПАТ «КБ «Надра» Стрюкової І. О. до ОСОБА_1 про звернення стягнення на предмет іпотеки, № 761/43861/16 за позовом ОСОБА_1 до ПАТ «КБ «Надра», уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на ліквідацію ПАТ «КБ «Надра» Стрюкової І. О., третя особа — ОСОБА_2, про визнання недійсним кредитного договору від 18 вересня 2007 року та додаткової угоди № 1 від 19 червня 2009 року до кредитного договору, № 761/43915/16 за позовом ОСОБА_2 до ПАТ «КБ «Надра», третя особа — ОСОБА_1 про визнання поруки припиненою, які набрали законної сили й були чинними на час розгляду справи апеляційним судом.

Подібні висновки викладено в постанові Верховного Суду від 23 березня 2021 року у справі № 910/3191/20.

III. ІНСТРУМЕНТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ: ЩО ВАРТО ЗНАТИ НОВОПРИЗНАЧЕНОМУ СУДДІ?

ЯКІ РЕСУРСИ ВЕРХОВНОГО СУДУ ДОПОМАГАЮТЬ ОРІЄНТУВАТИСЯ У ПРАКТИЦІ?

База правових позицій Верховного Суду — це інтелектуальна система пошуку, що поєднує унікальне наповнення з технологіями штучного інтелекту. Вона дає змогу знаходити правові висновки ВС та ЄСПЛ за ключовими словами, фрагментом тексту або навіть через посилання на рішення з Єдиного державного реєстру судових рішень.

Це онлайн-ресурс, створений у 2021 році Верховним Судом за підтримки Проєкту ЄС «Право-Justice». Метою розроблення було забезпечення єдності судової практики, підвищення правової визначеності й полегшення доступу до правових позицій у рішеннях Верховного Суду. Інструмент покликаний сприяти прозорості правозастосування, стабільності судових рішень і загальному підвищенню якості правосуддя в Україні. База розроблялася з урахуванням потреб правників, із залученням сучасних ІТ-рішень та елементів штучного інтелекту.

Чому це корисно: новопризначений суддя отримує швидкий доступ до усталеної практики й може уникати протиріч у власних рішеннях.

Посилання на Базу правових позицій ВС: <https://lpd.court.gov.ua/>.

Основні переваги Базу правових позицій¹⁸⁴:

- **Інноваційність** — сучасний інструмент для забезпечення єдності судової практики.
- **Штучний інтелект** — використання ІТ-рішень та алгоритмів ШІ значно прискорює і спрощує пошук.
- **Релевантність** — дає змогу швидко знаходити практику Верховного Суду та Європейського суду з прав людини.
- **Оцінювання перспектив** — допомагає зорієнтуватися в актуальних висновках і прогнозувати результати судового розгляду.
- **Економія часу** — замість десятків рішень із ЄДРСР користувач отримує унікальну правову позицію з посиланнями на пов'язану практику.
- **Зрозумілість** — короткі описи дозволяють одразу оцінити суть правової проблеми без перегляду повного тексту.
- **Інтерактивність** — інтуїтивно зрозумілий інтерфейс не потребує спеціальної підготовки для користування.
- **Динамічність** — база постійно оновлюється¹⁸⁵, доповнюється новими рішеннями й технічно вдосконалюється.

Інструкція з використання інструментів пошуку в Базі правових позицій Верховного Суду

База правових позицій Верховного Суду (База) дає змогу здійснювати пошук релевантної практики Верховного Суду за **ключовими словами (довільним текстом)**, за **текстом з наданого файлу**, а також за **текстом судового рішення** (за введеним посиланням на Єдиний державний реєстр судових рішень (ЄДРСР)).

Також База містить *Правовий класифікатор*, який дає змогу здійснювати тематичний пошук за ієрархічним фільтром категорій правових позицій.

- **Пошук правових позицій за ключовими словами (довільним текстом)**⁷⁸⁶

Для пошуку правових позицій за ключовими словами (довільним текстом) користувачеві необхідно ввести пошуковий запит (слово, словосполучення, текст із кількох абзаців — без встановлення максимального розміру тексту) та натиснути кнопку «Шукати» або кнопку «Enter» клавіатури.

- **Пошук правових позицій за текстом судового рішення (за введеним посиланням на ЄДРСР)**¹⁸⁷

Для пошуку правових позицій за текстом судового рішення (за введеним посиланням на ЄДРСР) користувачеві необхідно ввести пошуковий запит у вигляді посилання на ЄДРСР (наприклад, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/50944831>) та натиснути кнопку «Шукати» або кнопку «Enter» клавіатури.

- **Пошук правових позицій за текстом з наданого файлу**¹⁸⁸

Для пошуку правових позицій за текстом з наданого файлу користувачеві необхідно натиснути кнопку «Пошук по файлу», вибрати потрібний файл та натиснути «Пошук».

Примітка. Портал виконує конвертування отриманого файлу в текст для подальшого виконання в пошуку. У разі неможливості конвертування користувач Системи отримає повідомлення про помилку під час конвертування.

- **Пошук правових позицій за ієрархічним фільтром категорій правових позицій**

Для пошуку за ієрархічним фільтром категорій правових позицій користувачеві необхідно вибрати одну або кілька категорій правових позицій (у тому числі групових), зокрема із застосуванням контекстного пошуку категорій правових позицій за введеним словосполученням, і натиснути кнопку «Застосувати».

ЩО TAKE SUPREME LAB І ЯК ЦИМ КОРИСТУВАТИСЯ?

Supreme Lab — це аналітична платформа Верховного Суду. Вона надає доступ до інформації про справи, що перебувають у палатах, об'єднаних палатах і Великій Палаті Верховного Суду. Також тут зібрані зразкові справи, які задають стандарти для аналогічних категорій.

Чому це корисно: суддя може бачити, як формуються ключові правові підходи, і готувати власні рішення з урахуванням цих орієнтирів.

Ключові переваги:

- доступ до справ у палатах і Великій Палаті;
- зразкові справи як орієнтири;
- глибокий аналіз тенденцій практики.

Ключові можливості Supreme LAB:

- **Пошук за ключовими словами та фільтрація:** користувачі можуть швидко знаходити необхідні матеріали, використовуючи різноманітні критерії.

- **Аналіз судових рішень:** платформа дає змогу детально вивчати правові позиції та рішення Верховного Суду.
- **Інтерфейс, орієнтований на користувача:** зручний та інтуїтивно зрозумілий дизайн, що полегшує навігацію.
- **Інтеграція з іншими системами:** Supreme LAB інтегровано з іншими інформаційними системами судової влади, завдяки чому забезпечується єдиний інформаційний простір.

Рекомендації для суддів:

1. **Ознайомлення з функціоналом:** рекомендується детально ознайомитися з можливостями Supreme LAB для ефективного використання платформи в повсякденній роботі.
2. **Використання для підготовки до засідань:** Supreme LAB може бути корисним інструментом для аналізу попередніх рішень і формування обґрунтованих висновків.
3. **Залучення до навчальних програм:** включення Supreme LAB у навчальні програми для суддів сприятиме підвищенню їхньої кваліфікації та обізнаності з новітніми технологіями.
4. **Зворотний зв'язок:** активне надання відгуків і пропозицій щодо вдосконалення платформи сприятиме її розвитку й адаптації до потреб користувачів.

Посилання на Supreme LAB: <https://sl.court.gov.ua/affairs.php>.

Supreme LAB значно спрощує доступ до релевантної судової практики, дозволяє формувати узгоджені правові підходи й аналізувати ключові зразкові справи для використання у власних ситуаціях.

Supreme LAB Додаток / Історія Верховного Суду							
Кураторство	№ справи / № постанови	Дата передачі справи	Доповідник	Постанова передачі	Суть питання	Ухвала про передачу справи	№ постанови у ВП / ОП / П
Оперицій	№ 010665424	23.04.2025	Кавонко С.В.	Виступили всі виступили	Вступив від виконуючого виконуючого КДЮС ВС у постанову від 05.07.2024 у справі № 75140240/21, від 15.10.2024 у справі № 712347122, від 23.10.2024 у справі № 05120305/21, від 18.03.2025 у справі № 75312145/23, від 09.04.2025 у справі № 710143123, щодо можливості оскарження фінансового призначення третією особою (не стороною процесу) від виконуючого, а також у тому, що належним способом застави прав чи	https://supremecourt.gov.ua/decision/128925087	№ 12-28rc25
ЮКС І	№ 75312366/23 № 51-5656 км 24	03.06.2025	Богаченко А.П.	Виступили всі виступили	Виступили від виконуючого виконуючого у Постанові ККС ВС від 08.12.2022 у справі № 12926032/21 про те, що виконуючий до ст. 283 КПК ухвалив рішення суду про зобов'язання слідчого провести відправку слідчі дії зазначеного досудового розслідування. А саме, коли судді ККС ВС пропонували виконати, що слідчий судді не мали відповісти досудове розслідування після його завершення. Коли судді вважали, що провадження відновили	https://supremecourt.gov.ua/decision/128110418	№ 51-5656 км 24

№ постанови у ВП / ОП / П	Доповідник у ВП / ОП / П	Стан розслідування	Правова позиція / висновок	Дата ухвалення рішення, у	Рішення ВС / КДЮС
№ 12-28rc25	Польовий С.М.	Розглянуто	ВП ВС від виконуючого виконуючого, сформульовано в постанові від 03.07.2019 у справі № 25911268/16, зазначено його таке конкретизація: позивач, який на два сторони оспорюваного рішення, вправі звернутися до суду з позовом про визнання договору недійсним як такою, що наміреной на ущемлення законних інтересів на майно боржника, на підставі зазначеного заклад цивільного законодавства (п. 6 ст. 3 ЦК України) та необхідності.	04.02.2025	https://supremecourt.gov.ua/decision/124200020
№ 51-5656 км 24	Богаченко А.П.	Розглянуто	Висновок щодо застосування норм права. Ухвала суду про зобов'язання слідчого, доказана чи прокурора виконати позову для під час досудового розслідування, постановлена після повідомлення про завершення досудового розслідування і вартість матеріалів досудового розслідування, не виключає досудове розслідування і перебіг його строку. Відомості досудового розслідування після його завершення у зв'язку з необхідністю провадження	02.02.2025	https://supremecourt.gov.ua/decision/124085553

ЯК ОТРИМУВАТИ НАЙСВІЖІШУ ІНФОРМАЦІЮ ПРО РІШЕННЯ ВС?

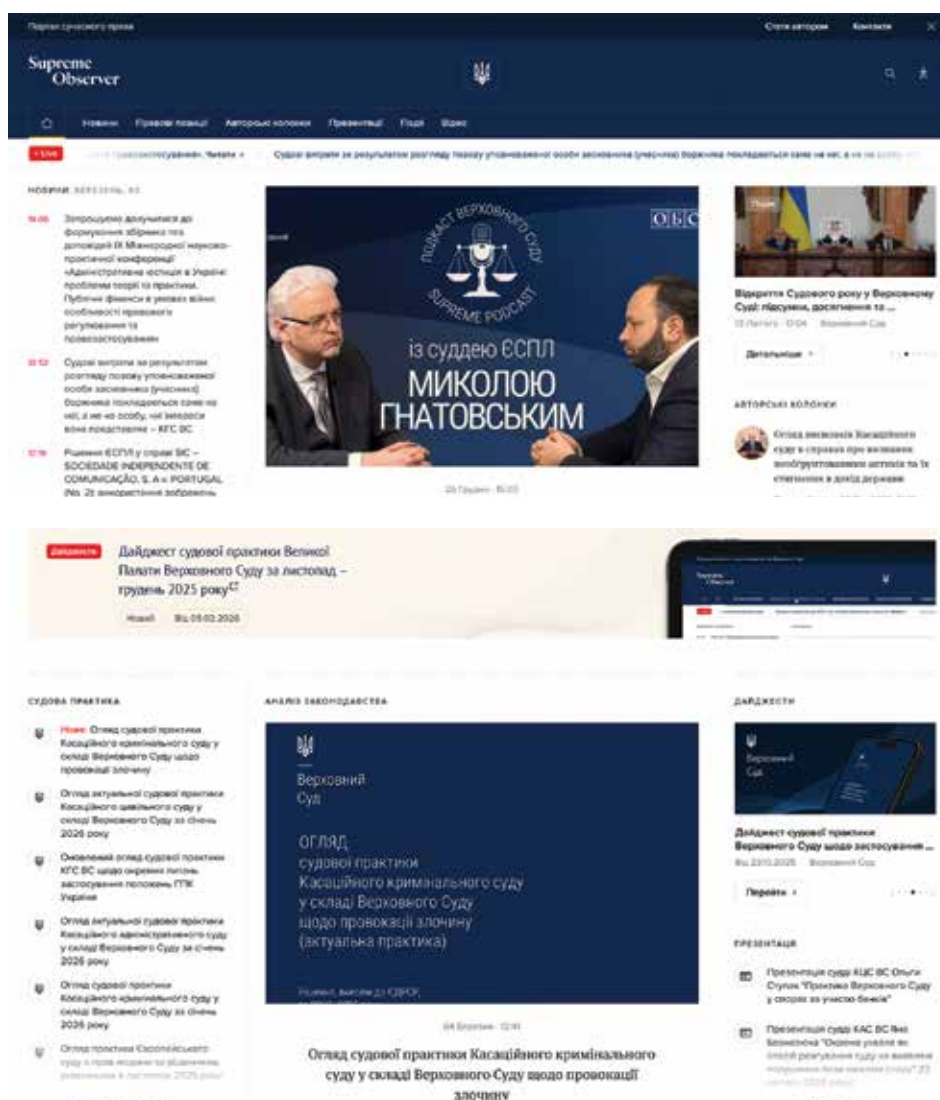
Supreme Observer — портал сучасного права, що акумулює матеріали на юридичну тематику, новини щодо ухвалених Верховним Судом рішень, дайджести й огляди судової практики, науково-практичні й аналітичні статті, презентації суддів, ексклюзивні інтерв'ю тощо.

Чому це корисно: дає змогу в реальному часі відстежувати нову практику, застосовувати її під час розгляду справ і бути в курсі актуальних подій.

Ключові переваги:

- доступ до нових рішень у реальному часі;
- дайджести практики ВП, ЄСПЛ, Суду ЄС;
- аналітичні матеріали та коментарі.

Посилання на Supreme Observer: <https://so.supreme.court.gov.ua/>.

ДЕ ЗНАЙТИ УЗАГАЛЬНЕННЯ БЕЗ ОБОВ'ЯЗКОВОГО ЧИТАННЯ СОТЕНЬ РІШЕНЬ?

Цю функцію виконують **дайджести й огляди практики**. Верховний Суд регулярно готує тематичні й періодичні збірники, що містять ключові висновки з практики ВС, ЄСПЛ та Суду ЄС.

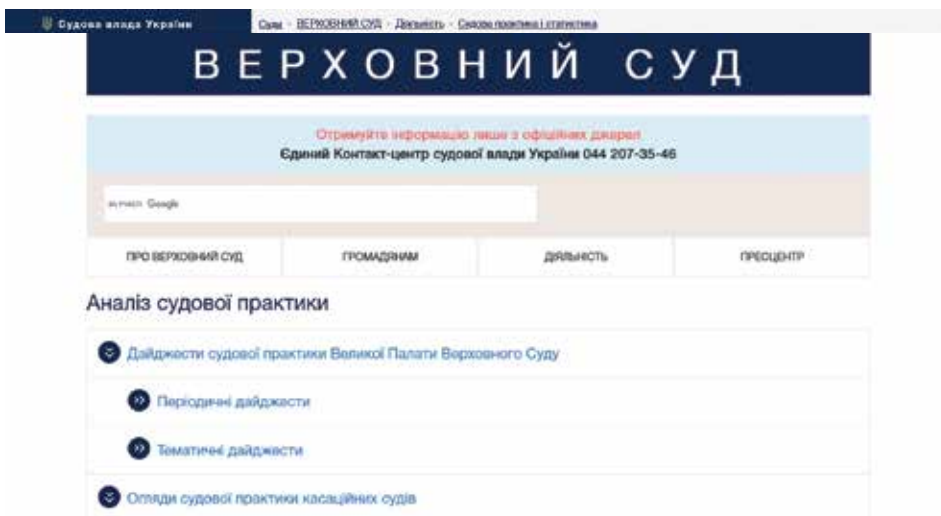
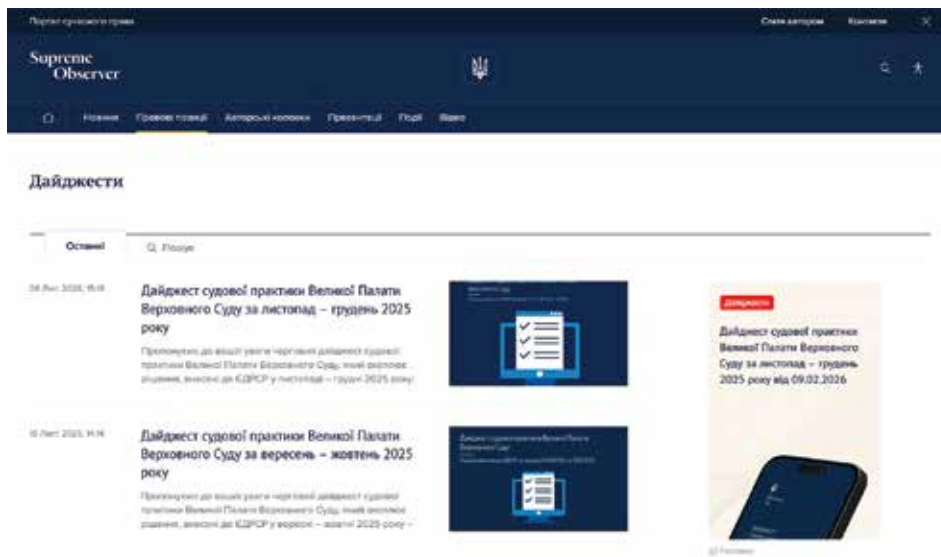
Чому це корисно: економить час і дає швидке уявлення про найважливіші правові позиції.

Посилання:

- **Огляди практики ВС:** <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diynosti/analiz/>.
- **Дайджести на Supreme Observer:** <https://so.supreme.court.gov.ua/digests>.

Ключові переваги:

- короткі та зрозумілі огляди;
- структуровані висновки;
- економія часу.

ЯК ВРАХОВУВАТИ МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВОСУДДЯ?

Для цього існує **Платформа обміну знаннями ЄСПЛ-KS (Knowledge Sharing Platform-ECHR)**. Верховний Суд у співпраці з Європейським судом з прав людини перекладає українською мовою матеріали цієї платформи й поширює їх серед національних суддів.

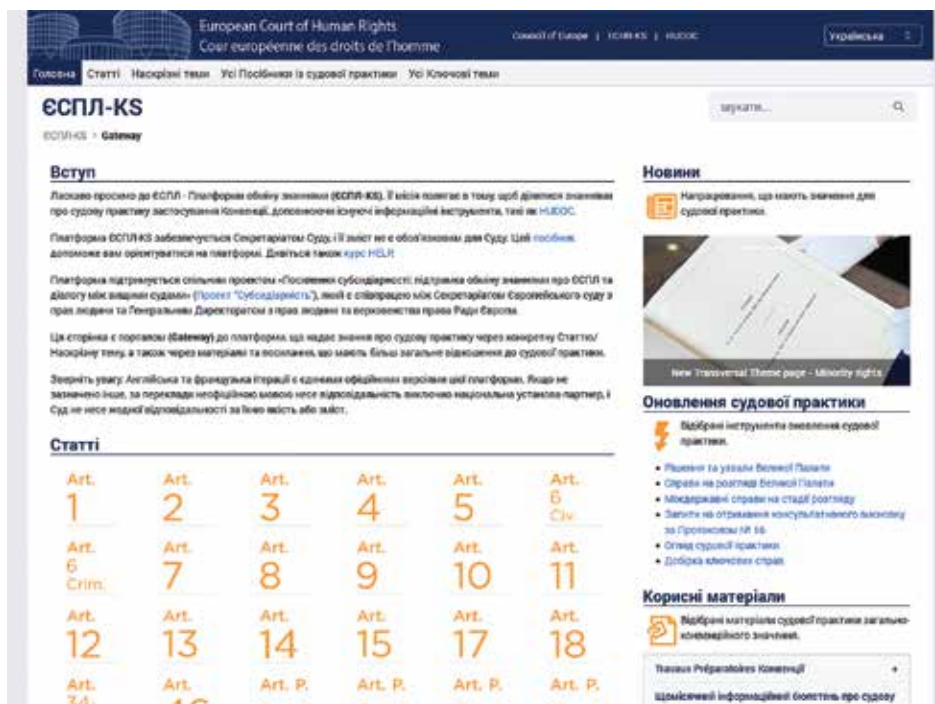
Платформа обміну знаннями ECHR-KS — це інформаційний ресурс Європейського суду з прав людини, що забезпечує доступ до аналітичних матеріалів про прецедентну практику Суду. Вона широко використовується правниками, суддями, науковцями й журналістами, доповнюючи наявні інструменти, зокрема базу рішень HUDOC. Ресурс оновлюється щотижня та сприяє кращому розумінню підходів ЄСПЛ до тлумачення положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Платформа забезпечує доступ до знань за статтями Конвенції, наскрізними темами, а також до матеріалів загального характеру. Офіційними мовами платформи є англійська та французька. Також доступні неофіційні версії українською, румунською і турецькою мовами¹⁸⁹.

Чому це корисно: допомагає враховувати практику ЄСПЛ, зменшувати ризик скарг до ЄСПЛ та зміцнювати захист прав людини.

Ключові переваги:

- доступ до практики ЄСПЛ українською;
- адаптація рішень для національного застосування;
- запобігання порушенням прав людини.

Посилання на Платформу обміну знаннями ЄСПЛ-KS: <https://ks.echr.coe.int/uk/web/echr-ks/home>.

ЧИ Є ЯКІСЬ ІНШІ ІНСТРУМЕНТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ ТА НАВЧАННЯ?

Supreme Podcast — це відкритий майданчик для фахового обговорення актуальних питань судової практики й обміну думками в пошуках відповідей на запитання, що найбільше цікавлять правників, це серії розмов із суддями, які діляться практичним досвідом.

Чому це корисно: новопризначений суддя отримує живий досвід колег і краще розуміє складні чи дискусійні питання права.

Ключові переваги:

- досвід суддів у форматі подкастів;
- презентації та інтерв'ю;
- навчальний ресурс для саморозвитку.

Посилання на **Supreme Podcast**: <https://www.youtube.com/@supremecourtua> та <https://so.supreme.court.gov.ua/video>.

Також Верховний Суд активно веде сторінки в **соціальних мережах**:

- **Facebook:** публікується інформація про діяльність Суду, зміст ухвалених судових рішень, актуальні тенденції в судовій практиці, анонси заходів, що проводяться у ВС тощо.
- **Instagram:** є майданчиком для комунікації з майбутніми юристами й усіма, хто цікавиться розвитком сучасного права, його історією та перспективами, стежить за правовими новинками і проєктами, у яких беруть участь судді та працівники ВС: просвітницькі заходи, благодійні ініціативи тощо.
- **Telegram:** є інформаційною платформою, на якій розміщуються важливі правові висновки у вигляді ілюстрованих кейсів, а також огляди й дайджести судової практики.

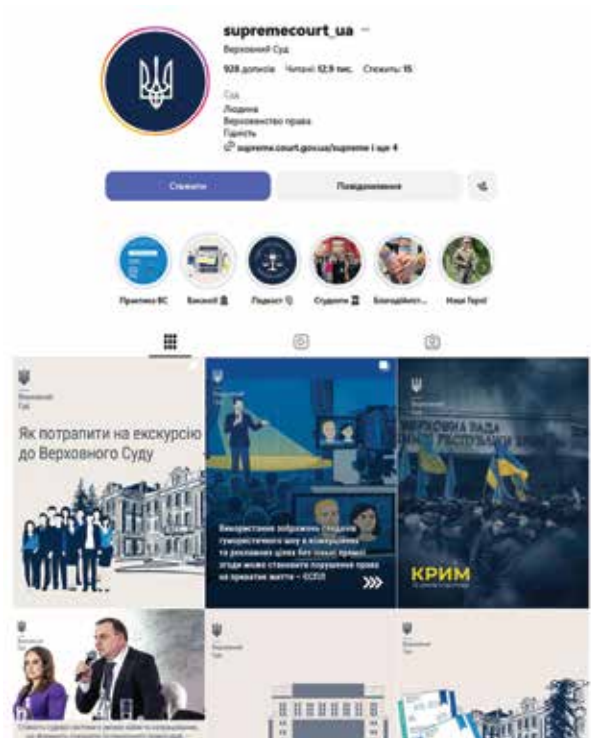
Чому це корисно: мобільний і зручний спосіб отримання новин та правових позицій навіть «на ходу». Ключові переваги: мобільність і зручність; швидкі оновлення практики; інтеграція з повсякденним робочим ритмом.

Посилання:

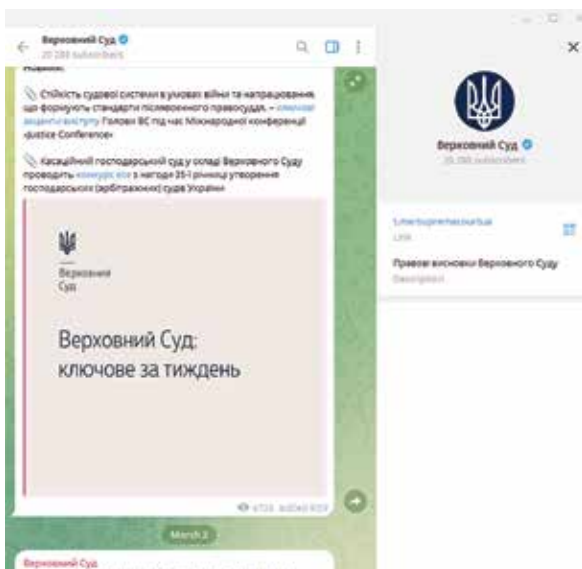
Facebook Верховного Суду:

<https://www.facebook.com/supremecourt.ua>.

Instagram Верховного Суду:

https://www.instagram.com/supremecourt_ua.

Telegram Верховного Суду:

<https://t.me/supremecourtua>.

Таким чином, можна зробити висновок, що Верховний Суд створив певну екосистему корисних інструментів, серед яких:

- **аналітичні** (База правових позицій Верховного Суду, Supreme Lab, ЄСПЛ-KS);
- **оперативні** (Supreme Observer, соціальні мережі);
- **освітні** (дайджести, подкасти).

Їх регулярне використання допоможе новопризначеному судді швидко адаптуватися, працювати впевнено й ухвалювати рішення, що відповідають національним і європейським стандартам правосуддя.

-
- 171 Концепція ЄСІКС: Наказ Державної судової адміністрації України від 30.04.2025 № 178. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/dsa/normatyvno-pravova%20baza/N_178_2025_dodatok.pdf.
- 172 ДСА затвердила концепцію ЄСІКС — у правосудді планують використати штучний інтелект. *Судово-юридична газета*. 04.05.2025. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/329958-gsa-utverdila-kontseptsiyu-esiks-v-pravosudii-planiruyut-ispolzovat-iskusstvennyy-intellekt>.
- 173 Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення ВРПІ від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.
- 174 3 01 квітня 2025 року набула чинності нова редакція Положення про Автоматизовану систему документообігу суду (АСДС), затверджену рішенням Ради суддів України № 39 від 11.11.2024 року, погоджена наказом ДСА України від 29.11.2024 № 529 (зі змінами, внесеними рішенням РСУ №15 від 26 березня 2025 року). З дня набрання чинності цим Положенням, втрачає чинність Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затверджене Рішенням Ради суддів України № 25 від 02.04.2015.
- 175 Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.
- 176 Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами» від 29.06.2023 № 3200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#Text>.
- 177 Розділ IV Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.
- 178 Інструкція з використання підсистеми відеоконференцз'язку Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Наказ ДП «Інформаційні судові системи» від 22.10.2024 № 166-ОД: <https://surli.cc/zipfwb>.
- 179 Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень: Рішення Вищої ради правосуддя від 19.04.2018 № 1200/0/15-18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1200910-18#Text>.
- 180 Лайфхаки від Верховного Суду: 9 правил пошуку в Єдиному державному реєстрі судових рішень. *Лойер*. 26.04.20018. URL: <https://loyer.com.ua/uk/lajfhaki-vid-verhovnogo-sudu-9-pravil-poshuku-v-yedinomu-derzhavnomu-reyestri-sudovih-rishen/>
- 181 Закон України «Про доступ до судових рішень» від 22.12.2005 № 3262-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text>.
- 182 Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15.02.2024 у справі № 990/164/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117340691>.
- 183 Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 24.10.2024 у справі № 752/8103/13-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122926849>.
- 184 База правових позицій Верховного Суду — інноваційний інструмент для єдності судової практики. *Юридична газета*. 29 квітня 2025 року. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/baza-pravovih-poziciy-verhovnogo-sudu--innovatsiyniy-instrument-dlya-ednosti-sudovoyi-praktiki.html>.
- 185 Презентація оновлень Базі правових позицій Верховного Суду. *YouTube*. URL: <https://youtu.be/-ljRIso8Tk?si=vChrQrJepQVEw37b>.
- 186 Як знайти потрібну судову практику за хвилину? Огляд функцій Базі правових позицій. *YouTube*. URL: https://youtu.be/QGkLDj_mv2c?si=DxLe3wqBx7s-0j-S.
- 187 Як База правових позицій аналізує судові рішення за лінком з ЄДРСР. *YouTube*. URL: https://youtu.be/m9aFpFH29Mc?si=AUC6RYZ9r_d-w7v5.
- 188 Пошук у Базі правових позицій: як завантажити документ і знайти релевантну практику ВС? *YouTube*. URL: <https://youtu.be/Kdrl3oIMuO8?si=3GjtdmYSSriG3i0T>.
- 189 Презентація українськомовної версії Платформи обміну знаннями ЄСПЛ (ECHR-KS). *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/live/1GeqmZectpI?si=pnV3GIr00D_INSF.

РОЗДІЛ VII.

ЗОВНІШНЯ ТА ВНУТРІШНЯ КОМУНІКАЦІЯ

I. КОМУНІКАЦІЙНА І РЕПУТАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ

ЩО ТАКЕ КОМУНІКАЦІЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ?

Комунікація — це обмін інформацією між людьми за допомогою спільної системи символів. Термін походить від латинського слова «communicatio», що означає «єдність, передавання, з'єднання, повідомлення» і є спорідненим із дієсловом «communico» — «робити спільним, повідомляти, з'єднувати», утвореним від прикметника «communis» — «спільний». Прийнято вважати, що в сучасну українську мову це слово прийшло через європейські мови, зокрема англійську.

Термін «взаємодія» тлумачать як взаємозв'язок між предметами в дії, а також узгоджені дії між особами, групами чи системами.

Отже, комунікація та взаємодія — взаємопов'язані процеси: комунікація може бути вербальною й невербальною та здійснюється через різні канали (усно, письмово, візуально тощо), а взаємодія — це організація спільних дій і взаємний вплив учасників, що спирається на обмін повідомленнями.

У типовій моделі обміну інформацією діють ланки: «відправник — повідомлення — отримувач». Украй важливою складовою є зворотний зв'язок, який показує відправникові, чи правильно отримувач зрозумів зміст повідомлення.

Тож завданням комунікації та взаємодії є досягнення взаєморозуміння між відправником та отримувачем повідомлення задля певного результату.

ЯКІ Є ВИДИ КОМУНІКАЦІЇ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ ТА ЯК ДОСЯГАЄТЬСЯ ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ?

У сучасній судовій системі України існує багато форм комунікації, які умовно поділяють на зовнішню та внутрішню.

Зовнішня комунікація формує імідж судової влади й довіру суспільства. **Внутрішня комунікація** забезпечує злагоджену й ефективну роботу інституцій і системи загалом.

Варто розрізняти термін «комунікація» і поняття «ефективна комунікація».

Ефективна комунікація — це добре налагоджений процес обміну інформацією, орієнтований на досягнення взаєморозуміння та узгодження дій, що приводить до бажаних змін у знаннях, ставленні або поведінці отримувачів (зокрема, підвищення обізнаності, рівня довіри, формування позитивного іміджу, вчинення чи утримання від певних дій).

Для **кожного суду важливо сформувати власну концепцію комунікації, щоб досягти таких цілей:**

- підвищення обізнаності відвідувачів суду із судовими процедурами;
- покращення ефективності роботи суддів;
- налагодження взаємодії судової влади з органами законодавчої та виконавчої влади;
- посилення престижу професії судді та працівника апарату суду;
- поліпшення умов праці працівників судів;
- запровадження ефективного керування кризовими ситуаціями;
- розвиток співпраці з міжнародними проєктами й обмін досвідом.

Усі зазначені заходи спрямовані на розвиток комунікації судової влади й мають на меті забезпечити ефективну комунікаційну політику.

Водночас варто розуміти, що **внутрішня комунікація є невід’ємною від зовнішньої і навпаки**. Розвиток будь-якого інституту, як і суспільства загалом, як правило, починається зсередини назовні, тобто за формулою «від внутрішнього до зовнішнього».

Розвиток внутрішньої комунікації залежить від розуміння її важливості представниками судової влади. Трансформація має відбуватися на всіх рівнях і сприяти формуванню спільної візії майбутнього українських судів.

Ефективна внутрішня комунікація судової влади — це передусім здатність знаходити спільні сенси, об’єднуватися та чітко артикулювати ключові позиції для зовнішніх аудиторій.

При цьому саме зовнішній відгук, зворотний зв’язок, є тим індикатором, який дозволяє зрозуміти, чи у правильному напрямку рухається судова влада і які зміни необхідно впроваджувати.

Наприклад, за відсутності сталої судової практики в певній категорії спорів відповідну правову проблему слід оперативно обговорити на центральному рівні в межах системи й досягти спільного бачення щодо її розв'язання. Це своєю чергою сприятиме оптимізації роботи судів, значно зменшить витрати адміністративного ресурсу держави та зрештою позитивно вплине на сприйняття суспільством відправлення правосуддя.

Така внутрішня комунікація має відбуватися з обов'язковим залученням усіх стейкхолдерів (зацікавлених сторін), які впливають на відповідні правовідносини, зокрема суддів першої, апеляційної, касаційної інстанцій, а також представників законодавчої і виконавчої влади. Тобто така комунікація починається із внутрішньої й у процесі трансформується в зовнішню. Показниками ефективності такої комунікації можуть бути динаміка кількості подібних позовів, рівень оскарження судових рішень і частка виконаних рішень.

Дотримання формули «від внутрішнього до зовнішнього» є запорукою успішної та ефективної комунікації судової влади з державою і суспільством.

Судова влада періодично має проводити не лише «самоаналіз» ключової проблематики зсередини, а й розділяти її на поточну, стратегічну, правову, соціальну, корпоративну, фінансову тощо. Таке виокремлення та ранжування дозволить розуміти ключові напрямки для внутрішньої комунікації і знаходити зацікавлених осіб для взаємодії та адвокації кращих змін. Для цього судовій владі необхідно розвивати внутрішнє лідерство і проактивність, зокрема через просвітницьку діяльність.

Ефективність зовнішньої та внутрішньої комунікації судової влади важко переоцінити в загальнодержавному вимірі: вона підвищує правову культуру суспільства, сприяє кращому розумінню засад судочинства, підтримує впровадження якісних законодавчих змін. Зокрема, проактивна комунікація впливає на поінформованість суспільства про завдання, проблеми й виклики судової влади; довіру громадян до судів; корпоративну культуру судів; формування позитивного іміджу судової влади; інвестиційний клімат; зміцнення незалежності судової влади; підтримку міжнародних партнерів; обізнаність щодо окремих проваджень і запобігання дезінформації; захист суддів від недобросовісної поведінки під час розгляду справ.

Для забезпечення ефективної комунікації в Україні необхідно створити дорожню карту у вигляді комунікаційної та репутаційної стратегій, які мають суттєво вплинути не тільки на довіру до судової влади, а й на розвиток верховенства права в довгостроковій і середньо-строковій перспективах.

Фундаментом таких стратегій є спільні цінності, місія та візія, які поділятимуться більшістю представників судового корпусу.

НАВІЩО СУДОВІЙ ВЛАДІ КОМУНІКАЦІЙНА ТА РЕПУТАЦІЙНА СТРАТЕГІЇ?

Комунікаційна стратегія — це системний підхід до взаємодії, орієнтований на встановлення довгострокових взаємозв'язків між судовою владою, її зовнішніми та внутрішніми стейкхолдерами, які допомагають досягти поставлених цілей.

Стратегічна комунікація нерозривно пов'язана з управлінськими процесами — плануванням, реалізацією, моніторингом і контролем.

В Україні комунікаційні стратегії затверджено в багатьох органах державної влади: у Вищому антикорупційному суді України, Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, Верховній Раді України, Національному антикорупційному бюро України тощо. А у Сполучених Штатах Америки й інших країнах світу стратегічна комунікація визначена на державному рівні — в межах законодавчого поля та урядових політик.

Комунікаційна стратегія судової влади — це система довгострокових пріоритетів, цілей і принципів у сфері комунікації, що формує спільне бачення (візію) розвитку.

Однією з найпрактичніших систем планування та реалізації комунікаційних проєктів є система RACE:

R — *research* — дослідження (аналіз аудиторії, каналів комунікації, встановлення цілей);

A — *action* — дія (розроблення конкретних комунікаційних програм і повідомлень);

C — *communications* — спілкування (безпосередньо комунікаційна діяльність);

E — *evaluation* — оцінювання (ефективності, результатів і внесення коректив).

Ця методика була розроблена для використання у сфері зв'язків з громадськістю, однак наразі широко використовується і в інших галузях стратегічного планування в маркетингу, GR (Government Relations) і PR (Public Relations) тощо.

Знання основ стратегічної комунікації сприяє професійному зростанню, кращій координації діяльності команд і підвищенню якості управлінських рішень.

Репутаційна стратегія судової влади — це різновид стратегічної комунікації, комплекс дій, спрямований на *формування позитивного іміджу та стійкої довіри суспільства до судових інститутів*.

Водночас саме сталість довіри громадян до української правової системи й судів має виступати індикатором для носіїв влади, зважаючи на принцип безперервності (континуїтету). Тобто, незалежно від змін політичної чи економічної ситуації у країні, судова влада має неухильно дотримуватися напрацьованої репутаційної стратегії.

Розроблення комунікаційної та репутаційної стратегій сприятиме подоланню кризових ситуацій у судовій системі у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі.

ЩО ПЕРЕДБАЧАЄ КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ КОМУНІКАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ СУДОВОЇ ВЛАДИ?

Затвердження та впровадження комунікаційної стратегії органів судової влади передбачені Дорожньою картою з питань верховенства права, виконання якої є важливою складовою європейської інтеграції в межах Кластера 1 «Основи процесу вступу до ЄС».

Рішенням Ради суддів України від 4 травня 2023 року № 18 схвалено проєкт **Концепції розвитку комунікаційної політики судової влади**¹⁹⁰.

Ця Концепція суттєво розширила зміст комунікаційної політики судової влади, ввела інститут

«суддів-речників» і «помічників суддів-речників». Також вона передбачає багато інноваційних змін, зокрема такі.

Інституційні рішення:

- створення інформаційно-медійних центрів;
- визначення ролей суддів-речників та осіб, відповідальних за комунікацію.

Цифрова інфраструктура:

- функціонування єдиного вебпорталу судової гілки влади.

Професійні стандарти та навчання:

- затвердження професійних стандартів і навчання з питань комунікації;
- навчання та сертифікація судових працівників з питань комунікації;
- розвиток культури комунікації в середовищі судової влади.

Взаємодія з громадськістю та ЗМІ:

- забезпечення ефективної комунікації з громадськістю;
- розвиток каналів комунікації;
- взаємодія зі ЗМІ та іншими медіаплатформами;
- організація громадських консультацій і публічних зустрічей.

Моніторинг, оцінювання та звітність:

- моніторинг та оцінювання ефективності комунікаційної політики;
- встановлення критеріїв і показників ефективності комунікації, регулярне проведення соціологічних досліджень та аналізу зворотного зв'язку;
- звітність і контроль за виконанням комунікаційної політики.

II. СПІЛКУВАННЯ З УЧАСНИКАМИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

ЯКИХ ПРАВИЛ ВАРТО ДОТРИМУВАТИСЯ СУДДІ АБО ПРАЦІВНИКУ СУДУ ПІД ЧАС СПІЛКУВАННЯ З УЧАСНИКАМИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ?

Учасники судового провадження — одна з найважливіших аудиторій судової системи. Довіра громадськості залежить не лише від професійного, неупередженого розгляду справи й ефективної комунікації зі ЗМІ, а й від вражень сторін та інших учасників від взаємодії із судом. Комунікація визначає значну частину цього враження. Саме тому важливою є комунікація як у залі судових засідань, так і поза нею: під час надання інформації сторонам телефоном, електронною поштою

або у приймальні суду. Ввічлива, шаноблива взаємодія, зрозуміла мова, терплячі й детальні відповіді на запитання формують ставлення сторін до роботи суду.

Принципи комунікації під час спілкування з учасниками:

- зрозуміла та проста мова;
- професіоналізм і компетенція;
- співпраця на основі доброї волі¹⁹¹.

Комунікація між судом та учасниками судового процесу має відбуватися **лише в межах, визначених законом**, ґрунтуючись на принципах законності, рівності сторін і неупередженості. Це означає, що інформація має надаватися **на рівних умовах для всіх** без прихованих переваг, а будь-які односторонні (ex parte) контакти щодо суті справи виключаються. Важливо уникати двозначних формулювань або висловлювань, які можуть бути сприйняті як натяк на майбутнє рішення.

Рекомендації:

- Використовуйте нейтральний тон, уникайте емоційних оцінок.
- Не давайте поради сторонам щодо стратегії або доказів.
- Уникайте фраз, які можна трактувати як прихильність до однієї зі сторін (наприклад: «Ваша позиція мені зрозуміла й виглядає переконливо»).

Психологічні особливості окремих учасників процесу можуть зумовлювати необхідність застосування суддею особливих підходів та комунікаційних прийомів. Національна школа суддів України (НШСУ) періодично проводить тренінги з таких питань, наприклад щодо спілкування з малолітніми або неповнолітніми учасниками судового процесу¹⁹², особами, які зазнали психотравмуючого впливу¹⁹³, учасниками бойових дій¹⁹⁴, потерпілими від воєнних злочинів¹⁹⁵ тощо.

ЧИ ДОПУСТИМО СУДДІ ВІДПОВІДАТИ НА ЗАПИТАННЯ СТОРІН ПОЗА МЕЖАМИ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ?

Відповіді на запитання можливі лише щодо процедурних моментів, які є відкритими й загальнодоступними, наприклад щодо графіка засідань або способів подання документів.

Важливо! Обговорювати суть справи, ймовірність рішення або давати будь-які поради учасникам процесу категорично заборонено, оскільки це може викликати сумніви щодо неупередженості суду.

Як діяти правильно:

- Якщо учасник запитує про строки подання документів, можна надати загальне роз'яснення, посилаючись на норму закону.
- Якщо запитання стосується того, яке рішення ухвалить суд, можна відповісти нейтральною формулою: «Суд ухвалить рішення на підставі закону й наданих сторонами доказів».

Недопустимі форми комунікації:

- *Неофіційні зустрічі, телефонні розмови, листування в месенджерах чи соціальних мережах.*
- *Обговорення деталей справи під час перерви в засіданні.*
- *Приймання документів «з рук» поза залию суду або їх неофіційне передавання.*

Єдиний правильний шлях комунікації з учасниками процесу — **через офіційні канали суду:**

- Безпосередньо під час судового засідання.
- Через канцелярію суду (письмові заяви, клопотання).
- За допомогою системи електронного суду (офіційна платформа для обміну документами).
- Через офіційну електронну пошту суду.

Такі правила запобігають виникненню сумнівів щодо неупередженості й забезпечують рівність сторін у доступі до інформації.

ЯК ПРАВИЛЬНО РЕАГУВАТИ НА ЕМОЦІЙНІ АБО КОНФЛІКТНІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ УЧАСНИКІВ ПРОЦЕСУ?

Суддя повинен залишатися спокійним і врівноваженим, не піддаватися на провокації, навіть у разі різких висловлювань чи проявів агресії.

Триетапна модель реагування:

- *Попередження* — нагадати про правила поведінки в суді.
- *Деескалація* — говорити спокійно, зберігаючи нейтральну інтонацію, уникати підвищення голосу.
- *Застосування процесуальних заходів* — зробити зауваження, а в разі ігнорування — ухвалити рішення про видалення особи із зали.

ЯКІ КЛЮЧОВІ ВИМОГИ БАНГАЛОРСЬКИХ ПРИНЦИПІВ ПОВЕДІНКИ СУДДІВ І КОДЕКСУ СУДДІВСЬКОЇ ЕТИКИ ЩОДО СПІЛКУВАННЯ З УЧАСНИКАМИ ПРОЦЕСУ?

Бангалорські принципи поведінки суддів¹⁹⁶ і Кодекс суддівської етики¹⁹⁷ встановлюють чіткі стандарти взаємодії судді з учасниками процесу. Основна ідея — забезпечити **неупередженість, рівність сторін і прозорість комунікації**, усуваючи будь-які сумніви щодо об'єктивності суду.

Нижче наведено конкретні вимоги цих нормативних актів і приклади правильного й неправильного спілкування з учасниками процесу.

1. Заборона неофіційного спілкування (ex parte)

Бангалорські принципи, п. 2.3: «Суддя по можливості обмежує себе у здійсненні дій, що можуть стати приводом для позбавлення його права брати участь у судовому засіданні та виносити рішення у справах».

Кодекс суддівської етики, ст. 14: «Суддя не має допускати позапроцесуальних взаємовідносин з учасниками судового процесу у справі, що перебуває у його/її провадженні».

Порада:

Не обговорювати справу поза засіданням; вирішувати адміністративні питання лише за участю всіх сторін.

Приклад правильного спілкування:

Уточнення дати засідання електронною поштою з копією всім учасникам.

Приклад НЕправильного спілкування:

Телефонна розмова з однією стороною про хід справи.

2. Рівний доступ до інформації

Бангалорські принципи, п. 5.2, 5.3: «При виконанні своїх судових обов'язків суддя не повинен словами чи поведінкою демонструвати прихильність чи упередженість до будь-якої особи чи групи осіб, керуючись причинами, що не стосуються справи.

Суддя виконує судові функції, належним чином враховуючи інтереси всіх осіб, а саме сторін у справі, свідків, адвокатів, співробітників суду та колег по суду, не розрізняючи осіб на підставах, що не є суттєвими для належного відправлення таких функцій».

Кодекс суддівської етики, ст. 11: «Суддя повинен проявляти повагу до права на інформацію про судовий розгляд, не допускаючи порушення принципу гласності та відкритості судового процесу».

Порада:

Уникати будь-яких проявів прихильності чи упередженості; забезпечувати однаковий обсяг і спосіб надання інформації всім сторонам.

Приклад правильного спілкування:

Розсилка всім сторонам однакових доказів чи інших матеріалів справи і рішень через канцелярію.

Приклад НЕправильного спілкування:

Надсилання одного листа з матеріалами тільки одній стороні.

3. Заборона порад щодо суті справи

Бангалорські принципи, п. 2.4: «Перед розглядом справи (про який відомо, що він відбудеться, або це тільки передбачається) суддя утримується від будь-яких коментарів, що могли б з огляду на розумну оцінку ситуації якимось чином вплинути на перебіг цієї справи чи поставити під сумнів справедливе ведення процесу».

Кодекс суддівської етики, ст. 10: «Суддя повинен виконувати обов'язки судді безсторонньо і неупереджено та утримуватися від поведінки, будь-яких дій або висловлювань, що можуть призвести до виникнення сумнівів у рівності суддів та присяжних під час здійснення правосуддя».

Порада:

Не давати порад або прогнозів; утримуватися від оцінок, які можуть вплинути на результат.

Приклад правильного спілкування:

Пояснення процедурних питань без коментарів щодо результату.

Приклад НЕправильного спілкування:

Коментар про ймовірний результат або стратегічні поради одній зі сторін.

4. Використання офіційних каналів комунікації

Бангалорські принципи, п. 1.3: «Суддя не тільки виключає будь-які взаємовідносини, що не відповідають посаді, чи втручання з боку органів законодавчої та виконавчої влади, а й робить це так, щоб це було зрозуміло навіть сторонньому спостерігачу».

Кодекс суддівської етики, ст. 14: «Суддя має уникати поведінки, що може викликати сумнів чи створити враження про наявність у судді прихильності чи упередженого ставлення до учасників справи чи їхніх представників».

Порада:

Усі повідомлення, документи та роз'яснення повинні передаватися через офіційні канали: під час відкритих судових засідань; через канцелярію суду; офіційною електронною поштою або іншими передбаченими законом способами; не використовувати соціальні мережі або месенджери.

Приклад правильного спілкування:

Відправлення повідомлень через офіційний портал суду.

Приклад НЕправильного спілкування:

Обговорення деталей справи у WhatsApp або під час особистої зустрічі.

5. Професійна дистанція та ввічливість

Бангалорські принципи, п. 6.6: «Суддя підтримує порядок та дотримується етикету в процесі всіх судових розглядів та поводить себе терпляче, гідно та ввічливо по відношенню до сторін судового засідання».

Кодекс суддівської етики, ст. 8: «Суддя під час здійснення правосуддя повинен виявляти тактовність, ввічливість, витримку й повагу до учасників судового процесу та інших осіб».

Порада:

Зберігати ввічливий, коректний тон; демонструвати повагу до всіх учасників; уникати фамільярності й емоційного тиску.

Приклад правильного спілкування:

Ввічливе звернення до сторін під час засідання, чітке пояснення процедур.

Приклад НЕправильного спілкування:

Підвищення голосу на сторону, саркастичні або образливі зауваження.

Дотримання цих принципів забезпечує неупередженість, рівність і довіру до суду. Навіть незначні порушення можуть підірвати авторитет судової влади та створити ризик оскарження рішення.

III. ВЗАЄМОДІЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ ТА ЗМІ

ЯКІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ВЗАЄМОДІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ З ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ТА ЗМІ?

Комунікація між судовою владою та громадським простором тривалий час була непростою. Із часу незалежності судова система поступово переходила від закритості до більшої відкритості та підзвітності, орієнтуючись на принципи верховенства права й захисту прав людини.

Важливими віхами стали **Помаранчева революція 2004 року** та **Революція Гідності 2014 року**. Активність громадянського суспільства вплинула на вектор реформ і євроінтеграційний курс держави. Водночас війна, що почалася російською агресією у 2014 році й переросла в повномасштабне вторгнення 2022 року, загострила запит на довіру, прозорість і якісну комунікацію.

Судова влада безпосередньо залучена до реформ. 2014–2024 роки позначені масштабними перевітками доброчесності та кваліфікаційним оцінюванням, що спричинило відчутні кадрові зміни. Подекуди через це частина суддів критично ставиться до діяльності громадських організацій,

однак водночас зростає розуміння ролі громадянського суспільства у зміцненні демократії. Загальну тенденцію можна охарактеризувати як поступове налагодження конструктивного діалогу.

Серед видів комунікацій судової влади з громадськими організаціями можна виділити три: ситуативна, постійна й антикризова.

Ситуативна комунікація — це одноразовий обмін інформацією у зв'язку з певною подією (брифінг, реліз, роз'яснення щодо окремої справи в межах дозволеного законом).

Постійна комунікація — це регулярна взаємодія на підставі меморандумів або протоколів (робота суддів-спікерів, пресслужб, тематичних робочих груп, медіаосвіта).

Антикризова комунікація — це оперативні роз'яснення в чутливих ситуаціях, що викликають значний суспільний резонанс.

Правова основа взаємодії з громадськими об'єднаннями

Право на об'єднання є одним із невід'ємних прав людини, закріпленим у багатьох міжнародно-правових документах, зокрема в Загальній декларації прав людини 1948 року, Конвенції про свободу асоціації та захист права на організацію № 87 1950 року, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1973 року. Таке право також гарантоване ст. 36 Конституції України.

Поняття «громадське об'єднання», «громадська організація» та «громадська спілка» розкриваються у ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання»¹⁹⁸.

У Рішенні Конституційного Суду України від 6 червня 2019 року № 3-р/2019 наголошено, що громадські об'єднання як інститути громадянського суспільства є природним фундаментом конституційної демократії в забезпеченні політичного розвитку українського суспільства та держави, сприяють самореалізації громадян, надають їм можливість самостійно або разом з іншими реалізовувати та/або захищати свої права, свободи й інтереси, що визначаються та гарантуються Основним Законом України, а також брати участь у вирішенні суспільно важливих справ на місцевому чи загальнодержавному рівні (абз. 4 пп. 2.3 п. 2 мотивувальної частини цього Рішення).

Тож варто пам'ятати, що ефективна комунікація з громадськими об'єднаннями безпосередньо впливає на становлення демократичних інститутів у державі, сприяє іміджу судової влади й довірі суспільства до її представників.

Діяльність недержавних громадських об'єднань регулюється законами України, які встановлюють їхню організаційно-правову форму й визначають особливості реалізації права на членство в них. До них належать Закони України «Про основні засади молодіжної політики», «Про політичні партії в Україні», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про кооперацію», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», «Про третейські суди» тощо.

За своєю організаційно-правовою формою громадські об'єднання, організації та спілки можуть мати різні назви: громадські рухи, професійні спілки, політичні партії, асоціації, благодійні та інші

фонди, аналітичні центри, консалтингові організації. Окремо варто згадати про спеціалізовані органи, що складаються з представників громадськості, наприклад **Громадська рада доброчесності**.

Серед усіх цих форм організації існує певна відмінність за суб'єктними ознаками засновників та учасників.

Громадська організація — це об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи.

Громадська спілка — це об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи.

Громадськість — організована сукупність фізичних та юридичних осіб приватного права, яка на добровільних засадах бере участь у процесі підготовки та прийняття органами публічної влади нормативно-правових актів, а також здійснює контроль за їх виконанням з метою захисту прав, свобод та законних інтересів.

Громадський рух — це добровільне формування людей, що виникає на основі їхнього свідомого волевиявлення відповідно до спільних політичних інтересів, прав і свобод. Громадські рухи не обов'язково реєструються як юридичні особи й можуть бути створені з орієнтиром на найближчу політичну перспективу.

Останнім часом в Україні багато уваги приділяється питанню важливості ефективної координації діяльності органів судової влади щодо комунікації судів зі ЗМІ та громадськістю, оскільки це є вагомим передумовою для підвищення рівня довіри до системи правосуддя.

Наприклад, у липні 2024 року у місті Львові відбулася Міжнародна конференція **«Комунікація судової влади: єдиний голос як інструмент для розбудови довіри»**¹⁹⁹. Конференція скликала Вищу раду правосуддя спільно з комунікаційною агенцією «Good to know» (Литва), Проєктом ЄС «Право-Justice» та Програмою USAID «Справедливість для всіх» з метою обговорення питань внутрішньої комунікації та поліпшення стратегічної комунікації судової системи.

На заході було презентовано **«Посібник із питань судової комунікації»**²⁰⁰, який стане в пригоді всім органам та особам, які працюють у судовій системі України. У ньому містяться рекомендації з ефективної внутрішньої співпраці та професійної комунікації зі ЗМІ та суспільством.

Комунікація судової влади з громадськими об'єднаннями має свої особливості, позаяк цей сегмент взаємодії врегульований значно ширшим масивом обов'язкових норм, ніж в інших гілок влади.

Взаємодія судової влади з громадськістю здійснюється відповідно до Конституції України, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Бангалорських принципів, Мадридських принципів щодо зв'язку між засобами масової інформації та суддівською незалежністю, Кодексу суддівської етики, орієнтовного Порадника з комунікації з громадянським суспільством у випадку кризової ситуації в суді та Пропозицій щодо реагування на факти поширення в ЗМІ інформації, що підриває авторитет судової влади²⁰¹, інших національних і міжнародних документів, що регулюють діяльність у судовій сфері, а також Законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про звернення громадян», «Про медіа», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації» тощо.

Попри розгалужене регулювання, на практиці складно встановити баланс між суспільним інтересом до поінформованості й захистом прав і безпеки суддів та учасників процесу. На інституційно-

му рівні судова влада має орієнтири та приклади належної комунікації (українські та міжнародні рекомендації), однак на індивідуальному рівні обізнаність про сучасні підходи до взаємодії з громадянським суспільством місцями лишається недостатньою.

Тому вкрай важливо знати про напрямки діяльності громадських об'єднань, з якими найчастіше комунікує судова влада, й будувати відповідні комунікаційні стратегії. Саме підготовка є запорукою успішної комунікації. Вона передбачає збір інформації про громадські об'єднання, зокрема щодо окремих учасників, керівництва, джерел фінансування, донорів, цінностей, цілей і місії організації, публікацій у ЗМІ, партнерства, даних з офіційних звітів і багато іншого. Переважна більшість таких даних доступна у відкритих джерелах, тож для їх пошуку й перевірки важливо мати відповідні навички.

До найпоширеніших напрямків діяльності громадських об'єднань, з якими потенційно стикається судова влада, належать, зокрема, правничі, професійні (профільні), дослідницькі, антикорупційні (зокрема, зосереджені на питанні доброчесності судової влади), інформаційно-просвітницькі. Частина організацій займається моніторингом та інформуванням і може (умисно або ні) поширювати недостовірні відомості, тож потрібні прозорість, своєчасні роз'яснення і перевірка фактів.

У цьому аспекті *важливим є сприяння всебічному та прозорому висвітленню інформації для забезпечення всеохопної поінформованості суспільства, щоб сторонній спостерігач міг отримати відповіді на резонансні суспільні запитання.* Важливо, щоб судді та працівники суду, представники засобів масової інформації та громадяни не лише усвідомлювати значення взаємодії, а й самі її здійснювали. Особливості взаємодії судів зі ЗМІ полягають у тому, що під час поширення інформації про діяльність суду необхідно постійно підтримувати баланс між інтересами суспільства загалом, окремих соціальних груп та учасників процесу зокрема. Порушення такого балансу може створити загрозу недотримання прав людини, зменшення довіри громадян до суду, а також сприяти певним корупційним проявам тощо²⁰².

Для конструктивного діалогу з громадськістю та мінімізації зловживань потрібна системна співпраця між органами суддівського врядування і самоврядування, їхніми пресслужбами, суддями-спікерами, головами судів і їхніми заступниками, профільними підрозділами законодавчої та виконавчої влади, Національною школою суддів України, професійними суддівськими об'єднаннями (громадськими організаціями суддів). Важливою є також роль профільних громадських організацій, місія яких передбачає підвищення довіри до правосуддя: горизонтальна комунікація «ГО ↔ ГО» часто буває ефективнішою для зняття напруги та спростування міфів.

Проактивна комунікація судів зі ЗМІ та громадськістю — важлива передумова для підвищення рівня довіри суспільства до системи правосуддя.

Корисними можуть стати рекомендації, викладені в навчально-практичному посібнику з тренінгу **«Комунікація як засіб підвищення довіри до системи правосуддя»** для прессекретарів і відповідальних за зв'язки судів з громадськістю та спрямованого на засвоєння знань, розвиток умінь і навичок ведення ефективних судових комунікацій²⁰³, а також науково-практичному посібнику НШСУ **«Комунікації судової влади»**²⁰⁴.

Мадридські принципи щодо зв'язку між засобами масової інформації та суддівською незалежністю (оприлюднені в Резолюції 1296 Економічної та соціальної ради ООН від 11.02.1994) встановлюють мінімальні стандарти для поєднання свободи слова й незалежності суддів. Свобода вираження поглядів і свобода ЗМІ є основою демократії, тому засоби масової інформації мають право коментувати відправлення правосуддя до, під час і після процесу, не порушуючи презумпцію

невинуватості. Обмеження допускаються лише законом, рішенням судді, мають бути мінімальними та спрямованими на захист учасників процесу, неповнолітніх чи національної безпеки. Суддям рекомендується сприяти прозорості, надаючи стислий виклад рішень і дотримуючись етичних правил комунікації зі ЗМІ²⁰⁵.

ЯК МАЄ БУДУВАТИСЯ КОМУНІКАЦІЯ СУДУ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ?

*Суддя як окремий суб'єкт комунікації обмежений етичними стандартами, передусім вимогою щодо неупередженості. Тому в кризових ситуаціях його пріоритет — **централізована, узгоджена комунікація** через суддю-спікера або пресслужбу за заздалегідь підготовленими процедурами кризового менеджменту в суді.*

Орієнтуватися слід на *Порадник із комунікації з громадянським суспільством у випадку кризової ситуації в суді* (рішення Ради суддів України від 25.01.2019 № 3). Цей документ визначає базові рамки поведінки й ролей, а також перелік дій, які є недоречними в межах кризової комунікації.

Чого не слід робити під час кризової комунікації:

- Не сперечайтесь про проблему.
- Не звинувачуйте інших.
- Не поведітьесь агресивно або нестримано.
- Не кажіть того, чого не хочете почути потім у ЗМІ.
- Не використовуйте емоційно забарвлених слів, наприклад «криза», «жахливий».
- Намагайтесь уникати фрази «без коментарів».

Ці поради виправдані й корисні, але не вичерпні: їх слід доповнювати внутрішніми регламентами суду.

З метою покращення навичок комунікації варто завжди пам'ятати про уніфікований принцип — у будь-якій кризовій комунікації основна увага завжди зосереджується на перспективі активних дій суду в майбутньому, а не на тому, що відбулося.

Тобто, у разі виникнення ситуації, про яку необхідно комунікувати тут і зараз із представниками ЗМІ чи на вимогу громадських об'єднань, варто зосередитися на перспективі подальших дій суду, які уточнюють, виправляють, поліпшують стан речей. Водночас *необхідно утриматися від надмірної деталізації самої ситуації, яка сталася, поставивши акцент саме на діях у найближчому майбутньому.*

Типові операційні питання у справах, які становлять суспільний інтерес:

- У суді має бути визначене місце для проведення інтерв'ю та пресбрифінгів. Важливо створити належні умови для зручного й безпечного пересування представників ЗМІ та працівників апарату суду, учасників судових засідань. Завчасне повідомлення, акредитація пред-

ставників ЗМІ, зустріч і супроводження їх до місця проведення брифінгу є дуже важливим елементом.

- Усі працівники апарату суду мають знати про актуальні події в суді. Для цього потрібно забезпечити їх належне інформування в короткий строк.
- Контроль за поведінкою громадськості в приміщеннях суду та регулювання доступу осіб до зали судових засідань. Встановлення спеціальних знаків (дороговказів) для пересування в приміщеннях суду.
- Інформування присутніх про можливу відповідальність за порушення правил поведінки в приміщенні суду й під час судових засідань. Розміщення пам'яток, інформаційних стендів, інформування перед початком судового засідання.
- Організація онлайн-трансляції судового засідання на сайті суду та завчасне повідомлення про це на сайті суду.

Вища Рада правосуддя 31 липня 2025 року затвердила Комунікаційну стратегію Вищої ради правосуддя на 2025–2029 роки²⁰⁶. Нею, зокрема, передбачено впровадження алгоритму кризового реагування з чіткими етапами (виявлення, аналіз, оцінювання, координація, відповідь, супровід) для швидкого переривання негативного циклу суспільної думки.

Реалізація Комунікаційної стратегії ВРП щодо кризових комунікацій передбачає таке:

- Створення групи з керування кризою у сфері комунікації, яка включає чіткий розподіл обов'язків і строки реагування.
- Моніторинг інформаційного поля через цифрові інструменти для виявлення потенційних ризиків.
- Регулярні консультації суддів-спікерів і працівників апаратів щодо взаємодії зі ЗМІ для уникнення помилок.
- Превентивне створення позитивних наративів через історії суддів із метою зменшення впливу негативних «очевидностей» під час криз.
- Оперативне реагування на резонансні події від першоджерела (суддів-спікерів) для заповнення інформаційного вакууму та формування власного наративу.
- Упровадження алгоритму кризового реагування: виявлення сигналів тривоги, аналіз ситуації, оцінка ризиків, внутрішня координація, підготовка людиноцентричної відповіді, публікація, супровід і довгострокове корегування образу.
- Підготовка сценаріїв для типових криз (порушення етики суддею, резонансні рішення, дезінформація) та відповідей на популярні міфи («суди продажні», «справи безпідставно затягуються»).
- Призначення єдиного, авторитетного представника для всіх запитів ЗМІ для забезпечення єдиного, послідовного повідомлення.

ЩО СЛІД ВРАХОВУВАТИ В РОБОТІ З ФАКТАМИ ПОШИРЕННЯ В ЗМІ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ АБО ІНФОРМАЦІЇ, ЩО ПІДРИВАЄ АВТОРИТЕТ СУДОВОЇ ВЛАДИ?

Відповідно до затверджених у 2019 році Радою суддів України пропозицій щодо реагування на факти поширення в ЗМІ інформації, що підриває авторитет судової влади²⁰⁷, у роботі з такими фактами необхідно зважати на таке:

- *Вибір способу захисту* належить виключно судам, разом із тим, особа, право якої порушено, може обрати як загальний, так і спеціальний способи захисту свого права, визначені законом, який регламентує конкретні цивільні правовідносини.
- *Недостовірна інформація* — це інформація про діяльність судів і суддів, яка не відповідає дійсності.
- *Спростування* — доведення неправильності, помилковості, хибності будь-чого, будь-чиїх тверджень, переконань, заперечення, відкидання будь-яких тверджень, відбувається в ідентичній до порушення формі, а якщо це неможливо чи недоцільно — в адекватній чи іншій формі, з урахуванням того, що воно має бути ефективним. Крім того, спростування обов'язково має проводити або підписати особа, яка поширила неправдиву інформацію і порушила тим самим особисті немайнові права фізичної особи. У протилежному випадку йдеться радше про інші способи захисту (відповідь, висловлювання своєї думки тощо).
- *Право на відповідь* — один зі спеціальних способів захисту фізичної особи в разі порушення її особистих немайнових прав, поширення недостовірної інформації про неї та (або) членів її сім'ї.
- *Право на власне тлумачення обставин справи* — вияв реалізації конституційного права на свободу думки, свободу слова та вільне вираження своїх поглядів і переконань.
- *Оціночні судження* не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості.

Судова влада повинна забезпечувати баланс між конституційним правом на свободу думки і слова, правом на вільне вираження своїх поглядів і переконань, з одного боку, та правом на повагу до людської гідності, конституційними гарантіями невтручання в особисте і сімейне життя, судовим захистом права на спростування недостовірної інформації про особу — з іншого.

ЯКІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО КОМУНІКАЦІЇ СУДДІВ МІСТЯТЬСЯ В БАНГАЛОРСЬКИХ ПРИНЦИПАХ ПОВЕДІНКИ СУДДІВ?

Відповідно до п. 2.4 Бангалорських принципів поведінки суддів²⁰⁸ *перед розглядом справи* (про який відомо, що він відбудеться, або це тільки передбачається) *суддя має утриматися від будь-яких коментарів, що могли б з огляду на розумну оцінку ситуації якимось чином вплинути на перебіг цієї справи чи поставити під сумнів справедливе ведення процесу. Суддя має утриматися від публічних та інших коментарів, оскільки це може перешкодити неупередженому розгляду справи стосовно певної особи чи питання.*

Низка аспектів деталізована в Коментарях щодо Бангалорських принципів²⁰⁹.

Критика у ЗМІ

Засоби масової інформації мають право збирати інформацію та надавати її суспільству, а також висловлюватися з питань здійснення правосуддя, зокрема у зв'язку зі справами, які розглядають на досудовому етапі, в суді чи після судового провадження, без порушення принципу презумпції невинуватості. Відступати від принципу свободи інформації можна лише в тих випадках, які передбачено Міжнародним пактом про громадянські і політичні права.

Якщо ЗМІ або зацікавлені представники громадськості виступають із критикою рішення, винесеного судом, суддя має утриматися від відповіді на таку критику шляхом письмової заяви в засобах масової інформації чи приватних зауважень щодо такої критики під час судового засідання. Суддя може висловлювати свою думку лише шляхом викладення своїх доводів під час розгляду справ у суді. Загалом судді не варто також виступати з публічним захистом обґрунтованості винесених рішень.

Викривлення відомостей у ЗМІ

Якщо в засобах масової інформації з'являються відомості, які викривляють перебіг судового провадження чи винесеного судом рішення, і суддя вважає за потрібне виправити помилку, секретар суду може поширити пресреліз і представити реальний стан справ або вжити заходів для усунення такого викривлення.

Відносини зі ЗМІ

Незважаючи на те, що питання відносин зі ЗМІ прямо не висвітлене в пункті 2.4 Бангалорських принципів, воно все ж залишається актуальним. У зв'язку з цим слід виділити три аспекти проблеми.

Перший аспект — використання ЗМІ для створення іміджу судді чи впливу на просування по службі. Піддавання такому впливу може порушувати Бангалорські принципи (п. 1.1, 2.1, 2.2, 3.2, 4.1).

Другий аспект — контакти зі ЗМІ поза судом. У більшості країн надання інформації для преси забезпечується через протоколи та відкритість процесу, а інші коментарі судді щодо справи є неприпустимими.

Третій аспект — коментарі судді про власні або чужі рішення. Вони допустимі лише в науковому контексті й щодо загальних правових питань. Суддям не варто вступати в дискусії, які можуть виглядати як спроба доповнити мотивування рішень.

ЯКІ ОСНОВНІ СТАНДАРТИ ЩОДО ПРАВИЛ ПОВЕДІНКИ СУДДІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ?

У 2023 році громадською організацією «Інститут прикладних гуманітарних досліджень» підготовлено коментар, що містить узагальнені роз'яснення, тлумачення та підходи до розуміння міжнародних стандартів і правил поведінки суддів у соціальних мережах, а також проаналізовано положення відповідних міжнародних документів, що визначають поведінку суддів у соціальних мережах і найкращі національні практики імплементації відповідних міжнародних стандартів²¹⁰.

Стандарти та правила поведінки суддів у соціальних мережах:

- 1) Суддям **не слід забороняти участь у соціальних мережах**, але використання соціальних мереж окремими суддями має підтримувати авторитет правосуддя та доброчесність суддівської професії.
- 2) Правила щодо **суддівської етики** застосовуються до поведінки суддів у соціальних мережах так само, як і до поведінки в реальному житті.
- 3) Держави можуть створювати додаткові вимоги щодо поведінки суддів у соціальних мережах, однак будь-які **додаткові вимоги не повинні стосуватися конкретних соціальних мереж** або технологій, а повинні мати загальне застосування.
- 4) Судді **повинні бути обізнаними з аспектами (зокрема технічними) використання соціальних мереж**, зокрема знати їх види та предметну специфіку, внутрішні правила, наслідки певних дій на платформі.
- 5) **Держава повинна забезпечити** наявність освітніх програм щодо поведінки суддів у соціальних мережах, створення механізмів індивідуальних консультацій і надання загальних рекомендацій для суддів щодо використання соціальних мереж.
- 6) Судді повинні переконатися, що рівень використання ними соціальних мереж **не впливає негативно на їхню здатність виконувати свої обов'язки** судді.
- 7) Важливим є **використання соціальних мереж судами як інституціями** з метою захисту їхньої незалежності, підвищення підзвітності, прозорості й довіри до судової влади.
- 8) **Контроль «цифрової пам'яті»:** судді й кандидати на посаду судді повинні забезпечувати постійний контроль і ревізію «цифрової пам'яті», вживати заходів щодо видалення вмісту облікових записів у соціальних мережах, створеного до призначення на посаду судді, перевіряти минулі й поточні облікові записи в соціальних мережах, їхній вміст і зв'язки.
- 9) Судді повинні **утримуватися від дослідження аспектів справи в Інтернеті**, включно з дослідженням соціальних мереж сторін або свідків, оскільки це потенційно може вплинути на рішення суддів у справі або створити враження, що у справі був такий вплив.
- 10) **Обачність, стриманість і розсудливість щодо всіх взаємодій та поведінки на платформах соціальних мереж** (лайки, дописи, коментарі до дописів, фотографії тощо) як умова **уникнення**: а) лобювання уряду/влади, участі в політичних та інших дискусіях у ролі «авторитета», «впливової особи» тощо; б) поведінки в соціальних мережах, яка може бути обурливою (такою що бентежить), непристойною або неоднозначною; в) надмірного інтересу певних осіб чи груп (наприклад, схвалення); г) ігнорування «пасивного формату присутності в соціальних мережах» — через дії та реакції сторонніх людей і без ініціативи з боку судді.
- 11) Дотримання етичних правил і стандартів щодо будь-яких **проявів прихильності в соціальних мережах** у формі встановлення відносин дружби, відстеження, схвалення чи інших дій, зокрема, врахування «дружби» в соціальних мережах під час застосування суддями правил відводу (самовідводу). Судді повинні послідовно застосовувати правила видалення та/або блокування підписників/друзів тощо у випадках, коли невиконання цього обов'язку створить видимість упередженості.

- 12) Суддя повинен **уникати спілкування** в соціальних мережах з особами, що є або з високою ймовірністю можуть стати учасниками судового провадження (включно з пов'язаними з ними особами).
- 13) Судді повинні ставитися до інших **з гідністю та повагою**, забезпечувати стриманий і ввічливий **тон публікацій** у соціальних мережах, не толерувати зауваження дискримінаційного або принизливого характеру. Судді мають володіти **навичками реагування** на цькування та образи в соціальних мережах, зокрема пам'ятати про неможливість особистого реагування на такі дії.
- 14) Використання своїх **справжніх імен і розкриття свого суддівського статусу в соціальних мережах**, а також використання псевдонімів (несправжніх імен) є можливим за умови, що це не суперечить застосовним загальним етичним стандартам і правилам ідентифікації суддів в соціальних мережах, що вже існують або мають бути створені. Для судді бажано відокремлювати приватну та професійну ідентифікації, зокрема шляхом ведення особистого і професійного облікових записів.
- 15) Суддям **не заборонено, але слід уникати коментарів** у соціальних мережах щодо вирішених судових справ, а також **заборонено коментувати власні судові справи** як до, так і після ухвалення відповідного рішення.
- 16) Суддям **дозволено брати участь в обговореннях** у соціальних мережах **законопроєктів, дискусійних питань політики щодо правосуддя** за умови, що це не завдає шкоди авторитету правосуддя.
- 17) Судді **не можуть використовувати соціальні мережі для просування** власних комерційних або інших інтересів чи інтересів третіх осіб.
- 18) Судді зобов'язані **повідомляти** близьких або пов'язаних з ними осіб (близьких родичів, друзів і помічників або секретарів судді) **щодо обмежень спілкування в соціальних мережах з огляду на статус** судді.
- 19) Суддям варто бути **стриманими у відносинах зі ЗМІ** в соціальних мережах, зокрема не використовувати такі зв'язки для особистих цілей та уникати особистої реакції на критику рішень з боку ЗМІ.
- 20) Важливою є **стриманість та обережність під час розкриття подробиць приватного життя** (фото, події з життя тощо) як суддею, так і близькими чи пов'язаними особами (близькі родичі, друзі, помічники або секретарі судді), усвідомлення ризиків для конфіденційності та безпеки у зв'язку з розголошенням свого місцезнаходження чи будь-якої подібної інформації прямо чи опосередковано через публікації в соціальних мережах.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що завдяки знанням про сучасні засади комунікації судова влада може будувати дієвий та ефективний діалог із суспільством і державою. Це передусім важливо для посилення інститутів демократії в Україні, дотримання конституційного принципу «стримувань і противаг» та формування віри суспільства в чесну, незалежну та справедливую українську Феміду, яка непохитно стоїть на захисті прав людини.

Ефективна комунікація є не просто оперативною функцією, а стратегічним імперативом для забезпечення легітимності й ефективності державного та судового управління в сучасних демократичних суспільствах. У сучасному інформаційному середовищі, у якому швидке поширення

дезінформації є значним викликом, якісна й послідовна комунікація стає не просто функцією, а фундаментальною стратегією²¹¹.

- 190 Концепція розвитку комунікаційної політики судової влади: Рішення Ради суддів України від 04.05.2023 № 18. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-18-vid-04052023-p-cdb623db90.pdf>.
- 191 Посібник із питань судової комунікації. 2024. URL: https://mc.court.gov.ua/img/files/file_9004.pdf.
- 192 Психологічні особливості спілкування з малолітніми/неповнолітніми учасниками судового процесу (09.04.2024). Національна школа суддів України. URL: <https://www.nsj.gov.ua/ua/news/1psihologichni-osoblivosti-spilkuvannya-z-malolitniminepovnolitnimi-uchasnikami-sudovogo-protsesu/>.
- 193 Психологічні особливості спілкування з учасниками судового процесу, які мають досвід психотравмуючого впливу (21.05.–05.06.2024). Національна школа суддів України. URL: <https://nsj.gov.ua/ua/news/distantsiyniy-kurs-dlya-suddiv-psihologichni-osoblivosti-spilkuvannya-z-uchasnikami-sudovogo-protsesu-yaki-maut-dosvid-psihotravmuuchogo-vplivu/>.
- 194 Мости порозуміння з учасниками бойових дій (11.12.2024). Національна школа суддів України. URL: <https://nsj.gov.ua/ua/news/mosti-porozuminnya-z-uchasnikami-boyovih-diy/>; Комунікація з учасниками бойових дій. Вебінар (25.03.2025). Національна школа суддів України. URL: <https://nsj.gov.ua/ua/periodichne-navchannya-suddiv-z-metou-pidvishennya-rivnya-ihnoi-kvalifikatsii/programi-pidgotovki-periodichnogo-navchannya/25-berezhnya-2025-r-programa-vebinaru-dlya-suddiv-mistsevih-zagalnih-sudiv-komunikatsiya-z-uchasnikami-boyovih-diy/>.
- 195 Комунікація з учасниками бойових дій та потерпілими від воєнних злочинів. Вебінар (15.05.2025). Національна школа суддів України. URL: <https://nsj.gov.ua/ua/periodichne-navchannya-suddiv-z-metou-pidvishennya-rivnya-ihnoi-kvalifikatsii/programi-pidgotovki-periodichnogo-navchannya/-15-travnya-2025-r-programa-vebinaru-dlya-suddiv-pomichnikov-suddiv-pratsivnikov-aparativ-mistsevih-ta-apelyatsiynih-sudiv-komunikatsiya-z-uchasnikami-boyovih-diy-ta-poterpilimi-vid-voennih-zlochiviv/>.
- 196 Бангалорські принципи поведінки суддів від 19.05.2006: Резолюція Економічної та Соціальної Ради ООН від 27.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text.
- 197 Кодекс суддівської етики: Рішення XX чергового з'їзду суддів України від 18.09.2024. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/kodeks-suddivskoi-etiki>.
- 198 Закон України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.
- 199 Проактивна комунікація судів з медіа та громадськістю — важлива передумова для підвищення рівня довіри суспільства до системи правосуддя. Вища рада правосуддя. 23.07.2024. URL: <https://hcj.gov.ua/news/proaktyvna-komunikaciya-sudiv-z-media-ta-gromadskistyuvazhlyya-peredumova-dlya-pidvyshchennya>.
- 200 Посібник із питань судової комунікації. 2024. URL: https://mc.court.gov.ua/img/files/file_9004.pdf.
- 201 Орієнтовний Порадник із комунікації з громадянським суспільством у випадку кризової ситуації в суді. Пропозиції щодо реагування на факти поширення в ЗМІ інформації, що підриває авторитет судової влади: Рішення Ради суддів України від 25.01.2019 № 3. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/news/risenna-rsu-no-3-vid-25012019-pr-b1f889cbe0.pdf>.
- 202 Ремезок А. Ю. Комунікаційна діяльність як один із напрямків адміністративно-правового забезпечення інституційної спроможності місцевих судів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород, 2024. Т. 2, вип. 81. С. 203–207. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/301442/293611>.
- 203 Баранько Ю., Безусова-Попович Л., Бойко Н., Волошко О., Давид О., Крутьєв Л., Шинкарук Д.. Комунікація як засіб підвищення довіри до системи правосуддя: навчально-практичний посібник з тренінгу для пресекретарів і відповідальних за зв'язки судів з громадськістю / кер. авт. колективу, заг. ред. О. Кузьміна. Київ, 2021. 204 с. URL: <https://surl.li/thidxs>.
- 204 Логунова М. М., Лашкіна М. Г., Гвоздик П. О., Алексєєв А. Г. Комунікації судової влади: науково-практичний посібник. Київ: «АДЕФ-Україна». 2012. 268 с. URL: <https://nsj.gov.ua/files/1452500582posibnyk.pdf>.
- 205 Демократичні стандарти взаємодії судів і ЗМІ. Судова влада України. 8 вересня 2017 року. URL: <https://apladm.od.court.gov.ua/sud9105/pres-centr/news/375130/>.
- 206 Комунікаційна стратегія Вищої ради правосуддя на 2025–2029 роки: Рішення Вищої ради правосуддя від 31.07.2025 № 1603/0/15-25. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/53735>.
- 207 Пропозиції щодо реагування на факти поширення в ЗМІ інформації, що підриває авторитет судової влади: Рішення Ради суддів України від 25.01.2019 №3. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/news/risenna-rsu-no-3-vid-25012019-pr-b1f889cbe0.pdf>.
- 208 Бангалорські принципи поведінки суддів від 19.05.2006: Резолюція Економічної та Соціальної Ради ООН від 27.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text.
- 209 Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів: Управління ООН з наркотиків і злочинності, вересень 2007 р. С. 76–77. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfb11.pdf>.
- 210 Коментар змісту міжнародних стандартів та міжнародно-правових актів щодо правил поведінки суддів у соціальних мережах. ГО «Інститут прикладних гуманітарних досліджень». 2023. URL: <https://surl.li/rfkckp>.
- 211 Комунікаційна стратегія Вищої ради правосуддя на 2025–2029 роки: Рішення Вищої ради правосуддя від 31.07.2025 № 1603/0/15-25. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/53735>.

РОЗДІЛ VIII.

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ СУДДІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

I. ГЕНДЕР І ПРАВОСУДДЯ

ЯК ПОВ'ЯЗАНІ ГЕНДЕР І ПРАВОСУДДЯ?

Незалежне та ефективне здійснення правосуддя є визначальним для відчуття безпеки, оскільки невідворотність покарання стримує потенційних правопорушників. Люди – різні, і відповідно, вони по-різному відчують безпеку, залежно, до прикладу, від етнічного походження, раси та кольору шкіри, статі, віку, сексуальної орієнтації, наявності чи відсутності дітей, майнового стану, суспільного чи професійного статусу, віросповідання, стану здоров'я чи інших ознак. Відтак для забезпечення рівного доступу до правосуддя судова система (та система правосуддя загалом) має розуміти перешкоди, з якими стикаються різні групи, та відповідати потребам усіх верст/ прошарків суспільства²¹², особливо враховуючи, що війна чи постконфліктне середовище розширюють можливості для злочинної діяльності та безкарності.

Досвід ґендерних стосунків мають усі, на відміну від деяких інших видів життєвого досвіду. До прикладу, окремі люди могли протягом життя не стикатися з представниками інших етнічних груп, релігійних вірувань тощо, попри те, що у сучасному житті значно відчутній вплив глобалізаційних процесів. Саме в ґендерному досвіді накопичені найтриваліші практики як дискримінації, так і недискримінації²¹³.

ґендерні аспекти безпеки розглядаються через ґендерні загрози, дискримінацію за ознакою статі, ґендерні потреби жінок, дівчат, чоловіків, хлопців²¹⁴. Доступні, зрозумілі та ґендерно чутливі

судові процедури та практики уможливають не лише захист порушених прав, але й рівне користування цими правами.

Гендерна складова правосуддя – це не лише кількість жінок і чоловіків, які беруть участь у судових процесах. Гендерна проблематика є наскрізною, вона проявляється в суспільних відносинах через цінності, усталені практики, стереотипи та упередження, опосередковані прояви і має часом непрямі наслідки. Гендерний вимір будь-яких процесів і ухвалення рішення нерозривно пов'язаний з розумінням влади та її реалізацією. Тому необхідною умовою урахування суддею гендерних аспектів є розуміння концепції гендера.

ГЕНДЕР – ЦЕ ПРО ЩО?

Гендер означає соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків²¹⁵. На відміну від поняття «**стать**», (біологічна стать людини), яке стосується **анатомічної будови, хромосомного набору, фізіологічних та біохімічних характеристик**, що відрізняють чоловічий організм від жіночого, «**гендер**» стосується **належної та прийнятної поведінки** чоловіків і жінок в суспільстві, тому **є соціальним конструктом**. Гендер, на відміну від статі, стосується передусім **соціальних ролей, які обумовлені культурними нормами**, і у переважній більшості випадків соціально сформовані гендерні ролі є штучними (а не природними) і мають несприятливий вплив на становище та можливості саме жінок і дівчат. Зокрема, глибоко вкорінені стереотипи та переконання щодо обов'язків жінок здійснювати роботу з догляду (не лише за дітьми, але й та дорослими родичами – як власними, так і родичами чоловіка) впливають на різні аспекти їхнього життя.

Однак у багатьох суспільствах певні соціальні ролі (зокрема, керувати, приймати рішення – для чоловіків, турбуватися, доглядати – для жінок) досі вважаються «природним покликанням», що пов'язується зі статтю. Окрім того, багато важать мовні особливості. До прикладу, в англійській для позначення осіб за біологічними та соціальними ознаками існують різні терміни: слова *female* та *male* використовують для жінок і чоловіків у значенні їх біологічної статі, тоді як слова *woman* та *man* – у соціальному значенні, тоді як українській мові такої відмінності немає, що робить відмінність від статтю та гендером менш виразною, відтак, терміни «стать» та «гендер» часто плутають.

Відмінність між статтю та гендером можна продемонструвати на прикладі волосся і зачіски: волосся (його склад, будова, пружність, жорсткість, природний колір і довжина та інші властивості) характеризують стать як біологічну характеристику особи, тоді як зачіска, тобто певним чином підстрижене та укладене волосся є гендерною ознакою, оскільки відображає усталені культурні норми. Для жінок і чоловіків у різні історичні періоди і в різних частинах світу суспільно прийнятними та модними були різні зачіски. До прикладу, зачіски сучасних французів геть неподібні на ті, які були в епоху Людовіка XIV, а від сучасних українок вже не вимагається носити очіпок, як це було у XIX ст. Однак за будь-яких умов зачіска (те, що людина робить зі своїм волоссям) є елементом ідентичності та має на меті або відповідати соціальним нормам, або демонструвати свою незгоду з ними. Зокрема, певні зачіски – як чоловічі, так і жіночі – свого часу вважалися своєрідною формою соціального протесту (до прикладу, довге волосся в хіпі, «ірокези» в панк-культурі, довге волосся юнаків в радянський час та ін.) або засвідчували зміни соціальних норм (жіночі короткі стрижки на поч. XX ст.), а примусові дії як-от обрізання волосся, гоління голови є формою гендерно зумовленого насильства²¹⁶.

На відміну від статі, яка є незмінною протягом життя людини (за винятком її зміни внаслідок хірургічної операції), зміст поняття «гендер» постійно змінюється з плином часу, навіть в межах однієї

культури, оскільки змінюються соціальні норми. Оскільки ґендерні ролі залежить від соціокультурних чинників, тому вони відрізняються залежно від регіону, етносу, історичної епохи, навіть впродовж життя людини. До прикладу, якщо порівняти держави, з якими Україна межує, то соціально бажана/схвальна поведінка дівчат і хлопців, жінок і чоловіків в турецькому та польському суспільствах – різна.

Порівнюючи в ширшому географічному контексті, бачимо ще більші відмінності: якщо скандинавські країни запроваджують військовий обов'язок для жінок (у 2013 році – Норвегія, а у 2017 році – Швеція, 2025 році – Данія²¹⁷), то в Саудівській Аравії до 2018 року керувати могли лише чоловіки, а місцеву активістку, яка боролася за право жінок керувати автомобілем, у 2018 році затримали, а у 2020 році засудили до 5 років та 8 місяців позбавлення волі²¹⁸. Інший приклад: в мусульманській спільноті для жінки носити відповідний головний убір вважається типовою, навіть належною поведінкою, тоді як не носити його – нетиповою чи навіть аномальною поведінкою, при цьому варто зауважити, що слідування соціальним і культурним нормам є одним із маркерів, за якими визначають наявність проблем з ментальним здоров'ям²¹⁹ (4:35-4:56).

Тобто те, що вважається прийнятним, бажаним, чи навпаки – неприйнятним та небажаним, залежить від суспільних та культурних чинників, а не обумовлюється природними схильностями людини.

Доволі часто поняття «ґендер» помилково ототожнюють з іншими характеристиками особи, найчастіше – з сексуальною орієнтацією, однак це відмінні ознаки. Сексуальна орієнтація, так само як етнічне походження, вік, релігійні переконання тощо є окремими характеристиками індивіда.

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД (БАЛАНС, ВИМІР) – ЦЕ ОДНЕ Й ТЕ Ж?

Звісно, ні. Варто зауважити, що в даний час ґендерна тематика є, так би мовити, «в тренді» (поряд з такими темами, як, наприклад, право ЄС і застосування ШІ) і вважається показником обізнаності з сучасними тенденціями та маркером євроінтеграційних процесів. Проте усього кілька років тому в нашій державі вона навмисно маргіналізувалася, яскравим прикладом чого є багаторічна історія нератифікації Стамбульської конвенції²²⁰.

Сприйняття ґендерної тематики як «модної» та «євроінтеграційної» призводить до зростання кількості публікацій, навчальних курсів та програм та ін. з «ґендерними» назвами, проте не усі автори та авторки завдають собі клопоту з'ясувати суть вживаним ними термінів. Як наслідок, з'являються термінологічні нісенітниці на кшталт «ґендерні права», «ґендерність» та под. Тому термінологію – будь-яку термінологію, з будь-якої предметної сфери – передусім слід вживати коректно. Відтак, нижче наведено декілька найбільш поширених термінів та їх означення, використовуючи Глосарій і тезаурус Європейського інституту з ґендерної рівності²²¹.

ґендерний баланс (англ. *gender balance*) – людські ресурси та рівна участь жінок та чоловіків у всіх сферах роботи та проєктах чи програмах. Реалізація ґендерної рівності передбачає, що жінки та чоловіки братимуть участь у прийнятті рішень пропорційно до їх частки від загальної кількості населення. Однак у багатьох сферах життя бере участь менша кількість жінок, ніж можна було б очікувати з огляду на розподіл населення за статтю (недопредставленість жінок), тоді як з чоловіків бере участь більше, ніж очікувалося (надпредставленість чоловіків)²²². До прикладу, у 2025 році жінки становили 21% депутатів Верховної Ради України та 19% членів Кабінету Міністрів України²²³; за даними ДСА України станом на 1 липня 2025 року з 4 670 суддів місцевих та апеляційних судів України 54,9% (2 564) жінок та 45,1% (2 106) чоловіків²²⁴. Це відповідає середнім

європейським показникам. У Європі, як вбачається з СЕРЕJ (дані 2022 року) жінок-суддів та прокурорів більше, ніж чоловіків (57% професійних суддів та 54% державних прокурорів – жінки), а відсоток новопризначених жінок-суддів навіть вищий за існуючу пропорцію у 24 з 32 країн (у 17 з 27 щодо державних прокурорів). Однак скляна стеля, тобто недостатнє представництво жінок на найвищих посадах, все ще присутня, хоча, здається, вона «почала тріскатися». Тим не менш, у 2022 році в середньому 57% суддів та 54% державних прокурорів, які виконують свої функції у Верховних судах, 58% голів судів та 62% керівників прокуратур – це чоловіки.²²⁵

Гендерний мейнстрімінг (англ. *gender mainstreaming*) – систематичне врахування відмінностей між умовами існування, становищем та потребами жінок і чоловіків у всіх політиках та діях²²⁶. Це певна стратегія, спрямована на те, щоб досвід та питання, важливі як для жінок, так і для чоловіків, стали невід’ємною складовою розроблення, реалізації, моніторингу та оцінювання політик і програм у політичній, економічній, соціальній та інших сферах. Українським відповідником цього терміна є також «**впровадження гендерного підходу**», вони використовуються як синоніми. Кінцевою метою гендерного мейнстрімінгу є досягнення **гендерної рівності**.

Гендерна чутливість (англ. *gender sensitivity*) – усвідомлення та врахування суспільних та культурних факторів, задіяних у гендерному виключенні та дискримінації у різних сферах суспільного та приватного життя. Основна увага приділяється особливостям структурно обумовленого невід’ємного становища та ролей жінок²²⁷. Варто зауважити, що у Загальній рекомендації № 33 Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, яка стосується доступу жінок до правосуддя (CEDAW/C/GC/33)²²⁸ термін «гендерна чутливість» та похідні від нього (гендерно чутливий, англ. *gender-sensitive*) використовується понад десять разів та стосується вимоги як до судової системи та усіх її компонентів [п. 14 (d); п. 25 (f)], так і процедур або механізмів [п. 11; п. 18 (d); п. 46 (b)], підходу [п. 51 (g)], способу виконання своїх обов’язків [п. 15 (c); п. 25 (b)]; запобіжних заходів [п. 48 (a)], моніторингу [п. 48 (c)]; вимог до фахівців та інституцій [п. 37 (b); п. 60 (a)]; судових рішень [п. 13] та ін.

Гендерно чутливий (англ. *gender-sensitive*) – той, що враховує гендерний вимір у політиках та програмах, що регулюють життя жінок і чоловіків та мають на меті усунення нерівності, сприяння гендерній рівності, включаючи рівномірний розподіл ресурсів²²⁹.

Гендерний вимір (англ. *gender dimension*) – способи, завдяки яким ситуація і потреби, а також проблеми, з якими стикаються жінки та чоловіки (і дівчата та хлопці), розрізняються з метою усунення нерівностей та уникнення їх продовження, а також просування гендерної рівності через конкретні політики, програми чи процедури²³⁰.

Гендерний паритет (англ. *gender parity*) – це кількісне співвідношення жінок та чоловіків, дівчат та хлопців в абсолютних цифрах чи у відсотках, що часто розраховується як співвідношення значень за окремо взятим показником для жінок до значення за тим же показником для чоловіків²³¹.

Гендерний розрив (англ. *gender gap*) – розрив у будь-якій сфері між жінками та чоловіками з огляду на рівень їх участі, доступу, прав, оплати праці, фінансової компенсації за виконану роботу чи благ²³². Щороку публікується Глобальний індекс гендерного розриву (англ. *Global Gender Gap Index*). До прикладу, у 2025 році Україна посідала в ньому 62 позицію²³³ (2025 Edition, с. 363-364), а ґрунтовний аналіз звіту, у т.ч огляд методології обчислення індексу гендерного розриву, структуру індексу, місце України та стратегії для подолання гендерного розриву здійснила д.е.н. Любов Жарова²³⁴.

Гендерні норми (англ. *gender norms*) – стандарти та очікування, яким зазвичай відповідають жінки та чоловіки, в межах, визначених конкретним суспільством, культурою та громадою в певний

період часу. Це уявлення про те, якими повинні бути та як мають діяти жінки та чоловіки. Засвоєні на початку життя ґендерні норми можуть визначати життєвий цикл ґендерної соціалізації особи та стереотипізування²³⁵.

НАВІЩО СУДОВІЙ ВЛАДІ ВРАХОВУВАТИ ҐЕНДЕРНІ АСПЕКТИ?

Наведений вище приклад стосовно відмінності між волоссям і зачіскою наглядно ілюструє, що ґендер є соціальним конструктом. Тому важливо пам'ятати, що **багато відмінностей між чоловіками та жінками, зокрема, усталені стилі поведінки та соціальні ролі, мають небіологічне походження**. Відмінні ґендерні ролі, відповідно до яких жінкам і чоловікам належить виконувати певні функції залежно від їхньої статі, призводять до ґендерної нерівності.

Як показують дослідження, є кілька основних типів ґендерних ролей, до прикладу, Керолайн Мозер (*Caroline O.N. Moser*) у своїй відомій публікації²³⁶ виділяла три типи: т.зв. продуктивні ролі (до прикладу, оплачувана робота, участь у ринку праці), репродуктивні ролі (до прикладу, доглядальницька праця) та громадські ролі (наприклад, волонтерська робота). Відтак, різні ролі, особливо з огляду на відмінність у плані статусу, фінансової винагороди, престижу та ін., нерівномірно розподілені між жінками і чоловіками, і неможливо очікувати, що ґендерний розподіл був рівномірним. Це має наслідком не лише нерівне представництво жінок і чоловіків і дисбалансу в політичному, громадському, соціальному та економічному житті, але й ґендерно зумовлене насильство.

Оскільки ґендерна нерівність, розриви та дисбаланс зберігаються в багатьох сферах, вони можуть (свідомо чи несвідомо) впливати на ухвалення судових рішень у різних категоріях справ, і важливо, щоб судді були обізнані про ризики та уникали їх. Передусім це стосується впливу ґендерних упереджень та ґендерних стереотипів.

II. ҐЕНДЕРНІ УПЕРЕДЖЕННЯ ТА ҐЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ ТА В КОЛЕКТИВІ СУДУ

ЯК РЕАГУВАТИ НА ПРОЯВИ ҐЕНДЕРНО УПЕРЕДЖЕНОЇ ПОВЕДІНКИ У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ?

За результатами дослідження, проведеного авторкою у листопаді-грудні 2024 року у рамках проєкту SPU – Safeguarding Human Rights Through Courts, Phase II), у якому взяли участь 144 судді, з них 83 жінок (57,6%) та 61 чоловіків (42,4%), з проявами ґендерно упередженої поведінки учасників справи та спроби маніпулювання статтю/ґендером (на кшталт «я жінка», «я самотній батько / самотня мати, ви повинні мене зрозуміти» стикалася майже половина суддів – 49,3%.

Загалом ґендерно упереджена поведінка може стосуватися як суті справи, і ґрунтуватися на хибних стереотипах (серед типових прикладів – ставлення до жінок-водійок («при розгляді справ про ДТП набагато вищою є вірогідність, що винувата жінка, оскільки жінки погані водії») або

неуміння чоловіків доглядати за малолітніми дітьми («при ухваленні рішень про спілкування з дитиною досі часто виходять з припущення, що батько має спілкуватися з маленькою дитиною у присутності мами, оскільки не здатний самостійно нагодувати, перевдягати, помити та вкласти спати») або ж здійснення представництва. Зокрема, статусні чоловіки нерідко вдаються до аргумента *ad hominem* (щодо особи), якщо сторону у справі представляє жінка. До відверто сексистських коментарів, як це собі дозволяли політики²³⁷, у суді не вдаються, проте доволі поширеною практикою є компліменти жінкам-адвокаткам щодо їх зовнішності, які в той же час применшують їх професійну компетентність, або звернення до представниць суб'єктів владних повноважень як до «дівчаток».

Найпростіший та найпоширеніший спосіб протидіяти цьому – це так званий **«принцип дзеркала»**. До прикладу, на звернення позивача, що «дівчинка з міської ради в минулому засіданні казала...» суддя відреагував таким чином: «Якщо Ви й далі звертатиметеся до представниці «дівчинка», то суд звертатиметься до Вас «хлопчик», з метою забезпечення рівності сторін».

Іншим прикладом використання принципу дзеркала є цитата Анни-Марі Слоттер, колишньої керівниці відділу політичного планування Держдепартаменту США, генеральної директорки аналітичного центру New America: «Якщо ви працююча мама, подумайте, як часто вас запитують про те, як вам вдається поєднувати роботу та сім'ю. А тепер спитайте свого чоловіка, як часто про це запитують його»²³⁸.

Вкрай важливо, щоб ґендерно упереджені висловлювання не залишилися невідреагованими з боку судді, інакше особа, яка до них вдалася, сприйматиме це як толерування або заохочення. Недопустимо нормалізувати сексистські жарти чи коментарі, та ставитися до них «А що тут такого?». Сексизм – не ок, хоча він може починатися як жарт, комплімент чи «доброзичлива» порада; для оволодіння навиками розпізнавання сексистським висловлюванням та реагування на них доцільно ознайомитися з матеріалами на сайті кампанії Ради Європи проти сексизму²³⁹.

ЩО ТАКЕ ҐЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ?

Варто зауважити, що слово «стереотип» запозичене з видавничої справи, де позначало тверду літографську форму, тобто кліше, з якого друкували певний текст. У суспільні науки цей термін увів американський письменник, репортер та політичний коментатор Волтер Ліппман (Walter Lippmann) у книзі 1922 року «Громадська думка» (англ. *Public Opinion*), у якій виділив механізми формування і характеристики стереотипів. На думку Ліппмана, стереотипи, які він влучно назвав «картинки в головах», – це впорядковані, схематичні, детерміновані культурою «картинки» світу «в голові» людини, які економлять її зусилля при сприйнятті складних соціальних об'єктів і захищають її цінності, позиції і права²⁴⁰. Він вважав, що стереотипи володіють чотирма основними властивостями: вони спрощують реальність; вони хибні; вони засвоюються ззовні, а не виробляються самою людиною; вони дуже живучі. Головним для нього була саме остання властивість – стійкість стереотипу, яку Ліппманн пояснив функцією захисту соціальних цінностей відповідної соціальної групи. Тому стереотипи як упереджені погляди (думки), що керують усім процесом сприйняття, маркують певні об'єкти як знайомі чи незнайомі таким чином, що ледь знайомі видаються добре знайомими, а незнайомі – глибоко чужими.

Отже, стереотипи – це зразки сприймання, фільтрації, інтерпретації інформації, які засновані на попередньому соціальному досвіді. Стереотипи працюють як спрощені, узагальнені, емоційно забарвлені та стійкі схеми обробки інформації, і саме тому слід розуміти механізм їх дії і вплив на ухвалення рішень.

Гендерні стереотипи – це упереджені соціальні та культурні шаблони чи ідеї, згідно з якими чоловіків і жінок наділяють такими характеристиками й функціями, які визначені й обмежені їхньою статтю²⁴¹. Як зазначено у Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2024-2029 роки, гендерні стереотипи можуть обмежувати в усіх аспектах і на всіх етапах життя розвиток талантів і здібностей дівчат і хлопців, жінок і чоловіків, їхні освітні та професійні вподобання та досвід, а також життєві очікування, заважаючи їм досягти повного потенціалу та загалом обмежуючи їхні життєві можливості²⁴² (п. 38). Окрім того, що вони використовуються для виправдання та підтримки історичної влади чоловіків над жінками, а також сексистського ставлення, які стримують просування гендерної рівності²⁴³ (п. 39), гендерні стереотипи та патріархат також негативно впливають на чоловіків і хлопців²⁴⁴ (п.41).

ЧИ ВПЛИВАЮТЬ ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ НА РЕЗУЛЬТАТИ РОЗГЛЯДУ СПРАВ? ЩО ПРО ЦЕ СВІДЧИТЬ?

Вплив гендерних стереотипів на ухвалення рішень національними судами неодноразово призводив до констатації ЄСПЛ порушення державами своїх конвенційних зобов'язань. До прикладу, доволі відомими є доволі відомим є рішення ЄСПЛ у справах *Konstantin Markin v. Russia*²⁴⁵ та *Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal*²⁴⁶, у яких Суд дійшов висновку про порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації) у поєднанні зі статтею 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) з огляду, у т.ч. гендерні стереотипи. Однак на відміну від справи *Konstantin Markin*, у якій дискримінаційне ставлення до заявника було зумовлене існуванням відповідного законодавства, яке унеможливило отримання відпустки для догляду за дитиною до досягнення 3-річного віку чоловіком-військовослужбовцем (на відміну від жінки-військовослужбовиці) з огляду на традиційне бачення ролі жінки у догляді та вихованні малолітньої дитини, справа *Carvalho Pinto* є прикладом нерелевантного мотивування судового рішення; цей приклад детально розглядався як у відповідному навчальному курсі «Подолання гендерних стереотипів при здійсненні правосуддя»²⁴⁷, так і в наукових публікаціях²⁴⁸.

Вартим уваги також є рішення ЄСПЛ у справі «Івашків проти України»²⁴⁹. У цьому рішенні ЄСПЛ визнав порушення статті 3 Конвенції через невиконання державою свого обов'язку стосовно проведення ефективного розслідування жорстокого поводження, якого зазнала заявниця, постраждала від домашнього насильства, а також порушення статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 3 Конвенції через те, що «підстави, які апеляційний суд навів у своєму рішенні, щоб зменшити суму відшкодування моральної шкоди, лише посилюють враження, що органи державної влади не сприймають серйозно проблему домашнього насильства»²⁵⁰. ЄСПЛ, зокрема зазначив, що апеляційний суд зменшив зазначену суму «встановивши, що заявниця спровокувала І.В. своїми діями. Апеляційний суд *de facto* обвинуватив заявницю, у тому, що чоловік побив її, і це відображало дискримінаційне ставлення до неї як до жінки, та вказувало на існуюче в судовій системі упередження»²⁵¹.

Гендерні стереотипи є настільки укоріненими, що подекуди сприймаються як звичний стан речей. До прикладу, колись у переписах населення та державних архівах професію жінок позначали як «дружина», хоча у різні часи абсолютно поширеним явищем було те, що жінки працювали разом зі своїми чоловіками в сільському господарстві або в різних формах сімейного бізнесу²⁵². Ця ситуація є цілком сучасною в українських реаліях – непоодинокими є справи щодо оскарження постанов про накладення штрафу на підставі абзацу другої частини другої статті 265 КЗпП України, коли в ході фактичної перевірки за місцем фактичного провадження господарської діяльності ФОП виявлено порушення вимог статті 24 КЗпП України щодо допущення працівника до роботи без укладення трудового договору (приготування страв з подальшою їх реалізацією здійснювала

особа, яка є дружиною ФОП), і де пояснення дружини зводяться до того, що «вона допомагає у веденні підприємницької діяльності на безоплатній основі, оскільки є його дружиною»²⁵³.

Таким чином, обізнаність з ґендерними стереотипами та їх впливом на процес прийняття рішень є важливою для суддів для уникнення ухвалення ґендерно упереджених рішень.

ЯКІ НАЙБІЛЬШ ПОШИРЕНІ ҐЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В СУДДІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ?

Проблематиці ґендерних стереотипів присвячений окремий навчальний курс «Подолання ґендерних стереотипів при здійсненні правосуддя», матеріали якого, зокрема посібник для тренерів та тренерок, є у вільному доступі на сайті НШСУ²⁵⁴. Курс розроблено з метою оволодіння суддями необхідними знаннями та навичками, зокрема по завершенні курсу учасники та учасниці умітимуть: ідентифікувати, розпізнавати ґендерні стереотипи, визначати їх ознаки, аналізувати ґендерні стереотипи, застосовувати антидискримінаційне законодавство та практику ЄСПЛ; а також долати ґендерні стереотипи, зокрема, в колективі суду.

Відтак, в цьому посібнику не відтворюються матеріали згаданого курсу, натомість наведено окремі результати вже згаданого дослідження, проведеного авторкою у листопаді-грудні 2024 року у рамках проєкту SPU – Safeguarding Human Rights Through Courts, Phase II).

Серед 63 суддів, які відповіли «так» на питання «Чи доводилося вам спостерігати у поведінці колег/знайомих прояви ґендерних стереотипів чи упереджень?», 65% становлять жінки. Про те, що судді-жінки частіше відчувають на собі ці прояви, свідчить також і аналіз відповідей на питання щодо найбільш поширених прикладів ґендерних упереджень та стереотипів. Зокрема, судді наводили такі приклади:

- «під час вибору помічника судді доволі часто віддають перевагу помічнику-дівчині, вважаючи, що вони більш уважні, працьовиті»;
- «чоловіки вважають себе розумнішими за жінок, працюючи з ними на однакових посадах. Намагаються щоразу це підкреслити в розмові, робочих моментах, підкреслити незначні помилки чи недоліки в роботі жінки. Цим самим самостверджуються»;
- «при визначенні спеціалізації суддів кримінальну спеціалізацію визначають чоловікам (стереотип – менше емоційні, більше жорсткі), секретарем судового засідання має бути дівчина (стереотип – більше уважна і сумлінна)»;
- «жінки-судді не можуть бути красивими, жінки-судді не впораються зі складними кримінальними справами, жінки-судді в справах про аліменти завжди на боці жінки ... тощо»;
- «в процесі розмови з колегою – кандидаткою на зайняття адмінпосади в суді почув таке “в нас в основному жіночий колектив, і вік переважно після 40-45, ти ж розумієш – гормональні зміни і все таке – дуже важко в такому колективі сформувати більшість”»;
- «графік чергування слідчих суддів, взуття працівників, додаткова відпустка для жінок, які мають дітей»;
- «секретарем на зборах суддів завжди обирається жінка»;

- «колега чоловік на зборах суддів публічно проявив неповагу до жінки-судді, більш того усно це зазначив»;
- «упередження про непередбачуваність і абсурдність жіночої поведінки»;
- «сексизм, мобінг, кваліфіціювання трійкою чоловіків особи жіночої статі з упередженням та стереотипами»;
- «чоловіки завжди праві»;
- «ґендерні стереотипи часто проявляються у формі «невинних» жартів або коментарів, які насправді підкріплюють упередження. «Ти ж чоловік, маєш бути сильним» або «Ну, це типове для жінок»»;
- «негативні висловлювання, насмішки. Неприязнь до фемінітивів, категоричне ставлення до ролі жінки у сім'ї і суспільстві»;
- «чоловік суддя у трійці, де дві жінки, є більш вагомим. Спілкування і доводи мають бути такими, щоб не зачепити цю ідентифікацію»;
- «судді чоловіки здебільшого просто працюють, судді жінки здебільшого змушені балансувати між інтересами сім'ї та роботою, одночасно потрібно бути і фаховою суддею і гарною дружиною/мамою/донькою» та под.

Як би ви прокоментували ці приклади? Поміркуйте, які «упереджені соціальні та культурні шаблони» відбивають наведені висловлювання? Чи обмежують вони професійний чи особистий розвиток та чи призводять до ґендерної нерівності? Наступного разу, коли на зборах суддів обиратимуть секретаря зборів, графіки чергування слідчих суддів, навантаження справ, графік відпусток та інші питання – чи ухвалюються такі рішення з врахуванням принципу ґендерної рівності?

III. ҐЕНДЕРНО ЧУТЛИВА КОМУНІКАЦІЯ

ЧИ ВИКОРИСТОВУЮТЬ СУДДІ ҐЕНДЕРНО ЧУТЛИВУ МОВУ?

Як показало проведене авторкою у листопаді-грудні 2024 року дослідження, понад третина суддів, які взяли участь в опитуванні, використовує ґендерно чутливу мову. Зокрема, можна констатувати, що використання слів «позивачка» та «відповідачка» поступово стає мовною нормою; також судді використовують такі фемінітиви, як «адвокатка», «представниця», «заявниця», «потерпіла», «захисниця», «скаржниця», «членкиня», «секретарка», «директорка», «інспекторка» та под., а також «слідча суддя», «головуюча суддя» або «суд у складі головуючої судді».

Аналіз прикладів дозволяє висувати, що милозвучніші назви увійшли в активний обіг легше та використовуються частіше. Окрім того, на використання фемінітивів впливає, ймовірно, ґендерний склад учасників процесу та їх ставлення. До прикладу, слово «адвокатка» наводилося суддями як приклад використання фемінітивів у кілька разів частіше, ніж «прокурорка». Ймовірно це

можна пояснити, по-перше, більшою представленістю жінок в адвокатурі, аніж у прокуратурі, а по друге, тим, що жінки-адвокати відчують себе «адвокатами», тоді як жінки-прокурори позиціонують себе «прокурорами», а не «прокурорками». Ще одним ймовірним поясненням є вплив русифікації – суфікси -к- та под., які у російській мові вважаються «зменшувально-пестливими», так само як і клична форма, сприймаються як принижувальні та/або образливі для тих осіб, хто недостатньо добре володіє українською мовою.

Під час навчальних заходів судді відзначають, що реагують на сприйняття фемінітивів самими жінками-учасницями процесу та наводили приклади, коли у відповідь на, приміром, «представниця позивачки» жінки підкреслено називали себе «представниками позивача», використовуючи чоловічий рід іменників.

Водночас, окрім фемінітивів, прикладами використання ґендерно чутливої мови опитані судді навели закінчення жіночого роду (на кшталт «прокурор зазначила»).

Практичні поради щодо ґендерно чутливого мовлення:

- уникайте висловів, які зображують жінку гіршою за чоловіка, і навпаки (на кшталт «жінкам/чоловікам цього не зрозуміти») та реагуйте на такі фрази, особливо під час судового засідання;
- уникайте тверджень, які відтворюють ґендерні стереотипи;
- вживайте фемінітиви – слова, що позначають особу за професією, посадою, родом занять, у жіночому роді, якщо йдеться про жінок, як в однині (позивачка, відповідачка, заявниця, скаржниця, відвідувачка, опікунка та ін.), так і у множині, а у випадку відсутності слова – відповідні закінчення дієслів: «свідок сказала»;
- активно вживайте іменники обох родів, використовуючи ґендерно симетричні форми звернення, за вже усталеним прикладом «захисники і захисниці»: «учасники й учасниці», «колеги та колежанки», «працівники та працівниці» тощо – і вони теж стануть усталеними; і навпаки, не використовуйте для звернення до групи, де є і жінки, і чоловіки, вживання слова лише чоловічого роду множини («учасники»), оскільки жінки залишатимуться невидимим.

ЯКИМИ Є ІНШІ ФОРМИ ҐЕНДЕРНО ЧУТЛИВОЇ КОМУНІКАЦІЇ?

Свого часу (у 2016 році) фото чотирьох міністерок обороти європейських країн стало вірусним²⁵⁵. Це вчергове підтверджує важливість візуальних образів, «картинок». Ґендерний баланс має бути в усіх формах комунікації – у зображеннях, які використовуються в публікаціях, на обкладинках видань, на вебсайтах або у відеосюжетах, інформаційних матеріалах суду, серед доповідачів на зборах чи інших заходах, у тривалості виступів, і под.

У публікаціях на сайті суду намагайтеся зображати жінок та чоловіків різного віку, походження, соціального статусу тощо. Уникайте стереотипованих зображень чоловіків і жінок, зокрема, жінок у відвертому або недоречному одязі, а чоловіків – у темних ділових костюмах; жінок у пасивному або підлеглому становищі стосовно чоловіків, а також зображень, де у ролі керівників, доповідачів, експертів представлені виключно чоловіки.

- 212 Shelby Quast. "Justice Reform and Gender." Gender and Security Sector Reform Toolkit. Eds. Megan Bastick and Kristin Valasek. Geneva: DCAF, OSCE/ODIHR, UN-INSTRRAW, 2008. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/143084/Tool%2004_Justice%20Reform%20and%20Gender.pdf
- 213 Суслова О. Гендер. Конфлікт. Комунікації. С. 11. URL: https://wicc.net.ua/media/gender_conflict_communications.pdf
- 214 Там само, с. 6.
- 215 Див. ст. 3 (с) Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
- 216 Харитонova О. Навіщо росіяни погодили голови військовополоненим жінкам? *Повага. Кампанія проти сексизму*. URL: <https://povaha.org.ua/navishho-rosiyan-pogolyly-golovy-vijskovopolonenym-zhinkam/>
- 217 У Данії з 1 липня запровадили військовий обов'язок для жінок. *Радіо Свобода*. 2 липня 2025. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-daniya-zhinky-vijskova-sluzhba/33461842.html>
- 218 Loujain al-Hathloul: Saudi woman activist jailed for five years. BBC. 28 December 2020. URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-55467414>
- 219 Nolen-Hoeksema S. What Happens When Things Go Wrong: Mental Illness, Part I. In: Introduction to Psychology PSYC 110. Yale Open Courses. 2007. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rW79ZwDPKsY> (4:35-4:56)
- 220 Славінська І. Дмитро Кулеба: Стамбульську конвенцію не ратифікували, тому що суспільство не готове до нормального сприйняття гендеру. *Повага: кампанія проти сексизму*. 30 грудня 2019. URL: <https://longread.povaha.org.ua/dmytro-kuleba-stambulsku-konventsuyu-naratyfikuvaty-tomu-shho-suspilstvo-ne-gotove-do-normalnogo-spryinyattya-genderu/>
- 221 Глосарій і тезаурус Європейського інституту з гендерної рівності / Ред. кол. М. Бабак, О. Давліканова, М. Дмитрієва, М. Козир, Л. Компанцева, К. Левченко, М. Скорик, О. Суслова; оновл. вид. Київ : «Вістка», 2021.
- 222 Там само, с. 42.
- 223 На момент написання розділу – 4 з 17 членів Кабміну (23,5%). Див.: Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/uryad-ta-organi-vladi/team>
- 224 Узагальнення гендерного складу апеляційних та місцевих судів України, Державної судової адміністрації України та її територіальних управлінь станом на 1 липня 2025 року. URL: [https://court.gov.ua/storage/portal/dsa/gender/uzagalnennya_01.07.25%20\(002\).pdf](https://court.gov.ua/storage/portal/dsa/gender/uzagalnennya_01.07.25%20(002).pdf)
- 225 2024 CEPEJ Evaluation Report (2022 data) Trends and Conclusions, P. 3 <https://rm.coe.int/trends-and-conclusions-2024-cepej-evaluation-report-2022-data-1680b1fa00>
- 226 Глосарій і тезаурус Європейського інституту з гендерної рівності / Ред. кол. М. Бабак, О. Давліканова, М. Дмитрієва, М. Козир, Л. Компанцева, К. Левченко, М. Скорик, О. Суслова; оновл. вид. Київ : «Вістка», 2021. С. 44.
- 227 Там само, с. 38.
- 228 Committee on the Elimination of Discrimination against Women. General recommendation on women's access to justice. CEDAW/C/GC/33. 23 July 2015.
- 229 Глосарій і тезаурус Європейського інституту з гендерної рівності / Ред. кол. М. Бабак, О. Давліканова, М. Дмитрієва, М. Козир, Л. Компанцева, К. Левченко, М. Скорик, О. Суслова; оновл. вид. Київ : «Вістка», 2021. С. 56.
- 230 Там само, с. 42.
- 231 Там само, с. 46.
- 232 Там само, с. 47.
- 233 Індекс гендерного розриву – Global Gender Gap Report 2025. Р. 363-364. https://reports.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2025.pdf
- 234 Жарова Л. Місце України в Gender Gap Report 2025: які проблеми підсвічує статистика. *Гендер в деталях*. 12 жовтня 2025 року. <https://genderindetail.org.ua/library/ekonomika/gender-gap-report-2025.html>
- 235 Глосарій і тезаурус Європейського інституту з гендерної рівності / Ред. кол. М. Бабак, О. Давліканова, М. Дмитрієва, М. Козир, Л. Компанцева, К. Левченко, М. Скорик, О. Суслова; оновл. вид. Київ : «Вістка», 2021. С. 49.
- 236 Caroline O.N. Moser. Gender planning in the third world: Meeting practical and strategic gender needs. *World Development*, Vol. 17, Iss. 11, 1989, P. 1799-1825. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(89\)90201-5](https://doi.org/10.1016/0305-750X(89)90201-5).
- 237 Див.: «Корабельна сосна» і ще 4 сексистські скандали нової влади. *Радіо Свобода*. 24 червня 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/sluga-narodu-scandal/30688547.html>
- 238 Слоттер А.-М. Між двох вогнів. Чому ми досі обираємо між роботою та сім'єю / пер. з англ. Вікторія Рудич. – Київ : Наш формат. С. 175.
- 239 Сексизм: Помітити. Назвати. Припинити. Сайт Ради Європи проти сексизму URL: <https://human-rights-channel.coe.int/stop-sexism-uk.html>
- 240 Lippmann, W. 1922. Public Opinion. Harcourt, Brace; New York.
- 241 Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2024-2029 роки, п. 38. URL: <https://rm.coe.int/cm-2024-17-finale-ukr/1680af3517>
- 242 Там само.
- 243 Там само, п. 39.
- 244 Там само, п. 41.
- 245 Konstantin Markin v. Russia [Grand Chamber], application no. 30078/06, March 22, 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109868>
- 246 Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal, application no. 17484/15, July 25, 2017. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175659>

- 247 Подолання ґендерних стереотипів при здійсненні правосуддя. Навчальний курс (у формі тренінгу) для спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді: Науково-методичний посібник для тренерів і тренерок / За заг. ред. Т.І. Фулей. К.: ФОП Клименко О.О., 2021. С. 106-112.
- 248 Фулей Т. Дискримінація як наслідок впливу ґендерних стереотипів на вмотивованість судового рішення. *Слово Національної школи суддів України*. 2020. № 2 (31). С. 27-40. DOI 10.37566/2707-6849-2020-2(31)-2 URL: http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2020_2_31/Shkola_suddiv_2-2020_s_reclamoy.pdf та http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2020_2_31/Fuley%20Dyscryminacia.pdf
- 249 “Івашків проти України” (заява № 59670/14) – рішення від 22.09.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i22#Text
- 250 Там само, п. 23.
- 251 Там само, п. 22.
- 252 Відмінності між жінками та чоловіками на ринку праці. За що дали Нобелівську премію з економіки. TEXTY.ORG.UA. 2023-10-09. URL: <https://texty.org.ua/fragments/110837/vidminnosti-mizh-zhinkamy-ta-cholovikamy-na-rynku-praci-za-sho-daly-nobelivsku-premiyu-z-ekonomiky/>
- 253 Постанова від 27 квітня 2021 року, справа № 440/3550/20 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96758912>
- 254 Подолання ґендерних стереотипів при здійсненні правосуддя. Навчальний курс (у формі тренінгу) для спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді: Науково-методичний посібник для тренерів і тренерок / За заг. ред. Т.І. Фулей. К.: ФОП Клименко О.О., 2021. 148 с.
- 255 A picture of four female defense ministers goes viral. Is that progress? July 30, 2016 <https://theworld.org/stories/2016/07/30/picture-four-female-defense-ministers-goes-viral-progress>

РОЗДІЛ IX.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІ

I. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ МОДУЛЬ: ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СУДДІВ

Мета: сприяти розвитку усвідомлення суддями власних психологічних ресурсів, формування навичок саморегуляції, профілактики професійного вигорання та збереження емоційної стійкості в умовах високої відповідальності та навантаження.

Вступ. Актуальність теми

Професійна діяльність судді належить до категорії соціально значущих і психологічно напружених професій. Суддя постійно перебуває в ситуації ухвалення складних рішень, які впливають на долю інших людей. Цей процес супроводжується публічністю, дефіцитом часу, емоційним навантаженням і високим рівнем суспільного тиску.

Психологічна підготовленість суддів — важливий чинник ефективності правосуддя, адже саме вона допомагає зберігати неупередженість, ясність мислення та професійну мотивацію.

«Ми не можемо уникати стресу, але можемо навчитися використовувати його енергію для зростання».

(Г. Сельє)

Очікувані результати навчання

Після опрацювання цього модуля судді:

- усвідомлюють сутність та етапи професійного вигорання;
- вміють розпізнавати ранні симптоми виснаження;
- розуміють вплив професійної деформації на якість рішень;
- опановують практичні техніки саморегуляції;
- складають власну карту відновлення та підтримки.

Сутність і природа професійного вигорання

Професійне вигорання — це стан фізичного, емоційного та інтелектуального виснаження, який виникає внаслідок тривалого робочого стресу.

За Міжнародною класифікацією хвороб (МКХ-11) воно визначається як синдром, що розвивається через **хронічний стрес на робочому місці**, з яким людині не вдалося впоратися.

Основні компоненти:

1. Виснаження енергії.
2. Емоційна відстороненість від роботи.
3. Відчуття неефективності та зниження професійних досягнень.

Важливо! Судді особливо вразливі до вигорання через поєднання високої відповідальності, емоційного напруження, перевантаженості та соціальної ізоляції.

На відміну від представників інших професій, суддя не може «вимкнутися» емоційно — кожне рішення несе моральні та правові наслідки.

Наукові підходи до розуміння вигорання

Автор(и)	Модель/підхід	Ключові характеристики
Г. Фрейденбергер (1974)	Клінічний підхід	Вигорання — результат хронічного стресу, виснаження ресурсів, втрати мотивації.
А. Пінес та Е. Аронсон	Однокомпонентна модель	Вигорання = «хронічна втома» як основний прояв тривалого напруження.
В. Шауфелі, Д. Дірендонк	Двокомпонентна модель	Вигорання — поєднання емоційного виснаження і деперсоналізації (відчуження).
К. Маслач та С. Джексон	Трикомпонентна модель	Найбільш поширена: емоційне виснаження, деперсоналізація, редукція особистісних досягнень.

Приклад із практики:

Суддя районного суду зазначає, що через постійний тиск із боку ЗМІ й надмірну кількість справ перестав отримувати задоволення від роботи, уникає спілкування з колегами й відчуває, що «працює на автоматі». Це класичний приклад фази емоційного виснаження за моделлю Маслач.

Фактори ризику професійного вигорання суддів

Професія судді належить до групи високого психоемоційного ризику, адже поєднує значне навантаження, суспільну увагу й обмеження особистого простору.

Основні **фактори ризику** можна згрупувати за трьома напрямками.

Група факторів	Зміст	Приклади із судової практики
Організаційні	Надмірна кількість справ, дефіцит часу, нестача кадрів, критика з боку ЗМІ	Суддя вимушений вести 40–50 справ одночасно, працює понаднормово без відпустки.
Психологічні	Висока відповідальність, постійне оцінювання з боку суспільства, брак підтримки	Суддя відчуває тиск громадськості, бо рішення в «резонансній» справі обговорюють у соцмережах.
Особистісні	Схильність до перфекціонізму, занижена самооцінка, емоційна чутливість	Суддя прагне бути ідеальним, уникає помилок, не дозволяє собі відпочивати.

Важливо! Найбільш вразливі до вигорання – судді з вираженим почуттям обов’язку, які ідентифікують себе виключно через професію.

Симптоми професійного вигорання

Вигорання проявляється в комплексі емоційних, фізичних, когнітивних і поведінкових симптомів. Їх усвідомлення допомагає вчасно реагувати.

Рівень прояву	Типові симптоми
Емоційний	Дратівливість, апатія, почуття безсилля, байдужість
Фізичний	Безсоння, головний біль, втома, соматичні болі
Когнітивний	Зниження концентрації, труднощі в ухваленні рішень, «порожня голова»
Поведінковий	Формальне виконання обов’язків, уникнення контактів, прокрастинація
Соціальний	Ізоляція, байдужість до оточення, зниження емпатії

Для саморефлексії:

Згадайте останній тиждень. Які з наведених симптомів ви помічали в себе?

Що ви робили, щоб відновити баланс?

Дванадцять стадій вигорання (модель Г. Фрейденберґера)

Ця модель описує поступовий розвиток вигорання — від високої мотивації до емоційного колапсу. Важливо вміти розпізнавати ознаки на ранніх етапах.

Стадія	Опис і прояви	Практичні рекомендації
1. Прагнення довести власну спроможність	Суддя надмірно залучений у справи, відмовляється від відпочинку, працює на межі.	Плануйте відновлення як частину робочого графіку.
2. Надмірна відданість роботі	Ігнорування власних потреб, заміна особистого життя професійним.	Залучіть до свого життя сферу поза роботою.
3. Конфлікти та внутрішня напруга	Втрата гнучкості, нетерпимість до колег, постійна тривога.	Практикуйте усвідомлене дихання, короткі перерви.
4. Зміщення цінностей	Робота — єдиний сенс життя, байдужість до стосунків.	Рефлексуйте: що для вас важливо поза судовою залогою?
5. Початок вигорання	Втома, роздратування, зниження продуктивності.	Зменште навантаження, делегуйте частину справ.
6. Цинізм і дистанціювання	Людина «охолоджується» до роботи, стає байдужою.	Пошукайте колегу або супервізора для підтримки.
7. Хронічна втома	Фізичне виснаження, зниження імунітету, апатія.	Профілактичний відпочинок, консультація психолога.
8. Втрата сенсу діяльності	Відчуття безглуздості, негативне ставлення до себе.	Робота з коучем або психотерапевтом, переоцінка цілей.
9. Емоційне відчуження	Втрата емпатії, замкненість, дратівливість.	Робота над емоційним усвідомленням, техніки релаксації.
10. Криза	Виникає депресія, відчуття провини, бажання уникнути роботи.	Тимчасова пауза, професійна допомога.
11. Фізичні захворювання	Порушення сну, тиску, проблеми серцево-судинної системи.	Медичне втручання, відновлення режиму.
12. Емоційне спустошення	Повна апатія, можлива депресія або суїцидальні думки.	Негайне звернення по допомогу до спеціалістів.

Приклад із практики:

Суддя апеляційної інстанції визнав, що після багаторічної роботи перестав відчувати емпатію до сторін, сприймаючи кожную справу як «чергову папку». Це — восьма стадія вигорання, коли відновлення можливе лише через глибоку переоцінку цінностей.

Професійна деформація судді

Професійна деформація — це негативні психологічні зміни особистості, що виникають під впливом специфіки професійної діяльності.

Вона є прямим наслідком **ігнорування ознак вигорання**.

Прояв	Опис	Можливі наслідки
Юридичний формалізм	Зведення правосуддя до букви закону без урахування гуманності.	Зниження довіри до суду, знеособлення учасників процесу.
Авторитарність	Надмірна вимогливість, домінування, нетерпимість.	Погіршення стосунків у колективі, ізоляція.
Цинізм і підозрілість	Недовіра до сторін, втрата віри у справедливість.	Помилкові судження, викривлення рішень.
Емоційне відчуження	Відсутність емпатії, «професійна холодність».	Порушення етичних стандартів.
Самовпевненість	Переконаність у власній безпомилковості.	Втрата самоконтролю, судові помилки.

Важливо! Професійна деформація не настає раптово — це результат тривалого впливу стресу, рутини й відсутності психологічної підтримки.

Психічна саморегуляція судді

Психічна саморегуляція — це здатність людини свідомо впливати на свій психофізичний стан, керуючи емоціями, увагою, мисленням і тілесними реакціями.

Для судді це навичка **збереження внутрішньої рівноваги** в умовах тиску, інформаційного перевантаження та моральної відповідальності.

Важливо! Суддя не може змінити кількість справ або соціальний тиск, але може навчитися керувати власними реакціями — диханням, увагою, тілесною напругою, мисленням.

Основні рівні саморегуляції:

Рівень	Механізм впливу	Приклади технік
Фізіологічний	Робота з тілом: дихання, розслаблення, рух	Дихальні вправи, м'язова релаксація, коротка ходьба
Емоційний	Керування емоціями, зниження напруги	Гумор, музика, візуалізація, «емоційна пауза»
Когнітивний	Зміна мислення, переоцінка ситуації	«Стоп-реакція», позитивне переформулювання, самонавіювання
Ціннісний	Усвідомлення сенсу своєї діяльності	Рефлексія, ведення щоденника, розмова з ментором

Алгоритм саморегуляції

- 1. Визначення стану.** Зверніть увагу на своє тіло: напруження, серцебиття, втому.
- 2. Дихання.** Повільно вдихніть через ніс на, рахуючи до 4, затримайте дихання на 2 секунди й видихніть через рот, рахуючи до 6. Повторіть 5 разів.
- 3. М'язова релаксація.** Послідовно розслабляйте м'язи: плечі, шию, обличчя, руки.
- 4. Фокусування уваги.** Зосередьтеся на одному приємному образі (наприклад, морі, природі).
- 5. Вербальна установка.** Повторюйте коротку фразу: «Я спокійний. Я дію впевнено. Моє рішення буде зваженим».

II. ТЕХНІКИ САМОДОПОМОГИ

1. Вправа «Світлофор»

Мета: навчитися регулювати рівень напруги протягом робочого дня.

Колір	Значення	Дія
 Червоний	Максимальна напруга, злість, втома	Зупиніться. Зробіть паузу, дихайте.
 Жовтий	Помірний стрес, втома накопичується	Усвідомте свій стан, зробіть коротку розминку.
 Зелений	Спокій, продуктивність, контроль	Продовжуйте роботу, але плануйте відпочинок.

Для саморефлексії:

У кінці дня оцініть: у яких «кольорах» ви перебували найчастіше?

2. Вправа «Ода про себе»

Мета: підвищення самооцінки та позитивного самосприйняття.

1. Знайдіть 10 хвилин спокою.
2. Візьміть аркуш і напишіть «Оду про себе»: що в собі цінуєте, чого вже досягли.
3. Прочитайте текст уголос.
4. Збережіть і перечитуйте, коли відчуваєте виснаження.

Приклад із практики:

Суддя зізнається, що після складних слухань перечитує власну «Оду», і це повертає йому відчуття цінності своєї роботи.

Ода про себе

Я — суддя, який зберігає спокій серед бурі.

Моє слово має вагу, бо воно збудоване на правді.

Я ухвалюю непрості рішення з повагою до кожного, кого вони стосуються.

Моя сила — у здатності чути, розуміти й залишатися людяним.

Я не ідеальний, але справедливий.

Я вмію зупинятися, коли відчуваю втому, і знаходити шлях до відновлення.

Моя робота — служіння суспільству, а моє життя — більше, ніж робота.

Я ціную мудрість досвіду, спокій розуму й доброту серця.

Щодня я стаю трохи сильнішим, спокійнішим і впевненішим.

Я вдячний собі — за шлях, за витримку, за людяність.

Порада щодо використання

Після написання «Оди про себе» прочитайте її вголос перед дзеркалом або запишіть аудіо.

Зверніть увагу, як змінюється ваш тон голосу, постава, дихання.

Повертайтеся до цієї оди в моменти перевантаження або сумніву — вона допомагає віднайти внутрішню опору.

3. Вправа «Сфери життя»

Мета: відновити баланс між роботою, особистим, соціальним і фізичним життям.

Намалюйте коло й розділіть на 4 сектори:

Робота, Родина, Я, Соціум.

Розподіліть 100 % вашого часу між ними.

Якщо «Робота» займає понад 60 %, — це зона ризику вигорання.

Оберіть сферу, яку хочете підсилити (наприклад, «Я»), і заплануйте конкретну дію: сон, прогулянка, спорт, час із близькими.

Рівні профілактики вигорання

Рівень	Зміст і дії
Індивідуальний	Саморегуляція, відпочинок, фізична активність, розвиток хобі.
Професійний	Супервізія, професійне навчання, обмін досвідом.
Організаційний	Раціональний розподіл навантаження, психологічна підтримка в колективі.

Важливо! У більшості випадків вигорання — не особиста слабкість, а сигнал про системні порушення балансу між роботою та відновленням.

Персональна карта відновлення

1. Мої попереджувальні ознаки вигорання:

(що я відчуваю, коли рівень стресу зростає?)

2. Мої ефективні способи відновлення:

(що мене наповнює — спорт, спілкування, музика, природа?)

3. Мої ресурси підтримки:

(люди, місця, дії, які мені допомагають).

4. Мій план на найближчий місяць:

- о зменшити обсяг роботи на ____%;
- о додати ____ годин сну;
- о 1 раз на тиждень — активність «для себе».

III. СИСТЕМА РЕСУРСІВ І САМОДОПОМОГИ СУДДІ

ШЕСТИКАНАЛЬНА МОДЕЛЬ BASIC PH (М. ЛААД)

Після вивчення технік саморегуляції важливо розуміти, що **кожна людина має власний унікальний ресурсний профіль** — ті канали, через які вона найкраще відновлюється після стресу.

Хтось відновлюється через віру й філософію життя, а хтось — через активність, рух, спілкування або творчість.

Ізраїльський психолог **Мулі Лаад (Mooli Lahad)** розробив інтегративну модель **BASIC Ph**, яка допомагає зрозуміти, *через який саме «ресурсний канал» людина найкраще долає стрес і напругу.*

Основні компоненти системи BASIC Ph

Канал	Сутність	Зміст у діяльності судді
B — Believe (віра, переконання, цінності)	Віра в себе, професійні переконання, духовна або моральна опора	Підтримує впевненість у правосудді, дозволяє зберігати стійкість навіть у складних рішеннях
A — Affect (почуття, емоції)	Емоційна відкритість, здатність виражати почуття	Допомагає уникнути емоційного «заморожування», підтримує людяність у роботі
S — Social (соціальна підтримка)	Належність до групи, дружні зв'язки, відчуття приналежності	Знижує ізоляцію, повертає відчуття підтримки колег і близьких
I — Imagination (уява, творчість)	Фантазія, образне мислення, креативність	Дозволяє бачити нестандартні рішення, знімати напругу через творчі форми
C — Cognition (інтелект, логіка)	Мислення, аналіз, планування	Дає змогу структурувати ситуацію, створювати алгоритм дій, знижувати хаос
Ph — Physiology (тіло, фізіологія)	Фізична активність, соматичні реакції, тілесна релаксація	Допомагає знімати накопичену напругу через рух, дихання, розслаблення

Важливо! Кожен канал є частиною цілісної системи. Якщо людина ігнорує певний із них (наприклад, не приділяє уваги тілу або емоціям), інші починають компенсувати перевантаження.

Тому для суддів особливо важливо розвивати **всі шість каналів**, навіть ті, які не є «типovими» для їхньої професії.

Приклад із практики:

Суддя, який відчував тривалу втому, помітив, що більшість його способів відновлення — когнітивні: він читає, аналізує, планує.

Після проходження тесту BASIC Ph виявилось, що його фізіологічний канал (Ph) є найслабшим.

Додавання коротких щоденних прогулянок і дихальних вправ знизило відчуття виснаження та покращило сон.

Опитувальник «Місток над прірвою» (BASIC Ph Self-Test за Мулі Лаадом)

Мета: допомогти судді самостійно визначити, через який канал BASIC Ph він/вона найчастіше відновлюється, а які ресурси потребують розвитку.

Інструкція до виконання

1. Згадайте ситуацію, коли ви відчували сильний стрес.
2. Прочитайте кожне твердження і поставте оцінку, наскільки часто ви так дієте.
3. Використовуйте шкалу:

Частота використання	Бал
Ніколи	0
Рідко	1
Іноді	2
Періодично	3
Часто	4
Майже завжди	5
Завжди	6

№	Твердження	Бал
1	Я здаюся і покладаюся на долю у розв'язанні проблеми.	
2	Я не говорю про свої емоції прямо, але виражаю їх опосередковано (плач, іронія тощо).	
3	Я шукаю підтримки у сторонніх людей.	
4	Я фантазую і даю волю уяві, наприклад уявляю себе у спокійному місці.	
5	Я збираю інформацію, щоб переконатися, що обрав(-ла) найкраще рішення.	
6	Я їм або сплю більше/менше, ніж зазвичай.	

№	Практичні поради для судді
7	Я вірю у власні сили і здатність долати перешкоди.
8	Я висловлюю почуття в завуальований спосіб — через натяки, жарти або флірт.
9	Я спілкуюся з друзями по телефону.
10	Я згадую улюблені історії, притчі або казки, щоб знайти натхнення.
11	Я аналізую проблему й намагаюся знайти рішення.
12	Я займаюся фізичною працею або активністю.
13	Моє кредо: «Я зможу пережити це, незважаючи ні на що».
14	Я не тримаю емоції всередині: сміюся, плачу або кричу.
15	Я шукаю підтримки в колег або родини.
16	Коли слухаю музику, я уявляю спокійні місця або події.
17	Я створюю план дій і дію крок за кроком.
18	Я використовую вправи для розслаблення.
19	Я прошу допомоги в Бога або звертаюся до своєї філософії життя.
20	Я емоційно налаштовую себе, щоб посилити мотивацію.
21	Я поглиблюю стосунки в громаді або професійній спільноті.
22	Я згадую часи, коли мені було краще, або мрію про майбутнє.
23	Я намагаюся зрозуміти, що саме відбувається.
24	Я розслабляюся, коли гуляю, приймаю душ чи займаюся спортом.
25	Я опираюся на свої духовні переконання.
26	Я розповідаю або слухаю жарти.
27	Я шукаю людей, з якими можна провести час без напруги.
28	Я дивлюся фільми або читаю книги, уявляючи себе героєм.
29	Я обдумую різні варіанти рішень та обираю найкращий.
30	Я намагаюся бути фізично активним, щоб позбутися напруги.
31	Моє кредо: «Те, що не вбиває мене, робить мене сильнішим».
32	Я відкрито виражаю свої почуття.
33	Я пишу або спілкуюся онлайн, щоб отримати підтримку.
34	Я мрію про кращі часи, уявляючи їх у деталях.
35	Я обмірковую проблему з різних боків, шукаю логічне рішення.
36	Я виходжу на прогулянку або роблю фізичні вправи, щоб зняти стрес.

Таблиця підрахунку результатів

В (віра, цінності)	А (емоції)	С (соціум)	І (уява)	С (мислення)	Ph (тіло)
1, 7, 13, 19, 25, 31	2, 8, 14, 20, 26, 32	3, 9, 15, 21, 27, 33	4, 10, 16, 22, 28, 34	5, 11, 17, 23, 29, 35	6, 12, 18, 24, 30, 36

Порахуйте бали в кожній колонці.

Найвищі показники вкажуть на ваші провідні ресурси, а найнижчі — на сфери, які потребують розвитку.

Інтерпретація результатів:

- Якщо переважають відповіді **В** — опора на віру, філософію, цінності.
- Якщо **А** — емоційне проживання та підтримка почуттів.
- Якщо **С** — сила в людях і стосунках.
- Якщо **І** — уява, візуалізація, творчість.
- Якщо **С** — логіка, аналіз, раціональність.
- Якщо **Ph** — тіло, рух, дихання.

Вправи та рекомендації для розвитку ресурсних каналів BASIC Ph

Після виконання тесту BASIC Ph важливо не лише знати свої сильні сторони, а й **усвідомлено розвивати слабші канали**. Це забезпечує баланс і стійкість до професійного вигорання.

Нижче запропоновані вправи, які допоможуть суддям **зміцнити кожен із шести ресурсних каналів**.

В — Believe (віра, цінності, переконання)

Мета: відновити внутрішню опору та моральну стійкість.

1. Вправа «Мої 10 цінностей»

1. Ознайомтеся зі списком універсальних цінностей (любов, родина, справедливість, розвиток, здоров'я, повага, віра, свобода, служіння, гідність).

Загальнолюдські цінності	
Любов	Злети і падіння (динаміка постійного розвитку)
Діти	Здоров'я

Загальнолюдські цінності	
Сімейні традиції	Спорт, краса та доглянутість тіла
Життя з батьками	Дружба, спілкування, стосунки
Власна майбутня сім'я	Громадська діяльність (діяльність на благо інших)
Кар'єра	Статус
Знання	Повага
Ерудиція (глибокі всебічні знання, широка поінформованість)	Визнання
Захоплення	Творчість
Розваги	Свобода як незалежність у діях і вчинках
Подорожі	Впевненість у собі
Відпочинок	Краса природи
Гроші	Гармонія душі
Особисті речі	Внутрішній розвиток
Особисте майно	Перемоги і поразки духу
Фінансові заощадження	Віра та любов до Бога

2. Виберіть ті 10, які є для вас найбільш значущими.

3. Розташуйте їх у порядку важливості.

№	Цінність
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	
6.	
7.	
8.	
9.	
10.	

4. Проаналізуйте: які з них реалізуються у вашій щоденній роботі судді, а які потребують уваги?

Для саморефлексії:

Коли ви ухвалюєте складні рішення, якими цінностями ви керуєтесь?

Чи не суперечить професійна поведінка вашим життєвим переконанням?

А — Affect (емоції, почуття)

Мета: навчитися розпізнавати й конструктивно проживати власні емоції.

1. Вправа «Лист вдячності собі»

Напишіть лист собі, у якому дякуєте за витримку, чесність, людяність.

Згадайте ситуації, у яких ви виявили професіоналізм попри втому чи критику.

Прочитайте його вголос — це допоможе зняти напругу й відновити самоцінність.

Порада:

створіть «папку вдячності» в телефоні або блокноті — записуйте туди щодня хоча б одну причину подякувати собі.

S — Social (соціальна підтримка)

Мета: активізувати відчуття зв'язку з оточенням і підтримки.

1. Вправа «Банка вдячності»

1. Візьміть прозору банку або коробку.
2. Щодня кладіть туди аркуш із записом: кому я сьогодні вдячний і за що.
3. Раз на місяць перечитуйте ці нотатки — це повертає довіру до людей і нагадує про підтримку.

I — Imagination (уява, творчість)

Мета: розширити уяву як інструмент психологічного відновлення.

1. Вправа «Безпечне місце»

1. Закрийте очі.
2. Уявіть максимально деталізовано місце, у якому вам комфортно й безпечно (природа, море, кімната з м'яким світлом).
3. Зосередьте увагу на деталях: запах, колір, звуки.
4. Повертайтеся туди подумки щоразу, коли відчуваєте перевантаження.

C — Cognition (інтелект, логіка, аналіз)

Мета: упорядкувати думки й запобігти ментальному перевантаженню.

1. Вправа «Скринька сили»

1. Згадайте свої професійні успіхи, рішення, якими пишаєтесь.
2. Занотуйте їх у «скриньку сили» — папку або документ.
3. Повертайтеся до неї, коли відчуваєте сумнів у власних силах.

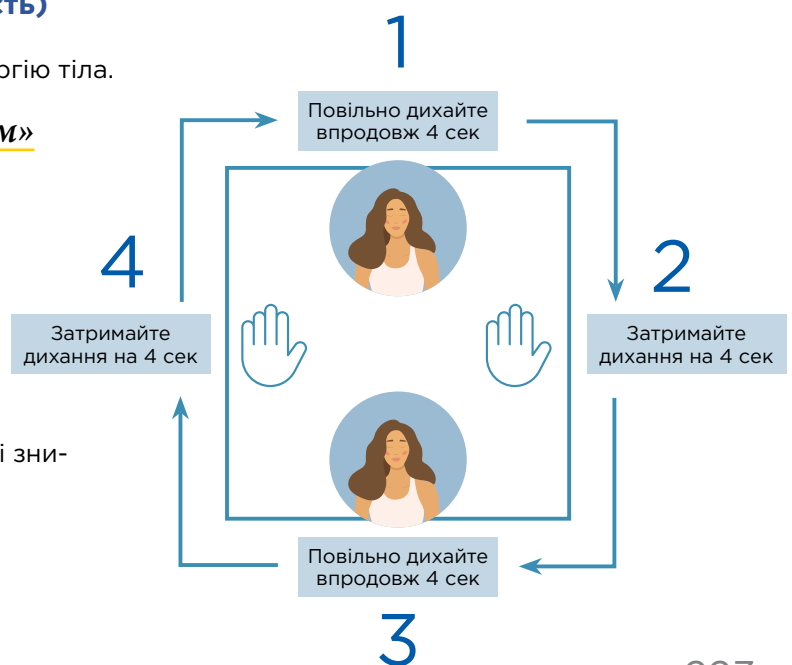
Ph — Physiology (тіло, фізична активність)

Мета: зняти фізичну напругу та відновити енергію тіла.

1. Вправа «Дихання за квадратом»

1. Вдих — рахуйте до 4.
2. Затримка дихання — рахуйте до 4.
3. Видих — рахуйте до 4.
4. Затримка — рахуйте до 4.

Повторіть 4 цикли. Це нормалізує ритм серця і знижує тривожність.

2. Вправа «Прогресивна м'язова релаксація»

Почергово напружуйте й розслабляйте м'язи обличчя, плечей, рук, ніг.

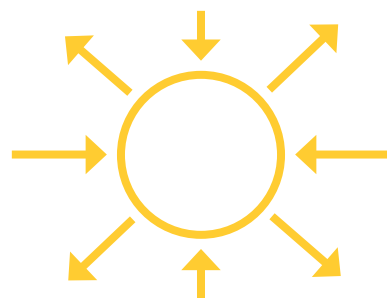
Уявляйте, як напруга «стікає» вниз, залишаючи тіло легким.

Рефлексивні практики та персональна стратегія турботи про себе

Розвиток психологічної стійкості судді неможливий без регулярної рефлексії — усвідомлення власного стану, потреб, меж і ресурсів.

Саме завдяки цьому формується звичка турбуватися про себе, а не діяти до повного виснаження.

1. Вправа «Енергія»

Мета: усвідомити, що наповнює і що виснажує.

1. Намалюйте коло і впишіть усередині своє ім'я.
2. На стрілках від кола напишіть те, що забирає у вас енергію (певні люди, справи, події, стани).
3. На стрілках до кола — що дає енергію (хобі, спілкування, природа, час на себе).
4. Проаналізуйте баланс: чого більше — «поглиначів» чи «джерел»?

Для саморефлексії:

Які кроки я можу зробити вже сьогодні, щоб зменшити вплив «поглиначів» енергії?

Чи можу я дозволити собі більше часу для того, що мене наповнює?

2. Вправа «Розподіл часу»

Мета: визначити, наскільки ефективно ви використовуєте свій день.

1. Протягом одного дня фіксуйте, чим ви займаєтеся щогодини.
2. Поділіть свій час на три категорії:

Категорія	Зміст	Оптимальна частка
Продуктивна діяльність	Робота, навчання, творчість, ухвалення рішень	55 %
Технічне обслуговування	Побут, гігієна, приготування їжі, транспорт	30 %
Даремно витрачений час	Безцільне гортання соціальних мереж, новини, конфлікти	15 %

Якщо «порожніх» занять понад 25 % — це сигнал, що ресурси витрачаються нерационально.

Порада:

для суддів особливо важливо фіксувати «мікропаузи» — короткі 5-хвилинні відпочинки між справами. Вони знижують когнітивне виснаження.

3. Вправа «Інструкція до мене»

Ця вправа створює «мапу саморозуміння» — документ, який можна переробити в періоди напруги чи змін.

Заповніть шаблон:

Питання	Моя відповідь
Моє ім'я	
Я ціную, коли...	
Я найкраще працюю, коли...	
Найкраще мене мотивує...	
Люди часто помилково думають, що я...	
Коли я у стані стресу, мені допомагає, якщо...	
Мої суперсили в роботі...	
Якщо я помиляюся, мені краще, коли...	
Я «виходжу з ладу», коли...	
Мені некомфортно, коли...	

Цей інструмент можна використовувати як частину індивідуальної сесії під час тренінгів або супервізії.

4. План турботи про себе

Період	Приклади дій
Щодня (24 год)	Дихальні вправи, усвідомлене харчування, коротка прогулянка, 7-8 годин сну
Кожні 3 дні (72 год)	Зустріч із близькими, хобі
Щотижня	Повний день відпочинку, цифровий детокс, читання для задоволення
Щомісяця	Участь у групі підтримки або супервізії, відвідування тренінгу з емоційної компетентності

«Турбота про себе — не розкіш, а професійний обов’язок судді, який несе відповідальність за людські долі».

IV. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

- **Профілактика вигорання — це система, а не одноразова дія.**

Вона включає розвиток усіх рівнів: когнітивного, емоційного, тілесного, соціального та духовного.

- **Ключ — самоспостереження і баланс.**

Суддя, який усвідомлює свої межі, має вищу стійкість та ухвалює більш зважені рішення.

- **Відновлення — індивідуальний процес.**

Для когось це молитва чи музика, для когось — біг або розмова з колегою. Важливо знати свій власний шлях до відновлення ресурсу.

- **Запобігти професійній деформації можна через живий контакт із собою.**

Людяність — не слабкість, а передумова справедливості.

Підсумкова думка:

«Суддя — це не лише представник закону, а й людина, яка здатна зберігати гідність, рівновагу й людяність у найскладніших обставинах».

ДОДАТОК І ДО РОЗДІЛУ VI.

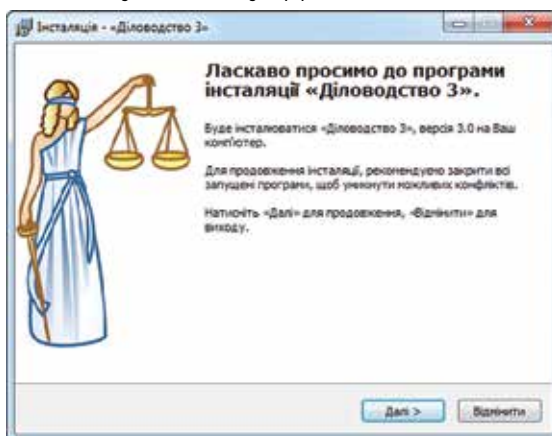
КОМП'ЮТЕРНА ПРОГРАМА «Д-3»: КОРОТКА ІНСТРУКЦІЯ КОРИСТУВАЧА

ЯК ПРАЦЮЄ КОМП'ЮТЕРНА ПРОГРАМА «Д-3» (КП «Д-3»)?

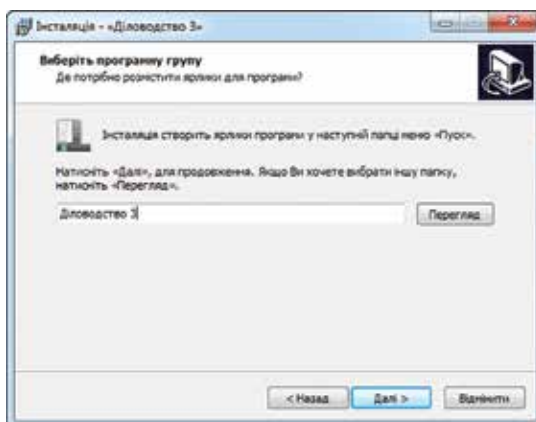
ВСТАНОВЛЕННЯ КЛІЄНТСЬКОЇ ЧАСТИНИ КП «Д-3»

Клієнтська частина встановлюється безпосередньо на персональний комп'ютер користувача. Для початку встановлення необхідно запустити програму інсталяції D3_Client_3_***, де * — версія продукту, ** — рік, місяць, день.

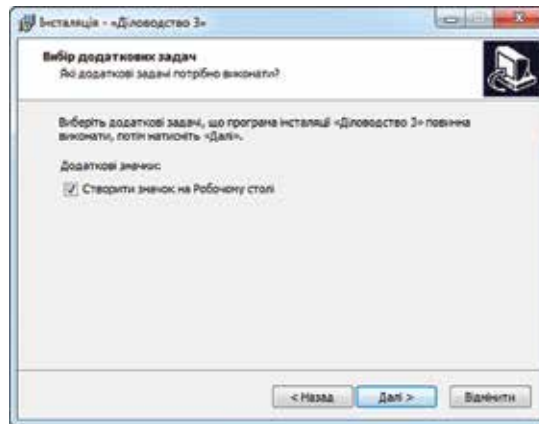
Після запуску файлу встановлення клієнтської частини з'явиться загальне інформаційне вікно. Для продовження необхідно натиснути кнопку «Далі».

У наступному вікні необхідно обрати шлях до каталогу, куди буде встановлено КП «Д-3». Шлях уже вказано за замовчуванням, за потреби можна вказати інший шлях, натиснувши кнопку «Перегляд». Для продовження необхідно натиснути кнопку «Далі».

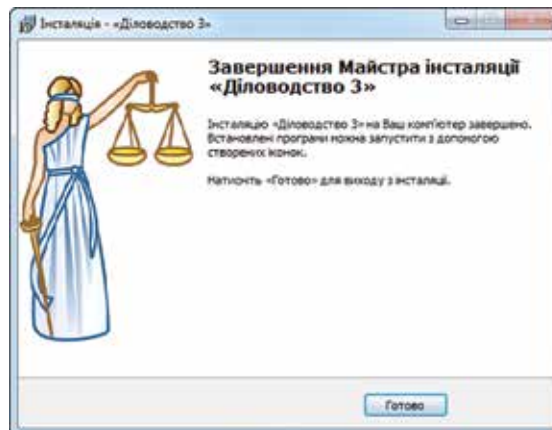

У наступному вікні необхідно обрати, чи потрібно встановлювати значок на робочому столі. Для продовження необхідно натиснути «Далі».

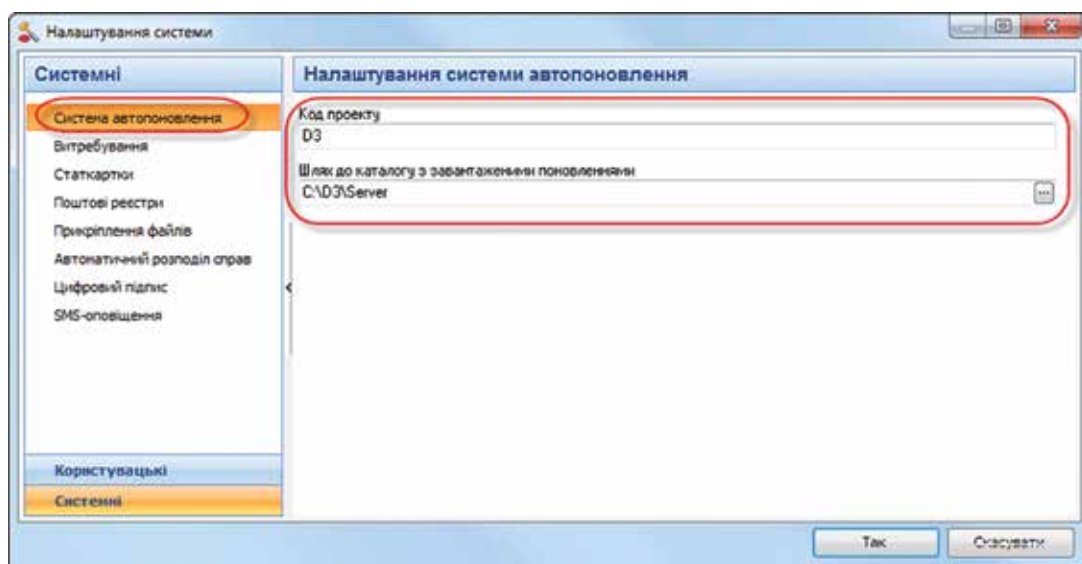
На наступному кроці встановлення відображається вікно з інформацією про вибрані параметри для продовження інсталяції. Якщо вибір задовольняє, необхідно натиснути кнопку «Встановити». Якщо вибір виконано невірно і необхідно змінити параметри, то слід натиснути кнопку «Назад».

У наступному вікні відобразиться інформація про завершення встановлення клієнтської частини КП «Д-3».

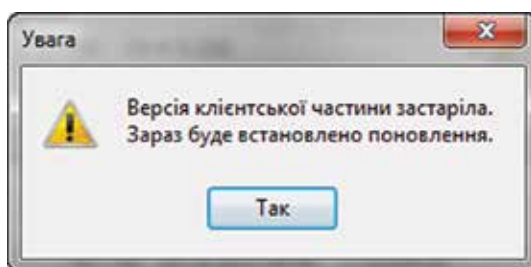

ПОНОВЛЕННЯ КЛІЄНТСЬКОЇ ЧАСТИНИ КП «Д-3»

Клієнтська частина поновлюється шляхом запуску програми інсталяції відповідної версії D3_Client_3_*, де * — версія продукту, ** — рік, місяць, день, або ж в автоматичному режимі під час запуску самої КП «Д-3» за умови, що в системних налаштуваннях КП «Д-3» коректно вказано параметри автопоновлення.

У разі наявності файлу для поновлення КП «Д-3» за шляхом, вказаним у параметрах автопоновлення, після запуску КП «Д-3» буде виведено інформаційне повідомлення про встановлення нової версії клієнтської частини КП «Д-3», у якому необхідно натиснути кнопку «Так».

Після натискання кнопки «Так» поновлення клієнтської частини виконуватиметься в автоматичному режимі. Про це свідчатиме індикатор виконання, у якому відображатимуться етапи проходження поновлення.

Після виконання автопоновлення вікно програми відкриється в автоматичному режимі.

ЗАПУСК ПРОГРАМИ

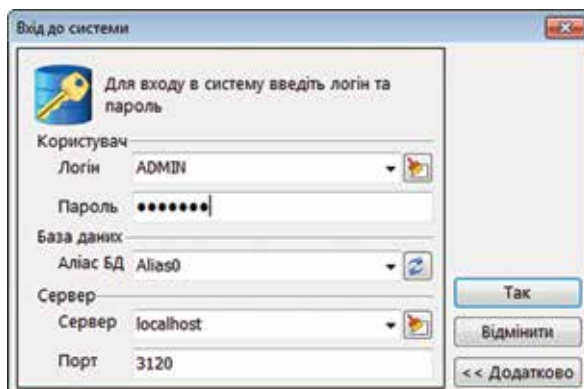
Для запуску КП «Д-3» необхідно на робочому столі двічі натиснути на значок програми або обрати відповідний пункт у меню «Пуск».

У вікні «Вхід до системи» під час першого запуску програми необхідно:

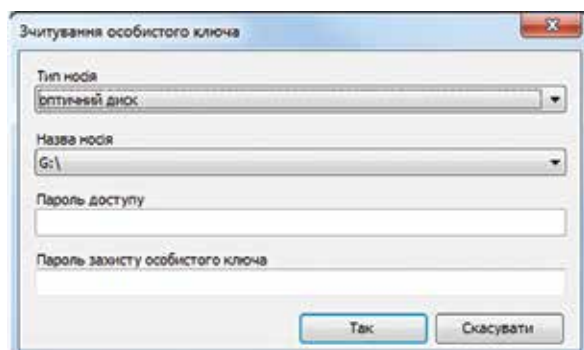
- У полі «Сервер» вказати ім'я сервера, на якому розташована база даних, а в полі «Порт» —

номер порту (3120), через який виконується підключення, після чого необхідно поновити аліас БД за допомогою відповідної кнопки, що розташована поруч із полем «Аліас БД» (вказані дії можуть виконуватися з допомогою головного спеціаліста з ІТ).

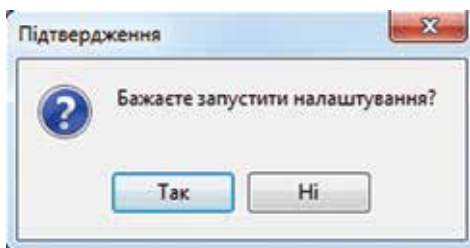
- Ввести ім'я користувача й особистий пароль і натиснути кнопку «Так».

Для авторизації (входу) користувача до КП «Д-3» необхідно вказати дані кваліфікованого цифрового підпису (КЕП/ЕЦП) користувача у формі авторизації «Зчитування особистого ключа», де потрібно обрати «Тип носія», «Назву носія» та ввести пароль у поле «Пароль захисту особистого ключа».

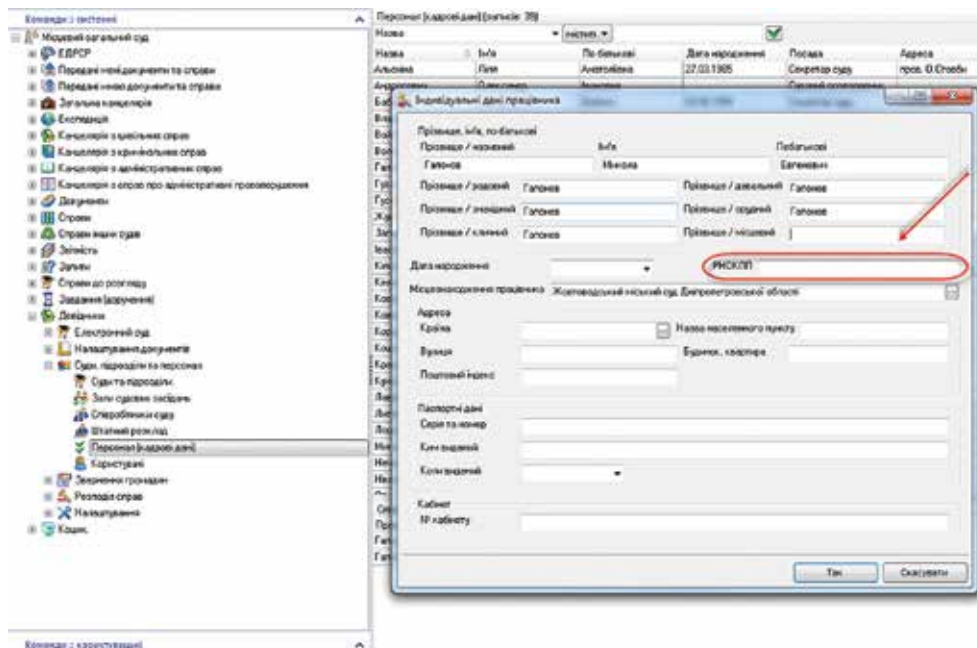

У разі виникнення помилки, пов'язаної з налаштуванням КЕП/ЕЦП, користувача буде сповіщено про можливість внести зміни в налаштуваннях.

Важливо! Для успішної авторизації користувача в КП «Д-3» за КЕП/ЕЦП необхідно, щоб дані в полі «РНОКПП» форми «Індивідуальні дані працівника» налаштувань працівника в довіднику «Персонал (кадрові дані)» відповідали даним, що зазначені в сертифікаті КЕП/ЕЦП.

Якщо сертифікат користувача містить дані паспорта або номер ІД-карти, аналогічні дані необхідно вказати в зазначеному вище полі налаштувань працівника.

ПРАВА ДОСТУПУ КОРИСТУВАЧІВ ДО РЕСУРСІВ І МОЖЛИВОСТЕЙ КП «Д-3»

Під час встановлення серверної частини КП «Д-3» виконується інсталяція комп'ютерної програми «Керування безпекою Д-3», робота якої полягає в регулюванні прав доступу користувачів до ресурсів і можливостей КП «Д-3».

До налаштувань прав доступу користувачів належать, зокрема, такі:

- створення нових, редагування поточних облікових записів користувачів;
- створення/редагування груп користувачів;
- включення/виключення користувачів до/з потрібної групи;
- надання групі/групам користувачів прав на певні дії у КП «Д-3» і позбавлення таких прав;
- надання групі/групам користувачів прав доступу до ресурсів (гілок дерева команд, справ, документів тощо) у КП «Д-3» за допомогою застосування фільтрів і позбавлення таких прав.

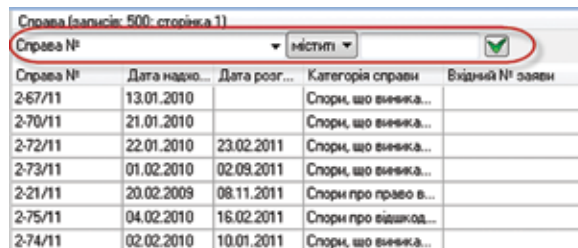
Важливо! Вказані вище налаштування здійснюються головним спеціалістом з ІТ.

Надання користувачу та позбавлення його прав доступу до ресурсів і можливостей КП «Д-3» мають здійснюватися виключно на підставі відповідного наказу керівника апарату конкретного суду й відповідно до посадової інструкції такого користувача.

ФІЛЬТРАЦІЯ ТА ПОШУК

Малий фільтр

За допомогою малого фільтра здійснюється пошук за найбільш уживаними атрибутами предмета пошуку. Поля малого фільтра, у яких задаються умови для пошуку, розташовані у вікні реєстру вгорі, над таблицею записів реєстру.

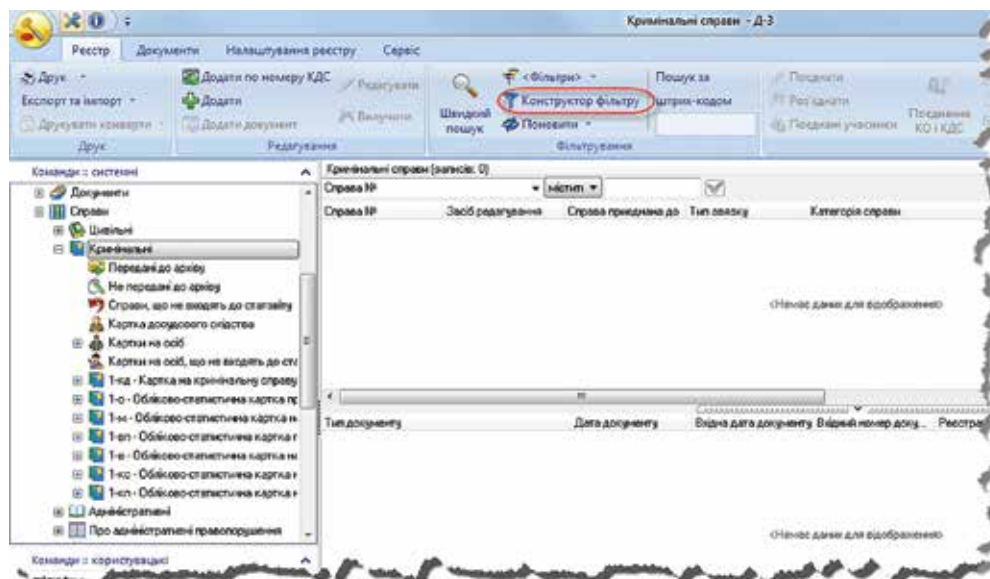
Справа №	Дата надхо...	Дата розг...	Категорія справи	Вхідний № заяви
2-67/11	13.01.2010		Спори, що виника...	
2-70/11	21.01.2010		Спори, що виника...	
2-72/11	22.01.2010	23.02.2011	Спори, що виника...	
2-73/11	01.02.2010	02.09.2011	Спори, що виника...	
2-21/11	20.02.2009	08.11.2011	Спори про право в...	
2-75/11	04.02.2010	16.02.2011	Спори про відшкод...	
2-74/11	02.02.2010	10.01.2011	Спори, що виника...	

Для здійснення фільтрації (пошуку) необхідно в першому полі малого фільтра з меню обрати необхідний атрибут, у сусідніх полях ввести умову та значення для пошуку, після чого натиснути кнопку «» (праворуч від фільтра) або клавішу «Enter» на клавіатурі.

Конструктор фільтра

За допомогою конструктора фільтра користувач має змогу створити власний фільтр за самостійно обраними атрибутами предмета пошуку.

Вікно конструктора фільтра відкривається після натискання кнопки «Конструктор фільтра» на стрічці реєстру або вибору пункту контекстного меню «Фільтрувати» → «Конструктор фільтра».

У конструкторі передбачена можливість задавати одночасно декілька умов для пошуку й об'єднувати ці умови у групи. Групи також можна поєднувати за допомогою логічних операторів «Та» чи «Або». Це дає змогу створювати фільтри будь-якої складності.

Створення фільтра

Фільтр створюється за допомогою кнопок на стрічці у вікні конструктора фільтра:

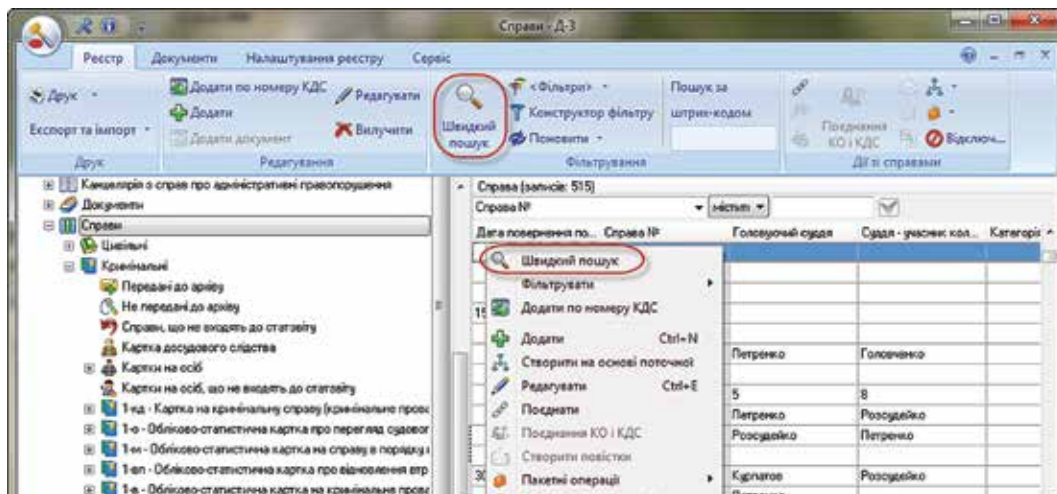
Для збереження створеного фільтра у списку фільтрів необхідно на стрічці конструктора натиснути кнопку « Зберегти фільтр в списку», ввести назву фільтра й підтвердити збереження.

Створений фільтр буде відображатись у списку фільтрів.

Швидкий пошук

За допомогою фільтра «Швидкий пошук» можна виконати просте налаштування умов фільтрації в поточному реєстрі.

Для здійснення пошуку потрібно в будь-якому реєстрі обрати пункт контекстного меню «Швидкий пошук» або натиснути кнопку «Швидкий пошук» на стрічці реєстру.

У вікні «Швидкий пошук» обрати умови для пошуку. Пошук можливий для тих атрибутів, які доступні в поточному реєстрі, крім складних атрибутів та атрибутів бінарного типу.

Швидкий пошук

Головна

Зберегти Очистити Показати тільки встановлені

Головна

Дата повернення подання для належного оформлення

Справа №

Категорія справи

Головуючий суддя

Суддя - учасник колегії

Вхідний № заяви

Вихідна дата заяви

Вихідний № заяви

Дата надходження позовної заяви (справи)

Тип СК

Суть позову (заяви, правопорушення)

Результати розгляду справ

Тип справи

У кого справа зараз

Дата корегування

Користувач, що змінив

Перереєстрація

діапазон

починається з

кінець

Злочини проти безпеки виробництва

починається з

починається з

починається з

починається з

діапазон

01.10.2013

17.10.2013

починається з

кінець

починається з

починається з

починається з

>=

починається з

починається з

Так Застосувати Закрити

Список фільтрів

Для пошуку та фільтрації можна використовувати будь-який фільтр зі списку фільтрів. Перелік доступних для використання фільтрів відкривається за допомогою кнопки «Фільтр» на стрічці реєстру.

Кримінальні справи - Д-3

Реєстр Документи Налаштування реєстру Сервіс

Друк

Експорт та імпорт

Друкувати конверти

Додати по номеру КДС

Додати

Додати документ

Редагувати

Вилучити

Швидкий пошук

«Фільтр»

Пошук за

Команди :: Системні

Документи

Справи

Штатний

Кримінальні

Передати до архіву

Не передати до архіву

Справи, що не входять до статистки

Карти досудового слідства

Карти на осіб

Карти на осіб, що не входять до статистки

1-кд - Карти на кримінальну справу

1-кд - Об'єктові статистика карти на кримінальну справу

Кримінальні справи (записів: 231)

Справа №

Справа №

Засіб редагування

0/754/14-к

0/755/14-к

0/754/14-к

0/754/14-к

0/755/14-к

0/684/14-к

0/684/14-к

1-кд. Об'єктові статистика

1-кд. Об'єктові статистика

1-кд. Об'єктові статистика

1-кд. Об'єктові статистика

1-кд. Об'єктові статистика

1-кд. Об'єктові статистика

1-кд. Об'єктові статистика

Тип документа

Дата документа

Вхідна дата документа

Вхідний номер документа

на кримінальну провадження

30.10.2014

Фіскаліз автоматичного розподілу справ

30.10.2014

0. Справи, що зареєстровані сьогодні

1. Справи, що зареєстровані вчора

2. Справи, що зареєстровані починаючи з вчорашнього дня

3. Справи, що зареєстровані за період

4. Пошук за учасником справи

Назва фільтрів відображає їхню суть. Для деяких фільтрів можна задати необхідні параметри пошуку (наприклад, визначити період пошуку).

Також у вказаному списку відображатимуться фільтри, створені поточним користувачем.

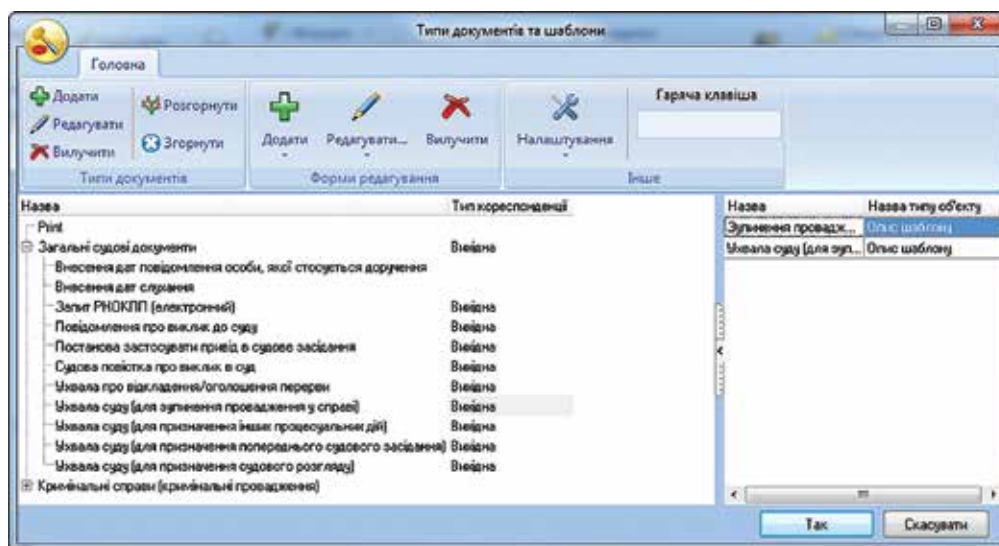
Створення та/або налаштування фільтрів, а також інших описаних вище способів фільтрації інформації в КП «Д-3» може здійснюватися головним спеціалістом з ІТ.

Важливо! Детальну інформацію щодо фільтрації та пошуку даних в КП «Д-3» описано в п. 2.14 «Фільтрація та пошук» Інструкції користувача КП «Д-3», що входить до складу документації інсталяційного пакета клієнтської частини КП «Д-3», і знаходиться за шляхом: C:\D3\Client\Documents\UserGuideCP_D-3.doc

РЕДАКТОР ШАБЛОНІВ І ДОКУМЕНТІВ

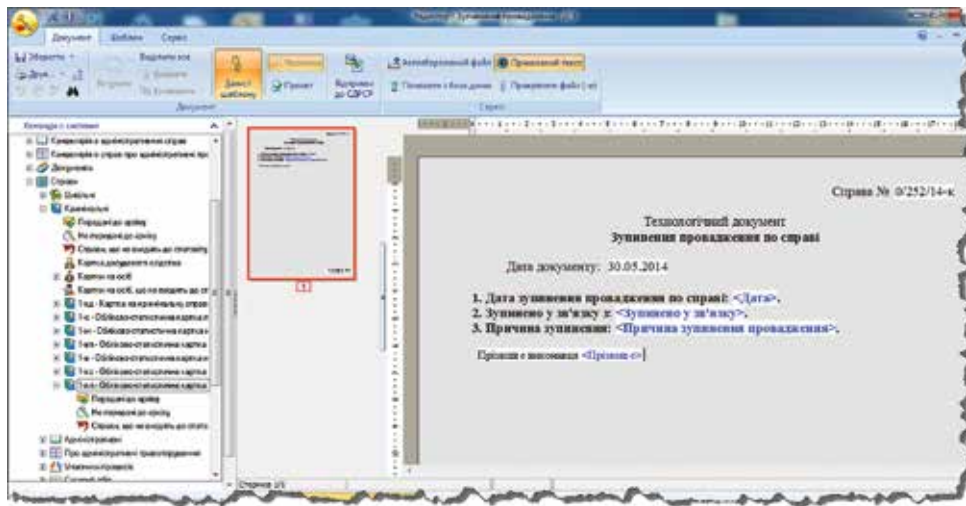
Редактор — це гнучкий засіб створення та редагування шаблонів і документів, а також прямого доступу до бази даних КП «Д-3». За допомогою редактора користувач може змінювати дані (справ, документів) у звичному Word-подібному інтерфейсі. Дії, які найбільш часто використовуються, виконуються за допомогою кнопок на стрічці редактора.

Редактор шаблонів і документів з'являється під час створення нового документа або редагування вже створеного документа зі статусом «Чернетка». Редагування документа запускається подвійним клацанням миші по документу в реєстрі документів.

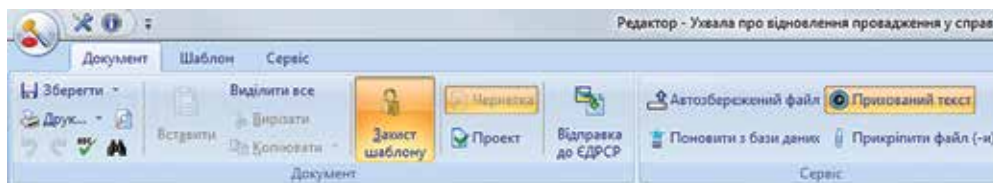

Для додавання нового документа необхідно в деталізації справи «Документи по справі» обрати пункт контекстного меню «Додати» або натиснути комбінацію клавіш «Shift+Ctrl+N», після чого завантажиться вікно «Типи документів та шаблони», у якому необхідно обрати потрібний шаблон і натиснути кнопку «Так».

Інтерфейс редактора шаблону документа представлений у вигляді вкладок (Документ, Шаблон, Сервіс) зі стрічками, на яких розташовуються функціональні кнопки.

Вкладка «Документ»

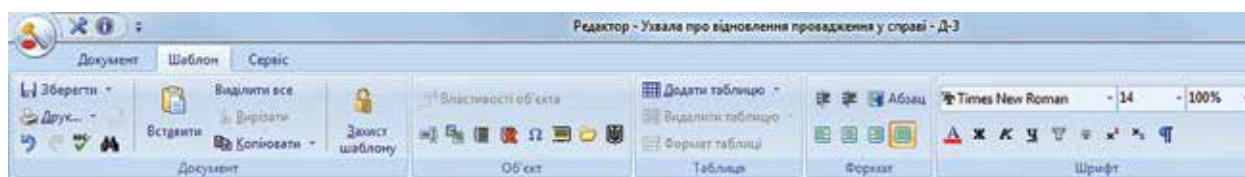
Кнопки блоку **«Документ»** призначені для виконання таких дій:

- збереження та закриття створеного документа, збереження шаблону, якщо він редагувався, експорт документа або шаблону у файл;
- попередній перегляд і друк документа;
- налаштування параметрів сторінки;
- запуск механізму пошуку/заміни в документі;
- редагування документа: виконання стандартних операцій Windows для роботи з буфером (вирізати, копіювати, вставити, виділити все);
- зміна статусів документа;
- спрощене відправлення документа до ЄДРСР;
- відкриття шаблону для редагування.

Кнопки блоку **«Сервіс»** призначені для таких дій:

- завантаження останньої автоматично збереженої версії документа;
- поновлення з бази даних;
- відображення прихованого тексту;
- прикріплення файлів до документа.

Вкладка «Шаблон»

Блок **«Документ»** на вкладці «Шаблон» має ті самі функції, що й блок «Документ» на вкладці «Документ» (крім кнопок зміни статусу та відправлення документа до ЄДРСР).

Кнопки блоку **«Об'єкт»** призначені для вставлення символів, зображень, полів введення, їх множення:

- — вставити рядок введення;
- — вставити зображення;
- — встановити розмноження;
- — видалити розмноження;
- — вставити символ;
- — встановити параметри за замовчуванням;
- — імпортувати шаблон;
- — вставити герб.

Кнопка **«Властивості об'єкта»** відкриває вікно «Властивості об'єкта» виділеного поля введення.

Кнопки блоку **«Таблиця»** призначені для додавання або видалення таблиці в шаблоні документа, а також для налаштування формату таблиці.

Кнопки блоку **«Формат»** призначені для визначення формату тексту в шаблоні документа.

Кнопки блоку **«Шрифт»** призначені для визначення шрифту тексту в шаблоні документа.

Вкладка «Сервіс»

Вкладка «Сервіс» є стандартною для будь-якого головного фрейму КП «Д-3» й містить загальні функції налаштування зовнішнього вигляду вікна.

Шаблон документа складається з тексту, що не редагується в режимі документа, і полів введення, пов'язаних із полями бази даних, які редагуються під час роботи з документом. На підставі шаблону генерується форма документа для введення.

КП «Д-3» дає змогу створювати нові шаблони будь-якого змісту та складності, а також редагувати вже створені шаблони.

Важливо! Для створення та/або редагування шаблону документа необхідно звернутися до технічного адміністратора (ІТ-спеціаліста) конкретного суду, зазначивши основні атрибути, які має містити такий шаблон, його назву та призначення. Після реалізації такого шаблону потрібно обов’язково перевірити його функціональність і відповідність вказаним вище вимогам.

Робота з документами. Статуси документів

Документи можуть мати статуси «Чернетка», «Проект» та «Оригінал».

Документ зі статусом «Чернетка» можна редагувати, він не впливає на справу й доступний тільки його автору (особі, яка його створила).

Для переведення документа зі статусу «Чернетка» у статус «Проект» необхідно у вікні реєстру документів обрати потрібний документ і на стрічці реєстру натиснути кнопку «Проект».

Або в реєстрі справ обрати потрібну справу, у фреймі документів (на вкладці «Документ») виділити потрібний документ по справі й обрати пункт контекстного меню «Статус — Проект».

Документ зі статусом «Проект» не можна редагувати, він відображається в режимі попереднього перегляду й доступний особі, яка його створила, та особам з відповідними правами доступу. У разі переведення документа у статус «Проект» усі дані з документа переносяться у справу за умови наявності відповідних технологічних зв’язок у шаблоні такого документа.

За наявності технічних дозволів користувач може повернути документ зі стану «Проект» у стан «Чернетка».

На документ зі статусом «Проект» накладається електронно-цифровий підпис (ЕЦП/КЕП).

Підписаний документ переводиться у статус «Оригінал» перед його відправленням до Єдиного державного реєстру судових рішень (далі — ЄДРСР). Для цього необхідно обрати пункт контекстного меню документа «Перевірити перед відправленням» або пункт контекстного меню деталізації «Документи по справі» реєстру справ. Після натискання цієї кнопки виконується переведення документа у статус «Оригінал».

Документ зі статусом «Оригінал» не можна змінити або вилучити.

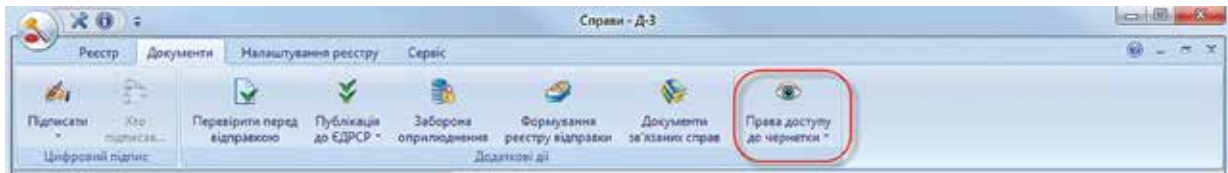
Важливо! У реєстрі «Документи по справах» на стрічці в блоці «Дії з документами» серед пакетних операцій доступна операція «Пакетно встановити статус «Оригінал». Ця операція дозволяє пакетно встановити статус «Оригінал» для документів, які на момент запуску операції перебувають у стані «Проект».

Доступ до документа зі статусом «Чернетка»

Документи зі статусом «Чернетка» доступні для перегляду тільки автору відповідного документа.

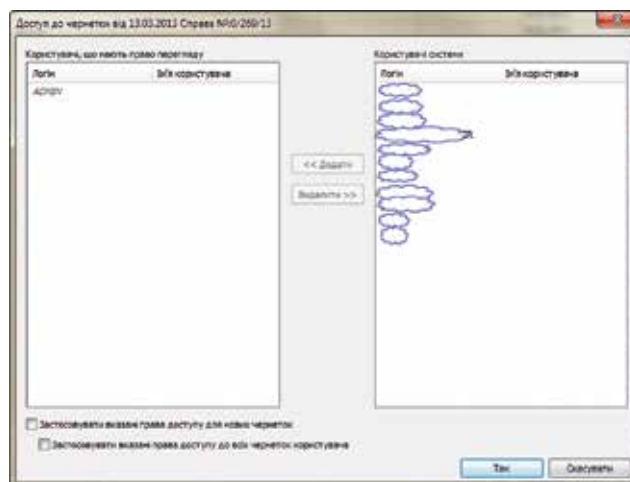
Для налаштування прав доступу до чернетки для інших користувачів автор документа має виконати такі налаштування:

- Обрати документ, для якого потрібно встановити право доступу. Якщо не була обрана жодна з чернеток, система виведе інформаційне вікно з повідомленням: «Не вибрано жодного документа у статусі «Чернетка».
- На стрічці вкладки «Документи» натиснути кнопку «Права доступу до чернетки».

- У вікні «Налаштування прав доступу до чернеток» обрати користувача, якому буде надане право доступу до чернетки, подвійним клацанням лівої кнопки миші або натисненням кнопки «Додати».

Важливо! Для надання прав доступу групі користувачів потрібно затиснути клавішу «Shift» та обрати користувачів. Для вибіркового обрання користувачів потрібно затиснути клавішу «Ctrl».

Для видалення користувачів зі списку тих, що мають право переглядати чернетки, потрібно обрати користувача й натиснути кнопку «Видалити» або двічі клацнути лівою кнопкою миші.

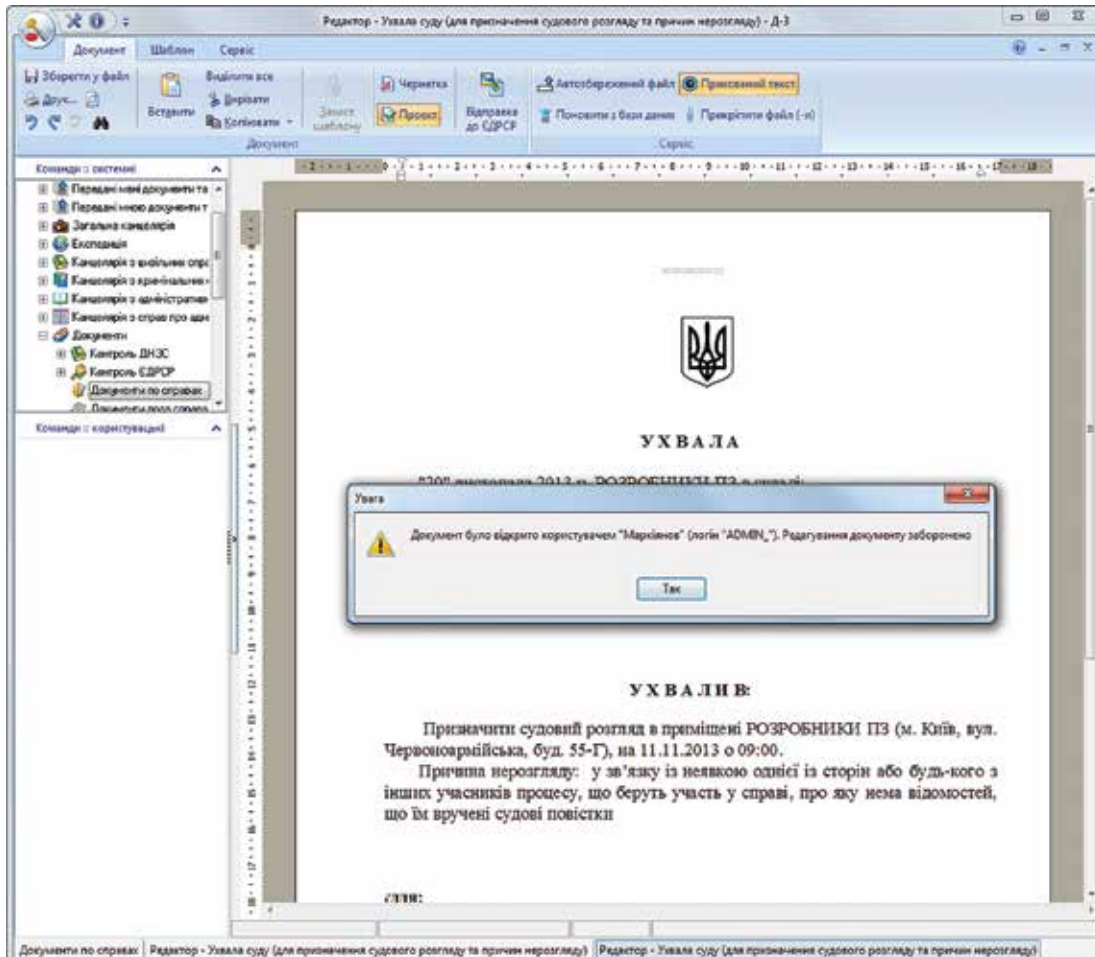
- Для надання користувачу права доступу до нових чернеток потрібно встановити прапорець «Застосовувати вказані права доступу для нових чернеток». Для застосування прав доступу до всіх чернеток користувача потрібно встановити прапорець у полі «Застосування вказаних прав доступу до всіх чернеток користувача».

Важливо! Користувач має можливість встановити права доступу до всіх або тільки до нових чернеток без обрання конкретного документа. Для цього потрібно натиснути кнопку «Налаштування» на стрічці «Документи — Права доступу до чернетки» й обрати користувача, якому буде надаване право.

Блокування документа

Блокування документа передбачає заборону редагування, але можливість перегляду, збереження у файл і друку такого документа залишається.

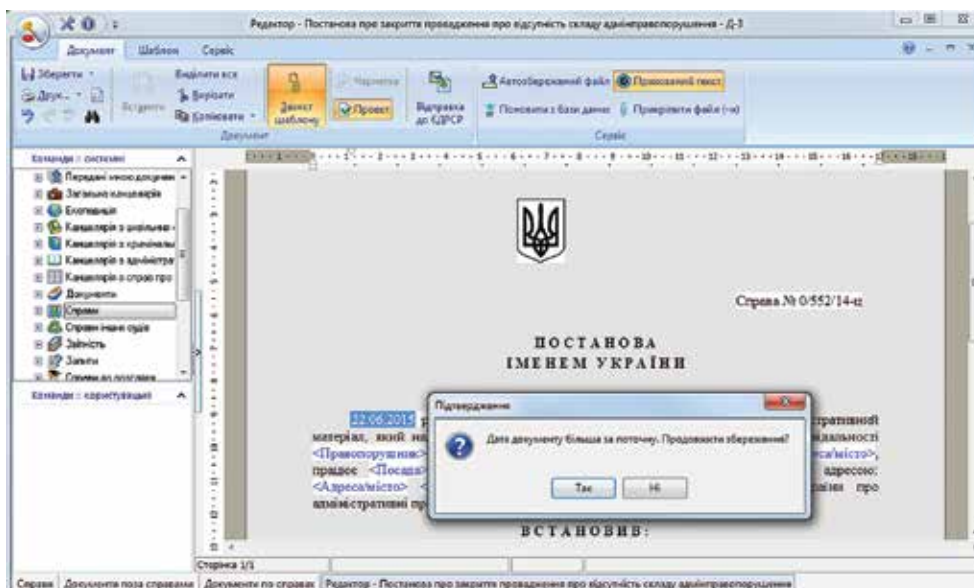
Якщо документ відкривається одним користувачем, для іншого користувача він буде заблокований для редагування, при цьому з'явиться повідомлення: «Документ було відкрито користувачем «...» (логін «...»). Редагування документа заборонено», у якому буде зазначена коротка інформація про користувача (а саме, прізвище та логін), який працює з документом.

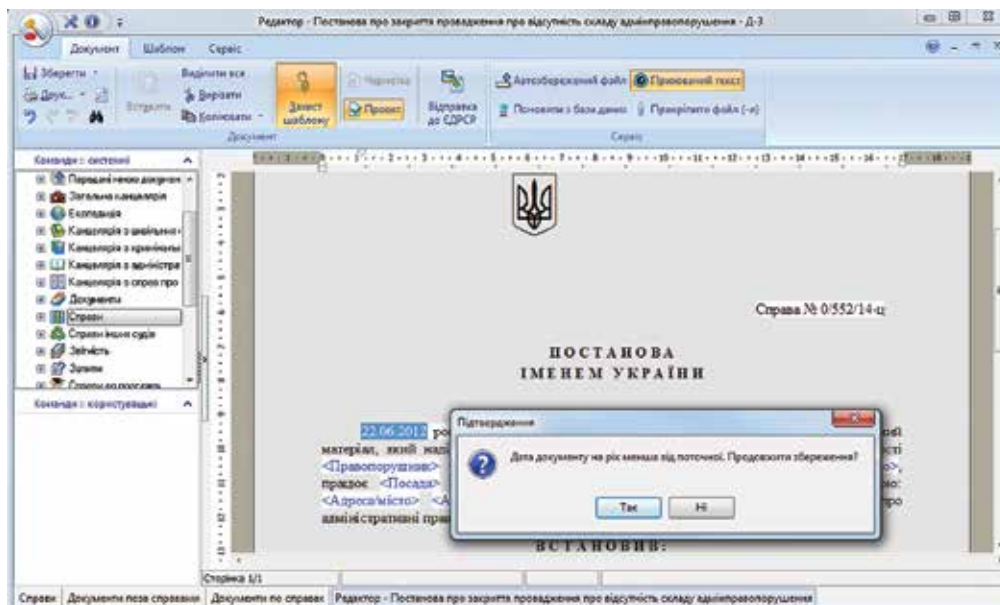
Важливо! При спробі змінити статус документа через контекстне меню «Статус — Чернетка, Проект, Оригінал», якщо документ редагується іншим користувачем, також з'являється повідомлення: «Документ було відкрито користувачем «...» (логін «...»). Редагування документа заборонено».

Під час роботи з документом враховуються системні обмеження проставлення дати документа, а саме:

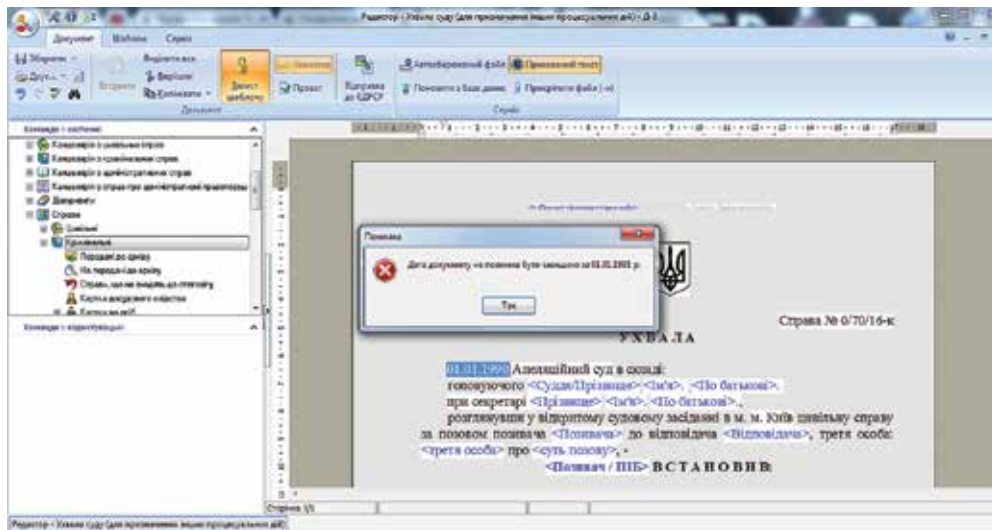
- Якщо дата документа більша від поточної дати, то з'явиться повідомлення: «Дата документа більша за поточну. Продовжити збереження?». Тобто дата документа не повинна перевищувати поточну дату.

- Якщо дата документа менша від поточної дати на 365 днів, то з'явиться повідомлення: «Дата документа на рік менша від поточної. Продовжити збереження?». Тобто дата документа не повинна бути меншою на 365 і більше днів від поточної дати.

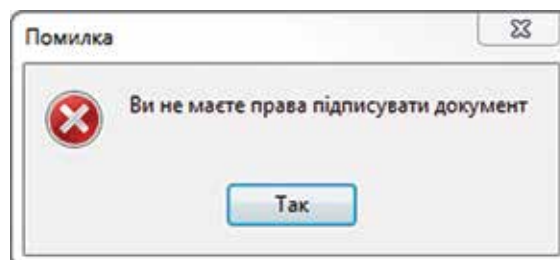
- Якщо дата документа менша за дату 01.01.1991, то з'явиться повідомлення з попередженням: «Дата документа не повинна бути меншою за 01.01.1991».

ПІДПИСАННЯ ДОКУМЕНТІВ ЕЦП/КЕП

Щоб відправити документ до ЄДРСР, його потрібно підписати електронно-цифровим підписом.

Під час здійснення процедури підписання документа виконується перевірка відповідності сертифіката ЕЦП/КЕП користувача та судді, який виносив рішення. У разі невідповідності сертифіката ЕЦП/КЕП даним судді, який виносив рішення у справі, користувач отримає таке повідомлення:

Щоб підписати документ по справі, в реєстрі справ необхідно виконати такі дії:

1. Обрати потрібний документ для підпису з переліку документів певної справи.
2. Якщо документ має статус «Чернетка» або «Проект», його необхідно перевести у статус «Оригінал».
3. Обрати пункт контекстного меню «Підпис — Підписати». Щоб підписати всі документи по справі, потрібно обрати пункт контекстного меню «Підпис — Підписати всі».
4. Виконується підписання обраного документа і з'являється повідомлення «Документ підписано».

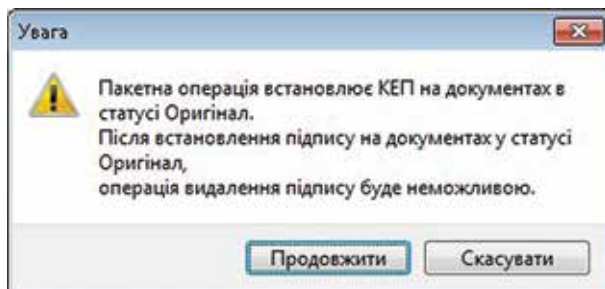
Інформаційна картка судового рішення для ЄДРСР заповнюється автоматично інформацією зі справи в момент підписання судового рішення ЕЦП.

Щоб підписати документи, в реєстрі документів необхідно виконати такі дії:

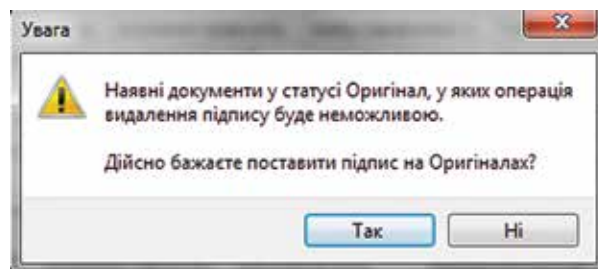
1. Обрати потрібні документи для підпису, застосувавши фільтр, обраний зі списку фільтрів, або за допомогою конструктора фільтрів створити власний фільтр і застосувати його, або задати умови для пошуку в полях малого фільтра.
2. Документи, які мають статус «Чернетка» або «Проект», необхідно перевести у статус «Оригінал».
3. Натиснути на стрічці реєстру кнопку «Пакетні операції — Підписати всі».
4. Якщо необхідно підписати лише один документ, виділити відповідний документ і натиснути на стрічці реєстру кнопку «Підписати».
5. Виконується підписання обраних документів і з'являється відповідне повідомлення.

Важливо! Після встановлення ЕЦП на документ зі статусом «Оригінал» зняти підпис неможливо.

Під час виконання пакетного підписання документів (Пакетні операції — Підписати всі) з'являється повідомлення: «Пакетна операція встановлює ЕЦП на документах в статусі Оригінал. Після встановлення підпису на документах у статусі Оригінал, операція видалення підпису буде неможливою».

Якщо натиснути «Продовжити» і в списку є документи зі статусом «Оригінал», з'являється повідомлення: «Наявні документи у статусі Оригінал, у яких операція видалення підпису буде неможливою. Дійсно бажаєте поставити підпис на Оригіналах?» (Documents in 'Original' status are present, for which signature removal will be impossible. Do you really want to sign the Originals?).

Якщо натиснути «Так», на всіх документах проставляється ЕЦП. Якщо натиснути «Ні», процедура підписання ЕЦП скасовується.

Якщо у списку є документи, які не можна підписати, результат буде виведений у звіті «Документи, що не вдалося підписати», у якому буде зазначено документ і причину помилки підписання.

ID	Дата документу	Серія №	Підписувач	Причина помилки	Підпис
180071	03.06.2015	364/1292/15-4		Помилка: неможливо підписати документ, який є документом суду (для подальшого подання).	
180084	03.06.2015	364/1292/15-4		Помилка: неможливо підписати документ, який є документом суду (для подальшого подання).	

Для видалення цифрового підпису з підписаного документа по справі потрібно обрати з контекстного меню пункт «Підпис — Видалити». Для підписаного документа в реєстрі документів потрібно натиснути на стрічці кнопку «Підписати — Видалити». Підписи видаляються у зворотному порядку підписання, починаючи з останнього, і лише тими сертифікатами, якими було підписано документ.

Для повернення підписаного документа зі статусу «Проект» у статус «Чернетка» необхідно видалити всі цифрові підписи.

Важливо! Механізм видалення ЕЦП можливий лише в тому разі, якщо вони встановлені на документах зі статусом «Проект». Із версії 3.22.0 КП «Д-3» можливість встановлювати ЕЦП на документах зі статусом «Проект» не доступна.

Після встановлення ЕЦП на документ зі статусом «Оригінал» зняти підпис неможливо.

Відправлення документів до ЄДРСР

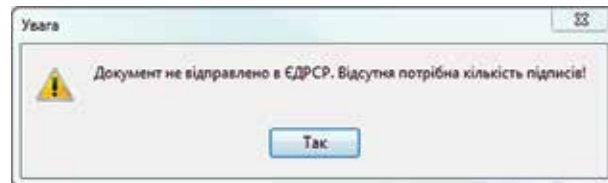
Алгоритм відправлення документів до ЄДРСР:

1. Перевести документ у статус «Оригінал».
2. Підписати документ електронним цифровим підписом (ЕЦП/КЕП).
3. Направити документ до ЄДРСР (кнопка «Відправка до ЄДРСР»).

Якщо рішення винесене одним суддею (одноособовий розгляд), після переведення документа у статус «Оригінал» документ буде автоматично підписано ЕЦП користувача та встановлено ознаку «Відправлено до ЄДРСР».

У разі колегіального слухання можливість відправити документ до ЄДРСР доступна лише після підписання всіма суддями, що виносили відповідне рішення.

Якщо встановлена опція відправлення документів до ЄДРСР після переведення в статус «Оригінал», то в разі відсутності необхідної кількості підписів з'явиться інформаційне повідомлення про те, що документ не може бути відправлений до ЄДРСР, оскільки його підписали не всі судді, які виносили рішення.

У випадках, коли підписання судових рішень всією колегією суддів не передбачене, є можливість використовувати налаштування «Не враховувати кількість ЕЦП». Тоді для відправлення документа до ЄДРСР буде достатньо одного підпису.

Під час підписання рішення дані сертифіката звіряються з даними попереднього документа — авторозподілу, яким було визначено суддю або склад суду.

Такі документи спочатку перевіряються за атрибутом «Дата документа». Якщо значення цього атрибута в рішенні та документі, яким було визначено суддю або склад суду, однакові, перевіряється значення атрибута «Дата створення».

Для документів, які не мають форми рішення для відправлення до ЄДРСР, дані сертифіката ЕЦП/КЕП не звіряються.

Якщо склад суду був визначений протоколом неавтоматизованого розподілу, для коректного визначення складу під час підписання судового рішення такий документ має бути обов'язково переведений у статус «Оригінал».

Відправлення документів до ЄДРСР уповноваженою особою або головою суду

Якщо суддя або судді, які на момент настання необхідності надсилання відповідного електронного примірника рішення до ЄДРСР втратили можливість підписати його власним ЕЦП/КЕП, його може підписати й відправити працівник, визначений наказом голови суду та встановлений за формою «Призначення на посаду».

Якщо такий працівник у суді не визначений, документи може підписати голова суду із встановленою відповідною ознакою у формі «Призначення на посаду».

Призначення на посаду

Працівник:
Прізвище: [] Ім'я: [] По батькові: []

Штатна одиниця:
Посада: Суддя Дата призначення: 24.02.2015 Дата звільнення: []

Кому підпорядкований: [] Значень: 1

Прізвище	Ім'я	По батькові	Посада
Павловська	Інна	Андріїв	Голова суду

Голова суду: ☐ Керівник апарату: ☐ **Уповноважена особа: ☒**

Суддя: ☒ Код судді: []

Відсторонення від здійснення правосуддя: ☐ Понововження: []

Якщо документ підписаний користувачем з ознакою «Уповноважена особа», то такий документ може бути направлений до ЄДРСР незалежно від складу суду й кількості суддів.

Автоматичне відправлення документів до ЄДРСР

У КП «Д-3» передбачена можливість для певного типу документів встановити ознаку відправлення до ЄДРСР. Це означає, що в разі створення документа відповідного типу після його переведення зі статусу проєкту в статус оригіналу для нього автоматично встановлюється ознака відправлення до ЄДРСР.

Щоб встановити таку ознаку для типу документів, необхідно виконати такі дії:

1. Перейти до довідника типів документів та обрати потрібний тип документа.
2. Встановити таку ознаку можливо лише для таких типів документів: «Рішення», «Ухвала суду», «Вирок», «Постанова», «Судовий наказ», «Окрема ухвала».
3. Для обраного типу документа в полі «Відправляти до ЄДРСР» необхідно встановити прапорець.

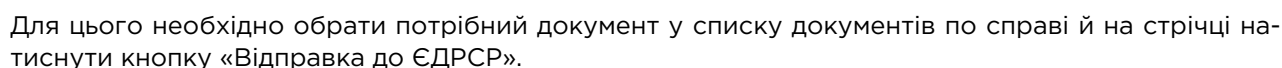
Існує два режими такого відправлення — одиничний і пакетний.

Режим одиничного відправлення

Цей режим дає змогу виконати швидке відправлення одного конкретного документа з будь-якої стадії (чернетка, проєкт, проєкт з підписом, оригінал, оригінал з підписом), натиснувши одну кнопку.

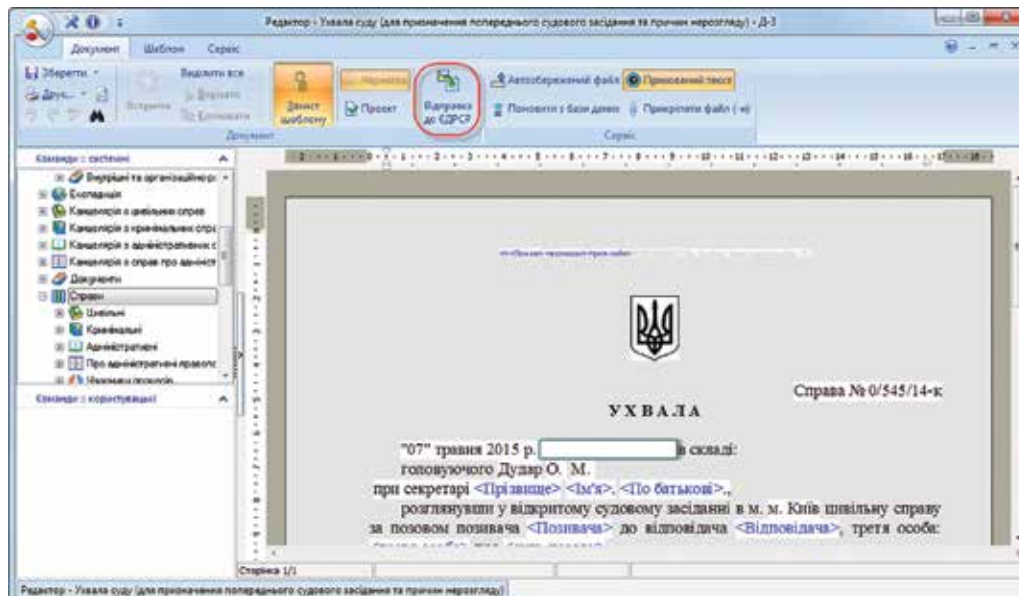
Цю дію можна виконати такими способами:

- З реєстрів документів по справах.

- Для цього необхідно обрати потрібний документ у деталізації «Документи по справі» й на стрічці натиснути кнопку «Відправка до ЄДРСР».

- Із вбудованого текстового редактора.

Для цього необхідно відкрити документ для редагування й у вікні редактора документа натиснути на стрічці кнопку «Відправка до ЄДРСР».

При цьому система, наприклад, для «Чернетки», автоматично виконає такі дії:

- переведе документ у статус «Проект»;
- переведе документ у статус «Оригінал»;
- підпише «Оригінал» електронним цифровим підписом поточного користувача;
- встановить ознаку «Відправляти до ЄДРСР».

Тобто система виконає автоматично всі дії з підготовки документа до відправлення до ЄДРСР.

У разі вибору документа, який має ознаку відправлення до ЄДРСР, але за певних обставин ще не отримав реєстраційний номер з реєстру, при натисканні кнопки «Відправка до ЄДРСР» буде виконано повторне відправлення документа до ЄДРСР.

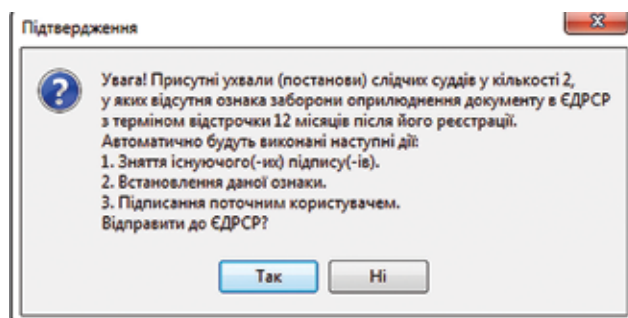
Відправлення до ЄДРСР ухвал (постанов) слідчих суддів

У разі відправлення до ЄДРСР ухвал (постанов) слідчих суддів виконується перевірка цих документів на наявність ознак заборони оприлюднення в ЄДРСР зі строком відтермінування 12 місяців після реєстрації.

За відсутності такої ознаки з документом в автоматичному режимі виконуються такі дії:

- зняття встановленого підпису (підписів);
- встановлення цієї ознаки;
- підписання поточним користувачем.

Про виконання зазначених вище дій користувача буде повідомлено відповідним сповіщенням:

У разі натискання кнопки «Так» будуть виконані вказані дії. У разі натискання кнопки «Ні» виконання дій буде скасовано.

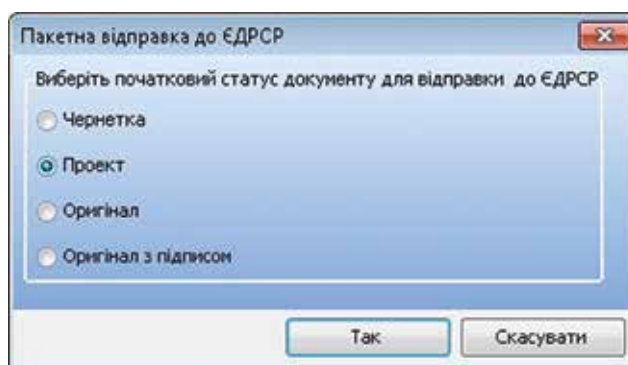
Умови відтермінування оприлюднення процесуальних документів (документи з формою рішення «Ухвала суду» або «Постанова») строком на 12 місяців:

- для 1-кс (МЗС) — у полі «6. Надійшло» обрано значення «6.1 клопотання» і в полі «9 Клопотання про:» обрано значення «9.24 проведення обшуку житла чи іншого володіння особи»;
- для 11-кс (АЗС) — у полі «6. Надійшло» обрано значення «6.1 клопотання» і в полі «9 Клопотання про:» обрано значення «9.31 проведення негласних слідчих (розшукових) дій»;
- для картки ОСК7 — на справу за поданням органу дізнання, слідчого, прокурора або скаргю на їхні дії (МЗС) — у полі «14. Подання про:» обрано значення «14.7 проведення обшуку житла чи іншого володіння особи»;
- для картки ОСК8 — на справу за поданням органу дізнання, слідчого, прокурора або скаргю на їх дії (АЗС) — у полі «14. Подання про:» обрано значення «14.7 проведення обшуку, огляду житла чи іншого володіння особи».

Режим пакетного відправлення до ЄДРСР

Режим пакетного відправлення дає можливість відправляти велику кількість відфільтрованих документів, які можуть мати різні статуси (чернетка, проєкт, оригінал, оригінал з підписом), натисканням однієї кнопки, попередньо вказавши початковий статус документа, з якого над ним будуть пакетно послідовно виконуватися всі операції, необхідні для надсилання до ЄДРСР.

Відфільтровані документи з більш ранніми статусами в такому разі оброблятися не будуть.

Наприклад, якщо у списку відфільтрованих документів перебувають документи у всіх варіантах статусів (чернетка, проєкт, проєкт з підписом, оригінал, оригінал з підписом), то після виконання пакетного відправлення з документами будуть проведені такі дії:

- Якщо обрано початковий статус «Чернетка», то документ пройде таку технологічну схему:

Переведення документа у статус «Проєкт» → Переведення документа у статус «Оригінал» → Встановлення ЕЦП/КЕП поточного користувача → Перевірка перед відправленням → Встановлення ознаки «Відправляти до ЄДРСР».

- Якщо обрано початковий статус «Проєкт», то документ пройде таку технологічну схему:

Встановлення ЕЦП/КЕП поточного користувача → Переведення документа у статус «Оригінал» → Перевірка перед відправленням → Встановлення ознаки «Відправляти до ЄДРСР».

- Якщо обрано статус «Проєкт з підписом» (можливо лише для документів, заведених у системі до версії 3.22.0), то документ пройде таку технологічну схему:

Перевірка перед відправленням → Переведення документа у статус «Оригінал» → Встановлення ознаки «Відправляти до ЄДРСР».

- Якщо обрано початковий статус «Оригінал», то документ пройде таку технологічну схему:

Встановлення ЕЦП/КЕП поточного користувача → Встановлення ознаки «Відправляти до ЄДРСР».

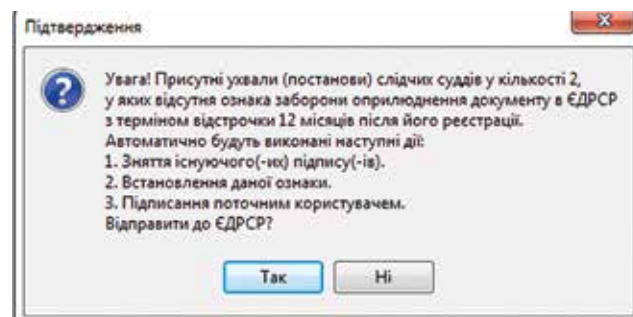
- Якщо обрано початковий статус «Оригінал з підписом», то документ пройде наступну технологічну схему:

Встановлення ознаки «Відправляти до ЄДРСР».

Для швидкого відправлення документів до ЄДРСР можна використовувати пакетний режим у реєстрі «Документи, що потребують відправки до ЄДРСР».

Під час відправлення документів у пакетному режимі виконується перевірка для ухвал (постанов) слідчих суддів на наявність ознаки заборони оприлюднення документа в ЄДРСР зі строком відтермінування 12 місяців після реєстрації.

У разі наявності ухвал слідчих суддів користувачу в кінці операції пакетного відправлення буде надана можливість вибрати заборону оприлюднення для таких документів.

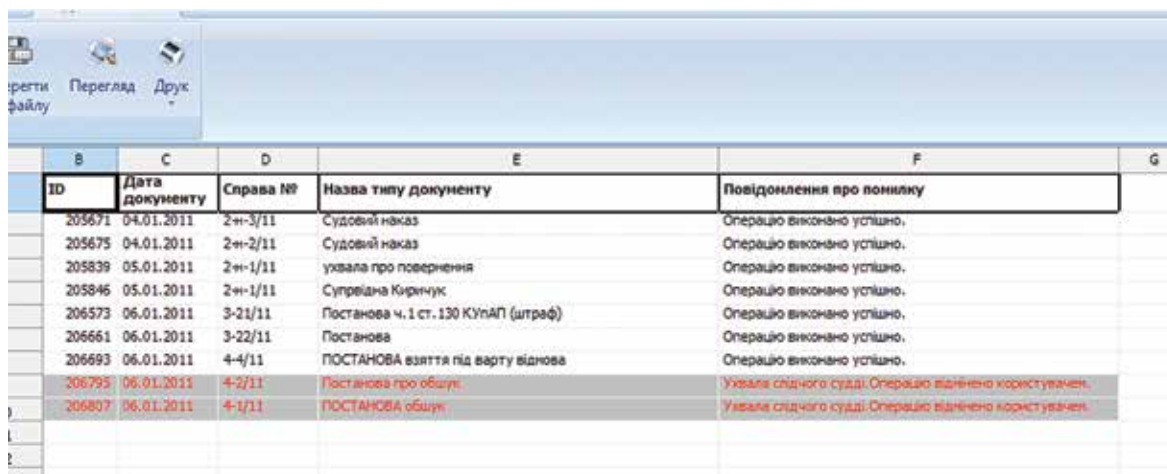

Якщо натиснути кнопку «Так», буде виконано відправлення до ЄДРСР з попереднім виконанням в автоматичному режимі таких дій:

- зняття встановленого підпису (підписів);
- встановлення цієї ознаки;
- підписання поточним користувачем.

Якщо натиснути кнопку «Ні», відправлення ухвал слідчих суддів виконуватися не буде.

Після завершення пакетної операції формується звіт, у якому зазначаються дані про документ та успішність або неуспішність виконання відправлення до ЄДРСР.

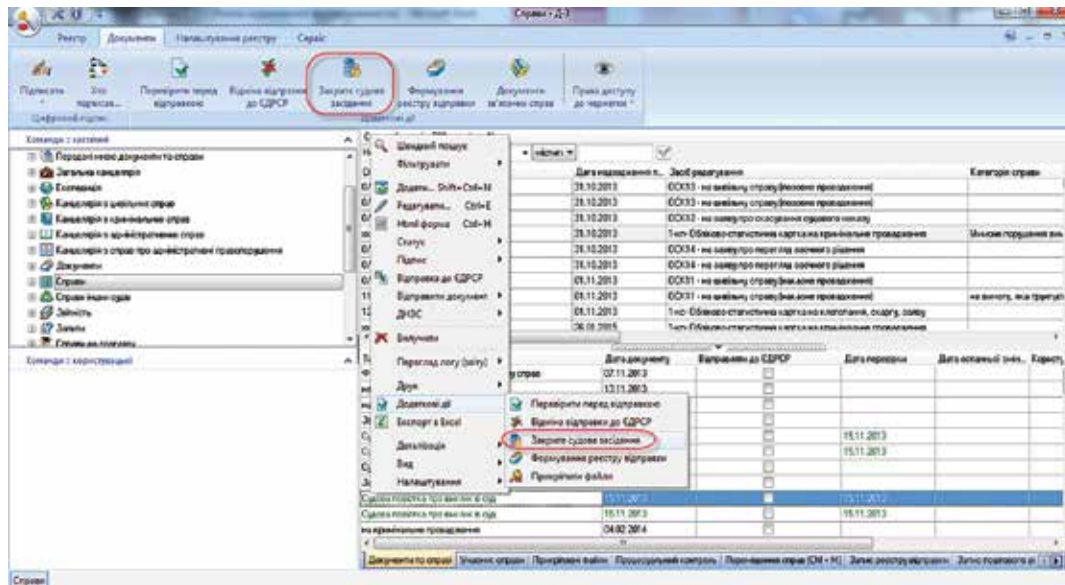

ID	Дата документу	Справа №	Назва типу документу	Повідомлення про помилку
205671	04.01.2011	2-н-3/11	Судовий наказ	Операцію виконано успішно.
205675	04.01.2011	2-н-2/11	Судовий наказ	Операцію виконано успішно.
205839	05.01.2011	2-н-1/11	ухвала про повернення	Операцію виконано успішно.
205846	05.01.2011	2-н-1/11	Супревіана Киричук	Операцію виконано успішно.
206573	06.01.2011	3-21/11	Постанова ч. 1 ст. 130 КУпАП (штраф)	Операцію виконано успішно.
206661	06.01.2011	3-22/11	Постанова	Операцію виконано успішно.
206693	06.01.2011	4-4/11	ПОСТАНОВА взяття під варту відмова	Операцію виконано успішно.
206795	06.01.2011	4-2/11	Постанова про обшук	Ухвала слідчого судді. Операцію відмічено користувачем.
206807	06.01.2011	4-1/11	ПОСТАНОВА обшук	Ухвала слідчого судді. Операцію відмічено користувачем.

Заборона оприлюднення документа

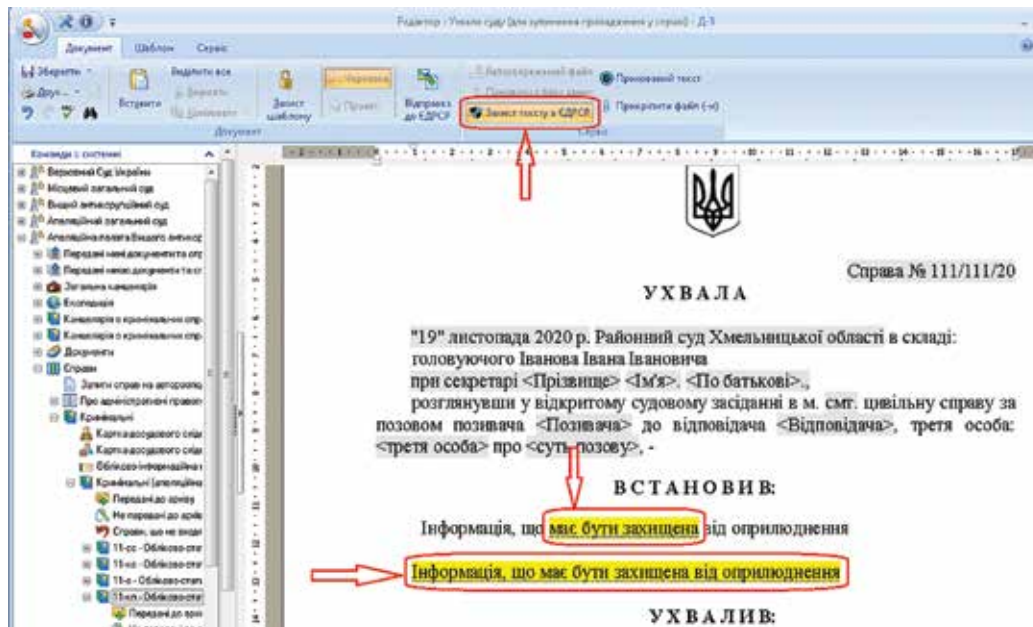
Щоб заборонити оприлюднення в загальному доступі ЄДРСР *всього змісту* документа, необхідно лише встановити ознаку «Закрите судові засідання», обравши з контекстного меню «Додаткові дії — Закрите судові засідання» або у блоці «Додаткові дії» на вкладці «Документ» натиснути кнопку «Закрите судові засідання».

Важливо! Ознаку не можна встановити на підписаний документ.

Щоб заборонити оприлюднення в загальному доступі ЄДРСР *окремих частин документа*, потрібно додатково до встановлення ознаки «Закрите судові засідання» виділити окремі частини змісту судового рішення. Для цього необхідно відкрити документ, перевести його в статус «Чернетка», зняти захист шаблону й перейти на вкладку «Документ».

У змісті документа виділити потрібний текст і натиснути кнопку «Захист тексту в ЄДРСР», розташовану в блоці «Сервіс». Після чого виділений текст буде підсвічено жовтим кольором.

Для зняття розмітки необхідно вибрати текст і натиснути кнопку ще раз.

Важливо! Кнопка «Захист тексту в ЄДРСР» буде активною, тільки якщо на документ встановлено ознаку «Закрите судові засідання».

Виділений і розмічений жовтим кольором текст буде оброблено та приховано під час публікації рішення в ЄДРСР.

У зв'язку з особливостями вбудованого текстового редактора текст рішення, який знаходиться в текстовому полі, не можна виділити для часткової розмітки. Тобто в будь-якому разі розмічено буде весь вміст текстового поля (приклад нижче на зображенні):

ВСТАНОВИВ:

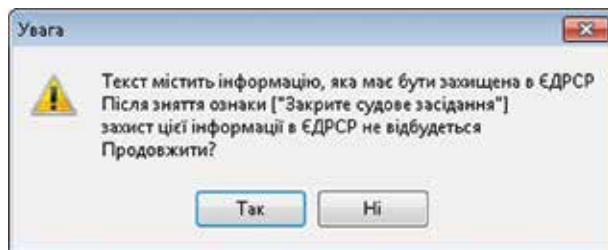
1 Інформація, що має бути захищена від оприлюднення

2 Інформація, що має бути захищена від оприлюднення

1 — текст, який внесено в шаблон документа;

2 — текст який внесено в текстове поле шаблону.

У разі спроби зняти ознаку «Закрите судове засідання» на документі, у якому розмічено текст для захисту від публікації, користувача буде сповіщено повідомленням:

Якщо натиснути кнопку «Так», ознаку «Закрите судове засідання» буде знято з документа, виділення тексту буде скасовано, проте розмічену область документа буде збережено (в редакторі текст буде підкреслений крапками):

ВСТАНОВИВ:

Інформація, що має бути захищена від оприлюднення

Інформація, що має бути захищена від оприлюднення

Тобто в разі повторного встановлення ознаки «Закрите судове засідання» розмічений текст знову буде виділений і підсвічений жовтим кольором.

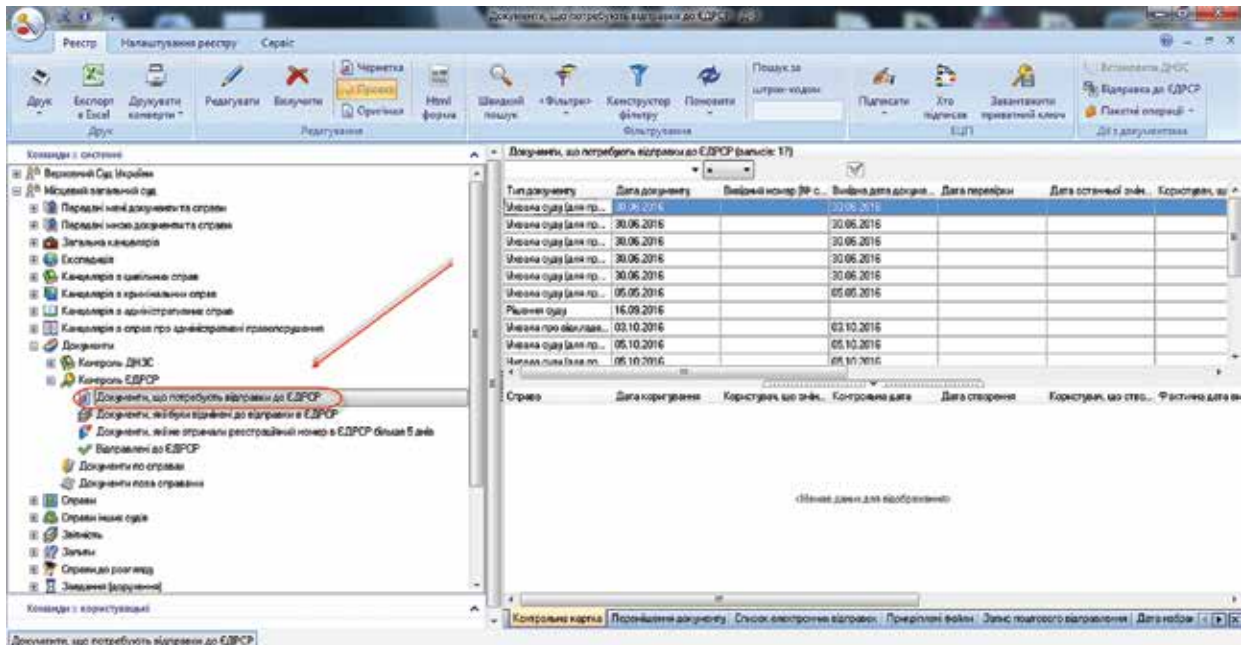
Механізм контролю відправлення документів до ЄДРСР

Реєстр документів містить основну гілку «Контроль ЄДРСР» з підгілками:

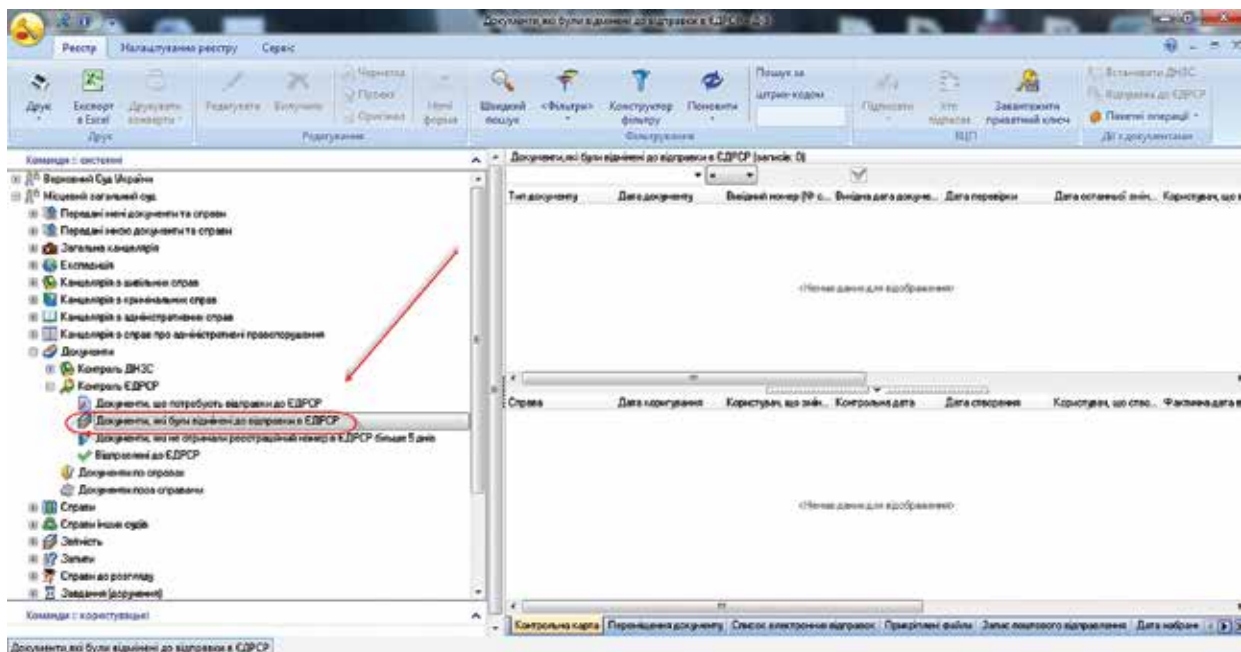
1. Документи, що потребують відправки до ЄДРСР;

2. Документи, які були відмінені до відправки в ЄДРСР;
3. Документи, які не отримали реєстраційний номер в ЄДРСР більше 5 днів;
4. Відправлені до ЄДРСР.

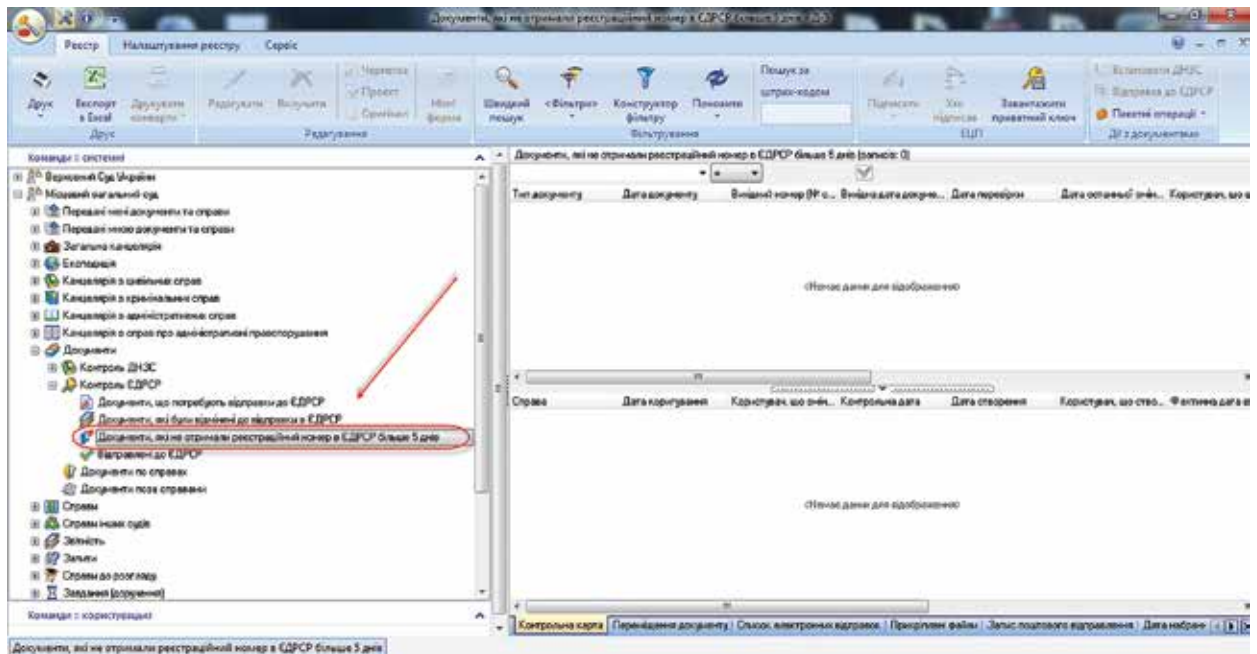
У реєстр «Документи, що потребують відправки до ЄДРСР» потрапляють документи, які не мають ознаки «Відправляти до ЄДРСР».

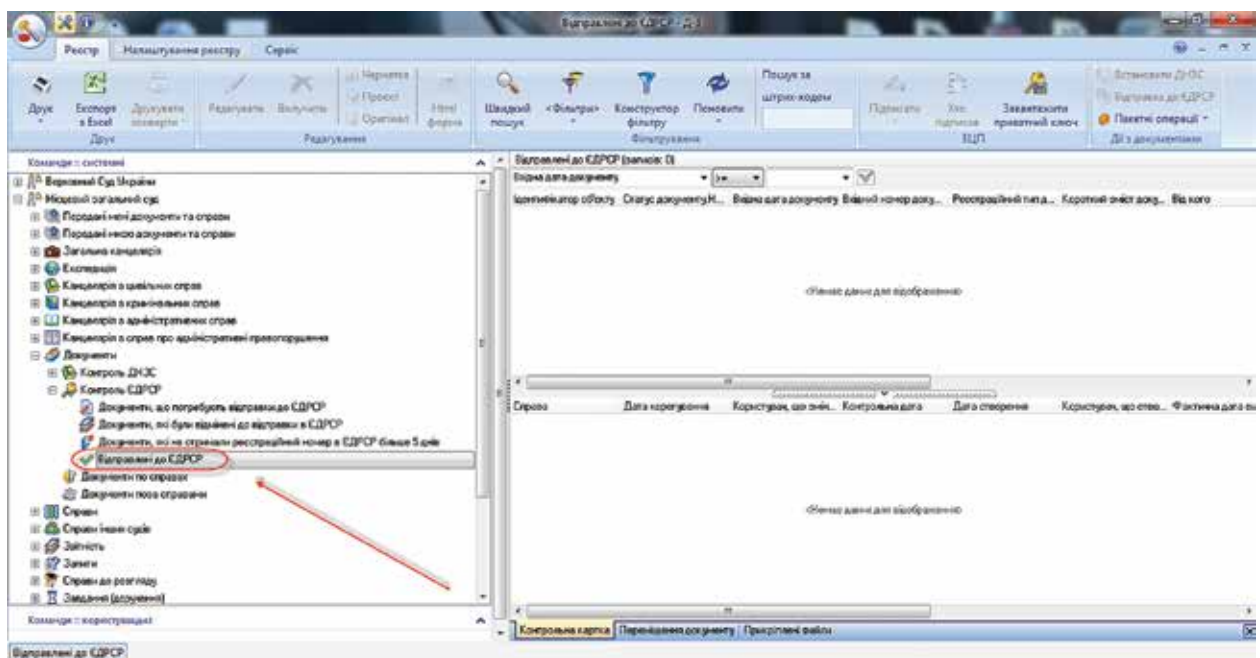
У реєстр «Документи, які були відмінені до відправки в ЄДРСР» потрапляють документи, які в попередніх версіях були відмінені до відправки в ЄДРСР.

У реєстр «Документи, які не отримали реєстраційний номер в ЄДРСР більше 5 днів» потрапляють документи, які мають ознаку відправки до ЄДРСР, проставлену більше ніж 5 днів тому від поточної дати, і не мають квитанції ЄДРСР.

У реєстр «Відправлені до ЄДРСР» потрапляють документи, вже надіслані до ЄДРСР.

ДОДАТОК II ДО РОЗДІЛУ VI.

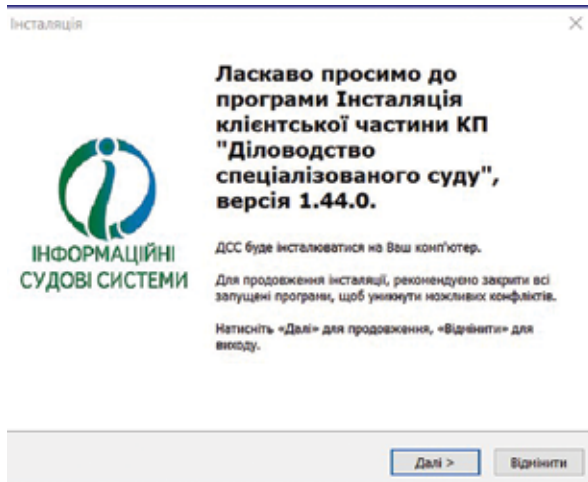
КОМП'ЮТЕРНА ПРОГРАМА «ДІЛОВОДСТВО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ»: КОРОТКА ІНСТРУКЦІЯ КОРИСТУВАЧА

ЯК ПРАЦЮЄ КОМП'ЮТЕРНА ПРОГРАМА «ДІЛОВОДСТВО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ» (ДАЛІ — КП «ДСС»)?

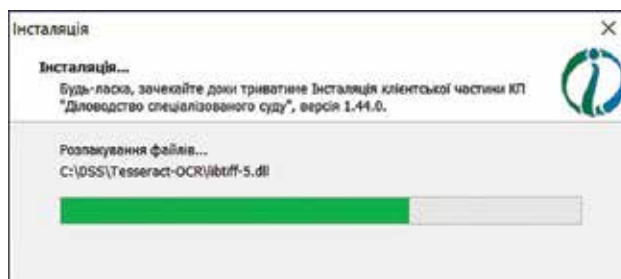
ВСТАНОВЛЕННЯ КЛІЄНТСЬКОЇ ЧАСТИНИ КП «ДСС»

Клієнтська частина встановлюється безпосередньо на персональний комп'ютер користувача. Для встановлення клієнтської частини КП «ДСС» необхідно запустити файл `dss_client_1_*.exe`, де * — версія продукту.

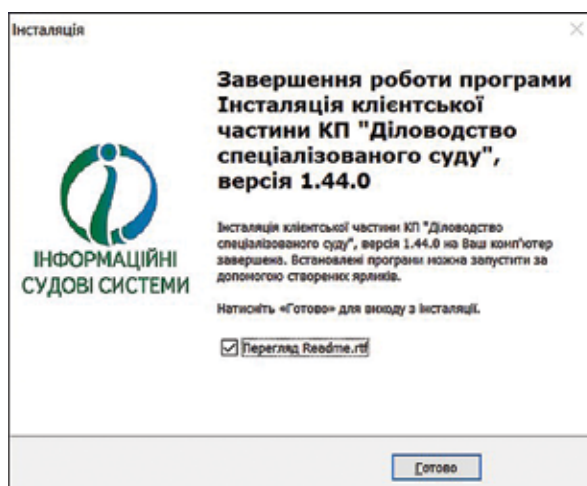
У вікні інсталяції ознайомитися з рекомендованими діями перед початком встановлення та натиснути кнопку «Далі».

Зачекати, доки виконається встановлення клієнтської частини КП «ДСС».

Після виконання встановлення для виходу з вікна інсталяції натиснути кнопку «Готово».

ПОНОВЛЕННЯ КЛІЄНТСЬКОЇ ЧАСТИНИ КП «ДСС»

Клієнтська частина поновлюється шляхом запуску програми інсталяції `dss_client_1_*.exe`, де *, ** — версія продукту відповідної версії.

Важливо! Версія клієнтської частини й бази даних мають збігатися.

ЗАПУСК ПРОГРАМИ

Для запуску КП «ДСС» необхідно на робочому столі двічі натиснути на значок програми або обрати відповідний пункт у меню «Пуск».

У вікні «Авторизація» під час першого запуску програми необхідно:

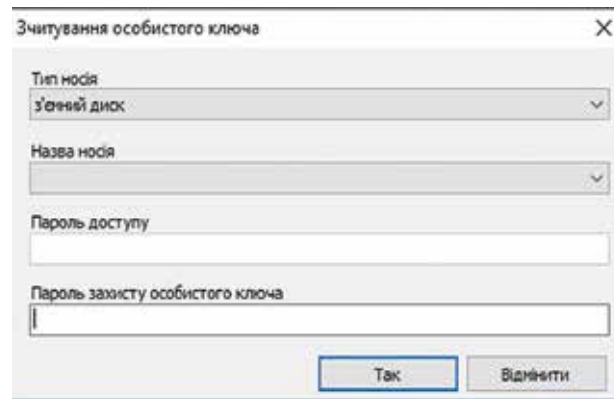
- У полі «Сервер» вказати ім'я сервера, на якому знаходиться база даних, і в полі «БД» зазначити шлях до бази даних (вказані дії можуть виконуватися з допомогою головного спеціаліста з ІТ).

Важливо! У КП «ДСС» передбачено налаштування режиму, у якому поля «Сервер» і «БД» будуть недоступні користувачу.

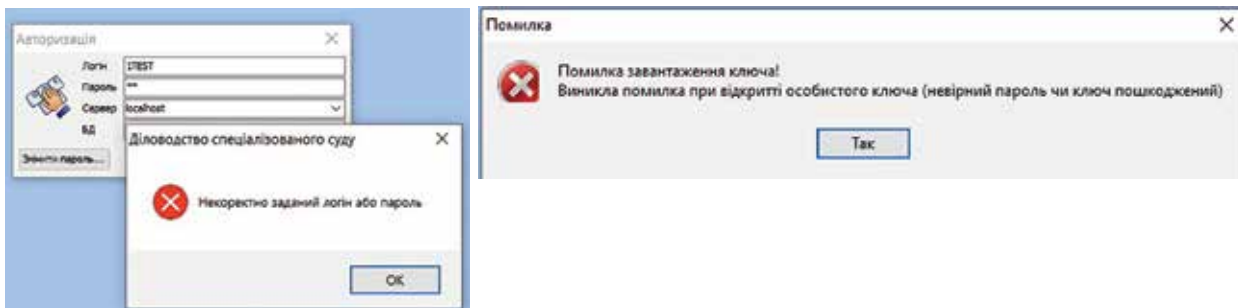
- Ввести ім'я користувача та особистий пароль і натиснути кнопку «ОК».

Для авторизації (входу) користувача до КП «ДСС» необхідно вказати дані кваліфікованого цифрового підпису (КЕП/ЕЦП) користувача у формі авторизації «Зчитування особистого ключа», де потрібно обрати «Тип носія», «Назву носія» та ввести пароль у поле «Пароль захисту особистого ключа».

У разі виникнення помилки під час введення пароля користувача або пароля захисту особистого ключа користувача буде сповіщено відповідними повідомленнями.

Важливо! Для успішної авторизації користувача в КП «ДСС» за КЕП/ЕЦП необхідно, щоб дані в полі «РНОКПП(ІПН)» картки працівника відповідали даним, зазначеним у сертифікаті КЕП/ЕЦП.

Якщо сертифікат користувача містить дані паспорта або номер ІД-карти, аналогічні дані необхідно вказати в зазначеному вище полі картки працівника.

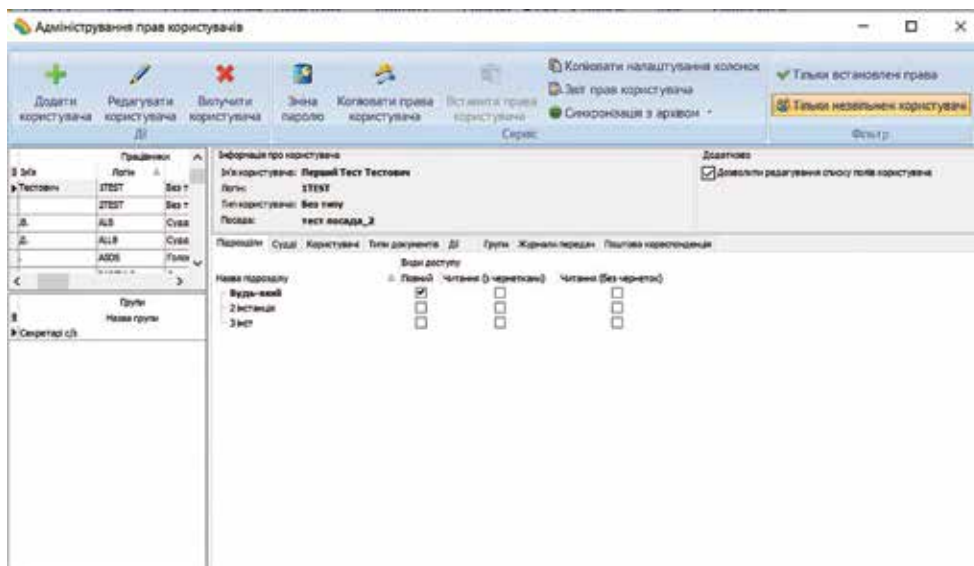
ДОВІДНИК «АДМІНІСТРУВАННЯ ПРАВ КОРИСТУВАЧІВ»

Довідник «Адміністрування прав користувачів» — це гнучкий засіб для керування обліковими записами користувачів КП «ДСС».

За допомогою довідника можна виконувати такі дії:

- додавати/видаляти користувачів системи;
- змінювати паролі користувачів;

- регулювати права доступу користувачів;
- вносити та змінювати персональну інформацію користувачів;
- встановити для суддів повноваження та допуск до таємної інформації;
- встановлювати підрозділ користувача;
- створювати й налаштовувати групи користувачів;
- копіювати права між користувачами та групами;
- копіювати налаштування стовпців;
- виводити звіт про права користувача;
- виводити звіт про наявність конкретного права в користувачів;
- встановлювати додаткову інформацію.

Під час створення нового користувача в КП «ДСС» обов'язково зазначаються логін, тип користувача, дата прийому на роботу, ім'я користувача та пароль.

Важливо! У користувачів мають бути різні логіни. Неможливо додати двох користувачів з одним логіном.

Для типу користувача «Суддя» обов'язковими для заповнення також є поля «Повноваження судді» (періоди першого або безстрокового призначення) та «Допуск до таємної інформації» (тип і період доступу).

Важливо! Якщо періоди повноважень не зазначені, то суддя не братиме участі в розподілі справ.

У полі «Код судді» відповідальним працівником суду вноситься код судді. Для забезпечення належного функціонування автоматизованої системи це значення має бути унікальним у межах конкретного суду.

У разі звільнення користувача обов'язково зазначається дата його звільнення. Якщо дата звільнення менша за поточну дату, користувач не зможе зайти в систему під своїм логіном.

Розподіл справ: якщо вказана дата звільнення або дата закінчення першого періоду повноважень, то суддя вже не братиме участі в розподілі справ за два місяці до вказаної дати.

Важливо! Вказані вище налаштування виконуються головним спеціалістом з ІТ.

Надання користувачу та позбавлення його прав доступу до ресурсів і можливостей КП «ДСС» мають здійснюватися виключно на підставі відповідного наказу керівника апарату конкретного суду й відповідно до посадової інструкції такого користувача.

ПОШУК І ФІЛЬТРАЦІЯ СПРАВ, ДОКУМЕНТІВ ТА СТАТИСТИЧНИХ КАРТОК

Пошук справ, документів, статистичних карток

Пошук справ, документів, статистичних карток тощо здійснюється за допомогою малого й великого фільтрів, простого пошуку та списку фільтрів.

Малий фільтр виконує пошук за найбільш вживаними атрибутами предмета пошуку. Поля малого фільтра для пошуку розташовані у верхній частині кожної таблиці.

Великий фільтр виконує розширений пошук за всіма можливими атрибутами предмета пошуку. Вікно пошуку великого фільтра викликається кнопкою стрічки «Фільтр».

Простий пошук виконується за основними атрибутами предмета пошуку. Вікно простого пошуку викликається кнопкою стрічки «Пошук».

Список фільтрів виконує пошук за самостійно обраними атрибутами предмета пошуку. У вікні списку фільтрів можна визначити власний список умов фільтрації та встановити логічні зв'язки між умовами пошуку. Вікно списку фільтрів викликається кнопкою стрічки «Фільтри користувачів».

Робота з буфером

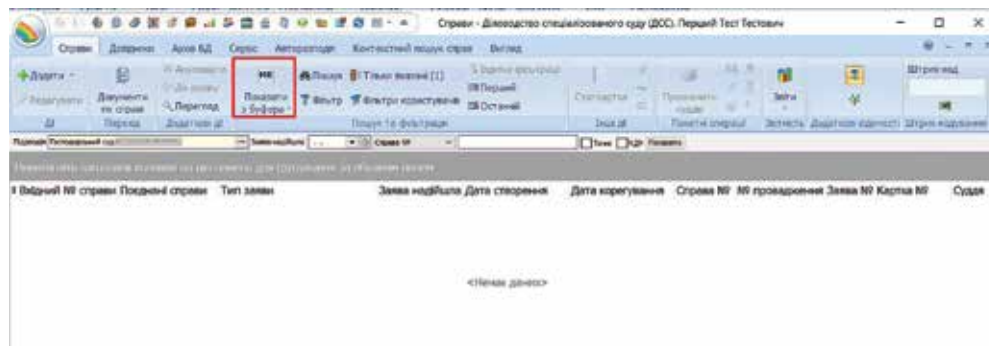
У списку справ, документів і статистичних карток кожен користувач має можливість запам'ятовувати певний перелік записів (додавати дані до буфера) на поточний і подальші сеанси роботи.

Щоб додати дані до буфера, потрібно натиснути кнопку «Записати у буфер» у блоці «Пошук та фільтрація» на стрічці списку.

Якщо в буфері вже є дані, то для додавання нових даних достатньо натиснути кнопку «Записати у буфер».

Щоб переглянути дані в буфері, потрібно натиснути кнопку «Показати з буфера».

Щоб видалити дані з буфера, потрібно натиснути кнопку «Очистити буфер».

Фільтри користувачів

Фільтри користувачів — це гнучкий механізм фільтрації, який дозволяє користувачам створювати різноманітні фільтри та зберігати їх у базі. У вікні фільтра користувачів можна визначити власний список умов фільтрації та встановити логічні зв'язки між умовами пошуку. Вікно фільтра користувачів викликається кнопкою стрічки «Фільтри користувачів».

Щоб відкрити вікно «Фільтрація», потрібно на стрічці списку справ, документів або статистичних карток натиснути кнопку «Фільтри користувачів».

Фільтр користувачів відкривається у вигляді вікна зі стрічкою, на якій розташовані функціональні кнопки.

Стрічка вікна «Фільтрація» складається з чотирьох блоків:

- блок «Дії» з кнопками: Додати, Редагувати, Вилучити, Умови фільтра, Копіювати;
- блок «Інше» з кнопками: Доступ, Перегляд запиту;
- блок «Показати» з кнопками: Фільтри всіх користувачів, Всі показники;
- блок «Режим» з кнопкою «Новий механізм фільтрації».

Детальна інформація про роботу фільтрів у КП «ДСС» описана в розділі IX «Фільтри користувачів» Методичних рекомендацій з використання КП «ДСС», що входять до складу документації інсталяційного пакета клієнтської частини КП «ДСС» і знаходяться за шляхом *C:\DSS\Methodical_Recommendation_CP_DSS.docx*.

РЕДАКТОР ДОКУМЕНТІВ

Опис функціональних кнопок редактора

Кнопки блоку «Документ» призначені для збереження створеного документа або шаблону типу документа, для експорту й імпорту шаблонів, для вкладення файлу в документ, для зміни статусу документа (чернетка/проект), для заборони оприлюднення або тимчасового обмеження доступу до документа.

Кнопки блоку «Друк» призначені для друку документа, для перегляду й налаштування параметрів сторінки друку.

Кнопки блоку «Редагування» призначені для роботи з буфером обміну, а саме для виконання таких дій, як вирізати, копіювати, вставити.

Кнопки блоку «Шрифт» призначені для визначення формату шрифту тексту.

Кнопки блоку «Абзац» призначені для вирівнювання обраного тексту документа за лівим краєм, за правим краєм, по центру або по ширині.

Кнопки блоку «Поля» призначені для додавання полів введення та їх розмноження, а також для видалення зв'язку поля введення з базою даних.

Кнопки блоку «Додатково» призначені для встановлення або зняття захисту шаблону від редагування, для редагування колонтитулів шаблону, для відображення прихованого тексту документа та для застосування параметрів за замовчуванням (тобто для встановлення певного шрифту або вирівнювання тексту, обраного за замовчуванням).

Кнопки блоку «Таблиця» призначені для додавання таблиці в шаблон документа, для її видалення та для додавання або видалення рядків таблиці.

Кнопки блоку «Фонограми» призначені для програвання або запису фонограми, для редагування та імпорту запису.

Кнопки блоку «Розмітка HTML» призначені для розмічення тексту документа в разі розгляду справи в закритому судовому засіданні.

РОБОТА В РЕДАКТОРІ. ШАБЛОН ДОКУМЕНТА

Кожному типу документів відповідає певний шаблон.

Редагувати шаблон документа можна за допомогою вбудованого текстового редактора.

Щоб створити або редагувати шаблон для певного типу документа, необхідно в довіднику «Типи документів» обрати тип документа й натиснути на стрічці довідника кнопку «Шаблон».

Якщо під час створення або редагування документа необхідно змінити його шаблон, то потрібно в редакторі натиснути на стрічці кнопку «Захист шаблону» й виконати зміни. Під час збереження документа можна обрати варіант збереження змін лише для поточного документа або для шаблону типу документа.

Щоб повернутися в режим заповнення полів введення (заповнення форми документа), необхідно знову натиснути кнопку «Захист шаблону».

Шаблон документа можна імпортувати, експортувати та роздрукувати за допомогою кнопок стрічки редактора: «Документ (Імпорт шаблону)», «Документ (Експорт шаблону)», «» (або скористатися комбінацією клавіш «Ctrl+P»).

Поля введення шаблону. Зв'язки

Шаблони документів складаються з тексту, який не можна змінювати, і полів введення.

Додавання полів введення в шаблон виконується за допомогою відповідних кнопок блоку «Поля» на стрічці редактора.

Поля введення можуть бути 4 типів:

- рядок;
- дата;
- довідник;
- список.

Поле введення типу «Довідник» можна зв'язати з будь-яким довідником з бази даних. Тобто реалізується можливість перенесення даних з довідника до документа.

Для всіх полів введення встановлюється зв'язок з відповідним полем бази даних. Тобто дані з відповідного поля бази даних переносяться в поле введення і навпаки — дані, вказані в полі введення, записуються у відповідне поле бази даних.

Залежно від обраного поля бази даних для зв'язування або від налаштування зв'язку, поле введення може призначатися тільки для відображення даних відповідного поля бази даних або тільки для введення даних у відповідне поле бази даних.

Щоб встановити зв'язок поля введення, необхідно у вікні налаштування поля введення обрати вкладку «Загальні» й у полі «Зв'язати з» обрати потрібне поле для зв'язування.

Налаштування полів введення

Вкладка «Загальні»

- Заборона табуляції (Tab)

Якщо встановити прапорець у полі «*Заборона табуляції (Tab)*», то під час переходу між полями введення за допомогою клавіші «Tab» таке поле введення пропускатиметься і маркер встановлюватиметься в наступному полі введення. Рекомендовано встановлювати прапорець у цьому полі, якщо вводиться інформація в поле «Текст за замовчуванням».

- Заборона редагування

Якщо встановити прапорець у полі «*Заборонити редагування*», то буде неможливо внести дані в це поле введення або змінити вже внесені.

- Текст за замовчуванням

У поле «*Текст за замовчуванням*» вводиться текст, який під час створення нового документа автоматично відображатиметься в полі введення. За допомогою кнопки «**K**» можна обрати з переліку стандартний незмінний рядок тексту для відображення (наприклад, «Адреса суду», «Голова суду»).

- Поточна дата

Якщо встановити прапорець у полі «Поточна дата», то під час створення нового документа в полі введення типу «Дата» автоматично відображатиметься поточна дата.

- Дата документа

Якщо встановити прапорець у полі «Дата документа», то під час збереження документа значення поля введення типу «Дата» стане в базі даних датою документа.

- Перевірка дати

Якщо встановити прапорець у полі «Перевірка дати», то під час введення дати, більшої за поточну, виводитиметься попередження. Якщо встановити прапорець також у полі «Заборона пере-

вищення поточної дати», то під час введення дати, більшої за поточну, зберегти документ буде неможливо.

- Формат

Дозволяє обрати формат відображення дати в полі введення типу «Дата».

Для поля «Дата» доступні такі формати.

Формат	Відображення дати в полі введення
ДД.ММ.РР (ДД.ММ.РРРР)	25.01.99 (25.01.1999)
«ДД» місяця РРРР р.	«25» січня 1999 р.
число місяця року	двадцять п'яте січня одна тисяча дев'ятсот дев'яносто дев'ятого року
року місяця числа	року одна тисяча дев'ятсот дев'яносто дев'ятого місяця січня числа двадцять п'ятого

- Зв'язати з

У відповідному полі з переліку обирається поле бази даних для зв'язування з цим полем введення. Тобто дані з відповідного поля бази даних переноситимуться в поле введення і навпаки — дані, вказані в полі введення, записуватимуться у відповідне поле бази даних.

Якщо встановити прапорець у полі «Тільки читати», то це поле введення призначається лише для відображення даних відповідного поля бази, які неможливо змінити (перезаписати).

Якщо поле введення типу «Рядок» потрібно зв'язати з довідником бази даних, у полі «Довідник» необхідно встановити прапорець та обрати з переліку потрібний довідник.

- Довідник

Щоб зв'язати поле введення типу «Довідник» з довідником бази даних, у відповідному полі з переліку обирається потрібний довідник.

- Генератор унікальних значень

У відповідному полі обирається потрібний генератор значення поля введення. Наприклад, генератор вхідного номера документа або номера справи.

- Попереднє значення

Якщо встановити прапорець у полі «Попереднє значення», то під час створення нового документа того ж типу, що й попередньо створений, у цьому полі введення одразу буде відображатися значення з такого ж поля попереднього документа. Ця опція корисна в разі масового додавання документів одного типу.

- Вибрати тільки зі списку

Якщо встановити прапорець у полі «Вибрати тільки зі списку», то в полі введення типу «Список» можна буде лише обрати значення зі сформованого списку значень. У разі внесення в це поле значення не зі списку під час виходу з поля виводитиметься відповідне повідомлення про помилку.

- Тільки запис

Якщо встановити прапорець у полі «Тільки запис», то під час зміни даних вони переносяться за зв'язком у поле введення з бази даних; водночас, якщо їх змінити, то в полі бази даних вони не перезапишуться, а лише збережуться у створеному документі.

- Порожнє поле

У полі «Заповнювач» проставляється один символ, який під час створення нового документа відображатиметься в порожньому полі введення (без зв'язку).

У полі «Довжина» визначається довжина порожнього поля введення (в символах).

Якщо встановити прапорець у полі «Не друкувати», то порожнє поле введення не друкуватиметься.

Якщо встановити прапорець у полі «Підпис», то в цьому полі введення відображатиметься текст, введений у полі «Коментар» (наприклад, слово «Підпис»), і цей текст друкуватиметься, лише якщо встановлено прапорець у полі «Копія» у вікні друку.

Вкладка «Оформлення»

- Максимальна довжина

У полі «Максимальна довжина» встановлюється максимальна довжина поля.

- Коментар

У полі «Коментар» вказується коментар, який під час створення документа відображається в полі введення та пояснює користувачу, яку інформацію потрібно вносити в це поле.

- Текст зліва або справа

У полі «Префікс» вводиться текст, який з'являється перед полем введення. Якщо поле введення не заповнене (порожнє), цей текст не друкується.

У полі «Суфікс» вводиться текст, який з'являється після поля введення. Якщо поле введення не заповнене (порожнє), цей текст не друкується.

- Зв'язок з іншими полями

У поле «Обов'язковий» вводиться будь-який текст, за допомогою якого встановлюється зв'язок з іншими полями.

У документі можуть зустрічатися поля, які повинні містити однакову інформацію. Наприклад, назву організації. Під час заповнення чи коригування одного з таких полів в інші поля автоматично повинна вноситися та сама інформація.

Такі поля, що повинні містити однакову інформацію, мають містити однаковий текст у полі «Обов'язковий».

У полі «*Необов'язковий*» вводиться будь-який текст, за допомогою якого встановлюється зв'язок з іншими полями. Від «Обов'язкового» цей зв'язок відрізняється тим, що в разі зміни інформації в одному полі інші поля (у яких параметр «необов'язковий» збігається) автоматично заповнюються зміненою інформацією тільки тоді, коли вони були порожніми, тобто не заповненими.

- **Контроль розмноження**

Якщо встановлено прапорець у полі «*Контроль розмноження*», то виконується перевірка на заповнення для прийняття рішення про розмноження списку. Якщо у списку полів розмноження немає жодного поля з відміченим параметром «Контроль розмноження», то на заповнення перевіряється лише перше поле списку.

- **Контроль видалення**

Якщо встановити прапорець у полі «Контроль видалення», то користувач, у якого немає права на дію «Довідник "Типи документів (Шаблон)"», не зможе вилучити або переглянути властивості цього поля введення в режимі редагування шаблону.

- **Контроль заповнення**

Якщо встановити прапорець у полі «Контроль заповнення», то на момент збереження документа це поле введення має бути обов'язково заповнене, в іншому разі зберегти документ буде неможливо.

Вкладка «Список»

Тільки для поля введення типу «Список» у вікні «**Редактор списку**» вводяться значення для формування списку значень, які можна буде обрати в цьому полі.

Вкладка «Додатково»

- **Пропис**

Якщо встановити прапорець у полі «*Пропис*», то число (сума, номер) у полі введення додатково в дужках відображатиметься прописом. Наприклад, число 185 відображатиметься в полі введення як «185 (сто вісімдесят п'ять)».

- **Мова**

У полі «Мова» обирається мова, якою в полі введення відображатиметься прописом число або дата.

- **Відмінок**

У полі «Відмінок» вказується, у якому відмінку (називному чи родовому) відображатиметься прописом число або дата в полі введення.

- Стать

У полі «Стать» можна обрати, у якому роді (чоловічому чи жіночому) відображатиметься прописом число в полі введення. Наприклад, число 31 у чоловічому роді відображатиметься як «31 (тридцять один)», у жіночому — як «31 (тридцять одна)».

- Нумерація поля в розмноженні

Якщо встановити прапорець у полі «Показувати нумерацію поля в розмноженні», то під час розмноження цього поля (списку полів) поля (списки полів) нумеруватимуться. У відповідних полях необхідно вказати, з якого номера починати, крок нумерації, мінімальну ширину для номера та символ (розділювач), який ставиться після номера.

Розмноження обраних полів введення

Щоб розмножити певні поля введення, необхідно виділити за допомогою миші чи клавіатури ті поля шаблону, які необхідно розмножити, і натиснути кнопку « Розмноження обраних полів» на стрічці редактора. У вікні налаштування розмноження можна визначити мінімальну кількість розмножень, ввести текст, який відображатиметься перед або після розмножених полів, і визначити символ, що буде розділяти розмножені поля. Фон виділеного тексту стане салатого кольору.

Щоб зняти виділення з обраних полів і зробити текст звичайним, потрібно виділити ці поля і знову натиснути кнопку « Розмноження обраних полів» на стрічці редактора.

За допомогою розмноження певних полів у документи можна вносити будь-яку кількість відповідних записів. Наприклад, у деяких документах, таких як ухвала або договір купівлі-продажу, може бути декілька позивачів чи продавців, кількість яких може змінюватися залежно від документа. Для кожного позивача чи продавця в шаблон вноситься два поля — назва організації та код ЗКПО. Якби не було можливості розмножити ці поля, то для різної кількості позивачів чи продавців необхідно було б робити різні шаблони документів: з полями введення для одного позивача, для двох позивачів, для трьох позивачів тощо.

Механізм розмноження полягає в тому, що під час заповнення полів введення першого позивача чи продавця автоматично з'являться поля для введення для другого, потім для третього тощо. Таким чином у документ можна внести необмежену кількість позивачів чи продавців.

Якщо не заповнити обрані для розмноження поля, то вони зникнуть із документа й залишаться тільки заповнені поля введення. Щоб поля не були порожніми, під час переходу курсора зі списку обраних полів за його межу програма перевіряє наступні поля списку на заповнення. Щоб поле списку перевірялося на заповнення, потрібно встановити прапорець у його налаштуваннях у полі «Контроль розмноження».

Якщо заповнене хоч б одне поле зі списку обраних полів, у налаштуваннях якого в полі «Контроль розмноження» встановлено прапорець, то такий список розмножується (копіюється список полів).

Якщо всі поля зі списку обраних полів, у налаштуваннях яких у полі «Контроль розмноження» встановлено прапорець, не заповнені (порожні), то розмножений список видаляється з шаблону, а курсор переходить на наступне за списком поле введення. Розмноження обраних полів припиняється.

Виділення тексту

Виділяти текст і малюнки в документі можна за допомогою миші або клавіатури.

За допомогою миші

Необхідно встановити курсор миші на початок фрагмента тексту, який потрібно виділити, натиснути ліву кнопку миші та, не відпускаючи її, перетягнути курсор миші на кінець фрагмента тексту. Після чого необхідно відпустити ліву кнопку миші. У результаті потрібний фрагмент тексту буде виділено.

За допомогою клавіатури

Текст виділяють за допомогою клавіш переміщення курсора, утримуючи натиснутою клавішу «Shift». Варіанти розширення виділення з місця розташування курсора та відповідні комбінації клавіш для їх реалізації наведені в таблиці нижче.

Розширення виділення	Комбінація клавіш
На один символ вправо	SHIFT+СТРІЛКА ВПРАВО
На один символ вліво	SHIFT+СТРІЛКА ВЛІВО
До кінця слова	CTRL+SHIFT+СТРІЛКА ВПРАВО
До початку слова	CTRL+SHIFT+СТРІЛКА ВЛІВО
До кінця рядка	SHIFT+END
До початку слова	SHIFT+HOME
На один рядок вниз	SHIFT+СТРІЛКА ВНИЗ
На один рядок вгору	SHIFT+СТРІЛКА ВГОРУ
До кінця абзацу	CTRL+SHIFT+СТРІЛКА ВНИЗ
До початку абзацу	CTRL+SHIFT+СТРІЛКА ВГОРУ
На один екран вниз	SHIFT+PAGE DOWN
На один екран вгору	SHIFT+PAGE UP
До кінця документа	ALT+CTRL+PAGE DOWN

Розширення виділення	Комбінація клавіш
До початку документа	CTRL+SHIFT+HOME
Виділити весь документ	CTRL+A

Автоматичне збереження

На випадок аварійного закриття програми в КП «ДСС» передбачене автоматичне збереження документів: через інтервал часу, вказаний у персональних налаштуваннях, текст документа, з яким працює користувач, автоматично зберігається в спеціально призначену папку на локальному комп'ютері. Після усунення причин аварійного закриття програми одразу після входу у програму необхідно знайти потрібну справу, додати той самий тип документа й у редакторі натиснути на стрічці кнопку «Документ — Завантаження авто збереженого файлу». Після чого в редактор буде завантажено останню збережену версію документа.

Перевірка орфографії

Для виконання перевірки орфографії в тексті документа необхідно в редакторі натиснути клавішу «**F7**». За наявності слів, що не пройшли перевірку, відкривається вікно з їх переліком і варіантами виправлення.

Пошук у тексті документа

У програмі існує можливість пошуку в тексті відкритого документа за певним фрагментом слова, словом або словосполученням.

Вікно пошуку викликається за допомогою комбінації гарячих клавіш «Ctrl+F». У вікні пошуку у відповідне поле необхідно ввести набір символів для пошуку й визначити його параметри.

У разі натискання кнопки «Знайти все» в тексті документа виконується пошук одразу всіх відповідних наборів символів. Уся знайдена послідовність у документі виділиться бірюзовим кольором, а останній знайдений набір символів виділиться червоним.

У разі натискання на кнопку «Знайти далі» в тексті документа виконується пошук відповідного набору символів почергово в заданому напрямку від позиції розташування курсора (вперед або назад). Після переходу до останнього знайденого набору символів у тексті документа з'явиться повідомлення про те, що пошук закінчено.

Прихований текст

Завдяки функції «прихований текст» користувач має можливість вносити в документ будь-які власні коментарі, зауваження, примітки, текст яких під час друку документа не відображається.

Щоб зробити текст прихованим, необхідно перейти в режим редагування шаблону, виділити потрібний текст і натиснути на стрічці редактора кнопку «».

Щоб відобразити прихований текст у документі, необхідно натиснути кнопку «Показувати прихований текст» на стрічці редактора.

Щоб прихований текст не відображався в документі, необхідно знову натиснути кнопку «Показувати прихований текст» на стрічці редактора.

Прихований текст документа не друкується.

Імпорт шаблону

Для імпорту готового шаблону для типу документа потрібно виконати такі дії:

1. Відкрити шаблон того типу документів, для якого потрібно завантажити новий шаблон.
2. Натиснути кнопку «Документ — Імпорт шаблону».
3. У вікні вибору файлу обрати потрібний файл шаблону й натиснути кнопку «Відкрити».
4. У вікні текстового редактора шаблон буде змінено на новий.
5. Натиснути кнопку «Зберегти» на стрічці редактора.

Нові документи такого типу створюватимуться за новим шаблоном. Документи, створені за старим шаблоном, залишаться незмінними.

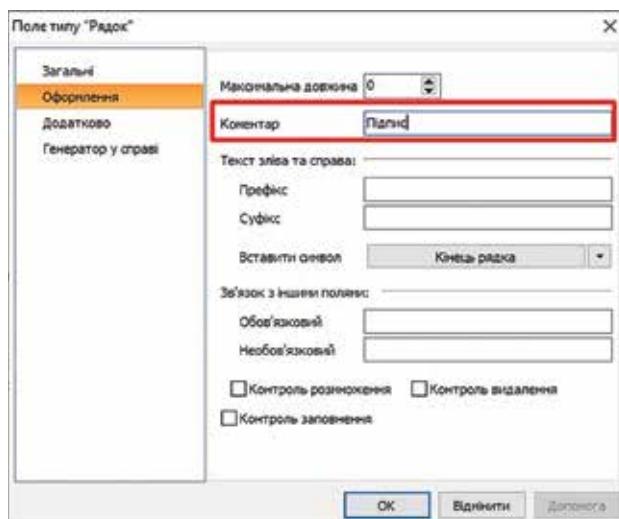
Друк копії документа

Щоб роздрукувати копію документа, необхідно виконати такі дії:

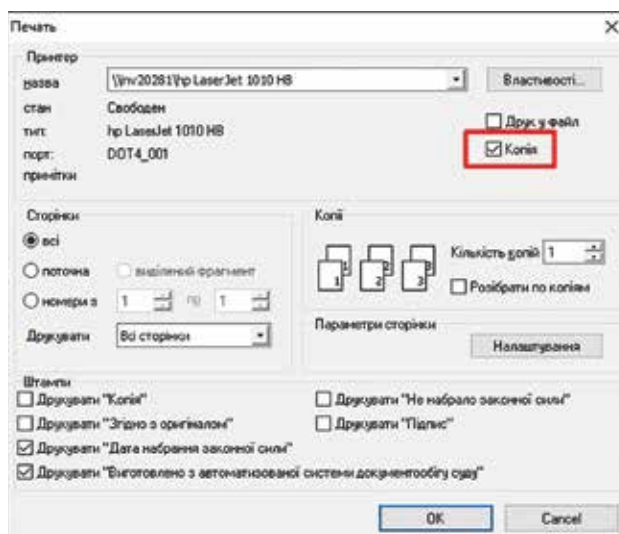
- 1) Додати в документ поле введення типу «Рядок».
- 2) У властивостях поля на вкладці «Загальні» в полі «Підпис» встановити прапорець.

3) У властивостях поля на вкладці «Оформлення» в полі «Коментар» ввести необхідне слово, наприклад слово «Підпис».

4) Під час друку документа у вікні друку встановити прапорець у полі «Копія».

Документ роздрукується з відповідним коментарем.

Важливо! Для створення та/або редагування шаблону документа необхідно звернутися до технічного адміністратора (ІТ-спеціаліста) конкретного суду, зазначивши основні атрибути, які має містити такий шаблон, його назву та призначення. Після реалізації такого шаблону потрібно обов'язково перевірити його функціональність і відповідність вказаним вище вимогам.

РОБОТА З ДОКУМЕНТАМИ

Документ можна додати двома способами за допомогою кнопок на стрічках списків документів і документів по справі:

- якщо потрібно додати документ по справі, на стрічці вкладки «Справи» необхідно натиснути кнопку «Документи по справі» та перейти у список документів по справі;
- якщо потрібно додати будь-який інший документ, на панелі швидкого доступу необхідно натиснути кнопку «» та перейти у список документів.

Щоб додати документ до списку документів по справі або до списку документів, необхідно натиснути кнопку на стрічці «Додати» та вказати потрібний тип документа.

Щоб додати документ на основі іншого, необхідно обрати документ, натиснути кнопку на стрічці «Додати на основі вказаного» та визначити, куди саме потрібно додати документ. У списку документів обраної справи або у списку документів створюється документ такого ж типу, що й обраний.

Також користувач має можливість додати певний документ одразу в кілька справ.

Для пакетного додавання документа до обраних справ необхідно виконати такі дії:

1. Зі списку справ за допомогою засобів фільтрації обрати справи, у які потрібно додати документ.
2. Натиснути кнопку « Додати документ» на стрічці у блоці «Пакетні операції».
3. У вікні вибору обрати потрібний тип документа.
4. У редакторі внести потрібні дані в поля документа та зберегти його. Документ буде збережено в кожному з відфільтрованих справ у тому статусі (чернетка або проєкт), який обраний у персональних налаштуваннях на вкладці «Інтерфейс».

Важливо! Якщо статус справи забороняє додавати документ обраного типу, то він додається у статусі «Чернетки», навіть якщо в персональних налаштуваннях обраний статус «Проект». Якщо в документі, у властивостях якого встановлена перевірка дати та/або заборона перевищення дати, а в полі типу «Дата» введено дату, що перевищує поточну, то з'являється відповідне повідомлення про це. Після виправлення дати документ додається до справ. Неможливо додати в документ учасника процесу! Інформація зі справи переноситься у відповідні поля документа, а префіксний генератор спрацьовує лише після закриття документа.

Після завершення операції додавання документа з'явиться інформаційне повідомлення, у якому відобразиться результат роботи: про вдале або невдале виконання операції для кожної справи окремо із зазначенням відповідних причин.

Причини неможливості додавання документа:

- якщо в документі не заповнено поля, для яких встановлено ознаку обов'язкового заповнення;

- якщо не вказано дату документа, який додається зі статусом «Проект».

У разі налаштування префіксного генератора в полях документа, якщо документ не додається до деяких з обраних справ, то все одно пропускається стільки номерів, скільки було відфільтровано справ. У результаті цього деякі номери з послідовності згенерованих номерів можуть бути відсутніми.

Під час пакетного додавання відповідно налаштований документ;

- продовжує процесуальний контроль справи, якщо справа має лише один пункт контролю;
- закриває процесуальний контроль справи, якщо справа має лише один пункт контролю і в параметрах системи на вкладці «Контроль» встановлено прапорець у полі «Автоматично закривати єдиний пункт контролю»;
- додає, призупиняє, поновлює процесуальний контроль незалежно від кількості пунктів контролю, які має справа.

За інших умов продовження та закриття процесуального контролю справи не виконується.

Для виконання пакетного додавання документів користувач повинен мати право на дію «Справа (Пакетне додавання документів)». У разі відсутності права кнопка «» для пакетного додавання документа на стрічці не відображатиметься.

Під час пакетного додавання документа його можна редагувати за допомогою стандартних гарячих клавіш.

Щоб вилучити документ, потрібно натиснути кнопку «Анулювати» на стрічці закладки «Документи» або «Документи по справі».

Вилучати можна документи зі статусом «Проект» або «Чернетка».

У списку документів вилучені документи завжди відображаються, якщо відповідають умовам малого фільтра. Також для фільтрації вилучених документів можна використовувати великий фільтр. Для цього необхідно в списку документів виконати такі дії:

1. на стрічці вкладки натиснути кнопку «Фільтр»;
2. на вкладці «Документ» поставити прапорець у полі «Вилучені документи»;
3. задати інші необхідні параметри;
4. натиснути кнопку «Встановити».

Щоб переглянути вилучені документи у списку документів по справі, необхідно на стрічці у блоці «Пошук та фільтрація» встановити опцію «Показувати анульовані документи». Вилучені документи відображаються перекресленими.

Щоб відновити вилучений документ, потрібно натиснути кнопку «Відновити».

Документи завжди відновлюються зі статусом «Чернетка».

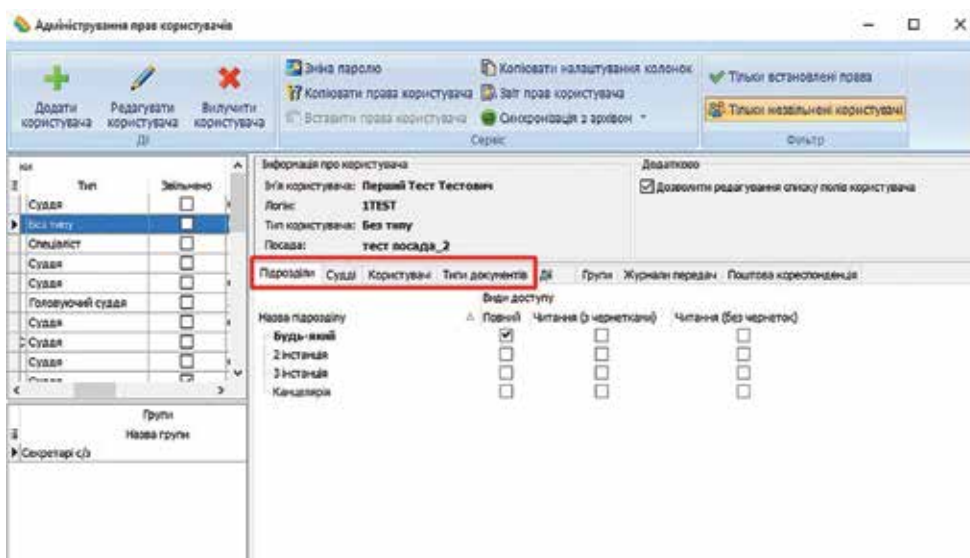
Важливо! Відновити документ по вилученій справі неможливо. Також неможливо відновити документи «Збереження картки справи» та «Коригування вручну статкартки».

Щоб переглянути документи по справі або будь-які інші документи, користувача повинен мати право на доступ до відповідного типу документа (навіть для системних документів) і право на доступ до користувача.

Наприклад, користувач Петренко П. П. додав справу, у якій автоматично було створено системний документ «Адміністративний позов». Для того, щоб користувач Василенко В. В. міг переглянути цей документ, мінімально в нього має бути доступ для «Читання (без чернеток)» до документа типу «Адміністративний позов» та доступ для «Читання (без чернеток)» до користувача «Петренко П. П.».

У довіднику «Адміністрування прав користувачів» для роботи з документами передбачені розмежування прав за такими категоріями:

- підрозділи;
- судді;
- користувачі;
- типи документів;
- дії.

Є чотири види доступу до документів:

- повний доступ;
- читання з чернетками;
- читання без чернеток;
- немає прав.

НЕМОЖЛИВО ПЕРЕГЛЯДАТИ ЧЕРНЕТКИ:

- якщо в полях «Види доступу» не встановлено прапорці або встановлено прапорець у полі «Читання (без чернеток)».

ПЕРЕГЛЯД ЧЕРНЕТОК БЕЗ МОЖЛИВОСТІ РЕДАГУВАННЯ:

- якщо встановлено прапорець у полі «Читання (з чернетками)».

ПЕРЕГЛЯД І РЕДАГУВАННЯ ЧЕРНЕТОК:

- якщо встановлено прапорець у полі «Повний», то є можливість переглядати та редагувати чернетки і проекти.

Встановленням прапорців на вкладці «Підрозділи» регулюється право на перегляд і редагування документів, створених у відповідному підрозділі.

ПРИКЛАДИ

Якщо встановити прапорець у полі «Читання (з чернетками)», то користувача матиме право на перегляд чернеток і проектів, створених у підрозділі «Канцелярія».

Підрозділи	Судді	Користувачі	Типи документів	Дії	Групи	Журнали передач	Поштова кореспонденція
		Види доступу					
Назва підрозділу	Повний	Читання (з чернетками)	Читання (без чернеток)				
Будь-який	☐	☐	☐				
2 інстанція	☐	☐	☐				
3 інстанція	☐	☐	☐				
Канцелярія	☐	☒	☐				

Якщо встановити прапорець у полі «Читання (без чернеток)», то користувач не зможе переглядати чернетки, створені в підрозділі «3 інстанція».

Підрозділи	Судді	Користувачі	Типи документів	Дії	Групи	Журнали передач	Поштова кореспонденція
		Види доступу					
Назва підрозділу	Повний	Читання (з чернетками)	Читання (без чернеток)				
Будь-який	☐	☐	☐				
2 інстанція	☐	☐	☐				
3 інстанція	☐	☐	☒				
Канцелярія	☐	☒	☐				

Якщо встановити прапорець у полі «Повний», то користувача матиме право на перегляд і редагування чернеток та проектів, створених у підрозділі «2 інстанція».

Підрозділи	Судді	Користувачі	Типи документів	Дії	Групи	Журнали передач	Поштова кореспонденція
		Види доступу					
Назва підрозділу	Повний	Читання (з чернетками)	Читання (без чернеток)				
Будь-який	☐	☐	☐				
2 інстанція	☒	☐	☐				
3 інстанція	☐	☐	☒				
Канцелярія	☐	☒	☐				

Розмежування прав доступу за суддями

Встановлення прапорців на вкладці «Судді» дає можливість розмежувати права на перегляд і редагування документів у справі, яку розглядає відповідний суддя.

ПРИКЛАДИ

Якщо встановити прапорець у полі «Читання (з чернетками)», то користувач матиме право на перегляд чернеток і проєктів у справі, яку розглядає суддя Іванов І. І.

Підрозділи	Судді	Користувачі	Типи документів	Дії	Групи	Журнали передач	Поштова кореспонденція
		Види доступу					
Суддя		Повний	Читання (з чернетками)	Читання (без чернеток)	Читання (лише оригінали)	Вкладення судді	
Будь-який		☐	☐	☐	☐	☐	
Іванов Іван Іванович		☐	☒	☐	☐	☐	
Тестовий суддя		☐	☐	☐	☐	☐	

Якщо встановити прапорець у полі «Читання (без чернеток)», то користувач не зможе переглядати чернетки у справі, яку розглядає суддя Максименко М. М.

Підрозділи	Судді	Користувачі	Типи документів	Дії	Групи	Журнали передач	Поштова кореспонденція
		Види доступу					
Суддя		Повний	Читання (з чернетками)	Читання (без чернеток)	Читання (лише оригінали)	Вкладення судді	
Будь-який		☐	☐	☒	☐	☐	
Максименко М.М.		☐	☐	☒	☐	☐	
Тестовий суддя		☐	☐	☐	☐	☐	

Якщо встановити прапорець у полі «Повний», то користувач матиме право на перегляд і редагування чернеток та проєктів у справі, яку розглядає суддя Петренко П. П.

Підрозділи	Судді	Користувачі	Типи документів	Дії	Групи	Журнали передач	Поштова кореспонденція
		Види доступу					
Суддя		Повний	Читання (з чернетками)	Читання (без чернеток)	Читання (лише оригінали)	Вкладення судді	
Будь-який		☐	☐	☐	☐	☐	
Тестовий суддя		☐	☐	☐	☐	☐	
Петренко П.П.		☒	☐	☐	☐	☐	

Розмежування прав доступу за користувачами

Встановлення прапорців на вкладці «Користувачі» дає можливість розмежувати права на перегляд і редагування документів, створених певним користувачем.

ПРИКЛАДИ

Якщо встановити прапорець у полі «Читання (з чернетками)», то користувач матиме право на перегляд чернеток, які створив користувач Петренко П. П.

Підрозділи	Судді	Користувачі	Типи документів	Дії	Групи	Журнали передач	Поштова кор.
Види доступу							
Користувач		△ Повний	Читання (з чернетками)	Читання (без чернеток)			
Перший Тест Тестович		☐	☐	☐			
Петренко П.П.		☐	☒	☐			
Петров П.П.		☐	☐	☐			

Якщо встановити прапорець у полі «Читання (без чернеток)», то користувач не зможе переглядати чернетки, які створив користувач Петров П. П.

Підрозділи	Судді	Користувачі	Типи документів	Дії	Групи	Журнали передач	Поштова кор.
Види доступу							
Користувач		△ Повний	Читання (з чернетками)	Читання (без чернеток)			
Перший Тест Тестович		☐	☐	☐			
Петренко П.П.		☐	☐	☐			
Петров П.П.		☐	☐	☒			

Якщо встановити прапорець у полі «Повний», то користувач матиме право на перегляд і редагування чернеток та проєктів, автором яких є користувач Перший Тест Тестович.

Підрозділи	Судді	Користувачі	Типи документів	Дії	Групи	Журнали передач	Поштова кор.
Види доступу							
Користувач		△ Повний	Читання (з чернетками)	Читання (без чернеток)			
Перший Тест Тестович		☒	☐	☐			
Петренко П.П.		☐	☒	☐			
Петров П.П.		☐	☐	☐			

Важливо! Для коректної роботи для користувача має бути встановлене повне право на доступ до своїх документів на вкладці «Користувачі».

Розмежування прав доступу за типами документів

Встановлення прапорців на вкладці «Типи документів» дає можливість розмежувати права на доступ до певних типів документів.

ПРИКЛАДИ

Якщо встановити прапорець у полі «Читання (без чернеток)», то користувач не зможе переглядати чернетки типу «Посвідчення на відрядження».

Тип документу	Повний	Читання (з чернетками)	Читання (без чернеток)
Будь-який	☐	☐	☐
Виконавчі документи	☐	☐	☐
Довідки	☐	☐	☐
Довідка про відсутність ЄДРПОУ у відповідача	☐	☐	☐
Довідка про відсутність ЄДРПОУ у позивача	☐	☐	☐
Довідка про доставку документа в кабінет електронного суду	☐	☐	☐
Оплата в кредит інф.тех.послуги по стягненню заборгованості по плате	☐	☐	☐
Поворотні кошти за вказаними платіжними документами	☐	☐	☐
Посвідчення на відрядження	☐	☐	☒
Справи, що містять сторони с такими ж реєстрованими платіжками	☐	☐	☐
Додаткові матеріали (Загальна)	☐	☐	☐
Документи електронного суду	☐	☐	☐

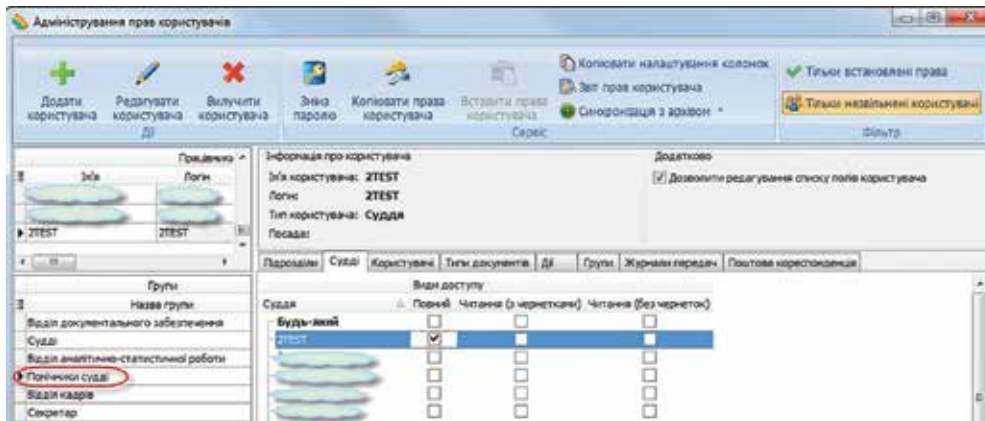
Якщо встановити прапорець у полі «Читання (з чернетками)», то користувач матиме право на перегляд чернеток типу «Адміністративна апеляційна скарга».

Тип документу	Повний	Читання (з чернетками)	Читання (без чернеток)
Реєстрація позовної заяви	☐	☐	☐
Адміністративна апеляційна скарга	☐	☒	☐
Адміністративний позов	☐	☐	☐
Апеляційна скарга (подання)	☐	☐	☐
Апеляційна скарга, подана прокурором	☐	☐	☐
Апеляційна скарга	☐	☐	☐
Апеляційна скарга (колегія у складі п'яти суддів)	☐	☐	☐
Апеляційна скарга (повторно/при поданні справ в суді першої інстанції)	☐	☐	☐
Апеляційна скарга (подання)-Новий розгляд першої інстанції	☐	☐	☐
В порядку виконання судового рішення(ст. 335, 336 ПТК)	☐	☐	☐
Виборча (за н/в обставинами)	☐	☐	☐
Виборча апеляційна скарга	☐	☐	☐
Виборча касаційна скарга	☐	☐	☐
Виборча позовна заява	☐	☐	☐

Якщо встановити прапорець у полі «Повний», то користувача матиме право на перегляд і редагування чернеток та проєктів типу «Адміністративний позов».

Тип документу	Повний	Читання (з чернетками)	Читання (без чернеток)
Реєстрація позовної заяви	☐	☐	☐
Адміністративна апеляційна скарга	☐	☐	☐
Адміністративний позов	☒	☐	☐
Апеляційна скарга (подання)	☐	☐	☐
Апеляційна скарга, подана прокурором	☐	☐	☐
Апеляційна скарга	☐	☐	☐
Апеляційна скарга (колегія у складі п'яти суддів)	☐	☐	☐
Апеляційна скарга (повторно/при поданні справ в суді першої інстанції)	☐	☐	☐
Апеляційна скарга (подання)-Новий розгляд першої інстанції	☐	☐	☐
В порядку виконання судового рішення(ст. 335, 336 ПТК)	☐	☐	☐
Виборча (за н/в обставинами)	☐	☐	☐
Виборча апеляційна скарга	☐	☐	☐

Для більшої зручності налаштування рекомендується використовувати групове надання прав. Наприклад, необхідно надати помічникам судді повне право на перегляд і редагування чернеток судді 2TEST. Для цього потрібно створити групу «Помічники судді» й надати їй повний доступ.

ПРАВА НА ВСТАНОВЛЕННЯ СТАТУСУ ДОКУМЕНТА

Можна регулювати права на встановлення певного статусу документа. Для цього в довіднику «Адміністрування прав користувачів» наявні такі дії:

- «Документи (Встановлення статусу «Проект»)» — дає можливість переводити документ зі статусу «Чернетка» у статус «Проект»;
- «Документи (Встановлення статусу «Чернетка»)» — дає можливість повертати документ зі статусу «Проект» у статус «Чернетка»;
- «Встановлення статусу «Оригінал»)» — дає можливість встановлення для документів статусу «Оригінал».

ПРАВА НА РЕДАГУВАННЯ ДОКУМЕНТА ЗІ СТАТУСОМ «ЧЕРНЕТКА»

Можна надавати права на редагування будь-якого документа зі статусом «Чернетка». Для цього потрібно встановити прапорець у полі «Документи (Редагування чернетки)» на вкладці «Дії».

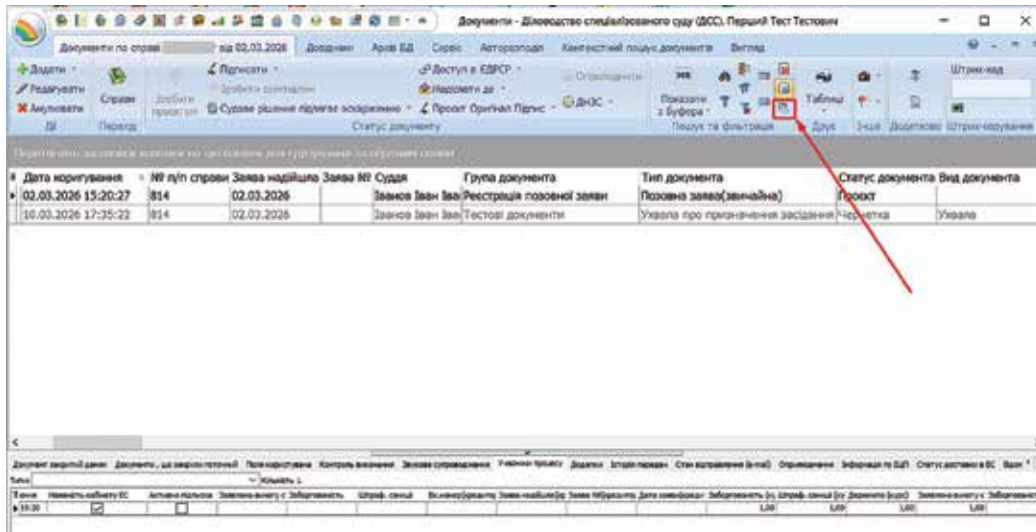
Тобто, незалежно від прав, встановлених на вкладках «Підрозділи», «Судді», «Користувачі», «Типи документів», якщо в користувача не встановлене право «Документи (Редагування чернетки)», доступу до редагування чернеток він не матиме.

Перегляд документів з поєднаних справ

У списку документів і документів по справі можна переглядати документи з поєднаних справ.

Якщо справа має іншу — поєднану — справу, то в разі натискання кнопки «» з контекстною підказкою «Відображати документи з поєднаних справ» на стрічці реєстру документів відобразяться документи з обох справ. Документи поєднаної справи відображаються коричневим кольором.

Важливо! Під час виведення документів з поєднаних справ перевіряються права користувача на можливість перегляду документа (на тип документа, на суддю тощо). Якщо в користувача відсутні права на певні дії, то в нього не відображатимуться всі документи з поєднаних справ.

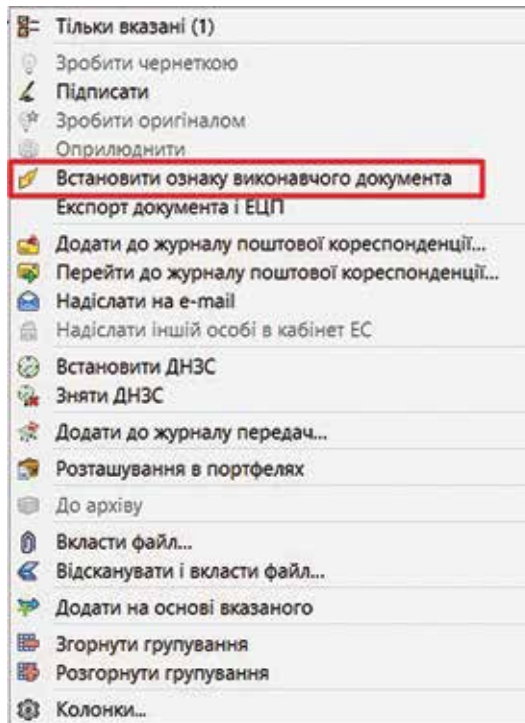
У разі зміни статусу документа на «Проект» для кожного документа створюється його HTML-форма.

Перевагою HTML-форми документа є те, що вона відкривається швидше, ніж документ у редакторі, і містить інформацію щодо всіх зв'язків документа.

У разі подвійного натиснення на документ, для якого створено HTML-форму, відкривається спеціальне вікно засобу перегляду HTML. Якщо HTML-форми немає, документ відкривається в редакторі.

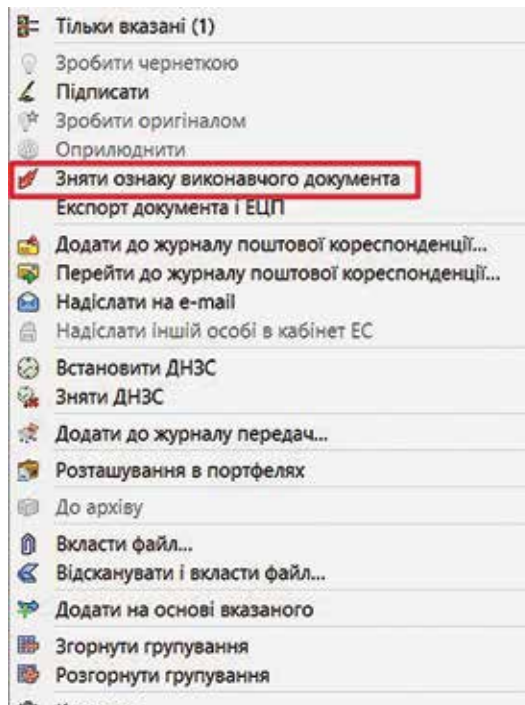
HTML-форма документа переформовується в разі встановлення ознаки:

- «Тимчасова заборона оприлюднення»;
- «Заборона оприлюднення».

Кнопка активна, якщо документ ще не має ознаки «Виконавчий документ».

Зняти ознаку «Виконавчий документ» можна в реєстрі документів або документів по справі за допомогою кнопки контекстного меню «Зняти ознаку виконавчого документа».

Кнопка активна, якщо документ має ознаку «Виконавчий документ» і для нього ще не заповнено виконавчі відомості.

Переглянути інформацію про наявність/відсутність ознаки «Виконавчий документ» можна в реєстрі документів і документів по справі у колонці «Виконавчий документ».

Заповнити виконавчі відомості можна лише для документів, що мають встановлену ознаку «Виконавчий документ».

Для одного документа допускається вносити декілька відомостей (наприклад, якщо виконавчим документом стягується і штраф, і судовий збір).

Заповнення виконавчих відомостей виконується у формі «Відомості виконавчого документа», що створюється, редагується або вилучається за допомогою кнопок «Додати» / «Коригувати» / «Вилучити» в контекстному меню в деталізації реєстру справ і реєстру документів на вкладках «Відомості виконавчих документів» і «Відомості виконавчого документа» відповідно.

У деталізації на вкладці «Відомості виконавчих документів» реєстру справ відображаються всі внесені виконавчі відомості для всіх документів по справі. У контекстному меню присутні кнопки «Додати» / «Додати на основі попередньої» / «Коригувати» / «Вилучити»:

- кнопка «Додати» — завжди неактивна;
- кнопка «Додати на основі попередньої» — завжди не активна;
- кнопка «Коригувати» — активна для не видалених виконавчих відомостей, відкриває форму «Відомості виконавчих документів» для редагування;
- кнопка «Вилучити» — активна для не видалених виконавчих відомостей, які ще не були надіслані до Центральної бази даних (у формі «Відомості виконавчих документів» не встановлено ознаку «Надіслати»).

У деталізації на вкладці «Відомості виконавчого документа» реєстру документів відображаються внесені виконавчі відомості для обраного документа по справі. У контекстному меню присутні кнопки «Додати» / «Додати на основі попередньої» / «Коригувати» / «Вилучити»:

- кнопка «Додати» — активна лише тоді, коли документ, на якому у списку документів встановлено курсор, має ознаку «Виконавчий документ»;
- кнопка «Додати на основі попередньої» — активна, у випадку коли у вкладці вже наявні записи і курсор встановлено на існуючому запису виконавчого документа;
- кнопка «Коригувати» — активна лише тоді, коли в документа, на якому в списку документів встановлено курсор, наявний хоча б один запис щодо відомостей про виконавчі документи, незалежно від статусу документа та його надходження до ЦБД;
- кнопка «Вилучити» — активна лише тоді, коли в документа, на якому у списку документів встановлено курсор, наявний хоча б один запис щодо відомостей про виконавчі документи, і відомості не були надіслані до Центральної бази даних (у формі «Відомості виконавчих документів» не встановлено ознаку «Надіслати»).

Детальна інформація щодо відомостей виконавчих документів у КП «ДСС» описана в «Методичних рекомендаціях щодо формування відомостей виконавчих документів у комп'ютерній програмі «Діловодство спеціалізованого суду»», що входять до складу документації інсталяційного пакета клієнтської частини КП «ДСС» і знаходяться за шляхом C:\DSS.

Важливо! Інсталяційний пакет клієнтської частини КП «ДСС» містить набір методичних рекомендацій та інструкцій щодо особливостей роботи різних функціоналів у КП «ДСС». Ознайомитись із вказаними матеріалами можна на кожному робочому місці, де було встановлено КП «ДСС», за шляхом C:\DSS.

Навчальний посібник

ПОСІБНИК

ДЛЯ НОВОПРИЗНАЧЕНИХ СУДДІВ

Відповідальні за підготовку видання:

Загальна редакція: Гончар Л., Навроцька Ю.

Остаточне редагування та координування: Зіверт М., Срібняк О.

Дизайн і верстка: Шункова О.

Підписано до друку 09.04.2026. Формат 84×108 1/16.
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура Gotham Pro.
Обл. вид. арк. 18,00. Умов. друк. арк. 23,22.
Наклад 200 прим. Замовлення № 090426.

ТОВ «Поліграф плюс»
03062, вул. Мрії, 8, Київ, тел.: (067) 466-14-42
e-mail: office@poligraph-plus.kiev.ua
www.poligraph-plus.kiev.ua

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
№ 5041 (серія ДК) від 26.01.2016 р.

Посібник систематизує ключові стандарти й практичні орієнтири для щоденної роботи новопризначеного судді: від європейських і міжнародних стандартів суддівської діяльності до питань публічної служби, професійної етики та доброчесності, запобігання корупції й процедур розгляду справ у суді першої інстанції. Особливу увагу приділено роботі з ЄСІКС та Єдиним державним реєстром судових рішень, а також внутрішній і зовнішній комунікації, ґендерним і психологічним аспектам діяльності судді.

Видання розраховано насамперед на новопризначених суддів і може бути корисним усім, хто залучений до організації та забезпечення здійснення правосуддя.

Цей посібник підготовлено за фінансової підтримки Європейського Союзу.
Його зміст є виключною відповідальністю авторів цього посібника
та не обов'язково відображає позицію Європейського Союзу.

